

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1980, LET. XVII, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

2-3

IZ VSEBINE

Stane Dolanc: Marksistična znanost in družbena praksa

Zdravko Milnar: Protislovja neenakomernega razvoja slovenskih občin

Cavtat 1979: Iz mednarodne tribune o subjektivnih silah socializma objavljamo prispevke Andreja Kirna, Branka Pribičevića, Tadeusza Jaroszewskega, Pedra Vuskoviča in Belarmina Elguete

Jože Šter: Materializem in morala

Andrej Kirn: Znanost — marksizem — teologija

Odmevi: V razpravo o širših vidikih zabavne glasbe se vključujeta Breda Pavlič in Dimitrij Rupel

TEORIJA IN PRAKSA

1980

2-3

revija za družbena vprašanja, let. XVII, št. 2-3, str. 153-336, Ljubljana, februar-marec
1980 — UDK 3, YU ISSN 0046-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani;
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Silva Jereb, Maca Jogan, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Vladimir Klemenčič, Vlado Klemenčič, Peter Klinar, Joco Klopčič, Stane Kranjc, Franc Kržan, Boris Majer, Boštjan Markič, Oto Norčič, Ernest Petrič, Franci Polak, Rudi Rizman, Janko Rupnik, Slavko Soršak, Gojko Stanič, Franc Sali, Ivo Tavčar, Franc Tetičkovič, Niko Toš, France Vreg

PRESEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Ciril Baškovič, Adolf Bibič, Ivan Hvala, Maca Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Vlado Klemenčič, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Albin Mahkovec, Tomo Martelanc, Ciril Ribičič

GLAVNI UREDNIK:

Adolf Bibič

ODGOVORNI UREDNIKI:

Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROCNINA:

Letna naročnina za študente 80 din, za druge *individualne naročnike* 150 din, za *delovne organizacije* 250 din, za tujino 400 din; cena enojne številke v prosti prodaji 25 din in dvojne številke 40 din

TEKOČI RACUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni rač. FSPN: 50110-620-107-72140-000-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzija do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

ČGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

ČLANKI, RAZPRAVE:

- STANE DOLANC: Marksistična znanost in družbena praksa 155
ZDRAVKO MLINAR: Protislovja neenakomernega razvoja slovenskih občin 172

CAVTAT 1979:

- ANDREJ KIRN: Subjektivne sile socializma 188
BRANKO PRIBIČEVIČ: Organizirane socialistične sile v razvitem svetu 194
TADEUSZ JAROSZEWSKI: Razvoj človekove osebnosti — subjektivna sila socializma 217
PEDRO VUSKOVIČ, BELARMINO ELGUETA: Subjektivne sile socializma v boju Latinske Amerike 223

AKTUALNA GOSPODARSKA VPRAŠANJA:

- MIHAEL KUNAVER: Ekonomski problemi sveta in energetska kriza 236

DISKUSIJSKA TRIBUNA:

- ANDREJ KIRN: Znanost — marksizem — teologija 253
JOŽE ŠTERN: Materializem in morala 263

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

- MIHA RIBARIČ: Samoupravni delegatski sistem in državni organi 281

ODMEVI:

- BREDA PAVLIČ: Obravnavati prave vzroke 285
DIMITRIJ RUPEL: Hrup in molk 289

MEDNARODNI ODNOSI:

- DRAGO FLIS: Ameriško-iranska navzkrižja 296

UREDNIŠTVO ODGOVARJA:

- Misel Edvarda Kardelja in revijalni tisk 308

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

- FRANC MIKSA: Jugoslavija — 30 let lastne poti 311

PRIKAZI, RECENZIJE:

- UMBERTO CERRONI: Gramscijev besednjak (Adolf Bibič) 313
Med novimi knjigami 318
Listamo po tujih revijah 323
Iz domačih revij 329
Bibliografija knjig in člankov 331
Avtoski sinospisi 335

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja
let. XVII, št. 2—3, str. 153—366,
Ljubljana, februar-marec 1980

CONTENTS

ARTICLES, DISCUSSIONS:

STANE DOLANC: Marxist Science and Social Practice 155
 ZDRAVKO MLINAR: Contradictions of the Uneven Development of Slovene Communes 172

CAVTAT 1979:

ANDREJ KIRN: The Subjective Forces of Socialism 188
 BRANKO PRIBIČEVIĆ: The Organized Socialist Forces in the Developed World 194
 TADEUSZ JAROSZEWSKI: The Development of Man's Personality — the Subjective Force of Socialism 217
 PEDRO VUSKOVIČ, BELARMINO ELGUETA: The Socialist Subjective Forces in the Struggle of Latin America 223

CURRENT ECONOMIC PROBLEMS:

MIHAEL KUNAVER: Economic Problems of the World and the Energy Crisis 236

DISCUSSION TRIBUNE:

ANDREJ KIRN: Science — Marxism — Theology 253
 JOZE ŠTER: Materialism and Morals 263

VIEWS, GLOSSES, COMMENTS:

MIHA RIBARIČ: Selfmanagement Delegate System and State Organs 281

ECHOES:

BREDA PAVLIČ: Discussing the actual Reasons 285
 DIMITRIJ RUPEL: Noise and Silence 289

INTERNATIONAL RELATIONS:

DRAGO FLIS: USA-Iranian Controversies 296

THE EDITORIAL BOARD ANSWERS:

The Thought of Edvard Kardelj and Periodicals 308

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

FRANC MIKŠA: Yugoslavia — 30 Years of its Own Way 311

REVIEWS, NOTES:

UMBERTO CERRONI: A. Gramsci's Vocabulary (A. Bibič) 313
 A Survey of new books 318
 From foreign reviews 323
 From domestic reviews 329
 Bibliography of books and articles 331
 Authors' synopses 335

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

СТАНЕ ДОЛАНЦ: Марксистская наука и общественная практика 155
 ЗДРАВКО МЛИНАР: Противоречия неравномерного развития словенских общин 172

ЦАВТАТ 1979:

АНДРЕЙ КИРН: Субъективные силы социализма 188
 БРАНКО ПРИБИЧЕВИЧ: Организованные социалистические силы в развитом мире 194
 ТАДЕУШ ЯРОШЕВСКИ: Развитие человеческой личности — субъективная сила социализма 217
 ПЕДРО ВУСКОВИЧ, БЕЛАРМИНО ЕЛГУЕТА: Субъективные силы социализма в борьбе Латинской Америки 223

АКТУАЛЬНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ:

МИХАЕЛ КУНАВЕР: Экономические проблемы мира и энергетический кризис 236

ДИСКУССИОННАЯ ТРИБУНА:

АНДРЕЙ КИРН: Наука — марксизм — теология 253
 ЕЖЕ ШТЕР: Материализм и мораль 263

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

МИХА РИБАРИЧ: Делегатская система на основах самоуправления и государственные органы 281

ОТКЛИКИ:

БРЕДА ПАВЛИЧ: Обсуждать настоящие причины 285
 ДИМИТРИЙ РУПЕЛ: Гам и молчание 289

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

ДРАГО ФЛИС: Американско-иранские противоречия 296

ОТВЕТЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Мысль Эдварда Карделя и периодическая печать 308

СПЕЦИАЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

ФРАНЦ МИКША: Югославия — 30 лет собственного пути 331

ОБЗОРЫ, РЕЦЕНЗИИ:

УМБЕРТО ЧЕРРОНИ: Словарь А. Грамши (А. Бибиč) 313
 Среди новых книг 318
 По страницам иностранных журналов 323
 По страницам отечественных журналов 329
 Библиография статей и книг 331
 Авторские синопсисы 335

Marksistična znanost in družbena praksa

Odnos med znanostjo in prakso

V referatu na VII. kongresu zveze komunistov Jugoslavije je Kardelj v razpravi o programu ZKJ med drugim dejal: »Ljudje toliko močneje vplivajo na družbena dogajanja, kolikor globlje spoznavajo tisto, kar je v teh gibanjih neizogibno. Komunizem ni samo zato končni cilj akcije komunistov, ker to želijo, ampak zato, ker je to nujna smer družbenih gibanj. Kdor ne vidi in ne razume neizogibne smeri gibanja, ne more razumeti niti njegove posamezne manifestacije, niti ne more bistveno vplivati na družbeni razvoj. Nujno se mora znajti na repu stihije, empirizem pa postane njegova ideologija.«¹

V nadaljevanju Kardelj pravi: »Mi se seveda držimo stališča, da je praksa končni sodnik pravilnosti idejnih in teoretičnih tez. Vendar pa to ne pomeni, da se zaradi tega odrekamo orožju znanosti v boju za družbeni napredek in da razglašamo empirizem za vrh politične modrosti.«²

Ko Kardelj govori o notranjih protislovjih socializma in poudarja vlogo in odgovornost družbenih sil — zlasti zveze komunistov — za reševanje teh protislovij, poudarja, da sta pri tem »edini definitivni sodnici praksa in zgodovina«. Vendar tudi pristavlja, da morajo komunisti zares smelo prevzeti nase družbeno in zgodovinsko odgovornost, kajti »če tega ne bi storili, bi socializem in družbeni napredek na milost in nemilost izročili reakcionarnim ali zaostalim družbenim političnim silam.«³

Spomnil sem na te Kardeljeve misli zato, ker se v veliki meri nanašajo tudi na vse druge družbene sile in dejavnike progresivnega družbenega razvoja, ki tudi imajo svoj delež družbene in zgodovinske odgovornosti za socializem in družbeni napredek. Seveda tu mislim na znanost, še posebej na družbene vede, še zlasti, ko gre za teoretična in

¹ Edvard Kardelj, *Ob osnutku programa zveze komunistov Jugoslavije*, Sedmi kongres zveze komunistov Jugoslavije (poročila in resolucija), Cankarjeva založba, Ljubljana 1959, str. 310;

² Isto, str. 311;

³ Isto, str. 336.

metodološka raziskovanja razvoja naše socialistične samoupravne družbe oziroma za raziskovanje samoupravljanja sploh. Drugače povedano, poudariti želim, da imata glede tega naša družbena teorija in znanost po eni strani zelo široko področje raziskovanja in bogastvo tem in vprašanj za znanstveno-raziskovalno delo, po drugi strani pa imata prav tako kot zveza komunistov in drugi subjekti našega političnega sistema svoj del odgovornosti ne samo za analizo in rezultate raziskovanja samoupravljanja in samoupravne prakse, ampak tudi za smeri nadaljnega razvoja socialističnih samoupravnih družbenih odnosov.

Kajti, kakor pravi Kardelj: »... Velika naloga zgraditi nove družbene odnose ne zahteva samo, da zgradimo močnejšo materialno družbeno podlago, hitrejši in močnejši razvoj proizvodnih sil, ampak tudi, da poiščemo takšne oblike in metode upravljanja družbe, ki bodo zares omogočile, da se vse pozitivno in progresivno v družbenih gibanjih lahko dejansko polno izrazi...« »Konec koncev,« poudarja Kardelj, »naša naloga ni izmišljanje nekakšnih idealnih sistemov za odnose med ljudmi, ampak, kakor pravi Marx, 'kritično proučevanje pogojev, poteka, in splošnih rezultatov dejanskega družbenega gibanja', na tej podlagi pa tudi sprejemanje ustreznih družbenih, političnih in organizacijskih ukrepov, ki bodo zagotovili največje možne progresivne rezultate v danih razmerah...«⁴

Vloga družbenih ved pri reševanju teh nalog je izredno pomembna in njihova odgovornost zelo velika.

Zveza komunistov in naša socialistična samoupravna družba sta vedno izhajali iz tega, da se morajo v procesu graditve socialističnih samoupravnih družbenih odnosov čim popolneje in čim širše angažirati vse ustvarjalne družbene sile.

Dosedanji rezultati pri graditvi materialne podlage in socialističnih samoupravnih družbenih odnosov pri nas potrjujejo, da sta bili takšna usmeritev in takšna praksa pravilni. Dinamičen in vsestranski razvoj družbe se namreč ne bi mogel uresničiti, če pri njeni graditvi ne bi bili sodelovali vsi samoupravno opredeljeni družbeni dejavniki in sile, s katerimi razpolagamo, vključno z znanostjo, to se pravi, z različnimi oblikami znanstveno-raziskovalnega in strokovnega dela in ustvarjanja sploh. Čeprav danes ni mogoče precizno količinsko izmeriti praktičnega pomena, rezultatov in vpliva doslej objavljenih znanstvenih raziskovanj, lahko vendarle zagotovo rečemo, da bi bili naša družbena praksa, zavest ljudi in raven materialnega in celotnega družbenega razvoja drugačni, če tega raziskovanja ne bi bilo. In to, po mojem, ne glede na to, da po eni strani v praksi od časa do časa niso razumeli, kakšni so vloga, mesto in pomen znanosti, in da, po drugi, znanost včasih ni imela dovolj razumevanja in posluha za dejanske potrebe prakse.

⁴ Edvard Kardelj, Nekatere naloge na področju pravne teorije in prakse, Problemi naše socialistične graditve, V. knjiga, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1963, str. 217.

Socialistični samoupravni družbenoekonomski odnosi in demokratični samoupravni politični sistem oziroma sistem samoupravne demokracije predpostavljajo in omogočajo močan razvoj vseh oblik družbene nadstavbe, ki vpliva na družbeno bazo. Znanost in strokovno delo sploh na vseh področjih človeškega ustvarjanja nista bila nikdar — in objektivno niti nista mogla biti — ločena in izolirana od vsakdanje prakse in življenja ljudi. Konec koncev so rezultati znanstvenega dela postajali materialna sila in dejavnik napredka vse družbe, človeške skupnosti v celoti.

V naši družbi — glede na temelje in razmere, v katerih se ta razvija, kakor tudi na družbene odnose, ki jih gradi — rezultati znanstvenega ustvarjanja še zlasti ne morejo biti ločeni od življenja in prakse družbene skupnosti, njenih potreb, interesov in ciljev. Zato morajo ustvarjalne sile naše družbe vse bolj opravljati vlogo subjekta v boju za nadaljnji progresivni razvoj na podlagi socializma in samoupravljanja in sicer vlogo enakopravnega ustvarjalnega subjekta, ki v vsakdanjem življenju odpira perspektive, kaže dolgoročne smotre razvoja, utira poti in smeri graditve in osmišlja vsakdanjo družbeno prakso ter s tem prevzema konkretno odgovornost za vse, kar dela. Samo v tej vlogi imamo znanost lahko (in jo tudi moramo imeti) za orodje in sredstvo vse družbe v boju za njen socialistični samoupravni razvoj. Skratka, znanost mora biti še naprej, vendar v večji meri kot doslej, eden izmed družbenih dejavnikov, brez katerega družba ne more. Kdor ne razume te zakonitosti in poskuša znanost potisniti v nekakšen stranski položaj v družbi, zavira napredek, upočasnjuje razvoj družbe in to v enaki meri, kakor nekdo, ki želi ustvariti tako imenovano nevtralnno znanost, znanost samo po sebi, ločeno od družbe.

Ustvarjalna in odgovorna znanost

Brez aktivne, angažirane in v vsa področja dela in ustvarjanja neposredno vključene znanosti in znanja sploh, toda hkrati tudi odgovorne znanosti, bi se naša družba znašla pod pritiskom stihije, pragmatizma in empirizma, kar bi lahko ne samo upočasnilo razvoj družbe, temveč jo tudi odpeljalo na stransko pot. Zato so znanost, raziskovalno delo, izobraževanje, kultura, kritika, boj mnenj — skratka, vse oblike znanja in kritične družbene zavesti nenadomestljivega pomena na vseh področjih družbenega dela in življenja. Nadaljnji razvoj in učinkovito delovanje samoupravljanja ter uresničevanje odločujočega položaja delovnega človeka na vseh področjih in na vseh ravneh združenega oziroma družbenega dela sploh morajo namreč temeljiti na znanstvenih spoznanjih in uporabi teh spoznanj v praksi. Danes raznovrstne oblike znanja vse bolj postajajo tako rekoč neposredna materialna notranja sila družbe v njenem razvoju oziroma pogoj za družbeni napredek. Samoupravljanje kot ena izmed najglobljih revolucionarnih sprememb sodobnega sveta namreč

zahteva vsestransko izobraženo in odgovorno ustvarjalno osebnost. Zato kot pogoj za uresničevanje samoupravljanja med drugim nastaja potreba po nenehnem pridobivanju novega znanja in izpopolnjevanja že doseženega znanja, to pa je hkrati tudi pogoj za nadaljnji napredek znanosti, predpostavka za njeno širjenje.

Zato morata znanost, strokovno znanje sploh in družbena praksa na vseh področjih, rekel bi, hoditi skupaj. S tem v zvezi je Kardelj prav tako poudarjal, da mora tudi znanost iskati prakso in ne samo praksa znanost. O tem pravi: »Odgovornim organom naše družbene prakse je zaradi njihove orientacije pri vsakdanji tekoči politiki — poleg parcialnih ali dolgoročnih programov znanstvenega raziskovanja — potrebno tudi kontinuirano sodelovanje z znanostjo in strokovnimi službami. Toda po drugi strani se tudi sama znanost brez žive, vsakdanje povezanosti s prakso znajde v praznem prostoru in se potem začne preveč ukvarjati s proučevanjem literature in z abstraktnimi spekulacijami, premalo pa z realnimi dejstvi.«⁵

Posebno poudarjam besede *kontinuirano sodelovanje in z realnimi dejstvi*, kajti v praksi naše družbe oziroma v vsakdanjem življenju te družbe in v odnosih med znanostjo in različnimi področji družbenega dela manjkajo prav ustrezne oblike te stalno organizirane ustvarjalne medsebojne povezanosti z družbeno prakso. Ne moremo trditi, da povezanosti in sodelovanja sploh ni. Takšna trditev ne bi bila pravilna, kajti kakor sem že rekel, je celoten dosežani razvoj naše družbe temeljil na vzajemnem sodelovanju in povezanosti znanosti s prakso oziroma na znanstvenih dosežkih in rezultatih znanstveno-raziskovalnih spoznanj na vseh področjih družbenega dela in življenja. Če ne bi bilo tako, naša družba ne bi napredovala in ne bi dosegla takšne stopnje razvoja kakršno je dosegla.

Vendar je za nadaljnji socialistični samoupravni razvoj družbe in zlasti za uspešen razvoj njenega samoupravnega družbeno-ekonomskega in političnega sistema nujno sistematično in na višji stopnji organizirano, rekel bi, delovno in funkcionalno sodelovanje znanosti s samoupravno družbeno prakso. S samoupravno družbeno prakso razumem vsakdanje življenje in delo vseh organov in institucij celotnega sistema, vključno s celotnim postopkom pripravljanja in sprejemanja družbenih odločitev na vseh področjih in na vseh ravneh odločanja, od temeljne organizacije združenega dela do skupščine SFRJ.

Odnos med politiko in znanostjo

Prav v zvezi s tem želim spomniti na nekatera Kardeljeva stališča o odnosu med znanostjo in politiko. Kardelj namreč o tem pravi, da je politika po svojem bistvu in skrajnih posledicah predvsem odločanje

⁵ Edvard Kardelj, *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, ČZP Komunist, Ljubljana 1978, II. izdaja, str. 194.

ljudi o družbeni akciji. Na to Kardeljevo misel opozarjam zato, ker pri nas v praksi še vedno prihaja ne samo do nerazumevanj in napačnih pojmovanj, temveč tudi do poskusov in prizadevanj, pa tudi trditev, ki pretendirajo na znanstvenost, da sta si namreč politika in znanost principialno nasprotni in konfrontirani kategoriji in da zato ne gresta skupaj; če pa že, potem je to v najboljšem primeru nekakšen kompromis in to na račun znanosti. Zato je mogoče ne prav redko slišati, da politika ne more biti znanstveno zasnovana ali da se »čista« znanost in politika izključujeta. V tem smislu nekateri vse, kar se ne vključuje v okvir te tako imenovane »čiste« znanosti, proglašajo za znanstveno irelevantno. Tako neredko poskušajo pomembne in dragocene teoretične in znanstvene stvaritve diskvalificirati, omalovaževati in razvrednotiti.

Toda iz Kardeljevega pojmovanja politike in znanosti in njunih medsebojnih odnosov je jasno, da te trditve nimajo ničesar skupnega niti z napredno politiko, še manj pa s pravo znanostjo. Če je namreč politika odločanje o družbeni akciji, in tega očitno ni treba dokazovati, potem tudi nima smisla dokazovati potrebe, naj bo tudi znanost najneposredneje angažirana pri tem odločanju. Seveda se postavlja vprašanje, kako, na kakšen način.

Prav pri iskanju odgovora na to vprašanje izhajamo spet iz Kardeljeve postavke, da se mora znanost ukvarjati z realnimi odnosi, to se pravi, z živo prakso, ne pa z abstrakcijami in špekulacijami. Predmet znanstvenih raziskovanj in analiz naj bo pravzaprav stvarno življenje delovnih ljudi v združenem delu in razvoj samoupravne družbe v celoti, vse tisto, kar se dogaja v družbeni praksi.

V bližnji preteklosti se je dogajalo, in tudi danes smo bolj ali manj v tem položaju, da je bila praksa pri razvijanju samoupravljanja pred družbenimi vedami. Znanost je namreč dokaj dolgo zanemarjala ves kompleks raziskovanja poti in pogojev socialističnega samoupravljanja. Zanemarjanje stvarnosti jugoslovskega socializma v naših družbenih vedah je negiralo samo znanost oziroma jo je odtujilo od njenih lastnih virov znanstvenih spoznanj.

Takšno stanje smo v glavnem presegle, vendar je naloga vseh subjektivnih sil, zveze komunistov, socialistične zveze in drugih in seveda znanosti same, da se ne zadovoljijo s tem. Znanost se mora skupaj z drugimi subjektivnimi silami »vreči« v življenje, v prakso, v spremembo trenutnega zaradi graditve boljšega. Seveda mora znanost vedeti, da bo včasih poražena, da bo morala odstopiti za korak, bodisi zato, ker se lahko tudi sama — kakor vse subjektivne sile — moti, bodisi zato, ker jo bo na to prisililo trenutno, zanjo neugodno, razmerje sil. Vendar bo zato z vztrajnim bojem, globoko znanstveno argumentacijo, preverjanjem svojih spoznanj v praksi, pridobila dva ali tri korake naprej od izhodiščnega položaja. Znanost mora včasih enostavno prevzeti nase tveganje odgovornosti, boriti se za upoštevanje svojih spoznanj, ne pa

da to prepušča drugim — bodisi politiki bodisi tehnobirokratskim strukturam ali komurkoli drugemu.

Poenostavljeno povedano, znanstveni pozornosti se ne bi smelo izmakniti niti eno dejstvo, dogodek ali pojav iz dela in življenja samoupravnih organov v organizacijah združenega dela, delegatskih skupščinah in drugih delegatskih telesih, kot tudi vseh drugih institucij celotnega našega sistema, pa tudi zveze komunistov, socialistične zveze kot množične politične organizacije, samoupravne tribune in baze političnega sistema, sindikatov, mladine, družbenih organizacij, samoupravnih interesnih skupnosti itn. To je ena stran ali en vidik neposrednega angažiranja znanosti v procesu odločanja o družbeni akciji, oziroma, to je, rekel bi, samo pol poti k popolnemu angažiranju znanosti v družbenih dogajanjih. Dobro dojeta in analizirana dejstva in sklepi sami po sebi namreč ne pomenijo ničesar, če ostanejo neizkoriščeni, če na tej podlagi ne korigiramo nadaljnjega dela organov in delovanje sistema. Zato morajo biti spoznanja, do katerih je prišla znanost, dostopna praksi, praksa pa mora biti pripravljena, da jih sprejme. Ta praksa pa so, na kratko povedano, tudi delegatske skupščine, vsi samoupravni organi, zveza komunistov in njeni forumi, to se pravi, delo, življenje in delovanje celotnega našega sistema.

Metodologija proučevanja samoupravljanja

Bistveno vprašanje znanstveno-raziskovalnega dela in sploh proučevanja samoupravljanja je metodologija tega proučevanja. Seveda, za naše vede, ne samo družbene, vendar predvsem zanje, ne obstaja druga metoda kot marksistična znanstvena metoda. Razen tega raziskovanje in proučevanje socialističnih samoupravnih odnosov oziroma samoupravljanja kot integralnega družbenega sistema ni in ne more biti naloga samo posameznih znanstvenih disciplin, samo nekaterih znanstvenih institucij ali pa dela znanstvenih kadrov, ne glede na to, kako vseobsežni bi bili njihovi programi. Interdisciplinarni pristop omogoča celostno znanstveno raziskovanje ter tako tudi rezultate in spoznanja, ki odpirajo nove perspektive v razvoju družbe. To seveda ne pomeni, da interdisciplinarni princip že sam po sebi glede tega daje ustrezne in zadostne rezultate. Vemo namreč, da sta tudi pri interdisciplinarnih raziskovanjih in znanstvenih posplošitvah na tej podlagi v vseh fazah znanstvenega dela najbolj bistvena program in vsebina. Pravzaprav je bistveno, kaj proučujemo in s kakšnega vidika, kakšni so raziskovalni smotri. Kardelj je ob neki priložnosti, ko je govoril o marksistični znanstveni metodi, dejal, da je njena bistvena značilnost, da predvsem raziskuje, kaj se je delalo in se dela, pa šele potem, kaj se govori ali se je govorilo.

Samoupravljanje kot specifična oblika organizacije družbe in specifičen način življenja ljudi globoko vpliva na celotno strukturo osebnosti človeka oziroma vseh delovnih ljudi in občanov — samouprav-

ljalcev. V pogojih in odnosih samoupravljanja se pravzaprav spreminja zavest, sistem vednot, življenjski smotri, morala, motivacija ljudi in drugo. Številne in sestavljene so oblike sprememb v človeški osebnosti in prav zaradi tega je nujna večja angažiranost vseh znanstvenih disciplin, ki so s svojim znanstvenim interesom usmerjene k človeku kot posamezniku. Vse te spremembe so namreč neposredno povezane z realnim razvojem socialističnega samoupravljanja v naši družbi. To pa zahteva tudi ustrezno usmeritev nekaterih znanstvenih disciplin, kakor so npr. psihologija, sociologija in druge, ter njihovo vključitev v raziskovanje samoupravljanja.

Da bi se te znanosti še naprej razvijale marksistično, morajo temeljiti na Marxovih teoretsko-metodoloških principih in znanstvenih kategorijah, hkrati pa se obrniti k procesom naše socialistične revolucije in k naši socialistični sodobnosti in prihodnosti. Sociologija, politologija, kulturologija in druge nove znanstvene discipline skupaj s »starimi« namreč dokazujejo, da so pojmovanja, po katerih je socialistična družba dosegla vrhunec svojega razvoja, nedialektična in vodijo k stagnaciji. Zato bo zavestna usmerjenost teh mladih znanstvenih disciplin v proučevanje odnosov, ki izražajo nove vsebine in nove oblike družbenega življenja, dala izvirne znanstvene rezultate.

Nujnost povezovanja družbenih ved z drugimi znanstvenimi disciplinami

Razen tega samoupravljanje nikakor ni in ne more biti predmet znanstvenega raziskovanja samo družbenih ved, ampak tudi tako imenovanih eksaktnih znanstvenih disciplin. Ena izmed velikih zgodovinskih nalog socializma, s tem pa tudi naše socialistične samoupravne družbe, je boj za premagovanje ločenosti, to se pravi, nasprotij med umskim in fizičnim delom. Reševanje te naloge je bistvena predpostavka nadaljnjega razvoja samoupravljanja. Glede tega je treba angažirati vse vede, torej ne samo družbene. Ne smemo pozabiti, da imajo v procesu preseganja te ločenosti naravoslovne vede izjemen pomen in v marsičem odločilno vlogo. Samo v tej znanstveno-raziskovalni povezanosti vseh znanstvenih disciplin je mogoče priti do rezultatov in do spoznanj, ki bodo prispevala k hitrejšemu uspešnemu razvoju družbe oziroma k nadaljnemu razvoju samoupravljanja.

Naj spomnim še na eno področje. Danes je naša družba že dosegla takšno stopnjo materialnega razvoja, ki se lahko sprevrže v svoje nasprotje, če ne bomo skrbeli za okolje, v katerem živimo, in če se ne bomo zavzemali za varstvo človekovega naravnega in delovnega okolja. Ko gre za varstvo človekovega okolja, nikakor ne smemo pozabiti na človeka in njegovo celostno varstvo. To pa je mogoče samo takrat, kadar delovni človek obvlada pogoje, sredstva in plodove svojega dela. Skrb

za naravo je eden izmed bistvenih pogojev za naš razvoj in hkrati skrb za prihodnje generacije. Varstvo človekovega okolja je nedvomno eno izmed področij interdisciplinarnega raziskovanja, kjer se lahko povezuje naravoslovnih in družbenih ved zelo uspešno izrazi. To se predvsem nanaša na vprašanja prostorskega planiranja, urbanizma, graditve hidroenergetskih sistemov, preprečevanja onesnaževanja zraka in druga. Samoupravna družba bi morala nenehno skrbeti za to in si prizadevati organizirano uresničevati skladnost in ravnotežje med človekom in njegovimi potrebami ter naravo, ki je vir in pogoj za zadovoljevanje teh potreb.

Kritična in odgovorna znanost

Naša znanost je imela vedno — in tudi danes mora imeti — pri raziskovanju vsega, kar se dogaja v živi samoupravni družbeni praksi, kritično stališče in kritičen odnos. Samo takšen odnos do prakse lahko da rezultate, ki so družbi potrebni in zagotovi znanosti udeležbo in vpliv tako na dolgoročno družbeno gibanja, kakor tudi na konkretno vsebino in oblike demokratičnih samoupravnih odnosov. Apologetika in pragmatizem nikoli nista zagotavljala napredka in nadaljnjega razvoja, niti nista bila vzvoda za družbeni napredek. Naša znanost zlasti danes ne more biti apologetska, ker je naša družba na vseh področjih postala razvitejša in bogatejša in ker družbeni odnosi vse bolj temelje in se razvijajo na podlagi združenega dela in samoupravne demokracije.

Izkušnje, ki jih imamo, prepričljivo potrjujejo, da kritičen odnos znanosti do prakse ni isto kot negiranje samoupravnega družbenega sistema in ni isto kot destruktivna kritika vsega obstoječega. Zato naj bo kritičen odnos znanosti do družbene prakse hkrati tudi maksimalno odgovoren, ustvarjalen odnos, kajti samo s takšnim odnosom si znanost v polni meri zagotavlja položaj resnično ustvarjalne sile družbe. V tem smislu ni zadosti, da npr. naša marksistična znanost samo poda kritično analizo in razvije svoja stališča, čeprav je tudi to potrebno, »ampak mora ravno v sodelovanju s prakso prevzemati tudi odgovornost za rešitve in s tem preverjati utemeljenost svojih lastnih postavk«⁶ in resničnost rezultatov, do katerih je prišla. To znanosti odpira možnosti, da, izhajajoč iz potreb, smotrov in interesov socialistične samoupravne družbe, preverja tudi samo sebe. Po drugi strani za našo družbo nikoli ni mogla biti sprejemljiva znanost, ki bi bila samo kabinetna, ločena od družbenega življenja in prakse, od vsakdanjih problemov in težav delovnih ljudi, to se pravi, tako imenovana »profesorialna« znanost, kakor ji pravi Kardelj. Socialistična samoupravna družba je namreč sestavljen družbeni organizem in odnos znanosti do nje ne more temeljiti

⁶ Edvard Kardelj, *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, ČZP Komunist, Ljubljana 1978, II. izdaja, str. 194.

na statičnih doktrinah in shemah. Resnična znanstvena in ustvarjalna dejavnost je dejavnost, ki spreminja, pospešuje delo in človekov svet. Resnična znanost je torej revolucionarna. Procese in odnose v sistemu socialističnega samoupravljanja zato ni mogoče proučevati samo s pozicij tako imenovane čiste, samozadostne oziroma nevtralne znanosti.

Družbene vede so vedno nosile pečat razrednih interesov in tako mora tudi danes marksistična znanost v socialistični samoupravni družbi izhajati iz temeljnega interesa — interesa združenega dela in samoupravljanja, to pa pomeni, iz interesa delovnega človeka, delavskega razreda. Samo znanost, ki je obrnjena predvsem k temu interesu, lahko uresničuje svojo resnično revolucionarno vlogo.

Znanost je sestavni del združenega dela

Nujnost čim močnejšega povezovanja združenega dela in znanosti in njuna vzajemna povezanost ni in ne more biti kratkoročna družbena in še manj politična akcija. Ta nujnost je danes posledica rastočega deleža in pomena znanstveno-raziskovalnega dela v procesu družbene proizvodnje in družbenega razvoja sploh. Znanstveno-tehnična in tehnološka revolucija je v bistvu proces, ki spodbuja socialistično preobrazbo družbe, ter zahteva in potrjuje nujnost družbenega napredka in demokracije. Zato razvoj znanosti in tehnike radikalno ne povečuje le proizvodne moči človeškega dela, ampak tudi objektivno pospešuje proces podružbljanja proizvodjalnih sredstev in vodi k preseganju privatnega razpolaganja z družbenim kapitalom. Prav tako se z napredkom proizvodjalnih sil povezanost znanosti in proizvodnega dela, s tem pa tudi celotnega družbenega dela, reproducira na vse višji ravni. Po eni strani raste možnost in potreba za širšo uporabo znanosti v proizvodnji, s tem pa se po drugi strani razširja materialna in kadrovska podlaga za njeno nadaljnjo in hitrejšo rast in razvoj.

Pospeševanje gospodarskega razvoja, potreba po povečanju produktivnosti posamičnega, skupnega in splošnega družbenega dela, potreba po širšem in učinkovitejšem vključevanju v mednarodno delitev dela povzročajo, da je povezovanje znanosti in proizvodnega dela ena izmed bistvenih postavk za nadaljnji razvoj socialistične samoupravne družbe. Način, oblike in možnosti povezovanja znanosti z združenim delom morajo zato temeljiti na procesu razvoja socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov, na enotnem procesu združevanja dela in sredstev. Z drugimi besedami, znanost nujno postaja sestavni del združenega dela.

Naša družba je dosegla takšno stopnjo napredka, ki zahteva in omogoča tudi nadaljnji razvoj in širšo uporabo znanosti na vseh področjih družbenega dela. Usmeritev na golo prenašanje tujih rezultatov, posnemanje tujih rešitev itn. vodi k omejevanju družbenoekonomske podlage

razvoja, k tehnološki odvisnosti od tujine in k neučinkovitemu vključevanju v mednarodno delitev dela.

Naše idejnopolične opredelitve glede družbenoekonomskega razvoja so jasne: odnosi v združenem delu morajo tudi dejansko postati temelj vseh razvojnih smotrov naše družbe, njegove potrebe in interesi pa prevladujoči interesi družbe. Toda, da bi tu dosegli uspehe, moramo v naslednji srednjeročni plan vgraditi vse bistvene elemente, ki bodo zagotovili dolgoročno ekonomsko stabilizacijo dežele in nadaljnji razvoj socialističnih samoupravnih družbenoekonomskih odnosov. Tovariš Tito je v novoletni poslanici posebno poudaril, da je treba pri tem zagotoviti odločilno vlogo združenega dela in aktivno udeležbo znanosti. Pot in sredstvo za uresničitev tega cilja je nadaljnje razvijanje in krepitev materialne in splošne ekonomske moči združenega dela in zagotavljanje odločilne besede delovnega človeka v vseh smereh in na vseh ravneh združevanja dohodka in dohodkovnega povezovanja oziroma delavčevo obvladovanje celotnega procesa družbene reprodukcije.

Pospešen gospodarski in družbeni razvoj naše dežele, ki ga je spremljalo intenzivno uvajanje nove tehnike in tehnologije, je zahteval in zahteva ustanavljanje številnih znanstveno-raziskovalnih centrov in institucij ter ustrezne visokostrokovne in znanstvene delavce. Tudi tu ne moremo biti popolnoma zadovoljni s tistim, kar smo dosegli, predvsem glede števila znanstveno-raziskovalnega kadra v neposredni, materialni proizvodnji. Razen tega lahko še veliko naredimo pri neposrednem povezovanju znanosti oziroma velikih znanstvenih institucij in organizacij z znanstveno-raziskovalnimi strokovnimi in razvojnimi službami v organizacijah združenega dela. Ob tem ni znanost dolžna le verbalno podpirati in »zagovarjati« novatorstva in racionalizatorstva v materialni proizvodnji in drugih dejavnostih, ampak tudi neposredno pomagati ljudem pri njihovih stvaritvah te vrste in sicer tako, da bo vsestransko proučila njihove iznajdbe in dala svojo strokovno in znanstveno sodbo o njih, potem pa zahtevala tudi njihovo uporabo. Prepričan sem, da za takšen odnos znanosti, pa tudi drugih družbenih subjektov do te oblike ustvarjalnosti ni ovira to, ker morda manjka kak predpis ali ker bi bilo treba spremeniti kako določbo v obstoječem zakonu o patentih, pač pa predvsem nezadostna povezanost znanosti z združenim delom.

Znanost in razvoj političnega sistema socialističnega samoupravljanja

Posebno področje angažiranja znanosti in drugih ustvarjalnih subjektov družbe je področje delovanja in nadaljnjega razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Pri tem mislim zlasti na dograditev in dosledno delovanje delegatskega sistema, sistema informiranja, usposabljanja strokovnih služb itn.

Razen tega naša družba — v njenem okviru pa tudi znanost in druge ustvarjalne sile, izobraževanje, kultura itn. — mora zares dosledneje in širše razvijati samoupravljalško kulturo in izobraževanje. Moramo uresničiti Marxovo idejo in najti prave rešitve za povezovanje dela in izobraževanja, kajti tu doslej nismo dosegli večjih rezultatov. Seveda ne moremo od vsakega delovnega človeka zahtevati, naj bo znanstvenik ali profesor, toda znanje samoupravljalcev je v samoupravni družbi pogoj, da bi ti zares lahko opravljali svoje odgovorne družbene funkcije.

Kolikor delegat v skupščini pri reševanju določenega vprašanja ne bo upošteval samo konkretnega interesa posameznika ali ožje skupnosti, temveč tudi dolgoročen interes družbe in perspektivo razvoja celotne skupnosti, kolikor bo vsak samoupravljalca bolj mogel in znal uvideti tako konkretne kot tudi dolgoročne interese, toliko bo moč samoupravljanja vse bolj postajala odločilni dejavnik na vseh področjih dela in življenja družbe. Pri tem je seveda treba zagotoviti pogoje, da bodo delegati zares spoznali problematiko, o kateri odločajo, da jo bodo razumeli in doumeli, da bodo vedeli, da v skupnosti, kakršna je naša, ne obstaja samo eden (njegov) interes, ampak tudi interes drugih in da bodo *zavestno* pripravljeni na konstruktiven, znanstveno utemeljen in odgovoren dialog in iskanje rešitev tam, kjer se ti interesi spopadajo. Tudi tu lahko znanost veliko naredi, s pogojem, da ne teži k nekakšnim trenutnim, parcialnim interesom, kakor je to bilo npr. pri določanju kriterijev o nerazvitosti republik in pokrajin, ko je osem institutov dalo osem različnih »znanstvenih« stališč.

Nadaljnje možnosti angažiranja naše znanosti

Dovolite mi, da opozorim še na nekatere primere in možnosti neposrednega prispevka znanosti k reševanju posameznih vprašanj iz samoupravne prakse. Možnosti angažiranja naše znanosti in potrebe družbe, da idejno, teoretično in praktično politično proučimo in pojasnimo vse oblike lastnine — družbene, privatne in osebne, kakor tudi številna vprašanja s tem v zvezi, so zelo velike in več kot nujne. Kajti še vedno npr. trajajo razprave o vlogi osebne dela s sredstvi v privatni lastnini, o vlogi obrti, o tako imenovanem malem gospodarstvu, o vlogi pogodbenih organizacij združenega dela, dalje razprave ali, rekel bi, ideološko in politično »licitiranje« glede angažiranja individualnih sredstev pri izgradnji družbenih stanovanj itn. V vseh teh razpravah in iskanjih rešitev za ta in številna druga vprašanja naša znanost ni dovolj sodelovala ali sploh ni sodelovala in do zdaj ni dala svojih stališč.

Dalje, za politično ekonomijo socializma je zelo pomembno odkrivanje in pojasnjevanje temeljnih protislovij, s katerimi se sooča nova socialistična samoupravna družba in njeni gospodarski subjekti, kakor tudi družbeni subjekti sploh. Hkrati mora prispevati k razvoju takšnih

družbenih odnosov in mehanizmov, ki bodo ob teh protislovjih omogočili napredek. Gre za dolgoročne procese, ki jih zdaj imenujemo sistem združenega dela in ki bodo omogočili samoupravno integracijo dela in družbenega kapitala, kar je hkrati tudi bistvo odmiranja države in pomeni oblikovanje novih družbenih institucij.

Vloga politične ekonomije socializma

Prav zaradi vsega tega je na področju politične ekonomije socializma potrebno tudi izdelati oziroma dograditi novo znanstveno aparaturo, ki bo omogočala izražanje tako vsega novega, kar že obstaja, kakor tudi tistega, kar bo šele prišlo z nadaljnjim razvojem naše stvarnosti.

To je najočitnejše prav pri opredeljevanju ekonomskega in družbenega bistva pojmov »družbena lastnina« in »dohodek«, ker sta podlaga za razumevanje integracije dela in družbenega kapitala, to se pravi, za razumevanje pogojev za resnično in zgodovinsko osvoboditev dela in delovnega človeka. Takšna integracija je možna samo pod neposredno kontrolo delavca v družbenoekonomski enotnosti živega in minulega dela. Minulo delo kot ena izmed najpomembnejših družbenoekonomskih kategorij in temeljni pogoj za živo delo delavca pri nas še vedno ni dovolj proučeno, predvsem pa ni uresničeno v naši družbeni praksi. Politična ekonomija socializma, rekel bi, socialističnega samoupravljanja, mora sama opredeliti te nove kategorije, najti mora rešitve za njihovo uporabo, kajti v današnjem svetu ni za to nikakršnih vzorcev.

Isto velja tudi za samoupravno družbeno planiranje, izredno pomembno novo kategorijo politične ekonomije socializma, kajti planiranje ni monopol države kot aparata oblasti, ampak ekonomska in demokratična pravica in obveznost človeka, ki dela in živi v sistemu samoupravnega združenega dela, to pa za sedaj obstaja samo v Jugoslaviji.

Omenil bi samo še en vidik politične ekonomije socializma, ki še vedno ni dovolj proučen. Socializem je zgodovinski nosilec odprave ekonomske neenakopravnosti narodov. S samoupravnimi odnosi v naši skupnosti razumemo družbenopolitično in ekonomsko samostojnost vsakega naroda, kakor tudi to, da ima zagotovljeno svobodo graditve temeljev za razvoj svoje kulture in civilizacije.

Gre pravzaprav za celoten kompleks družbenoekonomskih, pravnih in političnih odnosov, v katerih so ljudje — delavci povezani v združenem delu na podlagi skupnih proizvodjalnih sredstev. V teh odnosih postaja dohodek ekonomski izraz družbenega lastništva, ker ne izraža samo individualnega delovnega prispevka posameznega delavca oziroma organizacije združenega dela, ampak tudi celotno družbeno delo. Prav zato se mora politična ekonomija socializma pri svoji graditvi povezovati s pravom, politologijo, psihologijo in drugimi vedami, če želi odgovoriti na vsa ta sestavljena vprašanja.

Posebej bi opozoril na nujnost proučevanja mednarodnih razsežnosti samoupravnih procesov oziroma raziskovanja vseh, elementarnih pa tudi razvitih, samoupravnih oblik v zahodnih in socialističnih deželah in deželah v razvoju, saj izražajo zavest človeštva o tem, da so proizvodni odnosi, težnje in zahteve za afirmacijo osebnosti v svobodi in demokraciji — v bistvu težnje po samoupravljanju. Spremljanje in proučevanje teh procesov je pomembno za raziskovanje samoupravljanja pri nas.

Pomen in naloge samoupravnega prava in našega sodobnega zgodovinopisja

Socialistični samoupravni družbeni odnosi zahtevajo visoko razvito, rekel bi, »perfektno« organiziranost vseh sfer družbenega življenja oziroma družbe kot celote. Gre razumljivo za neko novo organizacijo družbe, ki temelji na bistveno drugačnih temeljih, v nasprotju z vsemi drugimi sistemi družbene organizacije. V takšni družbi je tudi pravni sistem, to se pravi, pravno urejanje te organizacije in njenega delovanja bistveno drugačen od klasičnega, meščanskega sistema. Potreben nam je samoupravno-družbeni sistem urejanja družbenih razmerij in organizacije, drugačne oblike aktov in norm. Samoupravni sporazumi in družbeni dogovori so takšna oblika in pot za preseganje starega, klasičnega pravnega sistema. Toda pravna teorija in pravna znanost si morata prizadevati, da bi dali popolnejše odgovore na vprašanja narave, značaja in vloge teh institucij v našem pravnem sistemu.

Naš pravni sistem oziroma vsi njegovi vidiki morajo biti pravzaprav realni izraz samoupravnih družbenih odnosov v proizvodnji in družbeno-ekonomski bazi družbe. Za stalno dograjevanje in nadaljnji razvoj takšnega sistema, kakor tudi za njegovo učinkovito delovanje, imata izreden pomen ustvarjalni prispevek pravne teorije in znanosti, kakor tudi pravna praksa.

S tem v zvezi bi opozoril, da na mnogih področjih družbenega življenja še vedno ostajajo stare, klasične norme, v katere se poskuša »vriniti« novo vsebino, kar je anahronizem in povzroča mnoge težave v praksi. Razen tega so mnoge pravne in samoupravne norme zamotano, nejasno in neprecizno formulirane ter delovnemu človeku — samoupravljalcu premalo razumljive in nedostopne. Z drugimi besedami, po eni strani obstaja hiperprodukcija norm, regulative sploh, nepotrebnih predpisov itn., po drugi strani pa vendarle manjkajo določene ustrezne rešitve za nove odnose. Dalje, manjka kodifikacija samoupravnega prava in se ljudje težko znajdejo, ne morejo jasno videti svojih pravic, obveznosti in odgovornosti. Vse to komplicira in otežuje uresničevanje samoupravljanja tako v združenem delu kakor tudi v družbi v celoti.

Za našo današnjo in jutrišnjo prakso oziroma za nadaljnji družbeni razvoj bi moralo tudi naše zgodovinopisje natančneje proučevati zgodo-

vino, zlasti novejšo zgodovino naših narodov in narodnosti, ki ni samo zakladnica izkušenj, ampak tudi izvorna podlaga in jasen dokaz kontinuitete naše revolucije, graditve in razvoja dežele, strategije komunistične partije oziroma Zveze komunistov Jugoslavije, katere revolucionarna sila je vedno temeljila na moči širokih ljudskih množic. Intenzivnejše in vsestransko proučevanje narave naše revolucije je predpostavka za spoznavanje temeljev in izvirnih načel, na katerih temelji načelnost, doslednost in odprtost naše politike v vseh fazah razvoja naše družbe. Skratka, natančnejša proučevanja družbeno zgodovinskih razmer, v katerih se je rojevala in razvijala naša socialistična samoupravna misel, lahko dajo odgovor tudi na številna, danes aktualna znanstvena in politična vprašanja.

Razredna determiniranost znanosti

Za zvezo komunistov Jugoslavije sta teorija in praksa samo dve neločljivi strani istega procesa, revolucionarnega in socialističnega samoupravnega ustvarjanja in preobrazbe družbe. Zveza komunistov se glede tega dosledno drži načela, da je osvoboditev dela oziroma zagotovitev prevladujočega položaja in vloge delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ključno vprašanje njene revolucionarne strategije in prakse. Pri tem pa se ne more postavljati kot nekakšen razsodnik nad znanstvenimi resnicami niti ne more določati nalog znanosti. Zato zveza komunistov tudi ni edina nosilka in gonilna sila revolucionarne samoupravne preobrazbe naše družbe niti ni njen edini ustvarjalni dejavnik, kar je bilo jasno rečeno na XI. kongresu. Toda to nikakor ne pomeni, da komunisti, ki so najostrejši in največji kritiki svoje lastne prakse, niso imeli ali da tudi danes nimajo kritičnega odnosa do znanosti.

Pravzaprav je zveza komunistov vedno izhajala iz tega, da znanost ne more biti sredstvo za opravičevanje dnevnopolitičnih interesov niti fasada za vsako politično akcijo, ampak da mora biti neodvisna od mnogih — in še zlasti parcialnih — političnih pojmovanj in v ožjem smislu razumljenih ideoloških postavk. O tem je Kardelj pisal: »Znanost seveda ne sme biti dekla določene politične prakse ali določenih vladajočih ideoloških gledišč. Znanost si sama postavlja naloge in cilje, na podlagi potreb in nalog, ki jih odkrivajo živa družbena praksa, realne človeške možnosti danega časa in razvoj same znanosti. Toda znanost ne sme samo tolmačiti, marveč mora tudi spreminjati stvari oziroma prispevati k njihovem spreminjanju. V tem smislu resnična družbena znanost ne more biti drugačna, kakor usmerjena k nadaljnjemu razvoju socialistične družbe in zato se tudi nujno povezuje z najbolj naprednimi socialističnimi težnjami v družbeni praksi. Potemtakem je dejansko — zavestna ali podzavestna — progresivna ideološka usmerjenost bistven element v razvoju

znanosti.«⁷ S tem v zvezi je Kardelj rekel še naslednje: »... Kolikor je torej treba imeti za škodljivo in nevdržno naziranje, ki tolmači družbeno pogojenost znanosti kot potrebo po njeni neodvisnosti od dane politične konstelacije — čeprav tudi v okviru socialistične države — toliko je tudi nevdržna težnja za tako imenovano ‚nevtalizacijo‘ družbenih znanosti. Na tem torišču ‚nevtalizacija‘ ni nič drugega kakor zapiranje znanosti v sfere abstraktnih špekulacij ter odvzemanje cilja in nalog znanstvenim raziskavam. Brez takšnega cilja in nalog pa je znanstveno raziskovanje slepo, neizogibno obsojeno na neuspeh.«⁸

Zveza komunistov Jugoslavije si prav tako stalno prizadeva za kar najbolj popolno osvoboditev ustvarjalnih sil v znanosti, za dejansko svobodo ustvarjanja v znanosti in umetnosti. Toda prav tako je zveza komunistov bila in vedno bo proti dogmatizmu, pragmatizmu, kakor tudi proti jalovim špekulacijam in verbalizmu, proti konstrukcijam, ki v imenu abstraktne svobode pravzaprav odpravljajo svobodo ustvarjalnosti.

Teoretična bogatitev marksizma

Delavsko gibanje v Jugoslaviji in zveza komunistov imata pri uresničevanju revolucionarne teorije Marxa, Engelsa in Lenina v praksi bogato tradicijo. Dosledno uresničevanje tradicij te revolucionarne teorije je bilo in ostalo naša pot in smer. Vedno smo izhajali iz tega, da se marksizem ni končal s klasiki marksizma in leninizma, ampak da ga je nujno, izhajajoč iz konkretnih družbenozgodovinskih razmer, stalno razvijati še naprej in bogatiti, to se pravi, razvijati njegov revolucionarni ustvarjalni duh in njegovo vsebino. Če je kje treba iskati zgodovinski pomen Tita, Kardelja in vsega vodstva KPJ, potem ga je treba iskati v tem, da niso samo z marksistično metodologijo pristopili k ustvarjanju in graditvi strategije in taktike KPJ v predvojnem obdobju, v vojnih razmerah in pri povojni graditvi naše socialistične družbe — v skladu z razmerami, v katerih sta delavski razred in njegova partija živela in delovala — ampak da so obogatili marksizem z novimi teoretičnimi spoznanji in to na področju vloge države in partije, na področju reševanja nacionalnega vprašanja, internacionalizma, vsebine proizvodnih odnosov in položaja delovnega človeka itn. in ker so tisto, kar so nekateri imenovali »eksperiment«, to se pravi, samoupravljanje — poiskali v praksi, v življenju naše revolucije od njenega začetka.

Ta spoznanja so danes močno orožje v rokah našega delavskega razreda, kar mu omogoča, da daje odgovore in vse neposredne sodeluje pri reševanju vseh družbenih vprašanj in da skupaj z drugimi ustvarjalnimi silami išče in najde rešitve in izhode iz družbenih protislovij. Zato se vztrajno zavzemamo, da bi bila znanost vedno resnični subjekt v boju

⁷ Edvard Kardelj, O vlogi družbenih znanosti pri nadaljnji graditvi naše družbe, Problemi naše socialistične graditve, VII. knjiga, Ljubljana, 1968, str. 21.

⁸ Isto, str. 24.

za prakso jutrišnjega dne, da bi bila vzvod materialnega napredka in nadaljnje graditve socialističnih samoupravnih odnosov, demokracije, humanizma in svobode. Zato za zvezo komunistov marksizem ni filozofija o nekakšni idealni družbi, ampak znanstvena teorija socializma in idejno revolucionarno — in kakor je dejal Marx — duhovno orožje delavskega razreda.

Marksistična znanost ni nikoli živela v abstraktnem svetu po sebi, ni se potrjevala ali zavračala sama po sebi, ampak vedno v konkretnih dogajanjih in odnosih, ki se izražajo v družbeni praksi. Marksizem in sploh revolucionarna teorija socializma sta bili toliko materialna sila, kolikor sta obvladovali zavest delavskega razreda in bili gonilna sila akcije, kolikor sta osvetljevali poti napredka. In zato sodobni marksizem ne more biti v ozke kroge znanstvenikov zaprta znanost.

Marksizem je teorija revolucije. Toda ni samo teorija političnega prevrata, ampak tudi preobrazbe celotnega materialnega in duhovnega človekovega sveta. Potemtakem so tudi vse družbene vede sestavni del marksistične teorije. Glede tega je naša marksistična filozofska misel — čeprav ne vedno tudi v celoti — s svojo nedogmatsko in ustvarjalno vsebino močno vplivala in delovala na preobrazbo naše družbe. Naša sodobna marksistična filozofska misel, osvobojena ideoloških doktrinarnih shem, ima danes še širše polje dejavnosti pri raziskovanju zakonitosti gibanja naše družbe na vseh točkah in črtah njene razvoje poti. Predvsem je izredno pomembno marksistično filozofsko osmišljanje samoupravljanja kot globalnega večdimenzionalnega sistema, v katerem delavski razred in delovni človek iz objekta vse bolj postajata dejanski subjekt, osvobojen odtujenih sil. Naj samo opozorim, da je naš ustavni sistem prvič v zgodovini uredil odnose med ljudmi in ne med državo in ljudmi kot njenimi podložniki, to pa omogoča, da delavski razred postane zgodovinski subjekt. To je področje, na katerem filozofska misel lahko postane »stvarnost« v svojem najbolj revolucionarnem pomenu, področje, na katerem lahko dá zelo pomemben teoretičen in znanstveni prispevek, predvsem z osvetlitvijo samoupravljanja kot globokega revolucionarnega procesa in široke prakse.

Vodilno načelo teoretičnega in znanstveno-raziskovalnega dela

Filozofija in druge družbene vede imajo danes prav tako nalogo, da globoko osmislijo bit socializma in to predvsem njegove vsebinske značilnosti in razvojne poti, s kritično analizo in sintezo sodobnih družbenih procesov v razvoju socializma, pa tudi vseh drugih procesov in gibanj sodobnega sveta.

Filozofija se mora že po svoji naravi s svojo ustvarjalno vsebino močno postaviti po robu pritisku dogmatizma in pragmatizma, hipertrofiji ideologije itn., kar vse je danes navzoče v ideološki nadstavbi. Najboljši kažipot in prava vsebina za preseganje raznih ideoloških in teore-

tičnih konstrukcij in v tem okviru uporabljena metodologija in pristop so Marxove besede, da »... Vsi misteriji, ki zapeljujejo teorijo v misticism, nahajajo svojo racionalno rešitev v človeški praksi in v razumevanju te prakse«. ⁹

Trajno vrednost ima misel iz *Manifesta komunistične partije*, da »teoretična stališča komunistov nikakor ne slonijo na idejah, na načelih, ki si jih je izmislil ali odkril ta ali oni popravljalec sveta«, ampak so splošen izraz »zgodovinskega gibanja, ki poteka pred našimi očmi.« ¹⁰ To mora biti tudi naše vodilno načelo pri teoretičnem in znanstvenoraziskovalnem delu sploh.

Komunisti se morajo kot avantgarda delavskega razreda še naprej bojevati za razvoj teoretične in znanstvene misli v praksi socialističnega samoupravljanja in za vse večjo demokratično in humanistično preobrazbo družbenih odnosov in materialnega napredka. Marx je pisal: »Razvoj znanosti — to je tiste najsolidnejše oblike bogastva, ki je proizvod in proizvajalec bogastva — je bil sam zadosten, da razkroji te skupnosti (družbene, o. p.). Toda razvoj znanosti, tega idealnega in hkrati praktičnega bogastva, je samo ena stran, ena oblika, v kateri nastaja razvoj človeških proizvodjalnih sil, to je, razvoj bogastva.« ¹¹ Znanost mora biti torej tudi v socialistični samoupravni družbi, kot pravi Marx, »najsolidnejša oblika bogastva«, njegova revolucionarna tradicija.

Problemi svobode in demokracije, pravic in dolžnosti, stihije in zavesti, boj mnenj, kritike in odgovornosti nikakor niso nekakšni abstraktni teoretični problemi politične in znanstvene nadstavbe, ampak zelo konkretna vprašanja socialistične samoupravne graditve in položaja človeka v družbi. Zato se zavzemamo za to, da se znanost celostno in ustvarjalno vključi v sistem demokratičnega in odgovornega samoupravljanja delavskega razreda in delovnih ljudi. Znanstveni delavci se morajo zavedati tega, da postaja znanstvena dejavnost odgovorna in moralna šele takrat, ko izraža najnaprednejše interese oziroma gibanje družbe na poti k osvoboditvi dela in človeka. Kadar gre za samoupravljanje in v zvezi s tem za uresničenje Marxove misli, da je človek toliko svobodnejši, kolikor več ima znanja, to se pravi, kolikor bolj je oborožen z znanostjo, moramo potemtakem izhajati iz tega, da je »... zelo pomembno, da razumemo, da v naši socialistični samoupravni družbi razvijamo znanost kot moč združenih delavcev, ne pa kot sredstvo nekih od njih odtujenih sil«, kakor je rekel tovariš Tito na XI. kongresu ZKJ.*

⁹ Friedrich Engels, *Ludwig Feuerbach in konec klasične nemške filozofije*, Karl Marx, Teze o Feuerbachu, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1945, str. 55.

¹⁰ Karl Marx, Friedrich Engels *Manifest komunistične stranke*, Zbirka »Temeljje, Komunist, Ljubljana, 1973, str. 45.

¹¹ Karl Marx, Friedrich Engels, *Osnovi kritike političke ekonomije*, Dela, tom 19, Prosveta, Beograd, str. 365.

* S tem tekstom je avtor nastopil na znanstvenem posvetovanju, ki ga je priredil januarja letos Jugoslovanski center za teorijo in prakso samoupravljanja na temo Teoretični in metodološki vidiki raziskovanja razvoja socialistične samoupravne družbe.

Protislovja neenakomernega razvoja slovenskih občin

Na tem mestu bomo izpostavili nekatera temeljna protislovja, s katerimi se soočamo v zvezi z različno stopnjo razvitosti in različno dinamiko razvoja občin v Sloveniji.¹ V razliko od poenostavljenih predstav o tem, da se vse — bolj ali manj — harmonično razvija, nam poglobljena analiza razkriva vrsto protislovij, ki zadevajo tako objektivne razvojne trende kot tudi protislovja v samem zavestnem prizadevanju, da bi zmanjšali razlike v stopnji razvitosti občin.

Podali bomo pregled značilnih protislovnih situacij. Vsaka od njih pa bi seveda terjala še posebno, poglobljeno analizo.

I. Normativna izenačenost in dejanska neenakost med občinami

V normativnem smislu so občine že dalj časa medsebojno izenačene — glede svojih pravic in obveznosti — kar obenem izraža usmeritev vodilnih subjektivnih sil socialistične družbe k preseganju in odpravljanju podedovane neenakosti. Takšna usmeritev in njen normativno-programski izraz je v določenem obdobju prekril dejanske razmere in razlike, ki se pojavljajo v prostoru. Zato je razumljivo, da se nekaj časa ni niti postavljalo vprašanje neenakomerne razvitosti občin v Sloveniji. To dejstvo je bilo seveda tudi izraz višje stopnje centralizacije državnega oz. političnega odločanja, ki je v prvem obdobju po vojni postavljalo v ospredje »izenačenost v podrejenosti«. Šele v procesu decentralizacije in deetatizacije je takšna »enakost« zgubila svoj smisel in relevantnost; v ospredje pa je stopala vloga občin kot osamosvojenih subjektov.

Večja samostojnost občin, ki jo ni v enaki meri spremljala tudi večja povezanost med njimi, je zaostрила problem neenakosti. Tako kot se koncem 60 let pojavi »socialno razlikovanje« z vidika neenakosti med posameznimi sloji, tako se zaostruje tudi zahteva po zmanjševanju in preseganju neenakosti med občinami. Vrsta — najprej bolj ali manj naključ-

¹ Ta tekst podaja nekatere izsledke iz raziskave o razvojnih spremembah v občinah Slovenije, ki jo avtor s sodelavci izvaja v okviru Raziskovalnega inštituta FSPN.

nih, potem pa tudi organiziranih — akcij (npr. nekatera strokovna posvetovanja o socialni diferenciaciji — Društvo sociologov Slovenije, akcija revije »Dialogi« in publikacija dela »Siti in lačni Slovenci« idr., zlasti pa tretja konferenca ZKS, ki je obravnavala problematiko socialnega razlikovanja, je močno spremenila obravnavo te problematike v javnosti. Namesto prejšnjega omejevanja na normativno sfero postane sedaj primarno prizadevanje za konkretne oblike materialne in drugih oblik pomoči manj razvitim območjem v Sloveniji. Najprej idejnopolitična, nato pa tudi konkretna organizacijska in materialna pomoč so pomenile bistveno spremembo v reševanju problematike manj razvitih občin v Sloveniji.

Ne da bi se na tem mestu spuščali v poglobljeno analizo specifičnega vprašanja, vendarle lahko opozorimo, da je določena tendenca normativističnega reševanja obravnavane problematike v prvem obdobju vodila do nepričakovanih in pravzaprav (do) nasprotnih učinkov, kot so bili željeni. Takšen normativizem je pomenil:

a) Zanemarjanje dejanskih razlik med občinami, ki so bile normativno izenačene (v smislu pravic in obveznosti).

b) Istočasno z normativnim izenačenjem občin se je povečevala vloga blagovno-tržnih zakonitosti, kar je še povečalo tendenco neenakomernega razvoja. Zabrisane dejanske razmere in navidezne, normativne rešitve pa so paralizirale zavestno prizadevanje za spremembo dejanskih razmer (neenake razvitosti občin).

S tem, ko se elementi normativističnega (navideznega) reševanja problematike neenakomernega razvoja umikajo in prepuščajo svoje mesto analizi dejanskih razmer ter na takšnih osnovah zasnovanih konkretnih akcijah pomoči manj razvitim občinam, se obenem nakazuje tudi pot razreševanja protislovja, ki smo ga nakazali v tej točki.

2. Manj razvite občine kot surovinska osnova za industrijo v razvitih občinah

Ena najbolj značilnih, »klasičnih tem« v zvezi z neenakomerno razvitostjo ožjih ali širših teritorialnih območij zadeva delitev na surovinske vire na eni strani ter njihovo industrijsko predelavo na drugi strani. Prvo že praviloma pomeni nizke dohodke, majhno angažiranost kvalificiranega dela, nizko akumulativnost, podaljševanje stanja nerazvitosti itd. Industrijska predelava pa je vezana na vrsto spremljevalnih dejavnosti, na angažiranost strokovnih kadrov, vključuje večji delovni prispevek in zlasti zagotavlja večji dohodek, večjo akumulativnost in hitrejši ekonomski razvoj.

To splošno vprašanje se v naših današnjih razmerah pojavlja predvsem glede na razmerje med kmetijstvom in industrijo. Na eni strani imamo npr. pretežno kmetijske občine, ki zalagajo druge občine s kmetijskimi proizvodi, ne da bi imele možnost lastne predelave le-teh, na

drugi strani pa se pojavljajo občine, ki imajo npr. predelovalno industrijo in ob tem še številne druge naprave. Manj razvita občina se omejuje le na čisto primarno proizvodnjo in torej nima na svojem območju npr. niti potrebnih skladišč, hladilnic, sušilnic, silosov, niti zagotovljene lastne predelave mleka, sadja in podobno.

Čeprav ima manj razvita občina višek delovne sile in obenem surovine ali vsaj kmetijske pridelke, ki jih nudi razvitejšim občinam, niti eno niti drugo ni v polni meri izkoriščeno znotraj njenega lastnega območja. Kmetijske pridelke (proizvode) brez predelave izvažajo v razvitejše občine.

Takšne razmere v veliki meri pojasnjujejo trdovratno podaljševanje razlik v stopnji razvitosti občin. Čeprav se danes povečujejo potrebe po hrani in se s tem nakazujejo nekatere potencialne prednosti kmetijskih občin, za sedaj te prednosti še niso uveljavljene. V novi ustavni ureditvi in zakonu o združenem delu se odpira perspektiva novega načina razreševanja obravnavanega protislovja z uveljavljanjem dohodkovnih odnosov med proizvajalci hrane na eni strani in predelovalno industrijo na drugi strani. Tu torej lahko pričakujemo, da bi ob zavestnem angažiranju vodilnih subjektivnih sil prišlo do postopnega razreševanja obravnavanega protislovja. Četudi bo namreč ostala določena neenakomernost v razporeditvi industrije v prostoru, naj bi dohodkovni odnosi preprečili, da bi območja, ki imajo naravne prednosti za kmetijstvo, avtomatično prevzemala nase značilne negativne posledice, ki so že tradicionalno vezane na omejeno vlogo »dobaviteljev« kmetijskih pridelkov.

3. Koncentracija industrije v razvitih občinah in lokacija novih obratov v manj razvitih občinah

Uveljavljene delovne organizacije v večjih in starejših industrijskih središčih praviloma težijo k modernizaciji, ki terja nadaljnje povečevanje proizvodnje in njeno koncentracijo. V manj razvitih občinah, kjer se intenzivirajo prizadevanja za pospešeno industrializacijo, pa se obenem soočajo s spoznanji o »zamujenih možnostih«. Prizadevanje za ustanovitev novih industrijskih obratov, ki bi se zlasti oprli na surovinsko zaledje v kmetijstvu, se sooča s konkurenčnimi težnjami, da bi še bolj skoncentrirali industrijo v večjih industrijskih središčih.

Na eni strani gre za »začetniške« pobude brez potrebnih izkušenj, brez potrebnih kadrov in materialnih sredstev. Na drugi strani pa so že uveljavljene delovne organizacije, ki imajo v vseh teh pogledih že določene prednosti. Prav koncentracija naj bi omogočila še večjo produktivnost oz. racionalizacijo, modernizacijo proizvodnje ipd. Manj razvite občine pa so že po obsegu premajhne, da bi z lastno surovinsko bazo lahko zagotavljale osnovo za formiranje velikih industrijskih obratov. Le-ti terjajo širše zaledje, ki presega prostorske okvire ene same občine. To pa spet pomeni, da je potrebna povezanost v širšem prostoru, kar pa spet presega njene zmožnosti. Tudi v tem pogledu imajo prednost večje in zlasti

razvitejše občine, (npr. večji regionalni centri), ki so lažje dostopni in intenzivnejše ter vsestransko bolj povezani s širšim zaledjem.

Na ta način se torej v manj razvitih občinah (zlasti v tistih z nižjo dinamiko razvoja) pojavlja občutek o »zamujenih možnostih«, prepričanje o tem da so »zamudili vlak«, ki vodi k hitrejšemu razvoju. Vsaka morebitna pobuda se sooča s spoznanjem, da so možnosti za razvoj na določenem področju (sektorju) že izkoristile bolj razvite občine; v odnosu do njih pa se ne morejo spuščati v konkurenčni boj. Tako je vrsta poizkusov, da bi se izotali iz nerazvitosti, paraliziranih. Dejstvo, da je drugod prišlo do koncentracije industrije obenem opredeljuje njihovo »usodo« kot zaledja, periferije. Preseganje periferne vloge pa se zdi nemočen in neracionalen poizkus, da bi ponavljali tisto, kar so drugi že bolj uspešno naredili.

4. Ali nerazvito kmetijstvo zagotavlja višji standard razvitih?

Ena od temeljnih značilnosti manj razvitih območij je v tem, da so to skoraj brez izjeme relativno najbolj kmetijska območja. Problem nerazvitosti občin torej prevajamo na problem nerazvitosti kmetijstva. Protislovnost neenakomernega razvoja v prostoru Slovenije (pa tudi Jugoslavije) je torej tudi protislovnost razvoja samega kmetijstva oz. njegovega razmerja do nekmetijskih dejavnosti.

Kmetijstvo je ujeto med dvoje izredno nestabilnih osnov svojega delovanja. Na eni strani je izpostavljeno izredni variabilnosti oz. nihanju fizičnega okolja (odvisnost od vremenskih razmer in drugih naravnih pogojev). Po drugi strani pa je podvrženo velikim nihanjem na tržišču, v katerega se (in naj bi se) vse bolj vključuje. Ob tem pa razkrivamo naslednje protislovje: tako kot je kmetijstvo izpostavljeno izredni nestabilnosti na ravni blagovno tržnih odnosov, tako je obenem (prav v nasprotni smeri in bolj kot druga področja delovanja) ekonomsko omejeno glede na fiksne cene večine kmetijskih proizvodov, ki naj bi množici porabnikov zagotovile določeno stabilnost njihovega standarda.

Medtem ko se sicer odvisnost od naravnih pogojev in variabilnosti (naključnosti) do neke mere — čeprav ne toliko, kot smo že v bližnji preteklosti s pretiranim optimizmom nakazovali — zmanjšuje, pa se po drugi strani z vključevanjem kmetov in celotne kmetijske proizvodnje v blagovno tržne odnose celo povečuje občutljivost glede na nihanja na tržišču znotraj in čez okvire državnih meja (znana so skorajda neverjetna nihanja na tržišču, ki dobivajo že znak posebne zakonitosti, tako da se npr. v enem letu pojavlja pomanjkanje določenih kmetijskih proizvodov, čez leto ali dve pride do presežkov, nato spet do pomanjkanja, pa spet do presežkov, ki jih ni mogoče plasirati na tržišču itd.).

Ob vseh problemih, ki so osredotočeni oz. vezani na kmetijstvo, pa le-to (kmetijstvo) prevzema nase še neko povsem »eksterno« vlogo. Kmetijstvo se namreč pojavlja kot nekakšen garant ustaljenosti družbenega

standarda nekmečkega prebivalstva. Osnovni kmetijski proizvodi, kot so mleko, žito (kruh), meso ipd., imajo na zvezni ravni — bolj ali manj — fiksno določene cene. Pri tem gre za vprašanje višine teh cen, prav tako kot za njihovo stalnost. Kmetijski proizvajalci so torej na eni strani izpostavljeni izredni nestabilnosti, na drugi strani pa fiksnim okvirom, ki ne zagotavljajo potrebne akumulacije in s tem njihovega nadaljnjega razvoja. Čeprav je vprašanje akumulativnosti vezano tudi na problem produktivnosti ali neproduktivnosti dela v kmetijstvu, je po drugi strani v konkretnih razmerah bistveno pogojeno s precej arbitrarnimi, administrativnimi odločitvami (državnimi intervencijami) na tem področju.

Ob tem se zastavlja vprašanje — ali zaradi manjše družbene moči kmetov ne prihaja do teženj, ki breme določenih problemov rajši prenešajo na njih, kot pa da bi tvegali nerazpoloženje množic potrošnikov — nekmečkga prebivalstva?

Tudi cene repromateriala se močno spreminjajo iz leta v leto (po nekaterih ocenah celo 30—40 %), medtem ko najpomembnejši kmetijski proizvodi variirajo le malenkostno.

5. Pospeševanje in zaviranje zaposlovanja

Analiza zaposlovanja po občinah Slovenije nam razkriva eno od temeljnih neskladij in protislovij v razvoju. V občinah, kjer je dosežena stopnja zaposlenosti že relativno visoka, se še naprej podaljšuje trend dinamičnega zaposlovanja, četudi je to v nasprotju z izrecno opredeljeno politiko teh občin. Nasprotno pa spet v manj razvitih občinah najdemo relativno nizko stopnjo zaposlenosti, obenem z dinamiko zaposlovanja, ki ne dosega potreb in programov v zvezi z odpravljanjem neskladnosti v razvoju.

Z drugimi besedami lahko rečemo: medtem ko smo na eni strani premalo uspešni v prizadevanjih za hitrejšo zaposlovanje v manj razvitih občinah, smo hkrati na drugi strani premalo uspešni v zmanjševanju dinamike (ekstenzivnega) zaposlovanja v razvitih občinah. Takšna situacija pa vključuje vrsto potencialnih ali manifestnih konfliktov interesov tako znotraj posamezne občine kot tudi v odnosih med občinami.

Nasprotja se kažejo že znotraj posameznih organizacij združenega dela, glede na razlike med kratkoročnimi in dolgoročnimi rešitvami (interesi). Pritisk inercije navaja predvsem k nadaljnjemu ekstenzivnemu zaposlovanju, kar pa vedno bolj ogroža dolgoročne perspektive delovne organizacije in (v razvitih občinah) prihaja v nasprotje s samoupravnimi sporazumi in planskimi določili na ravni občine.²

² Tako je značilno za gorenjske občine, da imajo višjo dejansko letno stopnjo zaposlovanja od planirane navzlic splošno sprejeti oceni o neprimernosti ekstenzivnega zaposlovanja. Tudi občina Ljubljana-Moste se sooča z zaostreno socialno problematiko, ker navzlic vrsti ukrepov v preteklem obdobju ni mogla zaustaviti ekstenzivnega zaposlovanja delavcev z zelo nizko kvalifikacijsko strukturo. Tudi v Novi Gorici stopnja zaposlovanja presega planirano in občina nima

Nadaljnje protislovje pa se kaže v tem smislu, da ravno najbolj uspešne gospodarske organizacije, ki so glavna gonilna sila v razvoju občine, pridejo v konflikt z okoljem, ki jim ne more več zagotavljati potrebnih elementov za kontinuirano ekspanzijo — delavce, surovine, prostor. Gospodarska ekspanzija pride v nasprotje s »kvaliteto življenja« in »kvaliteto okolja«. ³ Zato vsak novi industrijski obrat ni več avtomatično simbol napredka oz. razvoja.

Manj razvite občine pa niso več pripravljene sprejeti vloge rezervata delovne sile za večja industrijska območja oz. središča. Tudi v primerih, ko je vpeljano dnevno prevažanje večjega števila delavcev na večje razdalje (npr. relacija Ozaljš—Novo mesto), prihaja do odločnejših zahtev, da je treba delavce zaposliti v domačem okolju.

6. Depopulacija in rast prebivalstva po občinah: nazadovanje ali razvoj?

Zaostajanje posameznih občin v družbeno-ekonomskem razvoju praviloma pride do izraza v enosmernih tokovih prostorske mobilnosti prebivalcev: prevladuje odseljevanje. Po eni strani je torej močno odseljevanje (ki ga ne spremlja tudi temu sorazmerno priseljevanje) eden od značilnih indikatorjev relativno nizke stopnje razvitosti. ⁴ Prebivalci se odseljujejo zaradi (boljših možnosti) zaposlovanja in višje življenjske ravni v druge občine. Ker odhaja predvsem kategorija delovno sposobnih in dinamičnih, se s tem še slabšajo dejanske razmere in neposredne perspektive razvoja v območjih odseljevanja.

Če pa ta proces zasledujemo z vidika zmanjševanja (agrarne) prenaseljenosti občin pretežno podeželskega značaja, vsaj v določenih situacijah, odseljevanje celo olajšuje dinamiziranje razvojnih procesov. Zlasti zmanjševanje deleža oz. števila ljudi, ki delujejo v kmetijstvu (proces deagrarizacije) je lahko ena od predpostavk hitrejše modernizacije kmetijstva in s tem pospešenega ekonomskega razvoja. Manjše število ljudi potrebuje večjo mehanizacijo in lahko (ne pa nujno) vpliva na večjo produktivnost dela v kmetijstvu. V tem smislu je depopulacija (odseljevanje) eden od vplivnih faktorjev, ki zmanjšuje »obremenitev« v odnosu do danih naravnih virov (npr. plodne zemljiške površine) in pogojuje večjo dinamiko razvoja občine z zmanjšanim številom prebivalstva.

Vendar pa je spet prav čezmerno odseljevanje lahko tisto, ki toliko oslabi kadrovske potenciale (delovanje subjektivnega faktorja), da povsem

zadosti učinkovitih sredstev, da bi uveljavila planska določila, čeprav le-ta izražajo načelno splošno sprejeto razvojno usmeritev in skupne interese.

³ V zvezi s tem je ilustrativen primer konfliktna situacija, ki se je pred leti pojavila v Železnikih (Češnjici) v zvezi s predlogi za pozidavo kmetijskih zemljišč za stanovanjske potrebe delavcev tovarne »Alples«. Ta izredno uspešna in ekspanzivna delovna organizacija se je soočila z določenimi »mejami rasti«: v svojem okolju nima več niti zadostnih surovin, niti prostora za fizično širjenje niti delovne sile.

⁴ Vendar pa je tudi v tem pogledu prisotna omejitev, saj so sociološke raziskave pokazale (npr. v Srbiji, kjer so prisotna še bolj izolirana območja), da se intenzivnejše odseljevanje pojavi šele na določeni stopnji razvitosti, ne pa prav v najmanj razvitih območjih.

paralizira razvojna prizadevanja in privede do stagnacije ali celo izumiranja (praznenja) določenega območja.

Tako depopulacija kot deagrarizacija imata torej lahko podobno vlogo. Zmanjševanje števila prebivalcev nasploh in zmanjševanje števila kmečkega prebivalstva kažeta bodisi na dinamiko razvojnih sprememb bodisi na odsotnost vsakršnega razvoja oz. celo na nazadovanje.

Tako kot razkrivamo protislovnost depopulacije manj razvitih občin (območij), se kaže na drugi strani tudi protislovnost velike dinamike rasti (priseljavanja) prebivalstva v večjih industrijskih središčih. Visoka dinamika rasti prebivalstva (na osnovi priseljavanja) lahko postane pomemben faktor, ki — prav v nasprotni smeri — zmanjšuje dinamiko družbeno-ekonomskega razvoja občine. Npr. prav zaradi intenzivnega priseljavanja v občino Ljubljana-Moste-Polje se navzlic novim objektom za otroško varstvo razvitost tega področja ob glavnih »valovih« priseljavanja celo poslabša.

7. Reprodukcijska nerazvitost: prenos zastarele tehnologije v manj razvite občine.

Protislovnost neenakomernega razvoja občin se kaže tudi v tem, da se razlike med njimi v različnih oblikah podaljšujejo oz. reproducirajo. Tudi dokaj intenzivno razširjanje industrializacije v prostoru Slovenije samo po sebi še ne predstavlja dokončne razrešitve problema. Množično zaposlovanje v industriji še ne pomeni, da bo s tem manj razvita občina že zagotovila ustrezno osnovo za takšen dinamičen razvoj, ki bo vodil do izenačenja z ekonomsko-razvitimi občinami. Razširjanje industrije v manj razvita območja namreč kaže spet določene tendence *negativne selektivnosti* z vidika razvojnih perspektiv manj razvitih območij. Takšna negativna selektivnost je prisotna zlasti glede na težnjo delovnih organizacij razvitejših območij, da prenesejo v manj razvite občine predvsem tiste programe dejavnosti, ki za njih niso »na špici« nadaljnjih razvojnih prizadevanj, ali pa so celo že dokaj zastareli in zagotavljajo manjši dohodek, nižjo stopnjo akumulativnosti in terjajo oz. predstavljajo delovno intenzivne, ne pa tehnološko intenzivne dejavnosti.

Tukaj torej razkrivamo protislovje, da tisto, kar se pojavlja kot program »reševanja nerazvitosti«, istočasno predstavlja elemente pretekle prakse, ki postaja že presežena, zastarela in včasih celo ovira za hitrejši razvoj delovnih organizacij v bolj razvitih občinah.

Takšno protislovje se včasih sprejema kot ugodna rešitev tako za ene kot za druge. Včasih prihaja v zvezi s tem, do poizkusov usklajevanja različnih interesov, neredki pa so tudi primeri zaostrenih konfliktnih odnosov. Konfliktna situacija vodi tudi do prekinitve vzpostavljenih stikov med delovnimi organizacijami iz razvitejših občin ter delovnimi organizacijami ali predstavniki občin iz manj razvitih območij. Konfliktni interesi vodijo do različnih interpretacij potencialnih koristi prenosa določene

nih proizvodnih programov. Pri tem »dajalci« programov predvsem izpostavljajo potrebno znanje in usposobljenost kot predpogoj za uspešno delovanje v manj razvitem okolju. Tisti, ki pa prevzemajo takšne programe, izpostavljajo zahtevo, da je treba bolj radikalno prekiniti s preteklostjo in bolj ambiciozno zastaviti razvojne programe, ki ne bodo le podaljševali obrtniške tradicije iz preteklosti.

En vidik tega nasprotovanja zadeva kapitalno ali delovno intenzivne programe industrializacije manj razvitih občin. Medtem ko razvitejši predvsem iščejo delovno silo, manj razviti predvsem izpostavljajo potrebo po hitrejšem razvoju, kar naj ne bi pomenilo nediferencirano sprejemanje kakršnekoli si že bode možnosti ekstenzivnega zaposlovanja. Medtem ko je v preteklosti sprejemanje vsake možnosti zaposlitve bilo mogoče zares na prvem mestu, pa danes tudi manj razvita območja postajajo bolj osveščena in »previdna« glede dolgoročnejših posledic, ki jih bo imela uvedba takšnih ali drugačnih dejavnosti za njihov nadaljnji razvoj.

Z vidika dolgoročneje perspektive reševanja neskladnega razvoja se nam torej nakazuje nekaj ugotovitev:

a) odpravljanje razlik v stopnji razvitosti občin ne bo zaključeno že s tem, ko bomo zagotovili visoko stopnjo zaposlenosti prebivalstva v industriji tudi v manj razvitih območjih;

b) tudi v situaciji, ko bodo vsa območja Slovenije industrializirana, bo prišlo do reprodukcije neenakosti med občinami glede na razlike znotraj — bolj ali manj — perspektivnih industrijskih dejavnosti;

c) s polno zaposlenostjo prebivalstva bo odpadla ena od privlačnih točk za razširjanje industrije v manj razvita območja;

d) povečevale pa se bodo možnosti samostojnega nastopanja delovnih organizacij v manj razvitih območjih, ki ne bodo več le enostransko odvisne od matičnih delovnih organizacij in bodo kadrovske bolj usposobljene za samostojno izgrajevanje ter iskanje inovativnih rešitev.

8. Koncentracija umskega in »dislokacija« fizičnega dela

Podobno kot smo že obravnavali določene tendence podaljševanja razlik v razvitosti glede na tehnologijo, ki se prenaša iz razvitih na manj razvita območja, razkrivamo določeno protislovje tudi glede delitve na fizično in umsko delo. Do te delitve prihaja npr. tedaj, ko gre za ustanavljanje tako imenovanih dislociranih obratov na manj razvitih območjih. V teh obratih je največkrat prisotna le dejavnost manualnih oz. fizičnih delavcev. Razvojne službe ter različne druge strokovne dejavnosti pa se osredotočajo na sedežih matičnih podjetij.

Tudi v tem primeru gre za različne dejanske situacije in različne interpretacije dejanskega stanja. Včasih je takšen dislociran obrat lahko le prvi korak, ki vodi k nadaljnjemu osamosvajanju in »kompletiranju« zaposlenih tudi s kadri z višjo stopnjo izobrazbe. Takšna možnost torej od-

pira perspektive hitrejšega razvoja tako z vidika delovne organizacije kot z vidika krajevne skupnosti in občine, v kateri le-ta deluje.

V določenih pogojih pa je takšna delitev lahko tudi izraz podaljševanja neenakosti med občinami ter obenem brezperspektivnosti, da bi se v doglednem času lahko izkopal iz položaja manj razvitih območij. Takšna teritorialna delitev dela namreč vpliva na nadaljnje zaposlovanje, tako da manj razvita občina nima absorpcijske zmožnosti niti v odnosu do lastnih mlajših kadrov, ki končujejo šolanje na višjih in visokih šolah.

V dislociranem obratu v manj razvitem okolju se torej ustali, »zacementira« neugodna kvalifikacijska struktura, ki postaja s svojo inercijo obenem tudi zavora hitrejšega razvoja.

Razlogi za koncentracijo umskega dela na sedežih matičnih podjetij so lahko zelo različni. Po eni strani gre za dostopnost kadrov z višjo in visoko izobrazbo, ki že sami po sebi težijo k osredotočenju v večjih mestih. V tem smislu je torej nekakšno opravičilo ali utemeljitev predstavnikov matičnih delovnih organizacij ravno sklicevanje na te okoliščine. Po drugi strani pa naj bi tudi glede samega delovnega procesa upoštevali zahtevo po skupnem, timskem delu v pripravi razvojnih programov in torej potrebo po določeni koncentraciji strokovnih (razvojnih) služb.

Glede na to, da Slovenija predstavlja relativno dobro prometno povezano območje in da se razlike med posameznimi regijami kot tudi na relaciji mesto — podeželje zmanjšujejo, lahko v perspektivi pričakujemo, da bo težnja po koncentraciji v največjih mestih izgubljala na pomenu. Povečevala pa se bo razpršitev kadrov z visoko izobrazbo v širšem prostoru. Istočasno s tem pa znanstveno-tehnološka revolucija zlasti na področju komuniciranja in računalništva nakazuje tudi večje možnosti disperzne lokacije dejavnosti, ki vključujejo predvsem kadre z višjo in visokošolsko izobrazbo.⁵

9. Pomanjkanje in odvečnosti strokovnih kadrov v manj razvitih občinah

Glede na izreden pomen subjektivnega faktorja v premagovanju nerazvitosti je še posebej pomembno protislovje glede vloge strokovnih kadrov. V manj razvitih občinah (ki zajemajo znaten delež celotnega prebivalstva Slovenije) na osnovi individualnih prizadevanj posameznikov, angažiranja sredstev za štipendiranje na ravni občine in (zlasti v zadnjem desetletju) s solidarnostno pomočjo republike, omogočajo šolanje veli-

⁵ Obravnavana protislovja, ki smo jih prikazali predvsem z vidika ekonomske osnove razvojnih procesov, bi bilo treba dopolniti tudi še za druga področja, kot je npr. izobraževanje. Tudi v šolstvu se pojavljajo določene težnje h koncentraciji umskega dela obenem z ukinjanjem manjših šol v bolj oddaljenih hribovskih območjih. Ukinjanje nepopolnih osnovnih šol kaže na protislovno situacijo predvsem znotraj posameznih občin. Obenem pa krepitev šolstva na drugi stopnji — zlasti tehniških in poklicnih šol — pomeni tudi vse večjo koncentracijo šolstva predvsem v območju Slovenije z najbolj dinamično gospodarsko rastjo — vzdolž glavne urbanizacijske osi Slovenije. To pa ima spet negativne posledice za manj razvite občine. Gl. tudi: V. Klemenčič s sodelavci, »Kartografski prikaz nekaterih družbeno-geografskih raziskav regionalne strukture Slovenije«, Biro za regionalno prostorsko planiranje (zeleni zvezek 22), Ljubljana, 1969.

kemu deležu mladine. Istočasno pa te občine še vedno niso zmožne, da bi na svojem območju zaposlile niti svojih lastnih kadrov, niti da bi pritegnile kadre iz drugih občin. Tako se torej soočamo s paradoksalno situacijo, da manj razvita območja »pripravljajo« kadre za potrebe bolj razvitih območij. Istočasno pa — kot smo že ugotavljali v prejšnji točki — še nimajo ustreznih delovnih mest, da bi te kadre tudi same angažirale za potrebe lastnega razvoja.

Ko prihajajo diplomanti iz visokih šol, torej občina za njih nima ustreznih mest. Ko pa se pojavljajo pobude in programi za odpiranje novih industrijskih obratov, so spet tu pomisleki zato, ker v občini ni potrebnih strokovnih kadrov.

Razreševanje nakazanega protislovja bi očitno terjalo dolgoročneje planiranje tako z vidika odpiranja novih industrijskih obratov kot z vidika potrebnih kadrov, ki naj bi se v njih zaposlili. Prav pomanjkanje takšne dolgoročneje perspektive pa pomeni, da v vsakem trenutku nekaj manjka: enkrat finančne možnosti, drugič potrebni kadri itd.

Potrebno bi bilo temeljiteje proučiti vse okoliščine, ki omejujejo možnosti prav takšnega dolgoročnejšega planiranja. Danes je prisotno še preveč naključno iskanje delovnih organizacij, ki bi bile pripravljene ustanoviti svoje dislocirane obrate v manj razvitih območjih. Ker pa ni opredeljena jasna perspektiva zaposlovanja, se tudi tisti strokovni kadri, ki bi kazali interes ali pripravljenost za delovanje v manj razviti občini (zlasti domačini), razkropijo drugam. Nekateri se sicer tudi naselijo v domačem kraju (manj razvite občine) vendar se dnevno vozijo na delo v večja industrijska središča. Mnogi takšni posamezniki dostikrat postanejo pionirji, prvi nosilci novih razvojnih programov. S pomočjo strokovnjakov iz matičnih delovnih organizacij formirajo jedro novega industrijskega obrata, ki postopoma priteguje še druge domačine in druge strokovnjake ter končno postane kondenzacijsko jedro za načrtno nadaljnje šolanje potrebnih kadrov v novem obratu oz. temeljni organizaciji združenega dela.

Odnos med vlogo kadrov in vlogo finančnih sredstev za realizacijo razvojnih programov v praksi kaže na primarni pomen prvega. Če so zagotovljeni potrebni kadri potem — kot kažejo izkušnje v večjih občinah SRS — je že v tem podano določeno zagotovilo, da bodo uspeli pridobiti tudi potrebna sredstva in razvojne programe. Obratno pa so znani primeri, ko tudi znatna materialna sredstva niso bila pravilno izkoriščena zaradi neustreznega delovanja odgovornih kadrov, kar je vodilo do stagnacije in drugih problemov. Z nekoliko drugačnega vidika se nam protislovnost nerazvitosti kaže takole: ravno v najmanj razvitih občinah je potrebno najbolj intenzivno prizadevanje za pridobivanje materialnih sredstev oz. investicij za realizacijo razvojnih programov (tako zaradi odsotnosti teh sredstev v manj razvitih občinah kot zaradi inercije, ki povečuje nesorazmerja v prostoru zaradi nenehne težnje h koncentraciji), obenem pa je prav v teh občinah najmanj usposobljenih kadrov, ki naj bi to zagotovili. Značilno za relativno razvite občine je, npr., da se — še zlasti

občinsko vodstvo v širšem pomenu besede — relativno manj ukvarja s pridobivanjem finančnih sredstev za nove industrijske in druge delovne organizacije oz. za njihovo razširitev. Tu je že prisotna stihijska tendenca da bi se gospodarska dejavnost še v naprej osredotočala v večjih središčih. Zato je vloga subjektivnih sil na ravni občine bolj v opredeljevanju določenih kriterijev selektivnosti kot pa v neposrednem angažiranju za pridobivanje materialnih sredstev.

10. Zamotanost demokratičnega odločanja in ekspeditivnost arbitrarnosti

Glede odločanja o razvojnih ciljih in programih prihaja do značilnih razlik med razvitimi in manj razvitimi občinami. Po eni strani ugotavljamo, da proces samoupravnega odločanja v razvitih, visoko urbaniziranih občinah vključuje relativno dosti večje število samoupravnih subjektov in nosilcev planiranja kot pa v manj razvitih občinah. V prvih se pojavlja širši spekter pluralizma različnih samoupravnih interesov, med katerimi je potrebno določeno usklajevanje in soglasje. Tako npr. pobuda s področja prostorskega planiranja, ki se pojavi v eni od petih ljubljanskih občin, potrebuje še soglasje vseh drugih (iz širšega območja mesta ali celo regije). Tesna medsebojna odvisnost in povezanost ne dopušča, da bi povsem ločeno in neodvisno sprejemali pomembnejše odločitve v vsaki od teh občin.

Potencialni investitorji, ki začenjajo ugotavljati, kakšne so možnosti za lokacijo in graditev novih gospodarskih objektov, se v kontekstu razvite občine, v širšem urbaniziranem območju, soočajo z izredno kompleksnostjo objektivne situacije ter postopkov in interesov. Vključiti se morajo v dolgotrajni proces odločanja, ki vključuje številne neznanke in precejšnjo stopnjo tveganja. Dostikrat ne morejo z gotovostjo predvideti, niti koliko časa bo trajal postopek odločanja niti kakšen bo njegov rezultat.

V kontekstu manj razvite občine pa ne glede na to, da se odvija v istih normativno-institucionalnih okvirih — je odločanje praviloma dosti bolj *poenostavljeno in ekspeditivno*. Tu gre za manjšo divergenco različnih interesov, bolj očitno pa je v ospredju prevladujoči skupni interes za vse ukrepe, ki vodijo k pospešenemu (zlasti gospodarskemu) razvoju. Poleg tega pa že opravljene analize kažejo, da je v manj razvitih občinah tudi večja koncentracija politične moči, kar tudi s svoje strani pogojuje bolj arbitrarno, ad hoc opredeljevanje o konkretnih razvojnih programih oz. možnostih.

Ker tudi vodilne subjektivne sile v takšnem kontekstu (spet v razliko od razvitih občin) osredotočajo svojo mobilizacijsko vlogo prav v smeri pospeševanja ekonomskega razvoja, lažje instrumentalno podredijo vse druge okoliščine v odnosu do temeljne, prioritete usmeritve. V takšnem kontekstu formalnopravni elementi, postopki in kompetence stopajo v ozadje. Glavno pa postane vprašanje, kako čim bolj poenostaviti in čim prej zagotoviti vse pogoje, npr. za postavitev novih gospodarskih objek-

tov. Tako tudi manj razvite občine nudijo zainteresiranim delovnim organizacijam (od drugod) in investitorjem pomembno prednost in jih včasih povsem razbremenijo vseh upravno-organizacijskih opravil v zvezi s pridobitvijo lokacije in prostorov.⁶

Tako kot torej nasplošno ugotavljamo, da se v bolj razvitih občinah pojavlja širša, bolj demokratična porazdelitev vpliva in družbene moči (kar že samo po sebi predstavlja določeno družbeno vrednoto), tako po drugi strani v manj razvitih občinah razkrivamo protislovje, da njihova slabost (večja koncentracija vpliva in odločanja), obenem prispeva k njihovi ekspektivnosti. Ali bo večja koncentracija vpliva pomenila večjo ali manjšo mobilizacijsko vlogo, pa postane toliko bolj odvisno od konkretnih posameznikov, ki tvorijo jedro vodilnih subjektivnih sil v manj razviti občini.

11. Solidarnostna pomoč kot breme manj razvitih

Solidarnostna pomoč republike je odprla povsem novo poglavje v reševanju problematike manj razvitih območij v Sloveniji. Kot takšna bi zaslužila temeljito analizo po posameznih področjih družbenih dejavnosti, kot npr. za področje izobraževanja, zdravstva, kulture, socialnega varstva, otroškega varstva idr. Pomoč republike je rešila številne probleme, do katerih so bile predhodno manj razvite občine skorajda povsem brezmočne. Poenotenje minimalnih programov razvoja je torej zagotovilo ljudem določeno socialno varnost in v znatni meri odpravilo naključne odvisnosti od konkretnega življenjskega okolja.

Navzlic temu pa tudi sama akcija organiziranega nudenja solidarnostne pomoči in enotnega zagotavljanja minimalnih standardov na vsem območju Slovenije vodi do nepričakovanih protislovij. Kolikor je lastni prispevek manj razvitih občin pogoj za pridobitev sredstev s strani republike, le-ta v nekaterih primerih presega materialne zmožnosti posameznih občin. Da bi sploh pridobile določene ugodnosti, pa pristajajo na nesorazmerno visoko lastno obremenitev. Tako npr. v manj razvitih območjih prihaja do zelo visokih samoprispevkov, kar spet na drug način zaostri razlike med občinami. Ker imajo na primer občani razvitejše občine manjše obremenitve (samoprispevke), se ponekod pojavlja celo težnja, da se občani manj razvite občine v celoti izognejo obremenitvam manj razvite občine in vsaj formalno registrirajo svoje bivališče v sosednji, razvitejši občini. Po ukinitvi zakona o pospeševanju manj razvitih območij ter sprejemu dogovora o skladnejšem regionalnem razvoju so manj razvite občine pričakovale širše, številnejše pobude (iz bolj razvitih območij) glede reševanja njihove problematike. Proti pričakovanjem pa se je — vsaj po nekaterih ocenah — izkazalo, da je ta pomoč celo uplah-

⁶ V naši analizi smo ugotovili vrsto konkretnih primerov, ko je bila takšna prednost eden od pomembnih elementov odločitve matične delovne organizacije, da je (bo) ustanovila svoj, dislocirani obrat v manj razviti občini.

nila, tako npr. predstavniki nekaterih manj razvitih občin sami hodijo od ene do druge delovne organizacije in ugotavljajo njihovo pripravljenost, da bi se angažirali tudi na njihovem območju.⁷

12. Viri informacij in programi za razvoj manj razvitih

Medtem ko so relativno bolj razvite občine tudi bolj samostojne v pripravi razvojnih programov za prihodnost, pa velja za manj razvite občine nasprotno. Vsakršna zamisel glede razvojnih možnosti terja tudi strokovno obdelavo ter podrobnejše informacije o tehnoloških, finančnih, organizacijskih, tržnih in drugih pogojih. To pa pomeni, da se — v sicer prevladujočih blagovnotržnih odnosih in zakonitostih — predstavniki manj razvitih območij nujno obračajo na raziskovalne, finančne, strokovne in politične institucije v večjih (npr. regionalnih) središčih, ki se včasih do njih pojavljajo v konkurenčnih odnosih. Tako kot torej delovne organizacije v velikih industrijskih središčih lahko relativno samostojno pripravijo potrebno dokumentacijo za uresničevanje svojih razvojnih ciljev in šele na osnovi že opravljenih priprav nastopijo v javnosti, tako velja za manj razvite občine, da so že od samega začetka nesamostojne in močno odvisne celo od morebitnih konkurenčnih institucij.

Ker razpolaganje z informacijo dostikrat pomeni skorajda toliko kot razpolaganje z materialnimi sredstvi, izhaja že iz tega tudi pomemben vidik neenakosti med občinami. Gospodarsko močnejše občine imajo tudi več svojih predstavnikov v pomembnih institucijah, ki tako ali drugače vplivajo na odločitve o dodelitvi finančnih sredstev. To pa pomeni, da imajo neposrednejši dostop do relevantnih informacij in s tem konec koncev tudi lažji dostop do družbenih materialnih sredstev. Četudi gre za povsem legalno pot iskanja sredstev, je vendarle že pravočasna in popolnejša informiranost o tem, kje in pod kakšnimi pogoji je mogoče pridobiti ta sredstva, pomembna prednost, ki jo imajo večje, razvitejše občine.

Vrsta primerov iz prakse nam kaže, da so uspešni »preboj« napravitelje tiste občine, ki so uspele istočasno zagotoviti ambiciozne razvojne programe in mobilizacijo ljudi, tako znotraj same občine kot tudi posameznikov, ki so delovali v osrednjih institucijah, izven nje.

13. Osamosvajanje in bojazen pred odcepitvijo

Odnos med matično delovno organizacijo in njenim obstoječim ali potencialnim dislociranim obratom kaže na vrsto odprtih vprašanj, za-

⁷ Za razliko od tega pa se kot koristna novost pojavljajo organizirana srečanja večjega števila gospodarstvenikov in družbenopolitičnih delavcev iz manj razvitih občin ter predstavnikov potencialno zainteresiranih delovnih organizacij razvitih območij, ki jih npr. organizira Gospodarska zbornica Slovenije. Podobno je še vrsto drugih ukrepov vplivalo na zmanjševanje razlik v stopnji razvitosti, čeprav ne enako v vseh manj razvitih občinah. Gl. tudi v: »Analiza dosedanjega razvoja, sedanjega položaja in problematike manj razvitih območij v SR Sloveniji, Priloga Poročevalca Skupščine SR Slovenije in Skupščine SFR Jugoslavije, letnik 5, priloga 5, Ljubljana 1979.

radi katerih prihaja do počasnejšega razširjanja gospodarskih dejavnosti na manj razvitih območjih. Protislovnost situacije označuje po eni strani težnja k preseganju nekakšne podrejene, izvajalske vloge, ki jo včasih imajo dislocirani obrati; po drugi strani pa se pojavlja na strani matične delovne organizacije bojazen, da ne bi izgubili (vloženih) materialnih sredstev, če bi prišlo do eventualne odcepitve dislociranega obrata. Takšna bojazen je prisotna v delovnih organizacijah, ki se obotavljajo in pomišljajo, ali naj bi se s svojimi sredstvi angažirale tudi v drugih občinah in ne le v svojem domačem okolju.⁸ Čim večja je oddaljenost med sedežem matične delovne organizacije in predvidenim ali obstoječim dislociranim obratom, tem bolj je prisotna tudi ta bojazen, da bi lahko prišlo do odcepitve.

Z vidika delavcev zaposlenih v teh obratih pa se, kot smo že obravnavali v eni od prejšnjih točk, seveda zdi naravna težnja, da ne bi zadržali le povsem podrejene, izvajalske vloge. Ob tem pa se srečujejo s težavo, da se vsakršne zahteve, da bi tudi določene strokovne službe prenesli na raven konkretnega obrata, lahko tolmači kot izraz težnje k odcepitvi od matične delovne organizacije. Po drugi strani pa tudi upravičene zahteve, ki jih včasih uveljavlja »centrala« matične delovne organizacije glede kvalitete in produktivnosti dela, lahko dovedejo do konfliktnih odnosov. Pod plaščem samostojnosti pa se lahko prikrivajo ne-delo in nesposobnost.

Nova ustavna ureditev ter zakon o združenem delu prinašata v zvezi s tem razmerjem dosti več jasnosti. Kljub temu pa dosedanja normativna ureditev, kot smo že nakazali, še ni odpravila določenih motenj, ki zavirajo združevanje dela in sredstev v širšem prostoru.

14. Minimalni standardi o zaposlovanju delavcev

V preteklosti je bilo značilno, da so lahko delovne organizacije v glavnih centrih zaposlovanja (torej zlasti v razvitih občinah) uveljavljale svoje programe z zelo ozko podjetniških vidikov. Tako se je npr. gospodarska organizacija v večjem mestu lahko omejila le na to, da si je zagotovila v banki neto investicije, medtem ko je vso problematiko in breme infrastrukture združenega dela lahko prevalila na občino in širše družbene skupnosti. Na ta način smo nehote favorizirali zaposlovanje v najbolj razvitih območjih. V manj razvitih območjih, brez izgrajene infrastrukture, pa so bili tako zagonski stroški še dosti večji.

S tem ko je Zveza sindikatov uveljavila minimalne standarde o zaposlovanju, pa tudi v gospodarsko razvitih občinah oz. središčih delovne

⁸ Osnova te bojazni pa so dejanski, konkretni primeri takih odcepitev, do katerih je že prišlo v preteklosti, pa bodisi v njihovi lastni sestavi ali drugod. Obenem pa se te matične delovne organizacije včasih zavestno »zavarujejo« prav s tem, da obdržijo v svojih »centralah« nekatere strateško pomembne službe, brez katerih se dislocirani obrati v drugih občinah praktično ne morejo povsem osamosvojiti oz. odcepiti (npr. razvojne službe in trgovina).

organizacije prevzemajo širšo odgovornost za izboljševanje življenjskih razmer vseh, ki jih zaposlujejo. Ta akcija sindikata je prvenstveno namenjena delavcem tam, kjer se pač danes največ zaposlujejo. Posredno pa bo imela pomembne posledice tudi za tiste občine in območja, kjer do sedaj niso imeli ustreznih možnosti za zaposlovanje. Gospodarske organizacije ne bodo več mogle prevaliti te problematike na širšo družbo. Zato pa bodo postale bolj zainteresirane, da svoja sredstva vlagajo tudi v manj razvitih občinah.

15. Pretekle izkušnje kot vzpodbuda in omejitve v nadaljnjem razvoju

Neenakomerna razvitost občin in krajev lahko povsod v Sloveniji in Jugoslaviji postavljamo v zvezo z značilnostmi oz. posebnostmi razvoja v preteklosti. Pri tem izstopa, vprašanje kakšno vlogo ima npr. obrtna in industrijska tradicija posameznih krajev (občin) v pojasnjevanju sedanjih razlik v dinamiki njihovega ekonomskega razvoja.

Vzemimo najprej vlogo obrti: le-ta je bila največkrat predhodnica hitrejšega industrijskega razvoja. Čim več je bilo nakopičenega obrtniškega izkustva, tem več je bilo stičnih točk in startnih osnov za prehod k industrijski proizvodnji. V tem smislu je torej okolje z večjo obrtniško tradicijo imelo določene prednosti pred tistimi območji, v katerih je izraziteje prevladovala le kmetijska dejavnost. Vendar pa tudi pri tem razkrivamo zanimivo protislovje. Tako kot je bila obrt po eni strani prednost ob vključevanju v proces industrializacije, tako je bila po drugi strani tudi omejitev. Industrija, ki se je razvila kot nadgradnja prejšnje obrtniške dejavnosti, je bila praviloma močnejše navezana in je v večji meri ostajala v že znanih, tradicionalnih okvirih relativno nizko akumulativne proizvodnje. Nasprotno pa je najbolj prodorna tehnološko in kadrovsko zahtevna proizvodnja prihajala »od zunaj« in je predstavljala večjo diskontinuiteto v odnosu do lokalnega izkustva v preteklosti. Tisto, kar se v prvi fazi industrializacije kaže kot razvojna prednost (tradicionalne obrti), postane kasneje element zaostajanja v odnosu do bolj inovativnih dejavnosti, ki izhajajo iz najnovejših dosežkov znanstvenega in tehnološkega razvoja v današnjem svetu.

Kot bomo videli še na drugem mestu, so posamezni obrtniki lahko odločujoči pobudniki in gonilna sila v prvi fazi tovarniške proizvodnje. Ko pa obseg te proizvodnje preseže tisto stopnjo, do katere lahko še sami individualno obvladujejo vse dogajanje, se skoraj vedno pojavi določen zastoj ali kriza, ki terja prehod k drugačnemu načinu organizacije. Tudi industrijska tradicija nosi s seboj dvojne posledice. Po eni strani imajo kraji in občine z daljšo industrijsko tradicijo na voljo več usposobljenih kadrov in več izkušenj, ki z lahkoto služijo tudi kot podlaga za opredelitev in uresničevanje razvojnih programov za v naprej. Po drugi strani pa — kot je ugotovilo že več raziskovalcev — vidimo, da tudi starejša

industrijska območja v Sloveniji niso v ospredju, temveč relativno celo nekoliko zaostajajo v dinamiki ekonomskega razvoja.

Tako ponovno razkrivamo protislovnost in dvojno vlogo dediščine preteklega izkustva: tako kot po eni strani ta dediščina (akumulirano znanje, materialna sredstva, infrastruktura), nudi dosti prednosti ob začetnih korakih, tako je obenem takšna kontinuiteta tudi utesnjujoča, kadar je potrebna radikalnejša sprememba in preboj ustaljenih okvirov pretekle prakse.

16. Ekološko nečista industrija kot »pomoč« manj razvitim občinam

»Ekološka kriza«, ki se zaostruje v industrijsko razvitih, urbaniziranih območjih, opozarja na vedno bolj pomembno omejitvev, s katero se sooča nadaljna gospodarska rast. Po prevladujoči praksi v preteklosti so se posamezne industrijske delovne organizacije lahko skoraj v celoti izognile odgovornosti za negativne posledice njihove dejavnosti v okolju. Danes pa se pojavljajo vse strožji kriteriji, ki jih omejujejo, zlasti:

a) glede prostora, kjer je sploh dopuščena lokacija ekološko nečiste industrije, in

b) glede na vedno bolj zahtevne ukrepe proti onesnaževanju oz. za varstvo okolja.

Na tej osnovi pa v praksi — skozi zadnja vrata — prihaja do problematične »rešitve«. Ta »rešitev« naj bi bila ravno pomoč manj razvitim občinam. Prihaja torej do negativne selekcije predvsem ekološko nečiste industrije, ki že ogroža urbanizirano okolje v razvitih občinah. Tako reševanje lastnega problema istočasno pridobi še kvalifikacijo (pa tudi ugodnosti ki iz tega sledijo — npr. krediti) »pomoči« manj razvitim.

Tako kot smo že videli v zvezi s prenašanjem zastarele tehnologije na manj razvita območja, tako lahko vidimo tudi v tem primeru: navidezna rešitev problema in pomoč manj razvitim ima v sebi že prirojeno napako. Po eni strani sicer predstavlja za manj razvito območje relativno izboljšanje, korak naprej v ekonomskem razvoju. Po drugi strani pa le podaljšuje že obstoječa protislovja in jih ponovno reproducira v novem okolju.

Tako kot smo že videli v zvezi s prenašanjem zastarele tehnologije na ostalosti. Šele določena stopnja ekonomskega razvoja bo tudi v manj razvitih območjih zagotovila večja materialna sredstva, s katerimi naj bi v polnejši meri usklajevali ekonomiko z ekologijo.

Osveščenost o obravnavanih *protislovljih* naj bi bila prvi korak k zavestnemu usmerjanju delovanja v praksi, ki naj bi čimbolj pospešilo preseganje razlik v stopnji razvitosti v občini. Obenem pa je izpostavljanje *protislovnosti* razvojnih procesov tudi način, kako naj splošna teoretična in metodološka načela marksistične dialektike približamo konkretni in aktualni vsebini naše družbene prakse.

ANDREJ KIRN

Subjektivne sile socializma

(Četrto srečanje mednarodne tribune »Socializem v svetu«, Cavtat, 1.—5. oktobra 1979)

Mednarodna tribuna »Socializem v svetu« je bila oblikovana leta 1975 na iniciativo jugoslovanskih revij »Socijalizam«, »Aktuelna pitanja socijalizma« in »Marksizam u svetu«.

»Smisel in cilj teh razprav je, da prispevajo k medsebojnemu poznavanju in razvijanju plodnih teoretičnih soočanj med marksističnimi in drugimi socialističnimi misleci in revoluconarnimi borci, ki delujejo v različnih družbeno-zgodovinskih okoliščinah in ki izražajo različne revolucionarne prakse in teoretične tradicije in smeri o marksizmu in socialistični misli sploh. Tako lahko te razprave spodbudijo nadaljnji ustvarjalni razvoj revolucionarne socialistične preobrazbe sodobnega sveta. Takšne teoretične razprave so danes toliko pomembnejše in nujnejše, ker socializem prihaja na svetovno zgodovinsko prizorišče po raznih poteh in v raznih oblikah.« (Socijalizam u svetu, Cavtat 1977, št. 1, str. 5).

Prva tri posvetovanja iz let 1976, 1977, 1978 so obravnavala tele teme: socializem v sodobnem svetu, socializem in politični sistemi, socializem in dežele v razvoju. Materialne tribune objavlja revija »Socijalizam u svetu« tudi v nekaterih tujih jezikih. Do sedaj je izšlo že 15 zvezkov. Marsikatera spoznanja se ponavljajo od tribune do tribune, kar je pogojeno s strukturo in znanji udeležencev, s povezanostjo problematike, čeprav so teme vsako leto različne, končno pa so tudi številni strukturno-razvojni elementi družbene prakse relativno trajni in se ne spreminjajo iz leta v leto na tak revolucionaren način, da bi zahtevali spremembe tudi v teoretični zavesti.

V Cavtatu se je lani zbralo 113 udeležencev iz 57 dežel in predstavnikov dveh osvobodilnih gibanj (PLO in Domoljubne fronte Zimbabve). Petnajst dežel se je prvič udeležilo posveta. Bistveno večja je bila to pot udeležba iz dežel Latinske Amerike, Azije in Afrike. Več kot polovica udeležencev (58) je prišla iz dežel v razvoju. Iz Slovenije so bili navzoči: Anton Vratuša, Matilda Jogan, Adolf Bibič, Ivan Križnar, Dušan Dolinar, Gojko Stanič, Stane Kranjc, Slavko Soršak, Pavel Vindišar, Andrej

Kirn. Jugoslovanski avtorji so veliko prispevali tako v razpravi kot z referati (Aleksandar Grličkov: *Mednarodno sodelovanje in solidarnost subjektivnih sil socializma*, Stipe Šuvar: *Subjektivne sile socialistične revolucije v Jugoslaviji*, Branko Pribičević: *Organizirane socialistične sile v razvitem svetu (Vzhod in Zahod)*, Ljubomir Paligorić: *Širjenje subjektivnih sil v socialističnih preobrazbah*, Rade Kalanj in Vjekoslav Mikecin: *Subjektivne sile socializma kot svetovnega procesa*, itn.). Srečanje je odprl in orisal pomen izbrane teme (Subjektivne sile socializma) Miloško Drulović, predsednik sveta Mednarodne tribune.

Udeleženci nastopajo in izražajo poglede v svojem lastnem imenu, ne pa kot predstavniki dežel in političnih strank, katerim pripadajo, čeprav je seveda jasno in neizogibno, da se v njihovih stališčih izražajo temeljna družbenopolitična izkustva in usmeritve dežel in partij, ki jim pripadajo: Takšen status pa udeležencem omogoča, da bolj svobodno in drznejše postavljajo vprašanja in iščejo odgovore.

Glede politične, idejne širine in pestrosti je mednarodna tribuna »Socializem v svetu« svojevrstna institucija in ni naključje, da se je pojavila ravno v neuvrščeni Jugoslaviji. Mednarodno delavsko gibanje, njegovi teoretiki in borci potrebujejo takšno odprto znanstveno tribuno, da bi skupno obravnavali aktualna vprašanja teorije in socialistične prakse. Škoda je, da se takšna institucija ni pojavila že davno prej, kar pa seveda praktično ni bilo mogoče zaradi političnih in ideoloških razmer v mednarodnem delavskem gibanju, zaradi njegove blokvske polarizacije, ki je onemogočala takšno široko, odprto in svobodno srečanje. Nastopanje v Cavtatu nikogar formalnopolitično ne zavezuje, ne sprejemajo se nikakršni sklepi in ne spravljajo se na skupni imenovalec raznovrstni pogledi. Bogastvo izraženih spoznanj in stališč pa zavezuje vsakega udeleženca, da z njimi računa, jih upošteva, tehta, kritizira tako v njihovem teoretičnem kakor v praktičnem pomenu. S tem sleherni udeleženec postaja svobodnejši v svojem lastnem dejanju in mišljenju, ker postane objektivnejši in s tem varnejši pred političnim in spoznavnim voluntarizmom in dogmatizmom.

Udeleženec Cavtata ima vtis, da ima trenutno pred seboj celoten mozaik miselne in družbene prakse socializma kot svetovnega procesa. Nobeno stališče, pa čeprav je bilo še tako utemeljeno, ni postalo monopolistično in hegemonistično. Noben udeleženec ni pripravljen poslušati šolske lekcije iz marksizma ali pa sprejemati receptov. Globoke marksistične analize sodobne prakse pa so vedno prisotne in požanjejo veliko odobravanja in pozornosti. Razprave so bile pogosto tako zanimive in burne, da so se zavlekle pozno v noč, tudi do druge ure zjutraj, čeprav so se začele že ob 16. ali 17. uri popoldne.

Ob otvoritvi tribune je bilo poudarjeno, da sodobni »teoretiki socializma ne morejo biti samo restavradorji marksistične misli. Ne gre niti

samo za ustvarjalno uporabo marksistične teorije. Gre za mnogo več, za potrebo po konkretnem raziskovanju sedanje kompleksne pestre stvarnosti, po samostojnem znanstvenem in teoretičnem posploševanju razvoja te prakse«.

V nadaljnjem prikazu se bom omejil le na nekatere izbrane sklope problemov in na tehtne misli v njihovem okviru, kot so se oblikovale predvsem v diskusijah.

Subjektivne sile socializma

Že ob otvoritvi tribune je bilo rečeno, da nadaljnji razvoj subjektivnih sil socializma ni usodnega pomena samo za socializem, ampak za vse človeštvo. Fetišiziranje objektivnih sil, materialnih in družbenih pogojev, vodi v politično pasivnost, fatalizem, ekonomski in tehnološki determinizem. Ovekovčenje subjektivnih sil pa lahko pripelje v politični avanturizem, revolucionarni voluntarizem in nestrpnost.

Teoretične diskusije o odnosu med objektivnimi pogoji in subjektivnimi silami imajo že dolgo tradicijo v marksizmu in socialističnem gibanju sploh. Udeleženci so poudarili, da ni prepada med objektivnimi in subjektivnimi silami. Odkriti je treba objektivne pogoje, da se spremenijo subjektivne sile, subjektivne sile pa spet same spreminjajo objektivne pogoje. To razmerje nima samo političnega pomena, ampak sega tudi v same temelje filozofske misli. Mar niso objektivni pogoji samo transformacija subjektivnih sil subjekta? Za Marxa so družbeno ustvarjeni objektivni pogoji, vsota produktivnih sil in opredmeteno minulo delo v bistvu ugasla dejavnost ljudi, substanca družbeno-zgodovinskega subjekta. Subjektivne sile, je bilo rečeno, se ne smejo zožiti na politične sile in politično moč. Subjektivno silo socializma lahko odigra tudi religija, umetnost, znanost. Nekateri udeleženci iz arabskih dežel so opozorili na revolucionarno vlogo islama, ki ni samo religija, ampak je tudi filozofija, politika, je kolektivna zavest in ima določeno koncepcijo države.

Same ideje postanejo materialna, objektivna sila, ko se povežejo z interesi množic. Objektivnih protislovij se morajo ljudje zavedati, morajo postati tudi protislovja med zavestjo in stvarnostjo, da bi se ljudje uprli proti temu protislovju. Dokler ni tega kritičnega razkoraka, ljudje pristajajo na obstoječo družbeno danost in jo jemljejo za svojo. Subjektivni vidik protislovja pogloblja in zastruje objektivna protislovja in sam postane njihov neločljivi del.

Delavski razred, ki prehaja iz razreda po sebi v razred za sebe, je največja subjektivna sila socializma. Toda ta prehod se ni izvršil enkrat za vselej v 19. stoletju, ampak se še stalno vrši. Delavski razred je v nekaterih deželah samo začasno postal »za sebe«, potem pa je spet padel

v neosveščeno razreda »po sebi«. Subjektivni faktor preoblikuje možno v stvarno (Emanuel Arghiri — Francija).

Produktivne sile niso subjekt zgodovine, ampak človek. Tehnično-ekonomski pogoji so kot odprta vrata, ki jih ne moremo na silo zgodovinsko odpreti, toda ko so odprta, skozi njih lahko vstopimo ali pa tudi ne. Če se s subjektivnimi silami socializma razumejo ljudje, ki se borijo za socializem, potem obstojijo samo subjektivne sile socializma, ker ni drugih »objektivnih« sil, ki bi se borile za socializem. Objektivnih temeljev, pogojev, predpostavk ne moremo imenovati »SILE« socializma (Ismail Aloui — Maroko).

Nekateri so opozorili, da se je zanemaril koncept naroda. Narod je postal avtentični subjekt. Treba je govoriti tudi o subjektivnih silah antisocializma.

Kriza kapitalizma

Obstojijo nove značilnosti krize sodobnega kapitalizma, ki se povezuje s konstantno inflacijo, brezposelnostjo in ekološko krizo. Država postaja poprišče sporazumevanja razrednih interesov. Kapitalizem je v krizi, ne pa v agoniji. Kriza kapitalizma je povezana tudi s krizo socializma. Kapitalizem je v svojo reprodukcijo vprogramiral materialno blaginjo delavca in njegovo socialno varnost. Pravi, klasični kapitalizem je postal v razvitih kapitalističnih deželah »nezakonit«, ker ne spoštuje socialnih zakonov in zaščite delavcev.

Kakšne so perspektive za socialno revolucijo, ko delavski razred ni več v materialni bedi? En možni odgovor je ponujal Emanuel Arghiri v svojem referatu. Množice da so se osvestile svojih kontrarevolucionarnih interesov in se trgajo s kapitalističnim razredom za plodove tega sistema. Da bi množice sprejele izziv revolucije, ni dovolj, da bi mnogo lahko pridobile z revolucijo, ampak je potrebno, da nimajo česa izgubiti. S temi stališči je polemiziral Andrej Kirn in opozoril, da v vsaki revoluciji obstoji tveganje, da se marsikaj lahko izgubi, če ne drugega svoje življenje, kar ni tako nepomembno. Sodobni delavski razred si je mnogo pridobil in mora svojo borbo za socialno revolucijo voditi tako, da ne bo izgubil pridobljenih plodov.

Druga varianta razmišljanja je dokazovala, da kapitalizem ni sposoben integrirati vsega revolucionarnega potenciala. To njegovo nemožnost potrjujejo nove oblike antikapitalističnega protesta, ki se kaže v gibanjih za človeške pravice, za pravice narodnih manjšin, v ekoloških gibanjih, odporu proti neokolonialistični gospodarski, tehnološki in kulturno-idejni dominaciji, v gibanju za enakopravnost žensk idr. Raste potreba delavskega razreda za kontrolo nad tehnološkimi inovacijami. Rezervna armada delavcev ne dela za kapitalizem, kot je delala popreje. V razredno borbo v ZDA se vnaša politika, in to je novo za ZDA

(Samuel Bowles — ZDA). Zaradi prevladujoče uresničene podobe socializma in zaradi ideološke propagande ter monopola za mnoge delavce v kapitalističnih deželah socializem ni boljša alternativa. Uspeh ameriškega kapitalizma je po sodbi Stanley Aronowitza (ZDA) v tem, da je ločil politiko od ekonomije in depolitiziral delavski razred. Delavski razred v ZDA se sploh ne bori za socializem, in to je katastrofa za svetovno delavsko gibanje. Delavsko gibanje pa je še vedno razcepjeno na socialdemokratsko in komunistično. Vnašajo pa v kapitalizem nove potrebe, ki so osnova množičnega gibanja. Kriza kapitalizma je kriza liberalne demokracije. Prazni se vsebina demokratičnih institucij (Lucio Magri — Italija). Buržoazija ni bila nosilec liberalne demokracije. Izboril jo je delavski razred in zato jo tudi ne moremo povsem upravičeno imenovati buržoazne demokracije.

Bogdan Denitch (ZDA) je sodil, da imajo ZDA na svetu najbolj kvalificiran vladajoči razred, ki zna manipulirati z množicami. Za Carterjem stoji inteligenca Harvarda. Marcelio Quitroga Santa Cruz (Bolivija) je ugotavljal, da množice v Latinski Ameriki stojijo na levici, imajo leva prepričanja, čeprav ne obstajajo množične leve partije. Ni več mogoče reproducirati demokratične oblike dominacije. V Boliviji da se izvaja eksperimentalni ameriški načrt za celotno Latinsko Ameriko. Iščejo se nove oblike nasilja, da bi zaščitili nadvlado buržoazije. Ruy Mauro Marini (Brazilija) je postavil tezo, da oborožene sile prenehajo biti zgolj čvrsta roka državnega aparata, pač pa preoblikujejo državni aparat. Vojaki začnejo voditi ekonomijo, finance, administracijo.

Miladin Korać (Jugoslavija), se je v diskusiji dotaknil motivov najširših množic za družbene spremembe. V nekdanjih kolonialnih deželah izhajajo motivi iz težkega ekonomskega položaja, kar pa ne velja za visoko razvite kapitalistične dežele. Partije hočejo osvojiti politično oblast, toda to ni dovolj za motivacijo množic. Množice morajo videti, kakšen bo njihov položaj v novi socialistični družbi. Ne zadostujejo takšni programi levih partij, ki poudarjajo samo proti komu se je treba boriti, a izpuščajo, za kaj naj se množice borijo. Takšna dimenzija pa bi že vplivala tudi na razvoj v obstoječih socialističnih deželah. Interes za socializem v množicah ni upadal samo zaradi deformacij družbene prakse v socialističnih deželah, ampak tudi zaradi odsotnosti izdelane pozitivne alternative v programih levih gibanj, da bi množice videle, kaj pride potem, ko se osvoji politična oblast.

Socializem-država-samoupravljanje

V zvezi z vprašanjem, kaj je socializem, so izrekli zanimivo misel, da obstojijo še mnoga možna izkustva, ki še niso realizirana, in zato ne moremo bistva socializma poistiti z obstoječo empirično obliko. Jugo-

slavija je razvila nove ideale in institucije, ki so zanimivi za Zahod Elma Altvater (ZRN) je apeliral na izdelavo novega koncepta socializma, ki bo vključeval vsa nova izkustva. Treba je spremeniti sodobno strukturo produktivnih sil, spremeniti delovni proces in neposredno organizacijo dela. Andrej Kirn se je v diskusiji dotaknil poenostavljenega razumevanja družbene določenosti tehnologije, ki prihaja na dan v levi radikalni kritiki tehnoloških temeljev kapitalizma. Razgrnil je še povezavo med tehničnimi in družbenimi vzroki odtujenega dela. Matilda Jogan je v diskusiji vzpostavila povezavo produkcije stvari in ljudi. Slednja ni privatna stvar žene. Gojko Stanič je razpravljajal o vlogi znanosti in inteligence kot subjektivnega faktorja v družbenem razvoju.

V osvobojenih kolonialnih deželah se socializem proklamira v opoziciji proti kolonialnemu tlačenju, ne pa toliko proti kapitalističnemu izkoriščanju. Vodstva si ne lastijo pravice, da predstavljajo delavski razred, niti nimajo proletarske ideologije. Socializem sprejemajo kot državno politiko v smislu nacionalizma. Skupen jim je antiimperializem v imenu socializma. Socializem je vzet bolj kot tehnika za obvladovanje nacionalne politične in družbenoekonomske neodvisnosti proti novim oblikam kapitalistične intervencije. Socializem tu ni povezan s fundamentalnimi interesi delavskega razreda. Nuklearno vojno imajo za večje zlo kot kapitalistično izkoriščanje. V diskusijo je zarezala precej ostra kritična ugotovitev na rovaš nekaterih socialističnih dežel, ki sodelujejo z najbolj korumpiranimi režimi in to opravičujejo s tem, da so ti režimi antiimperialistični. Prodajali so jim orožje, ki so ga uporabili za uničenje naprednih sil v teh deželah.

Anton Vratuša je med drugim orisal razmerje med participacijo in samoupravljanjem.

Sid Ahmed (Egipt) je poudaril, da so Jugoslovani povezali borbo za socializem z neuvrščenostjo. Krepitev države je združljiva s kapitalizmom, ne pa z dolgoročnimi cilji socializma. Borba za odmiranje države je povezana z demokracijo. Adolf Bibič je poudaril razliko med družbeno in državno lastnino in hkrati podčrtal še vedno veliko vlogo države v samoupravnem socializmu. Problem države se ne postavlja v vseh okoljih na isti način. Jurij Krasin (SZ) je zagovarjal tezo, da se pri njih samoupravljanje rešuje znotraj države, da je sicer njihova pot drugačna, da pa imajo isti cilj: samoupravljanje. Treba je uskladiti samoupravljanje na lokalnem in globalnem nivoju in izvesti primerjalno analizo sovjetskega in jugoslovanskega izkustva. Za Krasina je državna lastnina hkrati družbena. Abdel Malek (Egipt) je, izhajajoč iz izkustva visokorazvitih kapitalističnih dežel pa tudi dežel v razvoju, ugotavljal, da država ne odмира, ampak raste njen pomen v ekonomiji in kulturi. Za Guy Besa (Francija) je koncepcija samoupravljanja neločljiva od družbene lastnine nad produkcijskimi sredstvi, vendar se njihova vizija samoupravljanja razlikuje od tiste, ki jo predlaga nemška socialdemokracija. Aronowitz Stanley

(ZDA) je sodil, da problem birokracije obstoji v vseh industrializiranih deželah tako na nivoju države kot partije. Delavci želijo samoupravljanje v tovarni, v samem delavskem gibanju, sindikatih, političnih strankah. To je naš največji izziv.

BRANKO PRIBIČEVIĆ

Organizirane socialistične sile v razvitem svetu

(Vzhod in Zahod)

Družbena in politična vloga

... Načelno vprašanje o pomembnosti razredne organiziranosti proletariata je že zdavnaj rešeno. Večinsko so bila sprejeta bistvena stališča utemeljiteljev znanstvenega socializma, da osvoboditev delavskega razreda, to se pravi, graditev nove, brezrazredne družbe ni možna brez poprejšnje razredne organiziranosti proletariata; danes bi k temu lahko dostavili: tudi ne brez organiziranosti vseh drugih delovnih slojev prebivalstva. Proletariat je prvi delavski razred, katerega družbena bit naravnost kliče po razredni organiziranosti, graditvi sistema političnih, ekonomskih in drugih razrednih organizacij; prav tako pa je tudi prvi družbeni razred, ki lahko uresniči svoje bistvene, zlasti dolgoročne zgodovinske interese le z organiziranostjo, to se pravi, z opiranjem na moderne oblike družbene in politične organizacije. Marx ni zaman poudarjal, da zgolj številčnost proletariata ne zadošča: »Številčnost odloča samo, če je množica organizirana in jo vodi znanje.«¹ Lenin je zelo na kratko pojasnil bistvo stvari, ko je dejal, da »nima proletariat v boju za oblast nobenega drugega orožja, razen svoje organizacije«.²

V sistemu razrednih organizacij proletariata ima ključno vlogo delavska politična organizacija — partija. Na londonski konferenci Prve internacionale je Marxu uspelo, da so v njen statut vnesli znamenito dopolnilo, ki pravi: »V boju z združeno silo posedujočih razredov lahko nastopa proletariat kot razred le, če se organizira v posebno politično stranko nasproti vsem starim strankam, ki so jih organizirali posedujoči razredi. To organiziranje proletariata v politično stranko je neogibno

¹ Prva internacionala, Rad, Beograd 1950, str. 54.

² V. I. Lenin, Izbrana dela, knj. IV, str. 329.

potrebno za to, da se zagotovi zmaga socialne revolucije in njen končni cilj, uničenje razredov . . . »³

Delavske partije in druge razredne organizacije so tudi danes nezamenljiv instrument delavskega razreda v boju za uresničenje njegovih tako neposrednih kot dolgoročnih interesov. Samo s temi organizacijami in prek teh organizacij lahko odpravlja notranjo razdrobljenost in neenotnost razreda, usklajuje in združuje različne posamične in posebne interese, ki se nujno porajajo znotraj delavskega razreda, oblikuje temeljne, dolgoročne zgodovinske interese tega razreda, usklajuje praktično-politične in idejno-teoretske komponente delavskega razreda, transformira razredni boj proletariata v njegovo revolucionarno prakso. Skratka, » . . . organizacija je oblika posredništva med teorijo in prakso«.⁴ Organizacije so most, prek katerega gre pot iz sedanosti v prihodnost.

Razredne organizacije so potemtakem *sredstvo*, s katerim je moči doseči načrtane cilje v boju z emancipacijo izkoriščenega razreda; zato niso in ne smejo biti same sebi namen. To je temeljno stališče marksistične teorije razrednega boja, revolucije in socializma. V statutu Prve internacionale je zapisano, da je (torej) »ekonomska osvoboditev delavskega razreda tisti veliki smoter, ki se mu mora kot sredstvo podrediti vsako politično gibanje«.⁵

Posamične politične stranke in druge organizacije dobivajo lastnost razrednega gibanja le toliko, kolikor služijo temu »velikemu smotru«, to se pravi, le tedaj, kadar se potegujejo te preobrazbe za načrtano revolucionarno preobrazbo in resnično delujejo kot instrument. Tiste organizacije, ki pa pristajajo na dano, ki se v to danost vtapljajo, v katerih ugaša in zakrneva revolucionarni dinamizem, zgublajo lastnosti gibanja.

Na tej točki je treba še posebej vztrajati tedaj, ko gre za delavske politične organizacije — za partije. V marksistični teoriji revolucionarne delavske partije je to ključni element. Potemtakem je stališče, da izhaja marksistična teorija partije povsem neposredno iz celotne marksistične teorije revolucije, docela na mestu. Lahko pritrdimo tudi izostreni formulaciji, po kateri je teorija revolucionarne partije v bistvu teorija *uresničevanja* socialistične proletarske revolucije.⁶

Za marksistično teorijo partije in revolucionarne organizacije sploh je izredno pomemben še en vidik: namreč, da je temeljna vloga in naloga partije v tem, da neprestano in neposredno ustvarja take pogoje, v katerih lahko prihaja do procesa *samoosvobajanja proletariata*. V zgodovinskem procesu osvobajanja proletariata pa partija kot organizacija ne more nadomestiti delavskega razreda. Ne more uresničiti te naloge »v

³ Marx-Engels, *Izbrana dela*, knj. I, str. 343.

⁴ G. Lukacs, *Zgodovina in razredna zavest*.

⁵ Marx-Enoels, *Izbrana dela*, knj. I, str. 341.

⁶ Miloš Nikolić, »Teorija komunistične partije kot avantgarde delavskega razreda«, zbornik: *ZKJ v razvoju socialističnega samoupravljanja*, Beograd 1978, str. 5—6. Glej tudi Slaven Ravlič, »Marx in problem partije«, *Kulturni radnik*, št. 3/1979.

imenu« delavskega razreda. Temeljno stališče, »da mora biti osvoboditev delavskega razreda delo delavskega razreda samega« (splošna pravila internacionale delavske zveze), izraža bistvo Marxovih in Engelsovih pogledov na vlogo revolucionarne stranke (organizacije).

Mnoge delavske organizacije, zlasti revolucionarne stranke, so bile zasnovane na tem načelu. Ta koncepcija je bila preskušena tudi v nekaterih velikih revolucionarnih zmagah dvajsetega stoletja. Ni majhno število tistih organizacij, ki so resnično delovale kot dejavnik dialektičnega posredovanja med teorijo in prakso in ki so bile izoblikovane in so delovale kot instrument revolucionarne preobrazbe. To velja za razmerje, ko je delavski razred skupaj s svojimi zavezniki prevzemal vlogo glavnega subjekta revolucionarnega procesa.

Po drugi strani pa imamo tudi številne primere odstopanja od opisane koncepta proletarske organizacije. V teoriji in praksi številnih delavskih strank, sindikatov in nekaterih drugih razrednih organizacij prihajajo na dan drugačne, če že ne temu popolnoma nasprotna težnja. Te težnje pričajo ne le o opuščanju nekaterih izvirnih stališč marksistične teorije partije (in razredne organizacije kot celote), marveč tudi o nekaterih vidikih krize organiziranih socialističnih sil v razvitejših predelih sveta.

Dokaj posplošen, vendar pa nedvomno zelo ilustrativen primer uveljavljanja takih teženj lahko najdemo v spreminjanju »statusa« (položaja) organizacije v navedenem »zaporedju« sredstev in ciljev proletarskega boja. V novejšem času je vse več primerov, ki kažejo, da postajajo organizacije, ki so se razglašale in nastajale kot sredstvo osvobodilnega boja proletariata, same sebi namen. Nevarnost, ki se je kot težnja začela nakazovati že konec preteklega stoletja, postaja bistvena lastnost mnogih delavskih partij in sindikatov. (Roza Luxemburg je že v začetku tega stoletja opozorila na pojav »... precenjevanja organizacije, ki se iz sredstva za doseg cilja postopno spreminja v sam smoter, v najvišjo vrednoto, ki naj se ji podredijo tudi interesi boja«.⁷

Z naraščanjem delavskih političnih in ekonomskih organizacij se v njih poraja specifična oblika korporativistične miselnosti. Nastaja sistem organizacij z velikim aparatom in številnimi funkcionarji in, kar je še pomembnejše, poraja se zaverovanost v nekakšne *posebne interese organizacije*, ki se razlikujejo ali pa so celo v nasprotju z interesi članstva in socialnega okolja, »v imenu« katerega organizacija nastopa. Ohranjanje in krepitev organizacije postaja glavna skrb njenih vodilnih organov. Organizacije je treba kajpak tudi varovati in krepiti, vendar postaja takšna skrb goli oportunitizem, kadar napovedujejo taki pozivi začetek odmikanja od resnične angažiranosti v revolucionarnih bojih oziroma odstopanje od akcij, ki so naravnane k zadovoljevanju bistvenih interesov delavskega razreda.

⁷ Zbornik *Partija proletariata*, Beograd 1966, str. 77.

Kadar postane organizacija (partija, sindikat ali katera druga organizacija) sama sebi namen, praviloma vedno zgubi svojo notranjo dinamičnost in gibkost. Postaja toga, mlahava in v akcijskem smislu celo »lena«. Sicer nujna previdnost se spreminja v njeno karikaturu — v plašljivost. R. Michels je že pred sedemdesetimi leti trdil, da je to neizbežna usoda vseh velikih, visoko etabliranih organizacij, vključno z delavskimi partijami. Marksisti so z dokaj močnimi teoretičnimi argumenti to trditev zavračali in tudi zavrnili. Prav gotovo ni moč sprejeti njegovega stališča, da je to obča zakonitost vseh velikih partij. Po drugi strani pa zaradi tega spet ne moremo puščati v nemar dejstva, da se porajajo v večjem številu delavskih partij, ko prehajajo v svoja »zrela leta«, prav take negativne težnje, ki jih lahko opredelimo kot svojevrsten proces degeneracije. To se ne dogaja samo v partijah, ampak tudi v sindikatih.

Za primer takih teženj lahko navedemo nekatere procese iz novejše zgodovine delavskega gibanja. Poznamo, na primer, številne primere, ko so se nekateri zelo vplivni sindikati v ZDA in tudi v drugih deželah leta in leta izmikali ostrejšim spopadom z delodajalci, češ da bi večja zaostrovanja oslabilila moč organizacije. Za izmikanje ostrejšim spopadom je posebej značilno opravičevanje, da bi večja stavkovna gibanja močno prizadela sindikalni stavkovni sklad. To pomeni, da je zamenjava vrednot popolna: sindikat ustanovi stavkovni sklad zato, da bi z njim lahko čim bolj učinkovito vodil stavkovni boj proti delodajalcem; ščasoma se natečejo v te sklade veliki kupi denarja; ko pa napoči čas stavke, se sindikalno vodstvo izvija s pojasnili, da bo stavka požrla ves denar. In tako se spremeni stavkovni sklad iz močnega vzvoda za boj sindikata v enega od glavnih smotrov sindikalne organizacije.

Drugi primer je današnja socialna demokracija. Desetletja je utrjevala partijsko organizacijo in njen vpliv z utemeljitvijo, da sta nujno potrebna za uresničevanje programa napovedanih družbenih sprememb. V tem času so njene organizacije dejansko preraščale v zelo vplivno silo, ki si je v posamičnih primerih izborila celo večino mest v parlamentih. Ko pa se je zastavila zahteva, da nekatere programske cilje tudi uresniči, so vodstva največkrat odgovarjala, da to ni možno, ker bi nove zahteve lahko spravile v nevarnost njihove že dosežene pozicije.

Podoben smisel ima tudi vedenje nekaterih organizacij radikalno levičarskih usmeritev, ki se dolga leta niso hotela ukvarjati z nekaterimi »drobnimi«, »vsakdanjimi« problemi delavskega razreda; svoje ravnanje so pojasnjevale z željo, da hočejo organizacijo »ohraniti« za prihodnji odločilni spopad z razrednim sovražnikom (za katerega pa ne vedo, kdaj bo napočil). V delavskem gibanju je taka taktika znana kot politika »čistih rok« ali pa usmeritev na »vse ali nič«. Zgodovina razrednih bojev pa nas uči, da se s takimi »čistimi rokami« nič ne doseže, tisti pa, ki gredo na »vse ali nič«, dobijo navadno tisto drugo — »nič«.

1. Resnejši problemi nastajajo tudi na relaciji *organizacija-razred* (množice). To razmerje ima zlasti velik pomen za utrjevanje družbene in politične vloge delavske partije. Poudarek je na tem, da si mora delavska partija, še posebej tista, ki se poteguje za status revolucionarne avantgarde, izbojevati take politične razmere, v katerih bo razred sam lahko deloval kot politični subjekt radikalnih družbenih sprememb.

Danes je dokaj pogost pojav, da si delavske organizacije (zlasti stranke) prilaščajo tisto vlogo, ki bi jo moral odigrati razred. Domala v vseh pomembnejših tokovih socialističnih sil razvitega sveta prihaja do nezaupanja v svojo razredno bazo (do nezaupanja, ali bodo široke ljudske množice delovnih ljudi tedaj, ko bi jim bilo dano svobodno in meritorno odločati, znale odločati tako »kot je treba«, to se pravi, ali bodo vedele, kaj je v korist njihovim neposrednim in dolgoročnim interesom). Odločanje v imenu razreda, v imenu širokih ljudskih množic je bistvena značilnost mnogih sodobnih socialističnih sil.

2. Ta proces se izraža tudi v obliki vse večjega nasprotja *med teorijo in prakso* revolucionarnega preobražanja. Revolucionarna partija je sredstvo in izraz sinteze teorije in prakse. Je nezamenljivo sredstvo posredovanja med teorijo in prakso. V tem smislu jo lahko opredelimo tudi kot izraz institucionalizacije te sinteze. Svojo zgodovinsko vlogo odigrava torej le takrat, kadar zagotavlja to sintezo oziroma posredovanje. V marksistični literaturi je posebej poudarjen pomen revolucionarne teorije za prakso — in narobe: revolucionarna teorija se lahko bogati samo v najtesnejši povezanosti z revolucionarno prakso. To povezovanje se uresničuje s posredovanjem gibanja in zato je Lenin poudarjal, da »more vlogo prvoborca izpolniti samo tista stranka, ki jo vodi napredna teorija«. ⁸

V sklopu organiziranih socialističnih sil razvitega sveta se kažeta dva temeljna vidika razhajanja med teorijo in prakso. Prvi vidik se izraža v bolj ali manj celostnem in odkritem odstopanju od teorije; seveda ne od teorije nasploh, ampak od teorije socialistične revolucije (pojmovane kot zgodovinski proces revolucionarne socialistične preobrazbe.). Ta vidik je značilen za najpomembnejše sile današnje socialne demokracije. Ko se je socialna demokracija soočala z drastičnim razhajanjem med svojo politično prakso, ki je v večini primerov zreducirana na upravljanje z obstoječim družbenim sistemom (ob manjših, največkrat za sistem nepomembnih reformah v okviru sistema) — in svojo programsko platformo, ki jo zavezuje k radikalnejšim posegom, je to protislovje rešila tako, da je v celoti žrtvovala »neljuba« načela. Protislovje je razrešila z amputiranjem teorije. (Tisto, kar so sprejeli kot nadomestilo, prav gotovo ni niti minimum teorije socialistične družbene preobrazbe).

Do druge vrste razhajanja prihaja tam, kjer uradno utesnjujejo teorijo, ki vse manj prežema prakso. Stvarno dejavnost, vsakodnevno prakso vse

⁸ V. I. Lenin, »Kaj storiti?« Zbornik *Partija proletariata*, str. 113.

bolj navdihujejo in usmerjajo nekatera druga, pretežno pragmatiska načela (na primer boj za ekonomsko rast, stabilnost obstoječega sistema, izpopolnjevanje obstoječega mehanizma upravljanja in tem podobni cilji). Teorija se pretežno prilagaja obstoječemu, podedovanemu. Afirmacije so deležni le tisti deli teorije, ki se lahko prilagodijo veljavni politični praksi. V stalinističnem obdobju je bil značilen pojav, da so razne sklepe glede tekoče prakse povzdigovali na raven teorije, da so jih razglašali za temeljne vrednote in principe revolucionarne teorije. Tiste elemente teorije, ki pa so »odstopali« od tekoče prakse, so praviloma postavljali na stranski tir, jih spreminjali ali pa jih prenašali v transcendentne meglice daljnje prihodnosti. Najsi gre za prvo ali drugo, razhajanje je očitno. Oba pojava sta bila zelo drastična v stalinskem obdobju. Kasnejši razvoj je prinesel nekatere spremembe, vendar se prvine tega razhajanja še vedno pojavljajo v praksi večjega števila vladajočih komunističnih partij.

3. Potemtakem lahko utemeljeno govorimo o skaljenosti dialektične enotnosti med bližnjimi in daljnji cilji. Poslanstvo vodilnih socialističnih sil je tudi v tem, da teže k medsebojnemu prežemanju teh dveh bistvenih elementov strategije družbene preobrazbe. Sodimo, da je napačen tisti pristop, ki v politiki delavskih organizacij mehanično ločuje bližnje in oddaljene cilje. Napačen predvsem zaradi tega, ker se tudi v praksi ne dá potegniti popolnoma natančne meje med enim in drugimi cilji. Tako kot nekateri neposredni cilji vsebujejo nekatere značilnosti dolgoročnih, imajo tudi daljnji cilji izredno velik pomen za reševanje tekočih problemov položaja delavskega razreda.

Takega ločevanja ne smemo sprejeti tudi zaradi tega, ker se pri uspešnem uresničevanju enim in drugih, bližnjih in dolgoročnih ciljev, ti neprestano med seboj prepletajo. To je v bistvu tudi najvažnejši argument proti takšni delitvi. Dosledno socialistični in revolucionarni sta samo tista politika in strategija, ki boj za uresničevanje neposrednih nalog vedno načrtujeta kot del globalne strategije družbene preobrazbe. Se pravi, da stalno težita k temu, da posamične in parcialne ukrepe vgrajujeta v splošno gibanje k novi družbi.

Ločevanje neposrednih in dolgoročnih ciljev je tipično oportunistična politika. Elemente tega lahko zasledimo tudi v politiki tistih sil, ki se sicer uradno distancirajo od tradicionalnih nosilcev oportunitizma v delavskem gibanju. V praksi se to ločevanje med neposrednimi in prihodnjimi cilji največkrat izraža tako, da izhaja stvarna politika pretežno iz neposrednih, trenutnih nalog in ciljev, bistvene, dolgoročne cilje pa pomika v megleno prihodnost.

Omenjene težnje cepitve teorije od prakse, aktualnih ciljev od oddaljenejših ciljev, uzurpiranje zgodovinskih pravic in vloge razreda, spreminjanje delavskih organizacij, ki postajajo same sebi namen — niso

značilne le za nekatere skupine in tokove. Poenostavljali bi stvari, če bi menili, da je moči socialistične sile enostavno razdeliti na »rdeče« ali, na primer, na »žolte«. Seveda so grupacije, v katerih se nekatere negativne težnje bolj izražajo, medtem ko se druge močnejše kažejo drugod. V bistvu pa v večini primerov teorijo in prakso posamičnih delavskih partij, sindikatov in drugih delavskih organizacij prežemajo nasprotni elementi in težnje. In prav v njih prihajajo na dan različne težnje.

Odnos do države in družbene ureditve

Odnos do države in obstoječega sistema v celoti je vedno usodno vplival na ideološko profiliranje in politično opredeljenost organiziranih socialističnih sil. To je vzrok za mnoga velika razhajanja v svetu socializma. Na ta stališča vplivajo načelne opredelitve kot tudi razlike v objektivnih razmerah, v katerih delujejo posamične grupacije socialističnih sil. Nobenega dvoma ni, na primer, da se s prihodom socialistične sile na oblast in z radikalnim razlaščanjem posedujočih razredov njen odnos do države in ureditve spremeni.

Generalna teza se glasi, da je prineslo dvajseto stoletje v razvitem svetu občutno omilitev antagonizma med socialističnimi silami ter državo in drugimi institucijami sistema. Hkrati je prišlo do dokaj širokega medsebojnega zблиževanja in prilagajanja.

Bistveno pa je različen kontekst in smisel teh procesov v socialističnih in kapitalističnih državah. V socialističnih deželah vzpostavljajo socialistične sile odnose s »svojo« državo ter s tem določajo na tak ali drugačen način svoje mesto, položaj in vlogo v sistemu, ki so njegov temelj in hkrati vodilna sila. V razvitih kapitalističnih deželah je njihov »partner« (bodisi kot zaveznik ali nasprotnik) seveda razredna država, v kateri imajo — tako kot v globalni ureditvi sploh — dominantni vpliv posedujoči razredi. Toda kljub temeljnim razlikam potekajo v tej zvezi podobni procesi zблиževanja, prepletanja in medsebojnega prilagajanja. Podobne so tudi posledice, ki jih ima to zблиževanje na splošni položaj, vlogo in pomen nekaterih pomembnih skupin organiziranih delavskih in socialističnih sil.

Na tem mestu bomo poskušali pojasniti tisto, kar se nam zdi v teh procesih najpomembnejše, da namreč obravnavana smer gibanja bistveno *deformira tisto komponento družbene vloge teh sil, ki jim daje lastnost političnih gibanj*. V različnih situacijah in v različnih oblikah zgubljajo posamične pomembne organizacije lastnosti gibanja in *preraščajo v sile sistema*. Taka preobrazba najhujše prizadene seveda tiste organizacije, ki so bile sprva radikalna in revolucionarna gibanja.

Marksistična koncepcija revolucionarne partije je v mnogih svojih elementih tesno povezana z marksistično interpretacijo sodobne države. Upravičeno lahko trdimo, da je izvirna marksistična koncepcija partije

zasnovana kot antiteza države,⁹ v kateri se izraža kot odločujoča prvina odtujevanje politične sfere. Delavski razred se konstituira v partijo zato, da bi odpravil vse oblike posredovane, odtujene eksistence. Njegova emancipacija je zgodovinski proces, ki pelje k prevladovanju, negiranju, skratka, k odmiranju države.

In če hoče revolucionarna partija uresničiti omenjeno poslanstvo (odpravljanje države), se ji mora najprej »približati«, mora od nje prevzeti nekatere strukturne značilnosti. Poudarjamo — *nekateri*, ne pa vse. Taki elementi, ki so jih »prevzele« revolucionarne pa tudi druge partije, so na primer: visoka stopnja notranje institucionalizacije, centralizacija organizacije in odločanja, poudarjena hierarhija, disciplina in sistem sankcij. Partija je, kot pravilno ugotavljajo mnogi opazovalci, sčasoma prerasla v »državo v malem«. V partijskih vrhovih pa so se porajale zamisli in želje, da bi partija sčasoma prerasla v pravo državo.

Na takšen razvoj je vplivalo več dejavnikov. Najbolj seveda splošna etatistična, državno-socialistična koncepcija in vizija vsega novega, k čemer partija teži. Zdi se, da je k temu veliko prispevalo tudi to, da daje država videz nezamenljivega in izredno učinkovitega instrumenta za reševanje številnih družbenih problemov. Tu je treba posebej poudariti izkustva, pridobljena v prvih fazah socialistične preobrazbe. Domala v vseh primerih so se socialistične sile oprle — in brez dvoma so se morale opreti — predvsem na državo.

To so samo nekateri, četudi ne vsi vzroki, ki pojasnjujejo znane zgodovinske odklone od izvirne marksistične koncepcije procesa osvobajanja delavskega razreda. Medtem ko je ta koncepcija terjala prilaščanje oblasti in s tem tudi države, da bi se oblast v največji možni meri in kar najbolj neposredno *prenašala na razred*, se je v praksi dogajalo, da so revolucionarne partije *težile k temu, da ovekovečijo svoj lastni monopol oblasti*. Oblasti niso osvajale zato, da bi jo prenašale na razred, marveč da jo zadržijo v svojih rokah. Prejšnjo močno državo zamenja še močnejša država. Odtujenost politične sfere se ne zmanjšuje.

Tendenca, ki smo jo obravnavali, ni enako prisotna v vseh komunističnih partijah na oblasti. V zadnjem času se v večjem številu teh partij nakazujejo nekateri simptomi, ki kažejo, da začenjajo iskati razne popravke za vladajoči etatizem. Očitni so poskusi, da bi v okviru sprejetih temeljnih sistemskih rešitev vgradili posamične, največkrat zelo elementarne oblike neposrednega sodelovanja delovnih ljudi v procesu upravljanja. Na drugi strani pa ni jasnih znakov, da bi hoteli omajati obstoječo globalno simbiozo partije in države. Glavna metoda in kanal delovanja vladajoče partije je še vedno država, torej delovanje »s pozicije sile«.

Od teh praks se dokaj razlikuje prijem Zveze komunistov Jugoslavije, ki je že leta 1958 v svojem Programu izrazila trdno odločenost, da bo

⁹ Glej npr. Étienne Balibar, »Marx, Engels in revolucionarna partija«, *Critica marxista*, št. 6/1978.

svojo vlogo vse manj uresničevala »s svojo oblastjo, vse bolj pa prek neposredne oblasti delovnih ljudi«.

1. Omenjeno poenjavanje antagonizma med organiziranimi socialističnimi silami ter državo in sistemom v *razvitih kapitalističnih deželah* se kaže v različnih oblikah. Včasih imajo te oblike bistveno različen družbeni pomen. V nekem primeru je to lahko posledica bolj ali manj odkrite ideološke kapitulacije, v drugih primerih pa je to lahko posledica spremenjenih globalnih razmer in novih strateških prijemov.

V sindikatih je ta tendenca zelo razširjena. Pomembni sta predvsem dve pojavnosti obliki: prva se kaže v novem načinu opredeljevanja vloge sindikata v globalni družbi, druga pa se izraža v vzpostavljanju specifičnega tipa razmerja do države. Ko govorimo o prvi obliki, potem moramo poudariti, da je večje število močnih sindikalnih organizacij formalno in dejansko odstopilo od daljnosežnih socialističnih prizadevanj. Svojo vlogo vidijo izključno v boju za izboljšanje ekonomskega, delno pa tudi družbenega položaja delavskega razreda, seveda v mejah obstoječe razredne družbe. Sindikati v ZDA in delno tudi v Kanadi so drastičen primer take konceptualne in praktične integracije v sistem; take težnje pa se seveda kažejo tudi v nekaterih drugih kapitalističnih deželah. Drugi pomembni vidik pa je vzpostavljanje odnosa sodelovanja z državo. Sindikati so v večini dežel sprejeli tako sodelovanje; država je pokazala pripravljenost, da se v tem smislu sindikatom do neke meje odpre. V sodobnih kapitalističnih državah so številne institucije, nekatere tudi zelo vplivne, v katerih je vse več zastopnikov sindikalnih organizacij. Zadnja leta prihajajo tudi nekateri bolj radikalno naravnani sindikati do ugotovitve, da je neka določena mera sodelovanja možna, nujna in tudi legitimna.

Socialdemokratske partije so v celoti sprejele stališče o integraciji v sistem. Odločno so odklonile ocene, da je obstoječa država razredna ustanova. Namesto tega govorijo o ljudski ali demokratični državi. Hkrati z doktrino o »demokratičnem socializmu«, ki so jo sprejele konec petdesetih let, so socialdemokratske partije praktično, včasih pa tudi formalno odstopile od radikalnih socialnih zahtev. Za nekatere bi lahko celo rekli, da so dejansko odstopile od socializma kot cilja, h kateremu bistveno težijo. V bistvu so sprejele vse obstoječe institucije in iz njih izvedene družbene odnose kot zanje ustrezen družbeni okvir. Integracija postaja vsesplošna. Kot smo že zapisali, ne ponuja socialna demokracija domala nobene alternative systemske narave; v odnosu do glavne buržoazne stranke je le konkurenčna upravljavska garnitura.

V zadnjih desetletjih se je delno zmanjšala tudi intenzivnost antagonizma med sistemom (vključno z državo) in nekaterimi pomembnejšimi silami socialistične levice. To velja posebej za nekatere partije evrokomunistične usmeritve. Z naravnostjo k novi strategiji postopnega, demokratičnega napredovanja k socializmu so morale te partije *odvreči*

dotedanjo tezo o nujnosti, da najprej razbijejo obstoječo državo in da je to prvi ukrep na poti k družbeni preobrazbi. Strategija mirne poti ne predvideva razbijanja, marveč postopno osvajanje in spreminjanje razrednega bistva in vloge države. Vse bolj se kaže pripravljenost teh partij, da sodelujejo v okviru obstoječih institucij in celo da prevzemajo večjo odgovornost za funkcioniranje današnje družbe.

Do nekaterih sprememb, četudi ne do tako velikih, prihaja tudi na »drugi strani«. Del potencialnih političnih partnerjev je vsaj nekoliko ublažil svoj poprejšnji agresivni antikomunizem. Seveda moramo takoj dodati, da je antikomunizem še vedno močno dejaven. Vendar so zidovi nekdanje izolacije že nekoliko omajani, ponekod pa se kažejo tudi že prve razpoke. Komunistov ni več mogoče zadrževati v mejah nekdanjih »političnih getov«.

Za nas niso sprejemljive ocene, ki prihajajo iz nekaterih meščanskih okolij, pa tudi iz nekaterih komunističnih partij, da te stranke »zapuščajo razredne pozicije«, da se odrekajo marksizmu in revoluciji in da »prehajajo na nasprotni breg«. Omenjene komunistične partije si prizadevajo, da bi se na eni strani otrsle naplavin nekdanje dogmatske in sektaške politike, da pa bi na drugi strani uskladile svoje koncepcije z velikimi spremembami, do katerih je prišlo v nekaterih družbah ali celo v večini teh družb v zadnjih desetletjih.

To je v dobršni meri vprašanje *interpretacije*. Partije so se začele odločneje odpirati k okoljem, v katerih delujejo. V tem smislu so se tudi spremenile. Ne smemo pa pozabiti, da se spreminjajo tudi družbe, v katerih delujejo. Ne moremo namreč trditi, da je delavski razred dosegel velike uspehe in osvojil pomembne položaje, hkrati pa zatrjevati, da v teh deželah ni prišlo do bistvenih sprememb. Kapitalizem namreč ne bi mogel absorbirati vseh teh pridobitev, ne da bi tudi sam doživljal določene preobrazbe.

Nove razmere, v katerih partije delujejo, kot tudi nova spoznanja, do katerih so prišle v kritičnem preverjanju svoje poprejšnje politike, jih navajajo na sklepanje, da niso nujne le nove ideje o poteh v socializmu (pojmovane kot metode boja za oblast), marveč tudi *sámo* pojmovanje socializma. Dognale so, da je možno tudi na *drugačen način urediti vlogo organizirane socialistične sile*. Italijanski komunisti so to novo koncepcijo na kratko označili z besedami, da so hkrati »partija vlade in partija boja«.

Novo koncepcijo še proučujejo in izpopolnjujejo. Očitno so s to potjo povezane še mnoge negotovosti, neznanke in verjetno tudi tveganja. To pa seveda niso razlogi, da bi odnehali od nadaljnjega iskanja. Tiste, ki trdijo drugače, bi kazalo opozoriti na to, da krčenje novih poti ni bilo nikoli brez negotovosti, neznanek in tudi tveganja. In če gre v primeru socialne demokracije povsem očitno za integracijo, bi v take ocene prav

gotovo ne mogli vključiti tudi vprašanja nove koncepcije evrokomunizma.

2. Najgloblje spremembe v odnosu med partijo in sistemom so posem razumljivo nastale v *deželah, kjer so prišle komunistične partije na oblast*. Vloga teh partij se je bistveno spremenila, prav tako pa tudi njihov položaj v družbi. Domala za vse te dežele je bila za razmerje med komunističnimi partijami in silami starega režima značilna neizprosna, praktično totalna konfrontacija. Izid tega boja je bil lahko samo popolna zmaga ene ali druge strani. Po prihodu na oblast, ki so ga v večini primerov zaostrovale izredno težavne razmere, je bilo nujno, da so na ruševinah starega sistema oblasti začele graditi nov sistem. Sile kontrarevolucije so se krčevito upirale. Partije so morale upoštevati tudi resne grožnje »uvoza kontrarevolucije« (ob močnih imperialističnih pritiskih).

Glavna naloga komunističnih partij je bila, da utrdijo novo oblast in zavarujejo prve pridobitve revolucije. Razmere so bile take, da so v večini primerov vladajoče komunistične partije morale *neposredno prevzeti funkcije oblasti*. Partije se tako ali drugače stapljajo z aparatom države. Toda ukrepi, ki so bili v prvih fazah utrjevanja oblasti zgodovinsko neogibni in nedvomno tudi progresivni in revolucionarni, so postali kasneje bolj ali manj trajen okvir nove družbe. V revolucionarnem etatizmu se krepijo težnje birokratske okostenelosti in stagnacije sistema. Vladajoča partija postaja tako nekakšen ujetnik svojih lastnih zgodovinskih dosežkov. V njenih hotenjih vse bolj slabijo stremjenja h kritičnemu prevladovanju in preseganju doseženega, obstoječega. Še slabotnejša so taka prizadevanja v prevladajoči politični praksi.

Velik del energije in ustvarjalnih potencialov se izčrpava v obrambi obstoječega. *Socialistični razvoj pogosto razumejo in ga uresničujejo kot linearno in kontinuirano rast elementov in funkcij obstoječega*. Sistemskim prekinitvam in skokom se izogibajo. Namesto da bi sistemske ukrepe krojili v skladu s temeljnimi zgodovinskimi imperativi brezrazredne družbe, v skladu s cilji in interesi »ekonomskega osvobajanja delavskega razreda«, skušajo te cilje prilagoditi logiki in možnostim državnega socializma. Imperativ revolucionarnega dinamizma in neprestanega poglabljanja procesa socialistične revolucije vse bolj prepušča mesto imperativu obrambe vladajoče ureditve. Kolikor bolj se partija podreja funkciji obrambe sistema, toliko bolj zgublja lastnost gibanja. Partija gibanja postopno dobiva bistvene značilnosti partije sistema.

Ta vidik usodno vpliva na vse druge bistvene značilnosti nekaterih komunističnih partij — na strukturo, način delovanja, na notranje odnose in drugo.

Zastavlja se vprašanje: ali je nujno, da začenja revolucionarna partija s prevzemom oblasti zgubljati lastnost revolucionarnega gibanja? Sodimo, da *to ni neizbežna usoda partije na oblast*. Taka partija lahko ohrani značilnosti gibanja, če ji uspe, da v svoji dejavnosti uresničuje

dialektično sintezo protislovnih elementov in funkcij obrambe obstoječega in (hkrati) njegove radikalne kritike, neprestanega hotenja, da ga prevlada in preseže. *Tako prva kot druga funkcija sta legitimni in ustrezni za revolucionarno partijo na oblasti.* Ta je dolžna, da varuje »svojo ureditev« zato, ker so vanjo vgrajene nekatere bistvene pridobitve delavskega razreda. Neodgovorno in neresno bi bilo, če bi zanemarjali ali podcenjevali bistveno razliko med to ureditvijo in tisto ureditvijo, ki je nosilec interesov posedujočih razredov. Samo malomeščanski liberalci in anarhistični elementi lahko podcenjujejo pomembnost naloge te vrste.

Na drugi strani mora partija, ki hoče zadržati lastnosti revolucionarnega gibanja, se pravi, resnične revolucionarne avantgarde, neprestano uveljavljati in krepiti lastno radikalno kritično dimenzijo. Lastnosti »partije v velikem zgodovinskem poslanstvu« lahko ohrani le tedaj, če se ne zadovolji z doseženim in uresničenim, če vedno deluje kot dejavnik radikalne družbene preobrazbe in inovacije.

Lastnosti revolucionarnega gibanja (ki mu je imanenten boj za revolucionarno spreminjanje) lahko ohranja le tista vladajoča partija, ki je sposobna vzpostavljati sintezo dveh protislovnih, hkrati pa tudi komplementarnih temeljnih funkcij. Zagotavljanje te sinteze je ena izmed najtežjih nalog revolucionarne avantgarde v razvoju socialistične revolucije — kajti ni in tudi ne more biti nekega splošnega pravila, kako je možno doseči ravnotežje teh funkcij. Nujno in legitimno je, da se točka ravnotežja neprestano premika. Medtem ko je lahko (in mora biti) v neki določeni fazi razvoja težišče na nalogah konsolidacije, se mora v naslednjih obdobjih glavnina sil osredotočiti na naloge za nadaljnji razvoj revolucionarnega procesa. Partija mora biti usposobljena za to, da se brani in napada, da gradi in tudi podira. *Zapostavljanje ene ali druge funkcije je enako škodljivo.*

Jugoslovanski komunisti že desetletja gradijo specifično družbeno vlogo zveze komunistov na lastnih dognanjih, da je ta vloga v obravnavanem smislu protislovnna, se pravi, da se bori za sintezo obeh omenjenih temeljnih funkcij. Razvoj sistema družbenih odnosov pri nas dokazuje, da zveza komunistov ni postala ujetnik lastne ustvarjalnosti.

Notranja zgradba in odnosi

Četudi je notranja zgradba socialističnih sil pogosto dokaj različna, lahko tudi v tem pogledu ugotovimo nekatere značilne skupne probleme. Kateri in kakšni so ti problemi, o tem so mnenja dokaj različna. Kot splošno pravilo bi lahko navedli ugotovitev, da imajo vodilni predstavniki delavskih partij, sindikata in drugih organizacij praviloma mnogo boljše mnenje o notranjih odnosih v teh organizacijah kot sami člani organizacij oziroma številni opazovalci, ki sodijo v krog najožjih vodilnih struktur. Medtem ko se vodilni funkcionarji običajno sklicujejo na sta-

tutarna določila, opozarjajo drugi na dokajšnje odmike prakse od teh norm. Medtem ko vodilni predstavniki praviloma poudarjajo demokratična načela in vidike notranjih odnosov, večina drugih opazovalcev opozarja na pomen in razsežnosti kršenja teh demokratičnih načel.

Delavske stranke in sindikati so prav gotovo bistveno razširili področje demokratičnega organiziranja, delovanja in življenja. Temu ne more skoraj nihče oporekati. Na drugi strani pa lahko z nič manjšo zanesljivostjo ugotavljamo, da so se v teh organizacijah *močno razmahnile birokratske, oligarhične in podobne težnje*. Vodilni organi imajo domala povsod večjo vlogo, kot jim jo določajo ustrezna statutarna določila. V obratnem sorazmerju pa je članstvo prikrajšano pri uveljavljanju pravic, ki so mu zagotovljene s statutom. Vrhovi partijskih in sindikalnih organizacij združujejo praviloma v svojih rokah velikansko moč. Vloga članov in njihovih predstavnikov pri sprejemanju bistvenih odločitev, posebej še pri določanju politike organizacije, je največkrat bolj formalna in simbolična kot pa dejanska. S tem se vodilna struktura pogosto močno oddaljuje od lastne baze.

Tendence k birokratizaciji so, kot se zdi, najtesneje povezane z rastjo organizacije in v skladu s tem tudi z večjo institucionalizacijo. V množičnih organizacijah se vse bolj izrazito pojavljajo značilnosti sistema istosrednih krogov ali piramidne strukture. Med oddaljenim vrhom in množičnim temeljem se izoblikuje nekaj ravnin oziroma stopnic, v katere so vključene skupine aktivistov, gorečnejšev, aparata in srednjih slojev funkcionarjev.

Tam, kjer so take težnje močnejše, prihaja v tkivu organizacij in njihovem notranjem življenju sploh do procesov degeneracije. Vodilne sile si prizadevajo, da bi izsilile in si zagotovile monopol v odločanju — pa tudi monopol do resnice. Hierarhije vrednot vse bolj nadomešča veljava hierarhije; avtoriteto znanstvenih argumentov — argument avtoritete. Tisti, ki stoji na hierarhični lestvici višje, praviloma tudi »mnogo več ve« in »vidi dlje«.

Birokratske težnje pa niso le posledica notranjega razmerja moči, še manj napačnih idej in slabih namenov vodilnih ljudi. Številne raziskave vse bolj potrjujejo ugotovitev, da se notranji odnosi v organizacijah izoblikujejo v skladu s splošnim idejno-političnim profilom, posebej z vlogo organizacij, ki jo imajo v družbenem in političnem življenju. Sodimo, da so na primer birokratske tendence v delavskih partijah in sindikatih najtesneje povezane z zgoraj nakazanimi težnjami v profiliranju njihovih vlog.

Pomembnejši vidiki, v katerih se izražajo birokratske, avtoritarne in oligarhične težnje v socialističnem gibanju razvitega dela sveta, so tile:

— Odločitev ne sprejemajo organi in telesa, ki so za to s statutom določeni, marveč nekatere druge instance. Na primer: v večini organizacij statuti praviloma določajo, da so letne konference ali kongresi tisti

forumi, na katerih določijo politiko organizacije in sprejemajo najpomembnejše odločitve. Raziskovanje danes že dokaj bogatega in relativno tudi dostopnega empiričnega gradiva navaja na sklepanje, da v teh forumih v glavnem *razglašajo* sklepe, ki so jih sprejeli že poprej. Meritorne odločitve, ki so jih že sprejele nekatere druge instance, v teh forumih običajno le *ratificirajo*. V praksi so politične razprave le nekakšen okrasek, dejanski politični vpliv teh razprav pa je zelo majhen. V bistvu so zgolj fasada, za katero se skriva druga stran dejanskega procesa odločanja.

Ta pojav lahko poimenujemo »izločanje« posamičnih vodilnih organov. Najprej so bila »izločena« najširša demokratična telesa. Potem je šel proces birokratizacije naprej: politične pravice so bile odvzete drugi liniji odločanja na vrhu — centralnim komitejem in njim podobnim telesom. Dejanska moč odločanja je strnjena v mnogo ožjih organih, najpogosteje v telesih, ki imajo manj kot deset članov.

En vidik tega »izločanja« se kaže v tem, da se v političnem procesu izoblikujejo *neuradne* skupine, ki dobivajo velika in bistvena pooblastila. Pomembne sklepe sprejemajo skupine vodilnih funkcionarjev, ki zasedajo povsem »neuradno«; obstoj takih skupin ni predviden z nobenim statutom ali njemu podobnim normativnim aktom. Tako praznjenje dejanske politične vsebine iz raznih demokratičnih forumov in organov ima praviloma pogubne posledice. Tako kot rastlina, ki ji primanjkuje življenjskih sokov, ovne in se posuši, tako prihaja tudi v teh organizacijah do odmiranja pravega notranjega političnega življenja. Rutina in sivilo postajata vsakdanjost.

Pojavi, o katerih razpravljamo, so značilni tako za sindikate kot za partije. Pri teh zadnjih moramo reči, da veljajo za komunistične in za socialnodemokratske partije. Pri teh drugih so se na primer na mesto partijskih konferenc in kongresov vrinile parlamentarne frakcije, še izraziteje pa skupine, ki se zbirajo okoli voditelja stranke. Na nedavni letni konferenci laburistične stranke so morali delegatom na primer sporočiti, da njihovi sklepi niso obvezni za laburistično vlado. Tudi v teh partijah imajo vodilne sile velike možnosti, da vnaprej izoblikujejo, v bistvu zrežirajo potek debate na širših demokratičnih zborovanjih. V komunističnih partijah pa so se vsilila najožja telesa kot najbolj odločujoča središča določanja partijske politike.

— *Teorija in praksa monolitizma*, monolitne enotnosti, dokazujeta, da sta v mnogih primerih izredno učinkoviti sredstvi birokratizacije obravnavanih partij. To se praviloma dogaja tam, kjer monolitizem razlagajo kot enotnost »brez razlike«, enotnost brez boja mnenj, se pravi, kot izraz enodušnosti. V organizacijah, v katerih ni dejanskega boja mnenj, svobodne razprave, se neizogibno vsiljuje dominacija centra.

— Podobne negativne posledice ima praksa uprizarjanja *razprav potem, ko so sklepi že sprejeti*. Take diskusije po naravi stvari ne morejo

biti konstitutiven del procesa političnega odločanja, rabijo le za populariziranje in v najboljšem primeru za pretresanje že sprejetih odločitev.

— V komunističnih partijah so cela desetletja uveljavljali izključno tako imenovani *vertikalni kanal komuniciranja in razprave*. Glede na razmere, v katerih so delovale te partije prva leta svoje konsolidacije, so bile te metode razumljive. (Znano je, na primer, da je bila rigorozna uporaba tega principa močno orožje v boju proti policiji in razrednemu sovražniku sploh, zlasti v njegovih prizadevanjih, da bi prodiral v organizacijo.) Zdaj se večina partij (ki delujejo v teh deželah) ne sooča več z nevarnostmi te vrste. Te nevarnosti so danes nekoliko manj akutne celo v nekaterih kapitalističnih deželah, in sicer v tem smislu, da ni več neposrednih poskusov za prepovedovanje organizacij in fizično uničevanje njenih kadrov. Praksa vertikalnega komuniciranja in razprave pa je še vedno dominantna.

— Zlasti velik pomen imajo pojavi *dejanskega zanemarjanja volitev kot metode za oblikovanja vodilnih struktur posameznih organizacij, še posebej partij*. Ti pojavi so še zlasti pogosti v mnogih komunističnih partijah, pa tudi v nekaterih drugih gibanjih in grupacijah, čeprav tam nimajo tako zaostrenih oblik. Volitve kot metodo oblikovanja vodstev so v mnogih partijah začeli opuščati že med obema vojnoma. Namesto volitev so kot dejansko načelo in metodo obnavljanja vodilnih struktur vpeljali *kooptiranje*. Centri odločanja v partijah že davno pred volitvami opravijo »svoje volitve« in sprejmejo dokončne odločitve o prihodnjem sestavu vodilnih teles in organov. Tehnika takega sistema kooptiranja je dokaj popolna. Najpomembnejši vzvodi tega sistema so: a) težišče volilnega procesa prenašajo na fazo kandidiranja, v kateri imajo mnogokrat monopol odločanja vodilni centri; b) volitve organizirajo v nekaterih primerih stopničasto, kar še povečuje razmak med bazo in tistimi, ki so končno »izvoljeni« v najvišja telesa; c) na listo pride pogosto samo toliko kandidatov, kolikor naj bi bilo izvoljenih v ustrezne organe; in d) v nekaterih primerih uporabljajo javno glasovanje (z dviganjem rok).

Za navedene in nekatere druge oblike (tehnik) izrivanja metod volitev so bili nekdanj zelo močni razlogi. Zlasti partije, ki so bile izpostavljene raznim oblikam preganjanja, so se tako zavarovale pred razrednim sovražnikom. V spremenjenih razmerah je take ukrepe težje zagovarjati. Metoda volitev je bistvena komponenta načela demokratičnega centralizma. Hkrati je močno jamstvo demokratičnih pravic članov delavskih partij in drugih delavskih organizacij. Velika škoda nastaja zaradi tega, ker so ta princip zadržali v statutih, v praksi pa volitve na navedene in še druge načine postavljajo na stranski tir ali pa jih celo ne priznavajo. Pogosto zasledimo tole pravilo: kolikor višji je organ, ki naj bi ga izvolili, toliko večja je verjetnost, da njegovega izoblikovanja ne bodo »prepustili« v dejanski volilni postopek. In narobe: kolikor bliže gremo

k partijski bazi, toliko bolj so volitve demokratične, metoda kooptiranja prepušča mesto metodi partijskih volitev.

Navedene birokratske pojave pogosto istijo z načelom demokratičnega centralizma. Poudarjajo, da to načelo nujno in zakonito poraja take deformacije. Sodimo, da je tako stališča nesprejemljivo. Tu ne gre za vprašanje principa, marveč za njegovo tolmačenje in uporabo. Načelo je nenadomestljiv temelj sleherne organizacije, ki si prizadeva, da bi želeno učinkovitost uresničevala v razmerah notranje demokracije, da centralizirano usmerjanje in vodenje povezuje z bistveno potrebnim sodelovanjem članstva.

Ko pravimo, da ne gre za sam princip, marveč za neko določeno prakso, za interpretacijo načela, potem mislimo tudi na to, da so v nekaterih primerih ta princip uporabljali tudi drugače, se pravi tako, da je bil temelj resnične demokracije v notranjem življenju organizacij. Tu mislimo zlasti na izkustvo boljševiske partije v letih, ko jo je vodil Lenin. Danes celo mnogi meščanski teoretiki priznavajo, da je v tem času demokratični centralizem označeval dejansko, mi bi rekli revolucionarno sintezo protislovnih elementov te sintagme — demokracije in centralizma.

Od sredine dvajsetih let začenjajo vse huje kršiti dialektično enotnost te sintagme. Demokracijo vse bolj zanemarjajo in dušijo. V praksi demokratičnega centralizma je vse manj ustreznih ukrepov za uravnavanje notranje skladnosti med svobodo in disciplino, med pravicami in dolžnostmi, med avtoriteto in odgovornostjo (predvsem seveda nosilcev avtoritete), enotnostjo in demokracijo. V imenu boja za notranjo enotnost in akcijsko sposobnost partije pogosto bistveno omejujejo pravice članov, da bi sodelovali v oblikovanju partijske politike, možnosti za resnični boj mnenj pa so praktično odpravili. V znanih stalinističnih interpretacijah, še bolj pa v stalinistični praksi, so dobile te tendence prav drastične razsežnosti.

»Nova partija« — ideje in uresničenja

V mnogih razvitih kapitalističnih državah potekajo živahne in široke razprave o »novi partiji«. V teh razpravah sodelujejo predstavniki različnih struj in grupacij delavskih in socialističnih gibanj. Najštevilnejši so predstavniki raznih struj nove levice. Največjo težo pa imajo razprave, ki potekajo v partijah evrokomunistične usmeritve.

Plaidoyer za novo partijo utemeljujejo največkrat številni argumenti:

- Obstoječe oblike organiziranosti delavskih in socialističnih sil se kljub nespornim pozitivnim rezultatom, doseženim v boju za neposredne interese delavskega razreda, niso uveljavile v svojem temeljnem namenu, v svojem zgodovinskem poslanstvu subjekta revolucionarne preobrazbe.
- Opozarjajo na omenjene pojave birokratizma in sploh na nezadovo-

ljivo stanje notranjih odnosov v partijah. c) Nekateri avtorji menijo, da je sedanja razcepljenost v delavskih gibanjih glavni vzrok za njihove pomanjkljivosti, in iz tega izhajajo pobude za »novo enotno« partijo.¹⁰

V razpravah je prišlo na dan več različnih predlogov.¹¹ Zdi se, da jih lahko razvrstimo v tele tipične poglede: *prvič*, večje število avtorjev je mnenja, da je treba iskati rešitev v preoblikovanju sedanjih delavskih partij (komunističnih in socialističnih); *drugič*, izoblikovala se je zamisel o ustanovitvi nove (enotne) delavske partije, katere temelj bi bile sedanje najpomembnejše delavske partije; *tretjič*, predlagajo ustanovitev povsem nove (»revolucionarne«) delavske ali socialistične partije, ki ne bi imela neposredne kontinuitete s sedanjimi delavskimi partijami, za katere pravijo, da so že povsem »presežene« in »izgubljene« za socializem. Bistveno pa je to, da se vsi ti predlogi vendarle povezujejo s tradicionalnimi delavskimi in socialističnimi silami, gredo vštric z glavnim tokom tradicionalnega delavskega gibanja. So pa tudi predlogi, ki prihajajo pretežno iz vrst raznih skupin nove ali ekstremne levice, ki zastopajo idejo o domala popolni ločitvi od tradicionalnih oblik organiziranosti socialističnih sil. Nekateri izmed teh predlogov zagovarjajo idejo partije revolucionarne elite, maloštevilnih, vendar zelo kompaktnih organizacij, ki naj bi uresničevale vlogo borbene avantgarde, »revolucionarnega vžigala«. So pa tudi predlogi, katerih poudarek je na takih oblikah organiziranosti, ki bi zagotavljale najvišjo možno obliko »revolucionarne spontanosti«.

Važnejši kot razprava pa so praktični rezultati. Večina protagonistov »nove partije« ni hotela ostati zgolj v okviru teoretskega razpravljanja. Zadnjih deset let je bilo več poskusov, da bi ustanovili nove organizacije. Bilo je celo več ambicioznih načrtov, preračunanih na to, da bi lahko »nova partija« odrinila sedanje delavske partije in postala glavni subjekt

¹⁰ Kot primer prve argumentacije bomo navedli zanimive poglede vidnega predstavnika italijanskih komunistov Giorgia Amendole in italijanskega socialista pokojnega Lelia Bassa. Amendola je sredi šestdesetih let sprožil zelo živahno partijsko razpravo, in sicer s prispevkom, v katerem je med drugim zapisal: »Niti ena izmed obeh usmeritev, ki sta se ponujali delavskemu razredu zahodnoevropskih kapitalističnih dežel — socialdemokratska in komunistična usmeritev — ni bila dorasla nalogi, da uresniči socialistično preobrazbo družbe, spremeni sistem.« (Rinascita, 28. novembra 1964.) Lelio Basso pa poudarja, da v boju za socializem v zahodni Evropi »danes bolj kot kdajkoli prej pogrešamo politično vodstvo in dobro strategijo. Takega političnega vodstva ne morejo ponuditi socialni demokrati, ki so postali vsepovsod orodje integracije delavskega razreda v korist organiziranega kapitalizma, ne morejo pa ga tudi komunistične partije, ki ... morajo dokončno opustiti 'model', ki ni sposoben, da bi ohranjal socialistično demokracijo — in morajo imeti toliko poguma, da se lotijo revizije — ne morda marksizma, marveč potvarjanja marksizma, ki je bilo dolga leta uradni nauk Kominterne in Kominforma; v skladu s tem pa tudi revidirajo tip partije, ki ga navdihujejo zgodovinske razmere, ki se dokaj razlikujejo od sedanjih« (*Možnosti evropske levice*, Zagreb 1971, str. 19–20).

¹¹ K tej razpravi so dali pomembne prispevke med drugim tudi najvidnejši predstavniki komunističnih partij: Italije, Francije, Španije in Švedske, potem posamezni ugledni marksisti, kot so: Henri Lefebvre, Lucien Goldman, Herbert Marcuse, Andre Gorz, Ernst Fischer, Ernst Mandel in drugi, pa tudi nekateri drugi teoretiki (na primer Serge Mallet). Glej: Lefebvre, *L'irruption de Nanterre au sommet*, Paris, 1968; Goldman, »Praxis«, št. 1–2/1970; Herbert Marcuse, *One Dimensional Man in Soviet Communism*; Gorz, *Delavska strategija in neokapitalizem*; Mandel, »Une strategie pour l'Europe occidentale«, *Revue internationale du socialisme*, št. 9/1967.

revolucionarne preobrazbe. (Do prvih poskusov ustanavljanja takih partij je prišlo že v drugi polovici petdesetih let, ko so bile osnovane posebne politične organizacije tedanje »nove socialistične levice« Francije, Danske, Norveške in Nizozemske).

Z analizo izkustev, ki so se nabrala v boju za ustanavljanje novih partij, lahko ugotovimo, da so uspehi v glavnem dokaj skromni. V nobenem primeru novim partijam in njim podobnim organizacijam ni uspelo resneje zamajati položaja tradicionalnih delavskih partij. (Izjema je že omenjeni primer Danske, kjer je nova partija — Ljudska socialistična partija — presegla vpliv komunistične partije). Danes je v zahodni Evropi nekaj deset najrazličnejših novih partij (najštevilnejše so tako imenovane marksistično-leninistične komunistične partije, ki so jih v večini primerov ustanovili dotedanji člani in aktivisti »starih« komunističnih partij). Večini teh organizacij ni uspelo, da bi zbrale več kot kakih tisoč članov, so pa tudi skupine s sto in še manj somišljeniki. Nekatere izmed teh novih organizacij so tipičen primer sodobnega levega ekstremizma in političnega sektaštva.

Socialnodemokratske partije so ostale domala povsem »imune« za predloge za prilagajanje in inovacije.

Dejansko velik odmev pa imajo spremembe, do katerih je prišlo v partijah evrokomunistične naravnosti.

Načelno izhodišče teh partij je, da v tem trenutku ni moči pričakovati združevanja vseh socialističnih in revolucionarnih sil v eno politično organizacijo. Te ideje sicer v principu ne odklanjajo, očitno pa menijo, da je to stvar daljnje, v bistvu zelo daljnje prihodnosti.

Drugo pomembno izhodišče je, da ni in tudi ne more biti večnih in univerzalnih rešitev glede oblike in tipa organiziranosti socialističnih sil. Zelo prepričljivo dokazujejo, da sta oblika in tip organiziranosti odvisna od razmer, v katerih socialistične sile delujejo, zlasti pa od strategije socialistične preobrazbe, ki se mora tem razmeram prilagajati. Ker se spreminja eno in drugo, se morajo spreminjati, se pravi, prilagajati in izpopolnjevati tudi oblike organizacije.

Novi pogledi so očitni že v *splošnih opredelitvah lastnosti* teh partij. Medtem ko so dotlej poudarjali značilnosti, kot so na primer monolitna enotnost, ideološka rigoroznost in kadrovska narava, zdaj pretežno naglašajo, da so to marksistične, revolucionarne, široke, množične, demokratične, odprte in celo »neideološke« partije. Ponekod pravijo, da so »ideološko odprte«. Vse te oznake lahko najdemo bodisi v novih statutarnih dokumentih, bodisi v izjavah najbolj odgovornih voditeljev teh partij. Posebej so zanimivi novi statutarni dokumenti, ki sta jih sprejeli italijanska KP in KP Španije v zadnjih dveh letih. Zelo zanimive so tudi novosti, ki jih je sredi šestdesetih let vnesla v svoj statut KP Švedske.

V tezah, ki so jih pripravili za zadnji XV. kongres KPI, je zapisano, da »smo že zdavnaj premagali pojmovanje komunistične partije kot

„predpodobe“ socialistične države in družbe«, in dalje, da je KPI v svojem statutu »uveljavila načelo laičnosti, ko je določila, da temelji vključevanje v KPI na političnem programu . . . Zato že dolgo menimo, da formula ‚marksizem-leninizem‘ ne izraža vsega bogastva naše teoretične in idejne dediščine . . . Metoda demokratičnega centralizma sicer ustreza name-nom partije . . . Vendar bo treba storiti še korak naprej tudi s primernimi organizacijskimi spremembami . . . Ljudska in množična narava partije pa terja trdnejšo in organsko povezanost med dejavniki demokracije in enotnosti«. ¹² Zelo indikativno je, da je v novem statutu izpuščeno po-prejšnje določilo, da je »KPI politična avantgarda delavskega razreda in vseh delavnih ljudi«. Zdaj je bilo sprejeto mnogo bolj fleksibilno dolo-čilo, ki pravi: »KPI organizira delavce, delovne ljudi, intelektualce . . .« ¹³ V novem statutu KP Španije je zapisano, da je KPS »marksistična, re-volucionarna in demokratična partija . . .« Na drugem mestu v statutu je poudarjeno, da je to »množična partija«, ki mora prav zaradi tega posvetiti posebno pozornost »formiranju in rasti kadrov«. ¹⁴

Sočimo, da so se novosti, o katerih pišemo, najbolj uveljavile na tehle področjih:

Prvič, spremenil se je *odnos nekaterih izmed teh partij do družbe*, v kateri delujejo, v skladu s tem pa se je spremenil tudi njihov položaj v družbeni skupnosti. Zdi se, kot da postaja vse bolj sprejemljiv Togliat-tijev poziv iz leta 1946: » . . . nova partija je partija delavskega razreda in ljudstva; njena dejavnost se ne omejuje samo na kritiko in propa-gando, pač pa sodeluje v življenju dežele, tudi na pozitiven in konstruk-tiven način . . .« ¹⁵ Podobno mnenje je nekajkrat izrazil tudi Berlinguer. Že sredi šestdesetih let je zatrjeval, da KPI tudi tedaj, »kadar je v opoziciji, nikdar ne zgublja položaja vladajoče partije, se pravi partije, ki se ne omejuje na negiranje obstoječega sistema, na propagando in agitacijo, marveč izvaja neprestano konstruktivno akcijo, ki je usmerjena k pozitivnemu reševanju problemov, ki dozorevajo . . . in si prizadeva, da bi dejansko vplivala na vse odločilne ekonomske in politične centre in organe . . .« ¹⁶ (Pri tem naj opozorimo, da je v letih delovanja Kominterne prevladovalo prav nasprotno stališče, namreč, da je dolžnost partije, da izkoristi vse obstoječe institucije predvsem za politično propagando in agitacijo. »Konstruktivno« participacijo je Kominternina odklanjala kot reformizem in oportunistem.)

V skladu s tako naravnostjo kažejo voditelji KPI, pa tudi voditelji nekaterih drugih evrokomunističnih partij, pripravljenost, da pozitivno sodelujejo v obstoječem političnem sistemu in — kar je najvažnejše —

¹² Glej omenjene *Teze*, točka XV.

¹³ *Rinascita*, 20. aprila 1979.

¹⁴ Glej *Teze*, pripravljene za X. kongres KP Španije (1978), točka XV.

¹⁵ Togliatti, *Fragmenti iz del*, Beograd, 1965, str. 195.

¹⁶ Berlinguer, *Stanje partije in spremembe v italijanski družbi*, Dokumentacija, Inštitut za delavsko gibanje, Beograd, št. 3/1964, str. 137.

ne sprejemajo le odgovornosti za funkcioniranje političnega sistema, marveč tudi drugih sektorjev družbe. Praktičen primer take naravnosti je bila pripravljenost KPI, da sodeluje v znanem načrtu demokratičnih strank za stabilizacijo gospodarstva, ki ga običajno označujejo kot program »strogosti in varčevanja«. KP Španije je tudi na podoben način prispevala svoj delež k uresničevanju programa ekonomske stabilizacije, ko je podpisala znani sporazum iz Monclova.

To je zagotovo pomembna novost. Zastavljajo pa se nekatera dokaj zapletena vprašanja o usklajevanju take vloge z revolucionarno dimenzijo, z inovativnim potencialom komunistične partije. Ni dvoma, da mora partija, ki hoče uresničiti revolucijo po mirni poti, »stopiti« v institucije in sprejeti povsem konkretne odgovornosti. Ob tem pa je pomembno, da je hkrati neprestano odprta tudi njena kritična dimenzija, da je vedno pripravljena in sposobna za uveljavljanje družbenih sprememb.

Drugič, tudi vloga komunistične partije v sklopu organiziranih socialističnih sil teh dežel je opredeljena drugače. Zdaj ne prihaja več do zahtev, da bi morala imeti komunistična partija monopol nad progresom in socializmom. Kot postaja zanje sprejemljiv pluralizem partij v družbi, postaja sprejemljiv tudi pluralizem usmeritev, struj in partij v delavskem in socialističnem gibanju. Na druge delavske in socialistične partije ne gledajo več kot na začasen pojav ali kot na »nujno zlo«. V tej ali oni obliki jim priznavajo legitimnost.

Tu pa se postavlja občutljivo vprašanje o *avantgardni vlogi* komunistične partije, njenem avantgardnem položaju v družbi, posebej še v sklopu organiziranih socialističnih sil. Poprej so te partije sprejemale in uveljavljale tradicionalno stališče, da je komunistična partija že »po definiciji« avantgarda delavskega razreda neke dežele. Razen tega so avantgardizem v praksi razlagali tako, kot da izhajajo iz tega *posebne pravice* komunističnih partij. To vprašanje je občutljivo zato, ker je tradicionalno tolmačenje avantgardizma komunistične partije v bistvu nezdržljivo z novo strategijo teh partij. Nezdržljivo predvsem zato, ker nova strategija predpostavlja in terja politiko širokega zavezništva z vsemi drugimi delavskimi, socialističnimi in celo s progresivnimi meščanskimi silami. Sodimo, da terja uresničevanje nove politike socialnega in političnega zavezništva predvsem dosledno enakopravnost partnerjev. Ni si mogoče zamisliti, da bi se druge politične skupine zavzemale za kakršnokoli trdnejše povezovanje s komunisti, če bi ti zahtevali zase neki poseben status, še posebej pa vodilno vlogo. To moramo posebej poudariti zato, ker so si komunistične partije v preteklih obdobjih razvoja največkrat prizadevale vzpostavljati prav takšno zavezništvo.

Zdi se, da evrokomunistične partije spoznavajo zapletenost in občutljivost tega vprašanja in zato v novejšem času mnogo bolj »previdno« govore o svojem avantgardizmu. Predvsem lahko opazimo, da so izjave te vrste veliko redkejše kot prej. Še pomembnejše pa je to, da so po-

stavljene v bistveno drugačen kontekst. Posebej je očitno prizadevanje, da (morebitni) avantgardizem komunistične partije tolmačijo v smislu *večjih obveznosti in dolžnosti*. Izrecno pa poudarjajo, da ideološko in politično prednjačenje (avantgardizem) ne daje komunistični partiji nikakršnih posebnih pravic. Potencialnim partnerjem ponujajo povsem enakopravne politične odnose. Pomembno je tudi to, kar zdaj posebej poudarjajo, da avantgardizem ne zagotavljata že kar ime partije in doktrina, na katero se partija sklicuje. Povedano in zapisano je, da ni in ne more biti patentiranih in vnaprej določenih avantgardnih partij. Status avantgarde je treba izbojevati vedno znova, in sicer s sposobnostjo partije, da rešuje vsakdanje družbene probleme in utira poti družbenemu napredku. Pomembno je tudi to, da avantgardizem najtesneje povezujejo s stopnjo zasidranosti partije v delavskem razredu in drugih delovnih plasteh. Povsem nemogoče je, da bi si avantgardnost prilaščala organizacija, ki desetletja vegetira na obrobju političnega življenja in ki v delavskem razredu nima globljih korenin in podpore.

Tretjič, s tem je najtesneje povezan tudi drugačen odnos teh partij do sindikatov. V skladu z znanim transmissijskim modelom komunistične avantgarde so poskušale te partije vzpostavljati s »svojimi sindikati« specifičen tip odnosov, ki je sindikate dejansko postavljaj v politično podrejenost. V zadnjem času vse bolj poudarjajo samostojnost sindikatov, se pravi enakopravne odnose med sindikati in partijami. Glede tega so prišli najdlje v Italiji, kjer so na predlog sindikalne konfederacije, v kateri imajo največji vpliv komunisti (CGIL), sprejeli celo sklep, da sindikalni funkcionarji ne morejo biti hkrati izvoljeni na vodilne položaje v partiji.

Četrtoč, spremenil se je odnos do partijske ideologije. Očitna so prizadevanja, da bi ideološke osnove evrokomunističnih partij zastavili nekoliko širše kot nekdanj. Vse te partije so seveda ohranile svojo marksistično zasnovanost, vendar pri tem poudarjajo, da so v njihove ideološke temelje vgrajeni tudi nekateri drugi pomembnejši teoretski in kulturni prispevki. Taka fleksibilnost se kaže v temle: zdaj pravijo, da si partija ne domišlja, da ima njena ideologija monopol nad resnico in modrostjo. Berlinguer je nekajkrat poudaril, da je »del resnice tudi pri drugih«. Že prej smo omenili, da kdaj pa kdaj izjavljajo, da nekatere od teh partij niso »ideološke« ali »ideološko zaprte«. S tem hočemo povedati, da te partije sprejemajo ideološki pluralizem kot trajno lastnost družbe, h kateri težijo. Torej ne samo ideološki pluralizem danes, marveč tudi jutri, ko bodo imele večji vpliv na notranji razvoj teh dežel. Včasih slišimo, da se te partije enako upirajo uradni (državni) religiji kot tudi uradni ideologiji. To je smisel pogostih izjav o laični naravi teh partij kot tudi družb, za katere se borijo. In končno, kar je še posebej pomembno, odstopili so od ideoloških kriterijev kot pogojev za sprejem v partijo. Praviloma poudarjajo, da je pomembna pripravljenost članov,

da podpirajo program in politiko partije, ne pa njihovi filozofski nazori. Izjavljajo celo, da so filozofski nazori in ideološke inspiracije »zasebna stvar« slehernega državljana in tudi člana partije.

Kot je znano, to niso samo načelne deklaracije. Vrata partije so na široko odprta vsem državljanom, ki so pripravljeni, da se borijo za socializem in družbeni napredek, ne glede na ideološka prepričanja. Desetine tisočev, morda pa tudi več ljudi, ki niso marksisti, je vstopilo v te partije. Pretežna večina teh so kristjani. Odpiranje h kristjanom gre tako daleč, da krščanske poglede na svet ne le tolerirajo (kot nujno zlo ali zablodo), marveč izrecno poudarjajo, da so ti nazori lahko pomemben vir socialistične motivacije.

Petič, v nekaterih partijah je opazno *pomikanje težišča bazične strukture od organizacij, ki so zasnovane na delovnem mestu, k organizacijam, ki so zasnovane na teritorialnem načelu*, se pravi tja, kjer člani prebivajo. Take težnje so posebej opazne v KPI, kjer se je zadnjih deset let zmanjšalo število tovarniških organizacij. Nove osnovne organizacije so praviloma mnogo številnejše od poprejšnjih celic. Iz dostopnih podatkov lahko sklepamo, da je tudi raven individualnega angažiranja članstva nekoliko nižja, kot je bila poprej. Na drugi strani pa je KP Francije prav zadnja leta dosegla dokaj zavidljivo zvečanje števila tovarniških organizacij. Mnogi analitiki so mnenja, da bo močnejša usmeritev k pritegovanju množične podpore, zlasti pa boj za zvečevanje števila predstavnikov v parlamentu, terjalo, da posvetijo v partiji večjo skrb teritorialnim organizacijam.

In *končno* je treba poudariti, da je dokaj *pomembnih novosti v razlagah in izpeljavi načela demokratičnega centralizma*. Pretežno poudarjajo, da je nujno »rehabilitirati« in okrepiti demokratično komponento tega načela. Vodilni predstavniki teh partij pogosto poudarjajo, da so pri tem dosegli že pomembne uspehe. Tudi praksa dokazuje, da so resnični rezultati že tu. Lahko namreč ugotovimo, da se je v zadnjih letih okrepila vloga najširših partijskih forumov in organov, četudi je treba hkrati poudariti, da so najožji izvršilni organi v glavnem obdržali nekdanjo vlogo. Dejanski napredek je v tem, da poteka razprava v teh partijah mnogo bolj svobodno kot nekoč. Raziskovanja so pokazala, da prihaja do zelo stvarnih in sproščenih razprav v osnovnih organizacijah. Nekdanji utesnujoči okviri monolitizma so se dejansko podrli. V partijah upoštevajo tudi dokaj ostre kritične pripombe na račun politike vodstev. Različna mnenja, zaradi katerih je nekdanj prihajalo do raznih »primerov«, se pravi izključitev iz partije, zdaj ne dajejo povoda za kakršnekoli disciplinske sankcije. Georges Marchais je pred kratkim izjavil, da ne bodo izključevali iz svojih vrst članov za to, ker so bodisi kritizirali vodstvo ali pa so zastopali mnenje, s katerim se vodstvo ne strinja.

Svobodna razprava je sicer nujna, vendar pa sleherna razprava ni kazalec demokratizacije v partiji. Zato je nujno, da bo razprava tudi

odgovorna, da bo sestavni del procesa izpopolnjevanja partijske politike. Če temu ni tako, se svobodna razprava lahko sprevrže tudi v »pravico do godrnjanja«.

Opazni so tudi prvi primeri »horizontalne« razprave, se pravi začasnih razhajanj med skupinami članov partije, ki si skušajo medsebojno pojasnjevati strinjanje ali nestrinjanje z nekaterimi vidiki uradne partijske politike. (Najbolj opazni primeri te vrste se kažejo v razhajanjih v KP Španije, do katerih je prišlo ob predlogu nove definicije partije (iz katere je izpuščen prilastek »leninistična«), in v razpravah ob pobudi tristo uglednih članov KP Francije, ki so drugače kot vodstvo ocenili vzroke za neuspehe partije na zadnjih volitvah).

S tem smo se približali občutljivemu vprašanju *dopuščanja ali prepovedovanja, toleriranja ali onemogočanja struj, skupin ali celo frakcij znotraj partije*. Pri tem lahko ugotovimo, da partije praviloma ne pristajajo na kristalizacijo, izoblikovanje in utrjevanje različnih pogledov v lastnih vrstah. Tako stališče navadno opirajo na mnenje, da so komunistične partije po svoji naravi partije akcije, ki morajo imeti izrazito sposobnost za delovanje. Na drugi strani pa vendarle prihajajo na površje različne oblike kristalizacije in diferenciacije znotraj partij. Opazni so tudi skrajni primeri »koeksistence« dokaj različno izoblikovanih frakcij — na primer v šestdesetih letih v KP Švedske in KP Finske — in tako stanje je tudi danes. Tudi v drugih partijah lahko zapazimo dokaj različne smeri in težnje. V zadnjem času se pojavljajo tudi povsem odkrite zahteve po legalizaciji struj (nazorov), češ da je to nekaj povsem drugega, kot so tendence, ki predpostavljajo konfrontacijo med ljudi, ne pa soočanja idej, kot gre v primeru partijskih struj.

Nam dostopni podatki navajajo na sklep, da je partijski aparat v teh organizacijah ohranil zelo močan položaj in da ima več vpliva in moči, kot pa mu ga dajejo statutarna določila.

Ko ocenjujemo vse spremembe in novosti, do katerih je prišlo, ne smemo spregledati tega, da so to procesi, ki niso dokončani. V nekaterih primerih so možni preobrati, izredno težko pa se je dokopati do vseh možnih posledic tega razvojnega procesa. Nekaj pa je dokaj zanesljivo: tipanje za »novo partijo« je že doslej v evrokomunističnih partijah prineslo nekaj dokaj velikih in pomembnih sprememb. In kar je najbolj značilno, glavni smisel teh sprememb je hotenje, da se tip partije, njena organizacija in način delovanja prilagodijo konkretnim razmeram, v katerih se danes partije borijo za socialistično preobrazbo.

Razvoj človekove osebnosti — subjektivna sila socializma

Zagotavljanje ugodnih objektivnih možnosti za vsestranski in skladen razvoj osebnosti je v kontekstu marksističnega delavskega gibanja nedvomno eden temeljnih ciljev socialističnih preobrazb. Vendar razvoja človekove osebnosti ne moremo obravnavati le z vidika ciljev oziroma rezultatov socialistične revolucije. Je namreč hkrati tudi bistveni pogoj za učinkovitost samega boja za socializem. Zato moramo vprašanje vzajemne določenosti med ustvarjanjem objektivnih pogojev in človekovim razvojem obravnavati dialektično, to se pravi, v smislu tretje teze K. Marxa o Feuerbachu — kot dve dinamični plati revolucionarne prakse, ki se med seboj prepletata. Kajti prav v praksi prihaja do usklajenega preobražanja objektivnih razmer in subjektivnega sveta človeške osebnosti.

V marksistični literaturi je posebej poudarjena teza, da je krepitev zavesti delavskega razreda, to se pravi, nujnost, da ta spozna svoje zgodovinsko poslanstvo, da si pridobi znanje, ki mu bo omogočilo razumevanje zakonitosti družbenega razvoja in mehanizmov za učinkovito politično delo — prvi pogoj revolucionarnega procesa — in da kvaliteta osebnosti proletarcev vnaprej odloča o izidu revolucionarnega boja. Prav tako posebej izstopa misel, da terja nadaljnji proces graditve socializma formiranje socialistične osebnosti državljanov kot zavestnih subjektov graditve. Poudarjen je tudi pomen formiranja osebnosti delovnih ljudi, njihove splošne in strokovne izobrazbe, večje moralne odgovornosti, usposobljenosti za ustvarjalno mišljenje in delovanje v smeriboljševanja subjektivne komponente proizvodjalnih sil in s tem tudi uspešnejše in hitrejšo gospodarske rasti. Nič manj ni pomembna misel, da terja učinkovitejše sodelovanje državljanov v upravljanju širjenje njihovega znanja, krepitev politične zavesti, moralne odgovornosti, izoblikovanje ustreznih družbenih navad in drugih osebnostnih lastnosti državljanov, to se pravi, njihovo vzgojo za demokracijo. Za izoblikovanje socialistične kulture je nujna aktivna udeležba v kulturi in potemtakem tudi formiranje nekaterih lastnosti (potreb, sposobnosti, nagnjenj), ki navajajo k takemu udejstvovanju. Posebej je poudarjeno to, da je zlasti v tej etapi graditve socializma vsestranski in skladen razvoj osebnosti bistveni pogoj za napredek na vseh področjih — od razvoja socialističnih družbenih odnosov, delovanja socialističnega političnega sistema pa vse do razvoja znanosti in kulture. Prav zaradi tega potekajo v socialističnih deželah široke razprave, ki so posvečene omenjenim problemom,

namreč razvoju celostnega sistema vzgoje in izobraževanja, ki vključuje šole vseh stopenj kot tudi razne oblike samoizobraževanja in permanentnega izobraževanja — vključno z vzgojno dejavnostjo podjetij in ustanov, delovnih okolij in lokalnih skupnosti kot tudi dejavnost sredstev množičnega komuniciranja.

Omenjeni problem ima v luči teorije marksizma-leninizma nekatere praktične vidike, ki zadevajo izpopolnjevanje dela pri oblikovanju socialistične človekove osebnosti kot bistvene »subjektivne sile socializma«, kot tudi nekatere teoretične vidike, ki se nanašajo na ontološki status subjektivnosti individuov in na razumevanje njihove subjektivne vloge v družbenih procesih.

Dovolite mi, da se v nadaljnji razpravi zadržim pri teh teoretskih vidikih človeške subjektivnosti.

V marksistično-leninistični teoriji osebnosti je poudarek na tem, da človeška subjektivnost ne nastaja kot »cogito«, kot samospoznavanje osebnosti, ki je potem »vržena« — kot pravijo eksistencialisti — v svet »drugih« ljudi, v družbeno življenje; človeška subjektivnost namreč že od samega začetka nastaja v raznih oblikah družbene interakcije v družbenem okolju, v katerem konkretna osebnost živi in dela. Prav zaradi tega osebnosti ni moči spoznati, ni moči razumeti njenega doživljajskega sveta, njenih teženj, spoznanj in vrednot, če ne dojamemo njenega mesta v tej celoti, posebnosti vzajemnih odnosov z drugimi ljudmi, oblik družbenih dejavnosti, v katere se vključuje. Glede tega je Marx pogosto poudarjal, da se človeška osebnost ne oblikuje izolirano od življenja, ne zgolj z osebnim duhovnim izpopolnjevanjem ali po poti od življenja odtrganega in socialno nedeterminiranega opredeljevanja »individua«, ki je »vržen v svet«. Po Marxovem mnenju na to, kako se oblikuje osebnost in njena individualnost, vpliva tudi specifični način vključevanja individua v družbeno življenje, način njegovega družbenega vedenja in delovanja. Bistvena determinanta osebnosti je delo: »... Kakor individui izražajo svoje življenje, takšni,« pravi Marx. »Kaj so, sovpada torej z njihovo produkcijo, tako s tem, kaj producirajo, kot tudi s tem, kako producirajo.«¹

Bogastvo osebnosti individua je odvisno od pestrosti oblik njegove dejavnosti od razpredenosti družbenih zvez in odnosov, od raznovrstnosti oblik udeležbe v porabi in ustvarjanju kulturnih vrednot človeštva. »Dejansko doseže,« je zapisal Marx, »abstraktni individuum pravo vsebino svoje osebnosti šele v moralnem individuu, v družbi, v družini itn.«²

S tem ko poudarjamo, da doseže posameznik svojo človečnost šele prek raznih oblik vzajemnega povezovanja z drugimi, prek socialnega »praksisa«, da v tej medsebojni povezanosti nastaja, se spreminja in

¹ K. Marx, F. Engels, *Gesamtausgabe*, Berlin 1926—1933, knj. 3, str. 500.

² *Ibid.*, knj. 1, str. 289.

bogati osebnost individua, da je osebnost individua toliko bogatejša, kolikor bolj bogate in vsestranske so oblike njegovega delovanja, njegovih odnosov z drugimi ljudmi — v nobenem primeru ne želimo zmanjševati pomena individualne človeške subjektivnosti, zavestnega odločanja in samovzgoje osebnosti. Nasprotno! Le prek tega socialnega »praksisa« lahko do konca dojamemo, kako nastaja človeški »cogito« in kakšno vlogo ima v individualnem življenju posamezne osebnosti, v njeni samovzgoji kot tudi v njenem vključevanju v življenje skupnosti, ki ji pripada.

Subjektivna dejavnost individua, ki se izraža v medsebojnih družbenih odnosih, ima izredno pomembno vlogo za razvoj osebnosti individua, še posebej za izbiro hierarhije vrednot, za odnos do družbenih problemov, poglede na svet in na svoje mesto v njem, za izbiro življenjske poti in poklica kot tudi za učinkovanje na oblike družbenega življenja. Kolikor neki individuum bolj zavestno izbira, toliko bolj je odgovoren za to, *kdo je in kakšen je ter kakšno je okolje, v katerem živi.*

Potemtakem ima subjektivnost bistveno vlogo pri izbiri tistega, kar posameznik sprejema od zunaj in to *interiorizira*, kaj pa zavestno *eks-teriorizira*, kako sprejema materialne in kulturne vrednote ter se aktivno vključuje v uresničevanje različnih družbenih ciljev. V razvoju osebnosti individua ima subjektivnost vse večjo vlogo tudi v samospoznavanju in samovrednotenju individua kot posebne subjektivnosti, v spoznavanju lastnih, pogosto skritih teženj in interesov, ki imajo gotovo objektivne vzvode in so socialno-kulturno določeni, vendar jih posameznik *interiorizira*.

Tako kot pripelje po mnenju Marxa naraščanje razredne zavesti do preobrazbe »razreda po sebi« v »razred zase«,³ razreda, ki je v celoti dojel svoje mesto v buržoazni družbi, svoje objektivne interese in zgodovinsko vlogo, tako lahko tudi razvoj vsakega posameznika, če k temu prispevajo tudi zanj ugodne družbene razmere, poteka od »osebnosti po sebi« k »osebnosti zase«, torej k osebnosti, ki je dojela svojo vlogo v svetu in družbi, svoje potrebe, možnosti in svoje poslanstvo. Se pravi, do preraščanja v osebnost, »ki se je sama izoblikovala«, v »odgovorno« osebnost, ki se aktivno vključuje v uresničevanje spoznanih družbenih in individualnih ciljev. Smisel socializma je še posebej v ustvarjanju socialnih razmer, ki pospešujejo preoblikovanje »naključnih osebnosti«, »ljudi po sebi« v »osebnosti zase«.⁴

Govorili smo že o zapletenosti poti, ki pelje od celote k posamezniku, o tem, da posameznika, če ga hočemo pravilno razumeti, ne moremo imeti za *izhodiščno* točko analize, pač pa kot njen *cilj*. Prav tako smo govorili o družbeni antropogenezi in njenih filogenetskih in antropogenetskih vidikih. Vendar ne smemo pozabiti tudi na vzvratno pot: od individua k celoti, vzvratno učinkovanje subjektivnosti posa-

³ Ibid., knj. 3, str. 287.

⁴ Ibid., knj. 3, str. 498.

meznika na značilnosti njegovega okolja, na socialne skupine, na med-človeške odnose in nazadnje tudi na kulturo in zgodovino. Kajti ti konkretni posamezniki, ki so se konec koncev socialno izoblikovali, se organizirali v socialne skupine, se med seboj povezali z nekimi objektivnimi vezmi in interesi — iz katerih izhajajo njihove težnje — tvorijo celotno družbeno občestvo, izboljšujejo vse tisto, kar so podedovali od očetov in kar jih duši in zaustavlja — hkrati pa gradijo nov svet, kakršnega dotlej ni bilo. In to »vzvratno« učinkovanje človeške subjektivnosti na družbo moramo vedno upoštevati, kadar začenjamo z neko družbeno akcijo, katere namen je bodisi produciranje materialnih dobrin (»vloga subjektivnega dejavnika proizvodjalnih sil«) bodisi oblikovanje socialnih vrednot, političnih institucij (»vloga subjektivnega dejavnika v zgodovini«) in konec koncev tudi pri nastajanju umetniških stvaritev.

Priznavanje pomena človeške subjektivnosti je obvezen pogoj tudi za priznanje utemeljenosti in možnosti kakršnekoli vzgojne dejavnosti kot tudi moralne in pravne odgovornosti posameznika.

Kajti če pravimo, a): da obstaja človeška subjektivnost, da je človek — in samo človek — subjekt svojih akcij, da v nekem določenem smislu in mejah sam ustvarja svoj svet tudi kot osebnost, tedaj moramo, če smo dosledni, tudi reči, b) da obstaja prav tako tudi neka posebnost esence vsakega konkretnega posameznika — v primerjavi z drugimi in v odnosu do celote. Po drugi strani pa moramo ob poudarjanju socialne določenosti, ki se interiorizira v osebnosti človeka, prav tako sprejeti tudi njegov »individualni mikro-svet«. Ta individualni človekov svet združuje v sebi tako biološke sestavine (nekatero anatomske in funkcionalne posebnosti organizma posameznika) ter s tem povezane — četudi izoblikovane v procesu socialne biografije individua — psihične komponente (struktura osebnosti).

Seveda mislimo tu na posebnosti avtonomne podstati posameznika, vendar ne v tem smislu, da njegov razvoj ni bistveno odvisen od vezi in odnosov z drugimi, od objektivnih potreb, interesov, instrumentov akcij in vrednot, ki mu jih je ponudila družba in jih je potem posameznik interioriziral, marveč v tem smislu, da se skupnost (v katere življenje je posameznik vključen) ne more polastiti njegove individualne subjektivnosti. Ta skupnost ni del neke višje, »nad-individualne« celote, ne razpolaga z neko višjo subjektivnostjo glede na posameznika, ki to skupnost tvori. Marx je odločno odklanjal poskuse kakršnegakoli organicističnega pojmovanja družbe, prikazovanja družbe kot »organske celote, ki razpolaga s subjektivnostjo«, kot nadstrukturo, ki posameznike, ki so udeleženi v družbenem življenju, oropa individualnosti. Marx se je prav tako spopadal z miselnostjo o personifikaciji družbe, ki pripisuje družbi osamosvojeno eksistenco, ki je neodvisna od individuov. Po Marxu družba niso nič drugega kot zgodovinsko nastale oblike medsebojnega povezovanja in vzajemnega komuniciranja ljudi, oblike interakcij in vezi

med posamezniki, vezi, ki so se izoblikovale na temelju njihovega določenega materialnega »praksisa«. Prav ti pogoji za predmetno prakso, predvsem materialno proizvodnjo, so temelj razvoja različnih skupnosti, družbenih razmerij, institucij in skupin.

Človeški posameznik potemtakem v svojem obstoju in delovanju ni absolutno odvisen niti od drugih niti od celote; to ni nekakšen »psevdo-subjekt«, prek katerega se uveljavljajo pravi subjekti (zgodovina, različne skupnosti), marveč je (zase zadostna) celota, avtonomni subjekt svoje dejavnosti. Po Marxovih besedah zgodovina in družba »nič ne delata«, delajo in ustvarjajo samo konkretni ljudje. Tisto, kar imenujemo »zgodovinski proces«, »oblike družbenega življenja«, niso nič drugega kot izrazi kolektivne interakcije ljudi, eksteriorizacije in objektivizacije njihovih akcij.

Če individuom priznavamo samostojnost eksistence in subjektivnosti, potem je ne moremo priznavati tudi družbi. Ne more namreč obstajati kakršnakoli celota ali oblika socialne artikulacije, ki bi bila ločena od dejavnosti človeških posameznikov. »Kaj naj bi bila družba drugega, ne glede na svojo obliko — piše Marx — kot proizvod vzajemne povezanosti ljudi.«⁵

Zaradi tega so vse preobrazbe, družbeni razvoj in napredek rezultat kolektivnega delovanja pravih subjektov, to se pravi, konkretnih ljudi, ki v teh procesih sodelujejo in ki v skladu z razvojem proizvodjalnih sil, intelektualnih sposobnosti ter objektivnih možnosti, ki so jih podedovali od prejšnjih generacij — spreminjajo podedovane družbene odnose, institucije, ideje, norme in vrednote. »Socialna zgodovina ljudi je vedno samo zgodovina njihovega individualnega razvoja, naj se ljudje tega zavedajo ali ne.«⁶

Iz tega izhaja, da je tudi tedaj, ko ljudje pripisujejo celoti samostojno življenje, to vedno rezultat nekih oblik medčloveških odnosov, v katerih se objektivizirani proizvodi družbene dejavnosti ljudi izmikajo njihovi kontroli. O tem piše Marx tole: »Navidezna skupnost, v katero so se doslej združevali individui, se jim je vedno vsiljevala kot nekaj samostojnega.«⁷ Družba pa v bistvu ni nič drugega kot »človek, sam v svojih družbenih razmerjih«.⁸

Po Marxu družba torej ni »nad-individuum«, »nad-organizem«, ki bi združeval posameznike kot svoje sestavne dele. »Družba,« pravi Marx, »ni sestavljena iz individuov, je pa produkt vsote vezi in razmerij, v katerih so individui med seboj.«⁹

To pomeni, da so različne skupnosti »nesamostojne«, odvisne v svoji eksistenci, ker je njihovo »življenje« rezultat procesa vzajemne

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid., kj. 3, str. 502.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

povezanosti konkretnih človeških posameznikov, emanacija njihovega stvarnega zgodovinskega »praksisa«.

Kot smo že dejali, je eden izmed pogojev za razvoj posameznika prav bogastvo njegovih stikov in oblik medsebojnega povezovanja z drugimi, kajti človeška osebnost nastaja in se razvija vedno v nekem določenem »socialnem prostoru«. Interiorizirani modeli vedenja, pravila mišljenja in kulturne vrednote bogatijo življenje individua. Kolikor so ti družbeno bolj aktivni, kolikor bolj sodelujejo v raznolikih oblikah kolektivnega življenja, kolikor bolj ambiciozne naloge si zastavljajo, toliko večje možnosti imajo za razvoj — in kolikor bogatejše gradivo si nabirajo za razmišljanje in ocenjevanje, toliko večje možnosti imajo za samouresničevanje. Seveda posameznik ne sme vseh modelov dejavnosti in vseh vrednot sprejemati popolnoma avtomatično. Navadno jih sprejema selektivno, po treznem premisleku in izbiri. In te vednote toliko bolj navdihujejo življenje posameznika, kolikor bolj jih sprejema po lastni presoji. In ne samo to — zrel posameznik z bogato osebnostjo si prizadeva, da bi se usposobil, da bi lahko samostojno ocenjeval, kako pomembno je tisto, kar želi interiorizirati; v tem smislu je bolj avtonomen kot drugi. Otroci, primitivni ljudje in tisti, ki jih prevzema nevrotičen strah pred soočanjem s samostojnim življenjem, tisti, ki so se navadili na pokroviteljstvo drugih oseb ali sistemov avtokratske narave, sprejemajo vrsto modelov in vrednot, ki se jim vsiljujejo od zunaj.

Zrel, izkušen človek, z izdelanim pogledom na svet in hierarhijo vrednot, si zastavlja vprašanje o smiselnosti obstoječega, analizira politične in negativne sestavine ter samostojno in odgovorno oblikuje svoje življenje. Kolikor je torej osebnost posameznika bogatejša, toliko bolj živi »iz sebe« in toliko večjo odgovornost sprejema za to, kdo je in kakšen je. Poudarek je na tem, da je temelj razvoja posameznika preobrazba družbenih razmerij. K. Marx je imel vedno pred očmi ustvarjanje ugodnih družbenih razmer (odpravljanje stihijnosti družbenega razvoja in s tem povezanega popredmetenja človeškega življenja, odpravljanje najrazličnejših razrednih ovir, ki posameznikom preprečujejo dostop do prosvete in kulture in do upravljanja v ekonomskem in družbenem razvoju), da bi se posameznik lahko popolneje kot doslej samouresničeval, da bi lahko eksistirал »iz sebe«. Socializem, kot ga je pojmoval Marx, bi moral nastajati »za ljudi in iz ljudi«.

Potemtakem Marx ni nikoli menil, da bi se lahko odgovornost za rast osebnosti prenašala s posameznika na družbo. Marx je kritiziral kapitalistična družbena razmerja zlasti zaradi »popredmetenosti« življenja posameznikov, ki jih je oropala za subjektivnost.

Marx je poudarjal, da postaja v razmerah meščanske civilizacije denarja, izkoriščanja človeka po človeku, človek sam sredstvo za uresničevanje ciljev, ki so zunaj njega; tako se znajde človek v oblasti stihijnih družbenih sil, ki jih ne more obvladovati; to mu tudi onemogoča, da bi

se posvetil uresničevanju poslanstva, ki je človeku imanentno: smotrni dejavnosti in samouresničevanju skozi akcijo.

Socialistična revolucija prinaša vsem državljanom možnosti, da se ustvarjalno vključujejo v družbeno življenje, to se pravi, da postajajo kot neposredni proizvajalci »zavesten subjekt družbenega življenja«. Po Marxu je socialistična družba asociacija, v kateri je uresničevanje kolektivnega življenja podrejeno nadzoru neposrednih proizvajalcev in v katerem se noben posameznik ne čuti kot »sredstvo«, marveč kot »pravi subjekt« vseh družbenih iniciativ — to se pravi, asociacija, v kateri je »svoboden razvoj slehernega« — »pogoj za svoboden razvoj vseh«.

Potemtakem mora socialistična politika na področju vzgoje in izobraževanja ohranjati in razvijati vse tiste lastnosti človekove osebnosti, ki prispevajo k ustvarjalnem, kompetentnem, odgovornem in učinkovitem sodelovanju slehernega posameznika v oblikovanju vseh oblik kolektivnega življenja.

Oblikovanje človeka v bogato in vsestransko razvito osebnost, to se pravi, v prosvetljenega, z visokim strokovnim in splošnim znanjem, s širokim intelektualnim obzorjem, v človeka, sposobnega ustvarjalnega mišljenja, družbeno aktivnega, človeka, ki ga odlikuje čut za odgovornost in moralna čistost — to je eden izmed najbolj pomembnih, če že ne najbolj pomemben način krepitev subjektivnih sil socializma.

PEDRO VUSKOVIČ, BELARMINO ELGUETA

Subjektivne sile socializma v boju Latinske Amerike

1. S tem zapisom dajemo nekatere elemente za razpravo o subjektivnih silah socializma — še posebej glede na Latinsko Ameriko v času boja za oblast.

Naš osnovni namen je prispevati k nadaljnjemu sistematičnemu proučevanju tega področja. Glede na obsežnost in kompleksnost tega vprašanja menimo, da s tem, ko opredeljujemo vlogo subjektivnih sil, hkrati tudi načenjamo vprašanje revolucije in sicer z vidika njene praktične izvedbe kot tudi njenih teoretičnih predpostavk.

2. Ker je ta problematika povezana s sedanjim bojem v Latinski Ameriki, nam to omogoča, da začnemo obravnavati temo z nekaterimi temeljnimi ugotovitvami.

Te ugotovitve, ki se ne nanašajo na razmere na Kubi, so v prvi vrsti povezane s stopnjo razvoja proizvodjalnih sil, kar se neposredno kaže v razvitosti družbenih razredov, njihovih interesov ter v izkušnjah, pridobljenih na dolgi zgodovinski poti družbene evolucije v razmerah kapitalizma in odvisnosti; s pogoji, v katerih se nacionalni sistemi prepletajo s svetovnim kapitalističnim gospodarstvom, z mednarodno delitvijo dela, v katerega se vključujejo, z njihovimi sedanjimi težnjami k spremembam in zahtevam imperialistične dominacije, kakor tudi z izkušnjami, pridobljenimi v boju ljudskih množic.

3. Osnovne ugotovitve lahko povzamemo v tehle točkah:

a) Možnosti kapitalističnega razvoja Latinske Amerike se postopno vedno bolj ožijo; čedalje težje je v razmerah kapitalizma in odvisnosti zagotoviti kontinuiteto vsaj skromne dinamike razvoja proizvodjalnih sil.

b) V okviru odvisnega kapitalizma terja nadaljnje ohranjanje in krepitve nacionalnih gospodarskih sistemov, da se, prvič, močneje in dosledneje povežejo z mednarodnim kapitalizmom, in drugič, da dosledno omejujejo delovne množice v uživanju sadov proizvodnega procesa.

c) Vse večja zunanja dominacija in notranje izkoriščanje postajata čedalje bolj nezdržljivi z demokratičnim razvojem in to celo tedaj, ko poteka tak razvoj na utesnjenem področju buržoazne demokracije — zato nujno prihaja do tega, da so politični režimi vsiljeni s silo, ter do odstopanj od ciljev boja ljudskih množic.

d) Zaradi vse večjega omejevanja razvoja proizvodjalnih sil in zoževanja možnosti demokratičnega razvoja znotraj sistema odvisnega kapitalizma, postaja neposredno socialistična preobrazba latinskoameriških družb objektivna nujnost.

e) Ta objektivna nujnost pa je v nasprotju s še vedno relativno nizko stopnjo podružbljenosti proizvodnje kot tudi z nekaterimi ustroji družb in strukturo delovne sile, v kateri je proletariat v manjšini.

f) Razvoj odvisnega kapitalizma, zlasti v fazah pospešene tako imenovane substitutivne industrializacije, je nekaj časa porajal med širokimi množicami družbe iluzije in upe o materialni rasti in dvigu porabe, kakršno poznajo v razvitih kapitalističnih družbah; to je šlo v prid reformističnim elementom, ki vztrajajo pri svojem celo tedaj, ko stvarnost ekonomske evolucije dokazuje, da nimajo prav.

g) Nadzor imperializma in njemu podrejenih slojev domače buržoazije nad sredstvi množičnega komuniciranja postajata izredno učinkovito sredstvo za pačenje smisla socializma, kakor tudi za istenje kapitalizma — kljub vsem dejstvom, ki govorijo drugače — s svoboščinami in demokracijo; s tem so postala ta sredstva opora konservativnega, nazadnjaškega usmerjanja širokih množic prebivalstva, predvsem pa srednjih slojev.

h) Tu navedene ugotovitve nam pomagajo, da osvetlimo tole: kljub temu, da postaja socialistična preobrazba objektivna nujnost, so še

velike ovire za zbiranje in mobilizacijo družbenih sil, ki bi bile glede na doseženo stopnjo družbenega razvoja latinskoameriških držav sposobne začeti in izpeljati te preobrazbe; zato je vprašanje subjektivnih sil prvega pomena prav v fazi boja za osvojitve oblasti.

4. Od druge svetovne vojne do danes je prišlo v Latinski Ameriki do bistveno pospešenega kapitalističnega razvoja.

Tako je npr. od leta 1950 do danes vrednost bruto proizvoda (izračunanega po tekočih cenah) narasla več kot za štirikrat in dosegla raven 1.400 dolarjev na prebivalca. V istem obdobju se je delež industrije v celotnem proizvodu dvignil z manj kot petine na dobro četrtno, delež kmetijstva in živinoreje pa se je znižal z 20 na 12 %. V skladu s takimi premiki se je spremenila tudi struktura delovne sile. V obravnavanem obdobju so se latinskoameriške dežele, gledano kot celota, spremenile pretežno v urbane družbe.

Za osvetlitev teh kazalcev pa je treba vsekakor dodati svaj dve omejitvi: prvič, povedati je treba, da v tako evolucijo niso zajete vse dežele tega področja z enako intenzivnostjo, tako da so se v posameznih deželah ohranile in celo zaostriale velike razlike; in drugič, kljub tem impresivnim kazalcem prinašajo te spremembe v bistvu relativno poslabšanje položaja Latinske Amerike v primerjavi s celotnim svetovnim gospodarstvom in celo v primerjavi z drugimi nerazvitimi območji sveta.

5. Do druge polovice tega desetletja je bil glavni steber latinskoameriške ekonomske ekspanzije industrijski razvoj, ki so ga označevali kot »substitutivno industrializacijo«, in to v času, ko so se še bolj izražale te značilnosti regionalnih gospodarstev:

a) še izrazitejša odvisnost od tujine, ki je posledica ekspanzije tujega kapitala, njegove integracije z mednarodnim kapitalizmom, ki se kaže v pospešeni internacionalizaciji kapitala in proizvodnih procesov in podrejanju močnim multinacionalnim družbam;

b) na notranjem področju je značilna nenehna krepitev kapitalističnih odnosov v proizvodnji — vključno s kmetijstvom — ob vse močnejšem vplivu različnih oblik monopolnega kapitalizma;

c) vse močnejše težnje h koncentraciji dohodka ob poslabševanju položaja širokih družbenih slojev in hkratnem vzdrževanju prekomerne proizvodnje in zaposlovanja v storitvenih dejavnostih (manj kot polovica celotnega proizvoda je ustvarjenega v materialni proizvodnji, vključno s kmetijstvom, rudarstvom, predelovalno industrijo in gradbeništvom);

d) postopna preobrazba delovnih slojev družbe — predvsem rudarjev, kmetijskih in industrijskih delavcev, delavcev v drobni predelovalni industriji — v industrijski proletariat v pravem pomenu besede, ki pa je kljub temu le relativno majhen del celotne delovne sile;

e) kvantitativna ekspanzija in relativno izboljševanje gmotnega življenjskega standarda dela srednjih slojev — predvsem na račun najrevnejših slojev delavskih in kmečkih množic;

f) vse večja diferenciacija v domači buržoaziji, v kateri nastopajo privilegirani sloji, ki so povezani z mednarodnim kapitalom; na drugi strani pa so srednji in drobni proizvajalci, katerih položaj se nenehno slabša;

g) razvoj državnega aparata, ki mnogokrat poudarja svoje »kooperativne« funkcije, ki se kažejo v ostvarjanju družbeno dokaj širokega razrednega zavezništva in spodbujanju demokratično-revandikativne (ekonomistične) ideologije.

6. Leta 1970 so bile v Čilu družbene strukture, ki so težile k temu, da najdejo svoje mesto v tako imenovanem odvisnem kapitalističnem razvoju, tako da so bili poleg osnovnih razredov tudi nekateri družbeni sloji udeleženi v delitvi družbenega proizvoda:

a) od celotne delovne sile so 3 % sodili v kategorijo »delodajalcev«, skoraj 20 % je bilo »samostojnih delavcev«, 29 % »uslužbencev« ter manj kot 43 % »delavcev«;

b) delavci, zaposleni v materialni proizvodnji, so tvorili manj kot 64 % celotnega števila delavcev, torej samo 27 % celotne delovne sile;

c) v strukturi 50 % najrevnejših prebivalcev je bilo 73 % delavcev, več kot polovica samostojnih delavcev in le nekaj več kot 10 % uslužbencev; zato pa je bilo med najbogatejšimi, ki tvorijo 20 % celotnega prebivalstva, večina delodajalcev (skoraj 83 %), neznatno število delavcev, precejšnje število samostojnih delavcev (skoraj 18 %) in zelo visok odstotek uslužbencev (46 %); zadnji podatek govori o relativno ugodnem položaju drobne buržoazije, ki je v mezdnem odnosu ;

d) več kakor 62 % uslužbencev sodi v kategorijo najbogatejših prebivalcev; med njimi se jih je 65 % ukvarjalo s trgovino, s finančnimi posli in drugimi storitvami, ali pa so pripadali sloju državne birokracije;

e) samostojni delavci so zelo heterogena skupina. Pretežni del samostojnih delavcev najdemo v mestih in jih lahko razdelimo v dve pomembni kategoriji: drobni lastniki — trgovci — in obrtniki, prevozniki in ljudje svobodnih poklicev; v drugi kategoriji so tisti, ki nimajo lastnih proizvodnih sredstev, so brez specializacije in se ukvarjajo z opravljanjem drobnih uslug — mnogokrat samo občasno;

f) v industriji je od skupno 36.200 podjetij samo 1.400 podjetij zaposlovalo več kot 50 delavcev; v trgovini na veliko je samo 12 firm — od skupno 2400 — ustvarjalo 44 % prometa, pet največjih zasebnih bank pa je zaposlovalo 57 % celotnega števila bančnih uslužbencev.¹

7. Ocena glede posledic uveljavljanja takih ekonomskih in družbenih razmerij, ki je potrebna, če hočemo ustrezno voditi politični boj in graditi revolucionarno strategijo, bi terjala vsestransko in temeljito analizo obsega in strukture delovne sile; analizo velikosti konstantnega oziroma

¹ Obširneje o tem glej: *Transición, socialismo y democracia. Chile con Allende*, Sergio Bitara, 1978.

analizo akumuliranega kapitala in njegove razporejenosti po sektorjih, sistematične visoke stopnje eksploatacije v rudarstvu, kmetijstvu, energetiki, industriji, gradbeništvu, trgovini in v storitvenih dejavnostih — kot tudi analizo vpliva monopolov v teh panogah; ugotavljanje razmerja med velikimi nacionalnimi podjetji in multinacionalnimi družbenimi, ter obojih v odnosu do državnega aparata, pa tudi posredno in neposredno vlogo tega aparata v procesu akumulacije kapitala.

8. V zadnjem času je začela substitutivna industrializacija kot hrbtenica kapitalistične ekspanzije v Latinski Ameriki kazati znamenja pešanja, kar se kaže v vse očitnejših težnjah k ekonomski stagnaciji, v tem, da se zaostruje neravnotežje med zunanjetrgovinsko in plačilno bilanco — hkrati pa čedalje huje pritiska inflacija.

Take težnje, ki jih je delno povzročilo spreminjanje shem kapitalistične akumulacije v svetovnih razsežnostih, vodijo Latinsko Ameriko v hudo krizo, ki zajema njene ekonomske in družbene strukture, izraža pa se tudi na ideološki in družbeni ravni.²

Nove sheme akumulacije, ki jih vsiljujejo, temeljijo predvsem na večjem vključevanju multinacionalnega kapitala in na ostrejšem izkoriščanju mezdne delo. Ekonomske posledice tega se izražajo predvsem v tem: v vse večji, strukturni polarizaciji gospodarstva, v dinamiki, ki je omejena na monopolizirane sektorje, zaradi česar prihaja do uničevanja »srednjih« slojev, usodi pa so prepuščeni tudi »tradicionalni« sloji; v vse odločnejši orientaciji na izvoz, ki naj kompenzira naglo upadanje povpraševanja na notranjem trgu; v koncentraciji, centralizaciji in odtujevanju kapitala do skrajnih meja; v nazadovanju na področju delitve dohodka; v naglem naraščanju rezervne armade delavcev — ob izpričani nesposobnosti, da bi sistem zagotovil kontinuiteto količkaj pomembnega razvoja proizvodjalnih sil.

Posledice bistveno vplivajo tudi na razredno strukturo: opazna je vse večja diferenciacija in dominacija monopolno-izvozniške buržoazije, ki je povezana z mednarodnim kapitalom; roparsko vedenje domače buržoazije, ki se kaže v prilaščanju nacionalnih bogastev in mezd; zniževanje števila delavcev v materialni proizvodnji v primerjavi s celotnim prebivalstvom, naraščanje števila polproletarcev ter absolutno in relativno siromašenje največjega dela srednjih slojev.

9. Na politični ravni sproža vsiljevanje novih shem akumulacije razreševanje ostrih medrazrednih nasprotij, hkrati pa prihaja do novih ostrih spopadov tudi v samih razredih.

V domači buržoaziji prihaja do spopadov med izvozniki, ki so povezani z imperialističnim kapitalom, in tistimi deli buržoazije, k so usmerjeni predvsem na notranji trg in ki se okoriščajo predvsem z naravnimi bogastvi in mezdami. Pri tem se postavlja alternativa: diktatura ali bur-

² Obširneje o tem: Pedro Vuskovič in Javiera Martínez, *Once proposiciones sobre la situación actual de América Latina*.

žoazna demokracija. Do diferenciacije prihaja tudi v srednjih razredih; v nihanju med meznimi delavci in lastnikom si poskušajo zagotoviti čim boljšo pozicijo v odnosu do velikega monopolnega kapitala in vojaškega aparata oziroma ugodnejši položaj v sami družbi. Posledica tega je njihova relativna nevtralnost; nimajo možnosti, da bi odigrali samostojnejšo politično vlogo. V tej razdelitvi sil ima posebno mesto delavski razred kot odločilna sila, ki se v novih razmerah upira gospostvu velikega kapitala in ki je v svojem boju — skupaj z obubožano drobno buržoazijo — pred odločilno alternativo: socialistična ureditev ali obnova nacionalne demokracije dvomljive vrednosti.

10. Glede na naglejše in počasnejše opuščanje starih oblik akumulacije in uvajanje novih oblik (v skladu s specifičnimi razmerami v posameznih deželah) ter glede na razlike v osveščenosti delovnih množic, da se lahko upro posledicam teh sprememb, lahko pojasnimo razlike med političnimi razmerami v posameznih deželah Latinske Amerike.

V nekaterih deželah še ni jasno izoblikovanih stališč, ali naj v celoti odklonijo doslej uveljavljene sheme, ali naj opustijo sistem uveljavljanja revandikacij po demokratični poti in strategijo »participacije«; prav tako niso popolnoma odkrili odklonili korporativistične funkcije države in njene protekcionistične, intervencionistične in subvencionistične vloge. V teh primerih se postopno vsiljujejo obrazci in politika, ki naj omogoča prilagajanje gospodarstva brez bistvenega spreminjanja političnih sistemov — seveda s predpostavko, da bo nestabilnost stalna in da je nevarnost za še večje gospodarsko nazadovanje.

V drugih deželah uvajanje bistveno novih shem in pa pripravljenost ljudskih množic in njihovih organizacij, da se upro eksploataciji, povzroča nasilno ustoličevanje skrajne represivnih režimov, ki pomenijo vesplošno nazadovanje ter zbuja dvom glede že izbojevanih, nacionalnih in drugih demokratičnih pravic. V takih primerih prihaja do ostre polarizacije ekonomskih in družbenih struktur in v ogorčenem boju navadno triumfira monopolni del buržoazije, ki je povezan z mednarodnim kapitalom. V takih razmerah prihajajo v izredno težaven položaj srednja in mala podjetja, ki delajo za domači trg, ki se bistveno oži; s tem se slabša položaj nemonopolne in drobne posestniške buržoazije, ki mora prepuščati mesto veliki monopolni buržoaziji in tujim podjetjem.

Drobna buržoazija, ki je v meznem odnosu, prihaja v še težji položaj. Drastično se zmanjšujejo njeni dohodki, odrinjena je od udeležbe v delitvi dohodka, ob zmanjševanju administrativnega aparata pa se zmanjšujejo tudi možnosti zaposlovanja. Prihaja do obnavljanja velikih zemljiških posesti, s čimer so prekinjeni tudi poprej začeti procesi agrarne reforme; vse to spremlja grobo ropanje množic kmetov in odpravljanje vseh oblik kolektivnega dela. Delavskemu razredu naglo zmanjšujejo mezde, odvzete pa so mu tudi že dosežene oziroma izboje-

vane pravice; delavce množično odpuščajo z dela in jih tako potiskajo v vrste mestne revščine.

11. Tu nakazane razmere, v katerih poteka družbena evolucija v Latinski Ameriki, nam pomaga razumeti revolucionarna izkustva te regije, njihov vpliv na sedanost, spoznavanje sil, ki so poklicane usmerjati ljudske množice v prihodnosti, spoznati morda tudi širino ljudskega gibanja in vlogo drugih subjektivnih dejavnikov.

Glede na trdnejšo izoblikovanost omenjamo na prvem mestu sindikalno gibanje in njegove uspehe na vasi in v mestu; dalje stopnjo uresničevanja kontrole in dosežene neodvisnosti množičnih organizacij od države in buržoaznega razreda; vpliv buržoazne in drobnoburžoazne ideologije na proletariat; uveljavljanje raznih buržoaznih tokov v sindikalnih gibanjih in drugih množičnih organizacijah — in nazadnje, širjenje revolucionarne misli med delavstvom in dejavnost revolucionarne partije.

12. Ob tem je pomembno opozoriti, da je prihajalo v nedavni preteklosti v Latinski Ameriki do velikih ljudskih akcij in revolucionarnih procesov, iz katerih je móči izluščiti pomembne nauke.

Pomudili se bomo le pri štirih primerih:

a) Bolivijska revolucija v začetku petdesetih let je potekala v znamenju oborožene vstaje rudarjev in industrijskega proletariata, v znamenju poraza vojske, ki je bila branilec oligarhije; prišlo je do nacionalizacije kositra in razdeljevanja velikih posestev kmetov. Vzrok za njen poraz je v tem, da se ni povzpela do socializma in da je obnovila »profesionalno«
armado.

b) Tudi kubanska revolucija je bila izvedena v oboroženem boju ob aktivnem sodelovanju kmetov. V teh bojih je bila poražena armada in revolucija je kmalu postala socialistična. Eden glavnih vzrokov za njen uspeh je bila ustanovitev ljudske revolucionarne armade.

c) Čilenska preobrazba je potekala na volitvah ob množični podpori nekvalificiranih in intelektualnih delavcev in je kmalu uresničila nacionalne in demokratske cilje. Njena glavna pomanjkljivost je bila v tem, da ni dovolj zavarovala svojih pridobitev z vključevanjem ljudstva v oboroženi boj.

d) Revolucija v Nikaragvi je potekala ob podpori širokih ljudskih množic kot oborožena vstaja, vendar je imela manj natančno izoblikovan program. Njen pomen je v tem, da je spet povzdignila veljavo oboroženega boja ljudskih množic, ko se je zdelo, da je že diskreditiran.

13. Opozoriti je treba še na neko pomembno dejstvo, namreč na to, da tudi kubanska revolucija — kot največji politični dogodek stoletja na tem kontinentu — ni potekala pod vodstvom tradicionalnih delavskih partij. Boj za osvojitve oblasti je vodilo v glavnem »gibanje 26. junij«
in druge temu sorodne skupine. To pa je odločilno vplivalo na to, da je levica sprožila splošno razpravo o partiji kot revolucionarni avantgardi.

Prav zaradi tega je izredno aktualno sistematično proučevanje razvoja delavskih partij v Latinski Ameriki ter analiziranje vsaj treh velikih političnih tokov, ki so aktivno sodelovali v ljudskih gibanjih (s tem se prav nič ne zmanjšuje tudi prispevek anarhističnega gibanja pri organiziranju proletariata). Pri tem imamo v mislih socialistično smer, ki je izšla iz druge internacionale in katere glavni nosilci so bili evropski emigranti; dalje komunistično smer, ki je nastala pod vplivom tretje internacionale — in populistično smer, ki se je razvila pretežno v tistem delu gibanja, ki si prizadeva za uveljavljanje in opredeljevanje revandikacij širokih ljudskih množic.

Socialistične stranke iz preteklosti — na primer v Argentini in Urugvaju — niso imele nič skupnega z novimi gibanji, ki se same predstavljajo za socialno demokratska gibanja. To so bile izključno delavske partije, trdno naravnane h graditvi socialistične družbe, in so odklanjale možnosti utrjevanja buržoazne vladavine; sprejemale so izvirni marksizem, medtem ko se sedanje zadovoljujejo z zelo ohlapnimi interpretacijami marksizma in postavljajo v središče svoje akcije »kolektivne koristi«. Skratka, nekdanje partije so bile pobudnice neodvisnih delavskih organizacij, medtem ko sedanje partije, ki nosijo isto ime, pristajajo na objektivno izražanje potreb po internacionalizaciji evropskega kapitala in v tem smislu tudi delujejo.

Komunistično gibanje, ki je nastalo pod vplivom tretje internacionale in njenih privržencev, je v Latinski Ameriki ponujalo alternative, ki jih je navdihovala sovjetska politika. Bilo je odtrgano od specifičnih razmer svojih dežel in je prehajalo od ultralevičarstva v času svojega nastajanja k sprejemanju načel »ljudske fronte« in »nacionalne enotnosti« v času vojne. Edini skupni imenovalec vseh teh različnih organizacij je bilo to, da niso čisto nič upoštevale stvarnosti Latinske Amerike.

Sicer pa so se take težnje ohranile vse do danes, kar se kaže v strategiji, ki je naravnana k spodbujanju demokratsko-buržoazne revolucije, v okviru katere iščejo možnosti za sklepanje zavezništva z buržoazijo ali njenimi deli. V bistvu opuščajo revolucionarni program, da bi si s tem ustvarile »politični teren« za sklepanje dolgoročnih kompromisov z neproletarskimi silami. Dejstvo je, da razen v Čilu komunistične partije v revolucionarnih gibanjih v novejši zgodovini Latinske Amerike niso imele odločilne vloge.

Populistična gibanja ustrezajo interesom več razredov, ki si prizadevajo, da bi državo spremenila v instrument za družbene spremembe, vendar samo v okviru obstoječe družbene ureditve: na primer: z ustreznjšo delitvijo dohodka, z izboljšanjem odnosov v družbi. Prek teh gibanj se široke ljudske množice sicer vključujejo v politično življenje svojih dežel — ker pa je populizem organiziran vertikalno, je njihovo delovanje podrejeno interesom države.

»Vargizem« v Braziliji in njegovi nasledniki iz delavske partije Brazilije, obe etapi »peronizma« v Argentini, vlade Aravela in Arbenza v Gvatemali, druga vlada Ibaneza v Čilu so le nekateri primeri populističnih gibanj, ki jim je uspelo priti do oblasti; četudi so imela tudi druga gibanja oporo v širokih ljudskih gibanjih, niso dosegla istega cilja kot peruanski aprizem. V sedanjih razmerah populistična gibanja v Latinski Ameriki nimajo večjih možnosti; v bistvu se vse bolj približujejo socialni demokraciji, da bi si s tem ustvarila nujne pogoje za spreminjanje stanja, vendar v razmerah vladavine buržoazije.

14. Po zgodovinski tradiciji nekatere druge partije, ki niso vključene v nobeno od navedenih smeri, kljub temu sprejemajo njihova pozitivna prizadevanja in se opredeljujejo za revolucionarna stališča in za nacionalno neodvisnost; med njimi je posebej pomembna Socialistična partija Čila, ki uživa podporo najširših ljudskih množic.

V zadnjem času se je zaradi tega, ker te smeri niso sposobne ali pa celo odklanjajo boj z revolucionarnimi cilji, pa tudi zaradi nezmožnosti, da izoblikujejo samostojno politiko — pojavila vrsta novih organizacij, med katerimi mnoge navdihuje zmaga kubanske revolucije. Skupna značilnost teh organizacij je ta, da sprejemajo oborožen boj kot nujno obliko boja za oblast, skupna jim je tudi strategija ustvarjanja baze za širjenje političnega vpliva na množice, ki bi lahko podprle partijo v odločilni fazi boja za prevzem oblasti. Ni se jim pa posrečilo, da bi izoblikovale nov program, ki bi se razlikoval od programov njihovih »prednikov«; niso odpravile tudi pomanjkljivosti, ki se kažejo predvsem v njihovi pre slabotni povezanosti z bojem množic. To pa so prav tisti dejavniki, ki lahko pojasnijo njihovo usodo in poraze — in to kljub vsej njihovi revolucionarni zagnanosti in dokazanemu junaštvu. Nedavna zmaga sandinizma v Nikaragvi je vendar obnovila zaupanje v oborožen boj, ki ga lahko v drugačnih okoliščinah vodijo in izbojujejo subjektivne sile. Poleg tega, da imajo program in strategijo, ki je naravnana k osvojitvi oblasti in socializmu, je njihova pravilna usmeritev k množicam dodatni pogoj za uspeh.

15. Heterogenost družbene baze, ki se je izoblikovala v času odvisnega kapitalističnega razvoja je brez dvoma vplivala tudi na neizostren program in na razcepljenost v latinskoameriški levici; vplivala pa je tudi na vedenje njenih voditeljev, vključno s tistimi, ki se opredeljujejo za revolucionarno dejavnost. Tudi pričakovanja in zahteve, ki prihajajo iz te baze, so namreč heterogene; iz tega se poraja toliko zapletenih protislovnosti (včasih pa tudi istovetnosti), tako da so že izoblikovani programi, politična zaveznitva, tudi skupni ideološki postulati in konkretna politična praksa neprestano pod udarom teh pričakovanj in zahtev.

Zaradi tega se srečuje latinskoameriška levica z velikimi težavami, kadar poskuša izoblikovati relativno homogene programe; s podobnimi težavami se ubada tudi pri formuliranju družbenih in političnih progra-

mov, ki bi bili privlačni za večino njenih privržencev, v okviru teh programov pa se dodatno pojavlja vprašanje enotnosti glede voditeljstva v političnem in družbenem življenju.

Populizem in reformizem, nagibanje k ekonomizmu, neposrednost re-vandikativnih platform in odlaganje socialističnih ciljev — vsi ti pojavi na prehojeni poti ali v nekaterih fazah te poti večine organizacij, ki se imajo za revolucionarne, torej niso popolnoma neutemeljeni, niso posledica oziroma izraz golega »frakcionaštva«. Pred njimi so skoraj nepremagljive ovire, da bi se lahko temeljito posvetile zapletenim strukturam družb, ki so nastajale v odvisnem kapitalizmu. Prav tako ne bi bilo prav, če bi tako stanje razglašali enostavno za oportunistem; res je, da se pogosto zavzemajo za *neposredne* interese družbenih slojev, na katere se opirajo, vendar moramo te interese pojmovati dialektično, v sklopu dolgoročnih razrednih interesov; to pa terja vsekakor razvoj politične znanosti in temeljne ideološke zasnovanosti.³

16. Izoblikovanje ustrezne partije je potemtakem naloga, ki v večini primerov še zdaleč ni pravilno izpolnjena. To je hkrati naloga, ki jo mora spremljati izpopolnjevanje revolucionarne teorije in tej ustrezne organizacijske prakse, ki mora upoštevati vsaj tri bistvene prvine: program, strategijo in načela taktike.

Vsekakor je bistvenega pomena program kot sredstvo za organiziranje in vodenje razrednega boja proletariata in njegovih zaveznikov. Glede programa je najbolj pomembno to, da se latinsko-ameriško revolucionarno gibanje usmeri k specifični zgodovinski stvarnosti, s katero se sooča, ter da bogati svojo politično teorijo z vsebinami, ki ne prihajajo neposredno iz tujih izkustev. Le tako bo lahko v neposredni stvarnosti odkrivala splošne težnje kapitalističnega razvoja v naši epohi in njegov vpliv na našo vsakdanjo nacionalno stvarnost ter znala ločevati, kdo je zaveznik in kdo nasprotnik in katere poti mora ubirati razredni boj.

Programsko utrjevanje partije je potemtakem temeljna organizacijska prvina v sleherni fazi boja za oblast, četudi lahko programi glede na konkretne razmere variirajo. Program je temelj za politično enotnost partije in njeno teorijo, ki je izhodišče za organsko povezovanje njene dejavnosti, vzgoje razreda in utrjevanja njegove zavesti kot tudi za ocenjevanje pridobljenih izkušenj.

Zgodovinsko izkustvo kaže, da je odločilna sila, ki lahko opravi naloge pri izvedbi demokrasko-buržoazne revolucije le ljudsko gibanje, ki ga vodi proletariatski, Buržoazija, posebej nekateri njeni deli, se vse bolj spreminja v reakcionarno silo, ki je življenjsko zainteresirana za ohranitev starega družbenega reda, njeno povezovanje z imperializmom pa jo objektivno postavlja v položaj pobudnikov kontrarevolucije. Celo v najbolj zaostalih deželah je možnost za umik buržoazije ali vsaj njeno

³ Obširneje o tem glej v: Pedro Vuskovič, *Las transformaciones de la sociedad latinoamericana y la lucha por el socialismo*, 1978.

nevtalizacijo odvisna od samostojnosti politične organizacije proletariata, od ljudskega gibanja v celoti in od njegove moči.

To, da so izkoriščani doslej nasledili buržoaznim alternativam, ki ponujajo nekakšno »demokracijo« in »patriotizem«, je bil neposredni vzrok za številne napake in poraze ljudskih gibanj. V takih okoliščinah se socializem nujno zastavlja kot strateški cilj boja, ki dozoreva v samem kapitalističnem razvoju; očitno postaja, da mora proletariat sprejeti vlogo avantgarde širokega ljudskega gibanja in to v skladu z družbenimi strukturami, ki so se izoblikovale v odvisnem kapitalizmu.

Drugi pomembni element je strategija, razumljena kot uporaba specifične politične teorije, prilagojene objektivnim razmeram, kot dopolnjevanje revolucionarnega programa v posameznih fazah boja in oblikovanje politike do razrednih zaveznikov.

Po zaslugi oktobrske revolucije in Leninovih nauk so se izoblikovala izkustva, ki jih je moči tudi danes uporabiti v deželah z nerazvitem gospodarstvom, kot so to dežele Latinske Amerike. Vendar je treba neprestano vztrajati pri kritičnem preverjanju teh stališč — pa tudi pri njihovi obrambi pred poskusi revizionizma. Zlasti pomembno je dognati, katere organizacijske oblike je mogoče uporabiti v boju za prevzem oblasti in graditev socializma. Skratka, ugotoviti je treba, katere sile so zgodovinski nosilci revolucionarnega spreminjanja, opredeliti politiko do zaveznikov, predvideti organe proletarske oblasti kot temelja nove organizacije državnega aparata in sploh določiti oblike boja, ki ustrezajo stopnji zavesti množic.

Borbena izkustva je opozorilo na vse večjo birokratizacijo latinsko-ameriških držav in na to, da vse bolj odločilen vpliv oboroženih sil ne daje upanja, da bi bil »miren prehod« v socializem realna perspektiva teh dežel. Odpravljanje buržoazne diktature z oboroženim bojem ljudstva postaja edini realni pogoj zmage.

V nasprotju z družbenimi zavezništvii, z nasprotujočimi si koncepti fronte za nacionalno osvoboditev, ki so jih pretežno zagovarjale latinsko-ameriške komunistične partije in ki pomenijo v mejah nekega demokratsko-buržoaznega programa dejansko povezovanje z buržoazijo — je začela v Latinski Ameriki dozorevati zavest o pravilnosti diametralno nasprotnih teženj. Gre za zamisel o *delavski fronti*, po kateri je revolucija neprestan proces boja, katerega cilj je, izvajanje nacionalnih in demokratičnih nalog, ki jih buržoazija ni izpolnila — in to v nepretrganem približevanju socializmu. Izpolnjevanje teh nalog terja povezovanje vseh izkoriščanih razredov pod vodstvom proletariata, usklajevanje programov političnih organizacij, ki zastopajo družbene razrede in sloje in ki to fronto sestavljajo. Ta naravnost sicer ne izključuje tudi drugih možnih oblik boja, vendar je v tej fazi (v kateri domači in tuji vladajoči razredi uporabljajo silo, da bi se obdržali na oblasti) v tej koncepciji posebej poudarjen oborožen boj ljudstva.

V okviru take usmeritve so predvidene različne organizacijske oblike, hkrati pa opredeljene tudi odgovornosti organov. Partija je vsekakor organizator sil revolucije, ki tvorijo delavsko fronto. Vendar ne smemo spregledati tega, da tudi sam razred in množice spodbujajo ustanavljanje vrste organiziranih oblik samoobrambe, ki se povezujejo z delavsko fronto.

V Latinski Ameriki so se v posameznih obdobjih izoblikovale mnogotere oblike organiziranja množic v boju za njihove neposredne cilje, med katerimi so se nekatere povzpele do višje stopnje organiziranosti. V posameznih primerih je prihajalo do ustanavljanja partij v procesu urbanizacije ali v obdobju po porazu delavskih gibanj in te so kasneje nadaljevale boj za parcialne in konkretno opredeljene cilje. Drugod so bile te organizacije nasledek populističnih gibanj in niso imele trdnejših organizacijskih okvirov; nastajale so predvsem zato, ker tam ni bilo resnično revolucionarnih strank. V predrevolucijskih razmerah in v obdobjih ostrih političnih kriz je nastajanje partij spodbujala moč ljudskih množic; tako je bilo, npr., v Boliviji in zlasti v Čilu v začetku tega desetletja; tu se je pokazalo, da je mogoče z organizirano akcijo v dialektiki dualizma oblasti premakniti opredeljevanje v korist strategije boja za ljudsko oblast.

Tretji bistveni element so načela taktike, ki morajo glede na različne politične razmere upoštevati konkretna stanja. V zvezi s tem naj navedemo le nekaj opomb, ki se nanašajo na posebnosti pogojev za boj proti diktatorskim režimom, ki vladajo v mnogih deželah tega kontinenta.

Sedanje razmere, ko režimi z metodami grobe diktature in z močjo orožja dušijo vstaje ter držijo množice v najhujši eksploataciji, ki jo lahko primerjamo le z obdobjem prvotne akumulacije, narekujejo bolj kot kdajkoli prej, da se elementi strategije nikoli ne oddaljujejo od načel taktike. Drugače povedano, v takih razmerah boja proletariata sploh niso primerni nazori, ki jih pretežno zagovarjajo komunistične partije Latinske Amerike, namreč, da je treba ločevati »maksimalni program« od »minimalnega programa«, ki ponuja ozke demokratične cilje kot zdravilo za vse bolezni.

V nasprotju s tem je treba obravnavati boj kot enoten proces, ki terja uresničevanje postopne hegemonije proletariata v delavski fronti ob hkratnem usklajevanju in izostrovanju ciljev. V tem smislu je boj za odpravo diktature taktičen cilj. Za to je potrebna skupna akcija vseh delovnih razredov in slojev, vključno z deli buržoazije, vendar tako, da to združevanje ne bo dajalo opore vladavini buržoazije, to se pravi, ne v smislu »zgodovinskega kompromisa«.

17. Na koncu naj poudarimo, da je v Latinski Ameriki zelo pereče oblikovanje projekta neposredne socialistične perspektive v družbah, ki so na relativno nizki stopnji razvoja proizvodjalnih sil in ki nosijo s seboj

težke posledice prehojene poti v razmerah razvitega kapitalizma. Pred njimi je neodložljiva naloga, da se lotijo posodabljanja, poglobljanja in obnove socialistične misli, da ob upoštevanju specifične stvarnosti povzamejo in obogatijo leninistične koncepcije.

Še nekaj besed o tem, kakšne so naše družbe in na kateri stopnji preobrazbe so zdaj. Povedati je treba, da tvorijo kmečke množice še vedno dobršen del delovne sile; tako imenovani samostojni delavci in polproletariat so lahko pomemben revolucionarni potencial; v deželah, ki so jim bile nove oblike akumulacije vsiljene popolnoma odkrito, so prišli tudi srednji sloji do zelo grenkih izkušenj, namreč, da svojega materialnega napredka ne bodo mogli v neskončnost opirati na vse večje siromašenje delavskih in kmečkih množic; iz katoliških strank se razvijajo gibanja, ki se približujejo ali pa zavzemajo popolnoma revolucionarne in socialistične pozicije. In končno, vedno bolj narašča že tako velika družbena sila, ki je pripravljena podpreti nove programe graditve socializma, v katere so vključene tudi vrednote, ki so globoko zakoreninjene v narodih Latinske Amerike. In prav to je stična točka objektivnih ciljev preobrazbe in subjektivnih sil, ki lahko te cilje uresničijo.

MIHAEL KUNAVER

Ekonomski problemi sveta in energetska kriza

A. EKONOMSKA SITUACIJA SODOBNEGA SVETA

V preteklih 35 letih po drugi svetovni vojni je prišlo zlasti v razvitem delu sveta do izrednega razvoja znanosti, tehnike in tehnologije. To je deželam razvitega sveta omogočilo doslej nesluten gospodarski razvoj in splošno blaginjo. Zlasti še, ker so bile industrijske in energetske surovine na voljo v neomejenih količinah pri zelo nizkih cenah.

Okoli 36% prebivalcev sveta, ki živijo v deželah razvitega sveta v Severni Ameriki, v pretežnem delu Evrope, v Sovjetski zvezi, Japonski, Avstraliji in Novi Zelandiji, uživajo večji del dosežkov znanosti, tehnike in tehnologije ter naglega gospodarskega razvoja. S svojo izredno gospodarsko rastjo so te dežele v letu 1978 proizvedle in porabile okoli 70% vseh prehrabnenih proizvodov, porabile okoli 85% vseh v svetu proizvedenih industrijskih surovin in 62% vse pridobljene energije. Hkrati te dežele obvladujejo vse svetovne transportne poti in transportna sredstva ter ribja bogastva svetovnih morij.

S sodobno tehniko in tehnologijo, zlasti pa s svojimi informacijskimi sistemi na podlagi visoko razvitih računalniških omrežij in z umetnimi zemeljskimi sateliti kontrolirajo in obvladujejo vsa ekonomska in vojno strateško pomembna območja našega planeta.

V treh desetletjih po drugi svetovni vojni je bil odpravljen kolonialni politični status večine dežel manj razvitega sveta. Nekdanje kolonialne dežele so se politično osamosvojile in stopile na pot svojega lastnega narodnostnega, socialnega in gospodarskega razvoja, uresničevanje teh pa teče skrajno dramatično v zelo neugodnih razmerah. Glede na geografsko lego, podnebje, navade in verstva teh dežel, ki dajejo vsaki deželi specifičen okvir razvoja, dežele v razvoju le s težavo obvladujejo skupne odločilne dejavnike razvoja, kot so: znanje in delovne izkušnje prebivalcev, naravna bogastva, možnosti oblikovanja kapitala in tehnologije. Iz nekdanjih kolonialnih razmer podedovane nizka stopnja splošne, socialne in tehnične izobraženosti, siromašnost in visoka stopnja

rasti prebivalstva ustvarjajo težke socialne probleme in močno ovirajo gospodarsko rast in uresničevanje planskih ciljev. Ti problemi zmanjšujejo učinke dodatne proizvodnje in učinke zemljiških reform ter kvalitetno izkoriščanje naravnih bogastev, zavirajo rast kapitala in vlaganj v širjenje kulturnih zemljišč, zlasti pa investiranje v ljudi, da bi bili sposobni sprejeti sodobno tehnologijo in jo prilagoditi svojim specifičnim razmeram.

Razvite dežele to stanje dobro poznajo in večina si odločno prizadeva, da bi obdržale in še okrepile svoj gospodarski položaj v svetu in ohranile blaginjo in ugodje njihove potrošniške družbe. Z vsemi možnimi ukrepi — od ekonomskih pritiskov pa do prikritih in odkritih gospodarskih ter oboroženih vojaških intervencij in spodbujanja sporov med deželami v razvoju — silijo te dežele, da še naprej ceneno razprodajajo svoja naravna bogastva in vanje vloženo delo.

Hkrati si ustvarjajo dolgoročne zaloge surovin in energije ter varčujejo s svojimi rezervami naravnih bogastev za čas, ko bodo izrabljene rezerve dežel manj razvitega sveta. Prek 70 oboroženih spopadov v povojnem času, nevarna žarišča spopadov na Bližnjem in Srednjem Vzhodu, v srednji in južni Afriki, srednji in Južni Ameriki in v jugovzhodni Aziji, so zgovoren dokaz resničnih teženj razvitega sveta.

Poleg teh teženj po ohranitvi ekonomske, socialne in politične dominacije enega dela dežel sveta nad drugimi pa se vse bolj jasno kaže prava slika svetovnih problemov in vse bolj bistri vizija razmerij in možnosti razvoja prebivalcev sveta v prihodnosti.

Vse dežele na svetu se vse zavestneje soočajo z nujnostjo razreševanja šestih temeljnih vprašanj, ki ustvarjajo meje razvoja pri sedanjih razmerjih v svetu in ki zahtevajo spremembo teh razmerij, ki bo odprla možnosti nadaljnjega in pravičnejšega razvoja sveta. Ta vprašanja so, kako doseči:

— večjo in enakomernejšo proizvodnjo, promet in razdeljevanje hrane;

— enakomernejšo proizvodnjo in razdelitev klasičnih virov energije ter uveljavitev proizvodnje novih alternativnih virov energije ter racionalnejše gospodarjenje z energijo;

— enakomernejšo in racionalnejšo proizvodnjo in porabo klasičnih temeljnih industrijskih surovin ter uveljavitev alternativnih naravnih ter sintetičnih industrijskih surovin;

— razširitev pravic in izenačenje pogojev za koriščenje obstoječih transportnih poti in sredstev ter uveljavljanje novih transportnih možnosti;

— odpravljanje skrajno neenakomerne splošne, socialne in tehnične izobraženosti ljudi na posameznih območjih sveta;

— zmanjšati in uravnovesiti intenzivno rast prebivalstva in vzpostaviti ter dvigati splošna, socialna in humana kulturna razmerja ljudi,

ki so podlaga prihodnjemu boljšemu sporazumevanju in sodelovanju med ljudmi in med njimi ter prirodnimi danostmi, ki so okvir in prvi pogoj za nadaljnji obstanek in razvoj človeštva.

Prepočasno in močno ovirano reševanje teh temeljnih vprašanj sodobnega sveta vztrajno povečuje prepad med razvitim in manj razvitim prebivalstvom sveta. Ta grozi, da bodo milijoni ljudi znova lačni, grozi z novimi kriznimi žarišči na gospodarskem in vojnem področju, s spodbujanjem tekmovanja v oboroževanju obeh svetovnih blokov ter povečevanjem svetovne gospodarske krize, ki že v sedanjem času ustvarja skrajno nelagodnost in vznemirjenost v svetu (to vznemirjenost značilno odseva že dosežena stopnja svetovne inflacije, ki znaša prek 10% na leto).

Vsa realna prizadevanja Organizacije združenih narodov in ob njej dežel gibanja neuvrščenih si odločno prizadevajo spremeniti sedanje stanje in usmeriti narode sveta na intenzivno reševanje zgornjih temeljnih vprašanj, ki naj odpravijo neustrezen gospodarski red v svetu in vzroke, ki vodijo v nastajajočo svetovno gospodarsko krizo in vse njene posledice. Dve posledici se že intenzivno kažeta: energetska kriza in nastajajoča kriza industrijskih surovin, tik pred nami pa je tudi svetovna kriza hrane.

B. SVETOVNA ENERGETSKA KRIZA IN NJENI VPLIVI NA NAŠE MOŽNOSTI GOSPODARSKEGA RAZVOJA

Geološke raziskave, opravljene med obema vojnama in med drugo svetovno vojno, zlasti pa nadaljnji razvoj geoloških raziskav v povojnem času, podprt z novimi možnostmi računalniške obdelave podatkov in satelitskih raziskav obširnih območij sveta, so bistveno pripomogle k realni teoriji geološke zgodovine ter dale dovolj jasno sliko o naravnih bogastvih našega planeta. Dovolj jasno je tudi spoznanje, kako so razporejene geološke formacije, ki vsebujejo nekatere industrijsko in energetsko pomembne naravne surovine z različnimi stopnjami koncentracije.

Nekateri strokovnjaki so že pred vojno — vse številnejši pa po vojni — opozarjali gospodarstvenike sveta, da prehitro in skrajno neracionalno izkoriščamo naravna zemeljska bogastva. Z vse večjo točnostjo prikazujejo, da se bodo verjetno prav kmalu izčrpale nekatere vrste naravnih surovin, in opozarjajo na iskanje alternativnih rešitev, da bi se pravočasno izognili lokalnim in globalnim kriznim situacijam in pravočasno našli druge rešitve, ki naj omogočijo nadaljevanje gospodarskega razvoja in možnosti obstoja človeštva.

V začetku sedemdesetih let je Organizacija združenih narodov podprla periodično sestajanje energetskih strokovnjakov in gospodarstvenikov na svetovnih energetskih konferencah.

Na desetih konferencah in na številnih vmesnih podrobnejših posvetih strokovnjakov je bila celemu človeštvu razgrnjena celotna energetska problematika sveta, podkrepjena s podatki. Ta obsega pregled vseh danes poznanih energetskih virov in oceno rezerv v poznanih in verjetnih ležiščih premoga, surove nafte, zemeljskega plina, urana in torija ter hidroenergetskih potencialov. Ocenjena je tudi realna energetska vrednost in možnost izkoriščanja neposrednega prestrezanja sončne energije, geotermične energije, v oceanih akumulirane sončne toplote, gravitacijske energije plime in oseke, energije vetra, raznih oblik bio-energije ter fotolize vode — ob današnji in prihodnji stopnji razvoja tehnologije. Vsi ti energetski viri nudijo večidel omejene količine energije ter šele energija jedrske fuzije obeta končno rešitev energetskih problemov sveta s tem, da uspešno izkoriščanje te energije lahko pričakujemo okoli leta 2000.

Spoznanja, da so rezerve zdaj poznanih primarnih virov energije omejene ter da razvite dežele še naprej in še bolj eksploatirajo cenene vire energije iz dežel, ki so se komaj začele razvijati, so pripeljala v letih 1973 in 1974 do akutne energetske krize zaradi velikega zvišanja cene nafte, kar je povzročilo, da so se dvignile cene tudi drugih energetskih virov. Ta kriza je močno prizadela celotno gospodarstvo razvitega sveta in porušila tisto ekonomsko in politično ravnotežje v svetu, kakršno je zlasti ustrezalo razvitim deželam in njihovem dominantnemu ekonomskopolitičnemu položaju v svetu.

Posamezni narodi so spoznali, da so rezerve temeljnih energetskih in drugih industrijskih surovin v mnogih primerih njihovo edino pomembno nacionalno bogastvo. To je povzročilo občutno spremembo realne vrednosti teh dobrin in močno povečevanje njihovih tržnih cen.

Poskusi v preteklih štirih letih, da se preprečijo posledice te krize, so povzročili splošno zmedo v neuskkljenih načrtih, kako popraviti ravnotežje v ekonomskopolitičnih razmerjih v svetu.

V glavnem je doslej le zavladalo spoznanje, da je Zemlja omejeno telo in da so zato tudi njene surovinske in energetske rezerve omejene, pri tem pa raste število prebivalcev na svetu in njihove potrebe. Zaradi tega opazamo pri ukrepih razvitega dela sveta najrazličnejše gospodarskopolitične kombinacije, kako pripeljati človeštvo do uravnovešenega življenjskega ritma in zavreti nadaljnjo gospodarsko rast.

Kljub takšnim kombinacijam niso iz nobenega gospodarskega in političnega sistema odpravili temeljne gospodarske zakonitosti stalne gospodarske rasti, ne glede na to, kakšno stopnjo gospodarske rasti in kakšno življenjsko raven so že dosegli v posameznih deželah na svetu. Vsekakor pa ne moremo pritrditi prepričanju nekaterih, da je doslej gospodarstvenikom in tehnologom še vedno uspelo pravočasno najti učinkovite rešitve za odpravo kriznih situacij in da je zato odveč vsako naglaševanje energetskih problemov v svetu, saj bo v prihodnje

tako kot doslej. Stvarne informacije in razčiščevanja stanja naj bodo temeljno opozorilo, kako resen je položaj v energetske preskrbi, da se ne moremo zadovoljiti samo z emocionalnimi razmišljanji o splošnih človeških sposobnostih, saj gre za svetovno gospodarski in izredno občutljiv politični problem preskrbe človeštva z energijo v sedanjosti in v prihodnosti.

Čeprav ugotavljamo, da misleči človek obstoji že milijon let, je šele v zadnjem stoletju prišlo do intenzivnega naraščanja števila prebivalstva. Sedaj nas je dobre 4 milijarde, v naslednjih 35 letih bomo verjetno dosegli število 7 milijard ljudi. Podobno rastejo tudi potrebe po surovinah, zlasti po energiji. Značilno je tudi dejstvo, da današnji človek odločneje išče večjo blaginjo kot kdaj koli prej. Tako je človeštvo v 13 letih od 1960. do 1973. leta porabilo več nafte kot v vsej svoji prejšnji zgodovini.

Če upoštevamo sedanjo stopnjo rasti svetovne energetske porabe, potem bo glede na porabo leta 1975 — okoli 8 milijard ton primerjalnega premoga (SKE = premog s 7000 kcal/kg) — poraba v letu 2000 dosegla okoli 21 milijard ton SKE, to je več kot 2,5-krat več,

SVETOVNE ENERGETSKE REZERVE

Z zgornjimi ugotovitvami se vsekakor pojavlja vprašanje, kje so meje svetovne gospodarske rasti, ki jih postavljajo naravna bogastva Zemlje. Podatke o energetskem bogastvu je dala Svetovna energetska konferenca v Istanbulu leta 1977. Po tej so rezerve energije takšnele:

1. Svetovne rezerve fosilnih virov primarne energije v mrd. ton SKE

Viri energije	Ugotov.	Geol. verj.	Ekonom. izkorist.
črni premog	2 000	7 728	493
rjavi premog mdr. ton SKE		2 399	144
surova nafta mdr. ton SKE	127	360	127
mrd. ton	88	250	88
zemelj. plin mdr. ton SKE	79	276	79
10 ³ mrd. m ³	66	230	66
naftni škrlj mrd. ton SKE	29	720	29
mrd. ton kur. olja	20	500	20
oljni peski mrd. ton SKE	29	360	29
mrd. ton kur. olja	20	250	20
S k u p a j mrd. ton SKE	2 264	11 843	901

Svet ima torej okoli 12.000 milijard ton SKE fosilnih energetskih rezerv, pri katerih jih je pri današnjih razmerah gospodarsko mogoče izkoristiti okoli 900 milijard ton SKE. V primerjavi s sedanjo porabo — okoli 9 milijard ton SKE letno — marsikdo vprašuje, čemu govoriti

o problemih v preskrbi z energijo, saj verjetne rezerve zadostujejo za več kot 1000 let. Rezerve fosilnih virov energije, ki jih je mogoče izkoristiti danes, bi zadostovale še za 100 let. V ta okvir tudi še niso všteta jedrska goriva na podlagi urana in torija.

Vzrokov za razmišljanje je več:

- energetske rezerve so v svetu razdeljene skrajno neenakomerno,
- stroški in njihova sestava za pridobivanje energije na raznih ležiščih in transporta energije so hudo različni,
- poraba energije nenehno raste,
- različni ekonomskopolitični sistemi, ki vključujejo prizadevanja razvitega sveta, da se nezadržno razvija naprej na podlagi nizke cene energije, ne oziraje se na vse večjo razliko med blaginjo razvitega sveta in sorazmerno vse večjo revščino nerazvitega.

Iz prikaza je jasno viden velik energetski potencial premoga; 85% vsega premoga je na severni zemeljski polobli, kjer so tudi gospodarsko najrazvitejše dežele, ki se morajo za svojo blaginjo, doseženo do druge svetovne vojne, zahvaliti predvsem premogu.

2. Tehnično in gospodarsko izkoristljive in celotne geološke rezerve črnega in rjavega premoga v svetu

Območja sveta	Tehn. in gospod. izkoristljive		Celotne geološke rezerve	
	mdr. ton SKE	delež %	mdr. ton	delež %
Črni premog				
Azija	219	44	5 494	71
Sev. in Južna Amerika	127	26	1 311	17
Evropa	95	19	536	7
Avstralija	18	4	214	2
Afrika	34	7	173	2
S k u p a j	493	100	7 728	100
Rjavi premog				
Azija	30	21	887	37
Sev. in Južna Amerika	71	49	1 409	59
Evropa	34	23	54	2
Avstralija	9	7	49	2
Afrika	—	—	—	—
S k u p a j	144	100	2 399	100
CELOTNI PREM OG SKUPAJ	637	—	10 127	—

Šele po drugi svetovni vojni je nastopilo obdobje intenzivne porabe nafte in kasneje tudi zemeljskega plina, zlasti v deželah razvitega

sveta, ki so izkoriščale cenenost teh energetskih virov, ki pa so hkrati najpomembnejše naravno bogastvo manj razvitih dežel v svetu. Nedvomno lahko rečemo, da je prav poraba teh cenenih goriv enkratno v zgodovini človeštva ustvarila v razvitem svetu izredno blaginjo.

3. *Doslej odkrite in celotne rezerve surove nafte v svetu, ki jih je verjetno mogoče izkoristiti:*

Območje sveta	Doslej odkrite in ekspl. rezerve v mrd. ton	Celotno verjetno izkoristljive rez. v mrd. ton
Srednji vzhod in sev. Afrika	63,2	110
ZSSR in vzhodna Evropa	12,0	43
globlja obkontinentalna morja	...	20
Severna Amerika	8,0	18
Latinska Amerika	5,4	13
zahodna Evropa	2,8	10
južna in jugovzhodna Azija	2,7	10
Kitajska	2,2	10
Afrika južno od Sahare	3,9	8
polarna območja	...	5
Japonska, Nova Zelandija in Avstralija	1,0	3
S k u p a j	101,2	250

Iz zgornjega pregleda zlahka ugotovimo, da so rezerve surove nafte znatno manjše od rezerv premoga. Če upoštevamo sedanjo porabo v svetu (letno okoli 3 mrd. ton), zadoščajo zdaj odkrite rezerve le še za 30 let, ne računajoč rasti porabe, medtem ko bi vse verjetne rezerve surove nafte zadoščale v istih razmerah še za 80 let. No, takšni računi niso dovolj realni, saj poraba nafte spet raste.

4. *Zdaj poznane in skupne poznane in verjetne rezerve zemeljskega plina v svetu:*

Območje svet	A. poznane rezerve v 10^{12} m ³	B. geol. še ver. in neodkr. rezerve v 10^{12} m ³	A+B
ZDA	7,8
Kanada	1,9
zahodna Evropa	5,2
Bližnji vzhod	20,8
Afrika	5,0
južna Azija in Oceanija	2,6
Avstralija in Indonezija	11,1
Latinska Amerika	2,0
Sovjetska zveza	18,0
vzhodna Evropa	0,7
Kitajska	0,9
S k u p a j	66,0	164,0	230,0

Zemeljskega plina je po energetske vrednosti nekoliko manj kot surove nafte v vseh rezervah sveta. Če upoštevamo sedanjo porabo zemeljskega plina (okoli 1650 milijard m³ letno), bi odkrite rezerve zemeljskega plina lahko zadoščale še 40 let, celotne verjetne rezerve pa bi nam pri enaki letni porabi v vseh naslednjih letih zadoščale še za 140 let. Vendar moramo tudi tu upoštevati nadaljnjo rast, poprečno najmanj 3—4 % letno, kar pomeni, da bi nam zadoščal še za 35, oziroma 65 let, vendar v zadnjih 30 letih po izdatno večji ceni kot danes.

5. Pravočasna zagotovitev alternativnih energetskih virov

Nikakor ne moremo pritrditi pesimistom, da gre človeštvo sveta proti koncu svojega razvoja in da čaka naše zanamce življenje v skrajno omejenih življenjskih razmerah, prilagojenim možnostim, ki jih dajejo hidroenergija ter energija sonca in vetra. To pa tudi ne pomeni, da smemo razvoj energetske preskrbe brezskrbno prepustiti neuskladenemu delovanju najrazličnejših interesov ali celo popolni stihiji.

Gre za trdno dolgoročno energetske politiko celotnega sveta, za obvladovanje svetovnega prometa z energijo z odločnim usmerjanjem tržne politike z energetskimi viri. Ukrep dežel OPEC, da se postopno dvigajo cene surove nafte in omejijo količine, njene porabe je izziv celemu svetu, da pristopi k skladnemu razreševanju gospodarskopoličnih razmerij v svetu.

Ob začetku akutne energetske krize v letu 1973 je kazalo, da bo pospeševanje razvoja jedrske energije edino odlošujoče sredstvo za premaganje te krize in vseh prihodnjih kriz.

Danes se uveljavljajo kompleksnejše smernice za prihodnost, ki poudarjajo vsestransko povezavo poznanih in novih energetskih virov. Tako naj bi bila jedrska energija uporabljena za vplinjane premoga in za izločanje mineralnih olj iz naftnih peskov in škrljavcev. Količina nafte podobnih goriv, ki jih vsebujejo naftni peski in škrljavci, trikrat presega poznane in verjetne rezerve surove nafte (okoli 750 milijard ton), vendar so zdaj ocenjeni stroški pridobivanja teh olj najmanj dvakrat višji od sedanje cene surove nafte (okoli 28 do 35 dolarjev na sodček). Podobne ocene glede stroškov veljajo tudi za energetske pline in tekoča goriva iz premoga, ki jih s pomočjo uporabe jedrske energije lahko močno znižamo.

S tem bo jedrska energija opravila znatno koristnejše delo, kot pa bi ga opravila samo s proizvodnjo električne energije, saj s to lahko doseže največ od 25 do 30% delež v celotni energetski preskrbi sveta.

Na področju jedrske energije smo sedaj šele na začetku gospodarsko izkoristljivega razvoja. Današnji jedrski reaktorji na uran proizvajajo na tono urana energijo, enako energiji 18.000 do 22.000 ton SKE. Ce-

lotne rezerve urana v svetu so glede na skrajne meje ekonomske izkoristljivosti ocenjene na 6 do 7 milijonov ton, kar dá energetske vrednosti v sodobnih reaktorjih 132 milijard ton SKE. To je nekaj več, kot so vse rezerve surove nafte, ki jih je mogoče izkoriščati, in ta energija zadošča le za 25 do 30 let po letu 2000. Torej so današnji reaktorji z uranom šele prva stopnica k alternativni energetski preskrbi sveta. Nujno moramo torej upoštevati nadaljevanje alternativne preskrbe z oplodnimi reaktorji, ki dajo na tono urana do 40-krat več energije in lahko dopolnjujejo energetske potrebe sveta še za nadaljnjih 150 let. Tudi pri tem ne smemo obstati, temveč moramo zanesljivo rešiti tudi problem uporabe energije jedrske fuzije, ki nam bo zagotovila preskrbo z energijo daleč v prihodnosti.

6. Energetska situacija in perspektiva v SFRJ in še posebej v SRS

Delovanje in razvoj jugoslovanskega gospodarstva in celotnega našega družbenega življenja je integralni del svetovnega gospodarstva in družbenih odnosov v svetu. Zato v njih odsevajo vsa gospodarska in družbena dogajanja v svetu in še posebej v Evropi. To zlasti velja za razmere na področju energetike.

V tem prikazu ne moremo do podrobnosti opisati celotne problematike energetike v Jugoslaviji, vsekakor pa moramo oceniti položaj jugoslovanske energetike v okoliščinah zaostrovanja energetske krize v svetu.

Zdaj znane energetske rezerve v Jugoslaviji so takšnele:

Primarni vir energije	Enote mere	Pogojni premog 10 ⁹ ton SKE	TJ+10 ⁶	Delež v %
Premog	20,0 do 21,9×10 ⁹ ton	6,3 do 7,0	10,5 do 11,6	74,0
Sur. nafta in zem. plin*	310 do 330×10 ⁶ ton	0,44 do 0,47	0,7 do 0,8	5,0
Hidroenergija**	6204 do 6955×10 ⁶ kWh	0,76 do 0,85	1,25 do 1,4	10,0
Jedrska goriva	U ₃ O ₈ do 2000 ton — še ni dovolj raziskano			

* Panonski bazen in druge lokacije.

** Hidroenergija je ocenjena za 100 let polnega izkoriščanja celotnega hidropotenciala Jugoslavije.

Glede na podatke o razpoložljivih in verjetnih rezervah energije v svetu ugotavljamo, da znaša v Jugoslaviji še razpoložljiva energija na prebivalca komaj 1/5 do največ 1/4 še razpoložljive energije povprečno na vsakega prebivalca našega planeta.

To pomeni, da moramo Jugoslovani svoje energetske rezerve racionalno in zelo varčno uporabljati, da si z njimi zagotovimo podlago za nadaljnji gospodarski in družbeni razvoj in gospodarsko pa tudi strateško neodvisnost. Dokler si ne zagotovimo izdatnih novih energetskih virov, z energijo nikakor nismo tako bogato založeni, da bi si v pri-

hodnje lahko dovolili pomemben izvoz energije, zlasti še, ker kvalitetnejše oblike energije že zdaj uvažamo (prek 50⁰/₀ vseh vsakoletnih energetskih potreb).

7. Rezerve premoga v Jugoslaviji

Najpomembnejši in tudi najbolj raziskan vir primarne energije v Jugoslaviji je premog. Žal razpolagamo skoro izključno z manj kvalitetnimi vrstami mlajšega rjavega premoga in lignita, ki so najprimernejše za porabo pri samih premogovnikih za proizvodnjo električne energije, energetskih plinov in kasneje tudi tekočih goriv iz premoga. Poprečna kalorična vrednost premoga v bilančnih rezervah je ocenjena na okoli 2500 kcal/kg, v geoloških rezervah pa do 2200 kcal/kg. 90⁰/₀ vsega domačega premoga je lignit s poprečno kalorično vrednostjo 2000 kcal/kg.

Eksploatacijske in bilančne rezerve premoga v Jugoslaviji so: (Momić Simonović, I. simp. o energetiki SFRJ, SANU, Beograd 1968):

	Eksploatac. rezerve			Bilančne rezerve	
	10 ⁶ t prem.	10 ⁶ t ekv. pr.	Kal. vr. kcal/kg	10 ⁶ t prem.	10 ⁶ t ekv. pr.
Skupaj	13.859,0	4394,0	2219	19.798,2	6277,2

8. Hidropotencial v Jugoslaviji

Skupni hidropotencial Jugoslavije znaša 62 do 71 milijard kWh letno.

Razpored hidropotenciala po republikah je:

Republika	Instal. moč MW a	Povprečna proizvod. b	Energ. vredn. akumul. GWh/let.	Udeležba v skup. potenc. GWh/let.	Letno obrat. ur — a, b
BiH	3 900	16 177	5 005	26,0	4 500
Črna gora	1 678	5 659	5 417	9,1	3 373
Hrvatska	2 350	10 751	1 810	17,4	4 575
Makedonija	1 050	4 492	2 942	7,3	4 278
Slovenija	2 895	9 863	1 078	16,0	3 407
Srbija	3 688	15 099	1 470	24,0	4 094
S k u p a j	15 561	62 041	17 722	100,0	3 987
HE na manjših vodah	(826)	(1 852)	—	—	(2 240)
Črna gora s prevajanjem Tare in Lima	(2 504)	(7 510)	—	—	(3 000)
Maksimalne možnosti	(18 891)	(71 403)	—	—	(3 800)

Izkoriščenost hidropotenciala po večjih porečjih znaša v sedanjem času okoli 56⁰/₀.

Nedvomno razpolagamo s pomembnim hidropotencialom, vendar smo boljši in investicijsko manj zahtevni del hidropotenciala že izkoristili. Preostali neizkoriščeni hidropotencial bo investicijsko izdatno dražji, zlasti še, ker bodo z njegovim izkoriščanjem povezani stroški za obsežne regulacije rečnih korit, za preureditev namakalnih sistemov in za zagotovitev drugih potreb v preskrbi z vodo.

9. Rezerve surove nafte in zemeljskega plina

Do danes edini odkriti viri surove nafte in zemeljskega plina v naši državi so na območju Panonskega bazena. Drugo potencialno naftno območje je v Jadranskem morju in v obalnih Dinaridih. V vseh primerih je za sedaj težko oceniti eksploabilne rezerve teh ležišč. Najjasnejša je slika na območju Panonskega bazena, kjer je bilo proizvedenih v 1978. letu 4,1 milijona ton surove nafte in tudi v letu 1985 verjetno ne bo preseženih 4,5 milijona ton.

Deloma je v posameznih nahajališčih samo surova nafta, v drugih surova nafta in zemeljski plin, v ostalih pa samo zemeljski plin.

Pravkar raziskujejo nova obetavnejša nahajališča, vendar še ni ugotovljena perspektivnost posameznih vrtin in niso še znane rezerve.

Jadransko morje zdaj raziskujejo zlasti vzdolž istrske obale in vzdolž dalmatinskih otokov, kjer so nekatere poskusne vrtine dale pozitivne rezultate glede surove nafte, še več pa glede zemeljskega plina.

Na podlagi dosedanjih raziskav, ki sta jih opravili podjetji Naftagas in INA-Nafta plin, so do leta 1975 poznane geološke in bilančne rezerve nafte takšnele:

Kategorija	V milijonih ton	
	geološke rezerve	bilančna rezerva
A	128,6	41,2
B	37,0	11,8
C	40,0	12,8
S k u p a j	205,6	65,8

Prikazane rezerve veljajo samo za Panonski bazen, niso pa še znani podatki o potencialnih rezervah v Dinaridih in v Jadranskem morju.

Zemeljski plin v do zdaj odkritih poljih v Panonskem bazenu je v ležiščih nafte in v ležiščih svobodnega plina.

Rezerve naravnega plina v Jugoslaviji so prikazane na podlagi razpoložljivih podatkov podjetij Nafta-gas in INA-Nafta plin s stanjem v letu 1972. Rezerve so takšnele:

	Začetne geol. rezerve				Bilančne rezerve			
	A	B	C	Skupaj	A	B	C	Skupaj
svobodni zem. plin	34,8	9,5	4,0	48,3	26,0	7,8	3,1	36,9
zem. plin v plinski kapi	3,7	2,2	0,5	6,4	3,0	1,9	0,4	5,3
v surovi nafti difundiran plin	7,4	1,1	1,2	9,7	7,4	1,1	1,2	9,7
Skupaj	49,5	12,8	5,7	64,4	36,4	10,8	4,7	51,9

INA-Nafta plin pri bilančnih rezervah predvideva še 1,4 mrd. m³ plina, pridobljenega s sekundarnimi metodami.

10. Nuklearna goriva

Zavedajoč se pomembnosti nuklearnih goriv za reševanje prihodnjih energetske potreb v Jugoslaviji, že od leta 1950 izvajamo program raziskav za pridobivanje nuklearnih goriv. Pokazalo se je, da na območju Jugoslavije obstojajo geološke formacije, ki bi lahko bile nosilci ekonomsko izkoristljivih ležišč urana. Doslej je informativno preiskanih okoli 50.000 m² in sta bili ugotovljeni dve vrsti ležišč urana, in to: magmatsko-hidrotermalni tip ter sedimentni tip.

Glede na celotne opravljene informativne raziskave obstoječih območij z geološkimi formacijami — nosilci uranovih rud — so ocenjene te potencialne bilančne rezerve U₃O₈ na območju cele Jugoslavije do 20.000 ton.

Stopnja raziskanosti rezerv je nezadostna, saj so dejanske rezerve ugotovljene samo na lokaciji Žirovski vrh in še to le na ožji lokaciji.

11. Novi viri energije v specifičnih geografskih in geoloških razmerah v Jugoslaviji

— Energija vetra nam po sedanjih spoznanjih ne more bistveno rešiti energetske problemov. V Jugoslaviji so le nekatera območja s stalnimi in kolikor toliko enakomernimi vetrovi, kjer bo potrebno detaljno proučiti možnosti izkoriščanja energije vetra.

— Energijo v morju akumulirane sončne energije je sicer mogoče izkoriščati, vendar ob znatno neugodnejših razmerah kot v tropskih predelih in bi verjetno zahtevala visoke investicije.

— Izkoriščanje toplotne energije zemlje je v določenem obsegu možno, vendar nimamo izrazitih vulkanskih območij, geološko ugodnih globinskih razgretih kamenin; doslej pa tudi še nismo zanesljivo ugotovili obsega, ki bi dovoljeval gradnjo naprav za energetske izkoriščanje.

— Gravitacijska energija plime in oseke ter valovanja v Jadranu je preveč neznatna in nestalna, da bi dovoljevala večje energetske izkoriščanje.

— Neposredno prestrezanje sončne toplotne energije je za nas vsekakor pomemben dodatni novi energetski vir, zlasti v obmorskih predelih in na otokih, pa tudi na golih kraških terenih, kjer je število oblačnih in deževnih dni znatno manjše kot v notranjosti dežele. Tudi drugod v državi jo bomo lahko vsaj za lokalne potrebe s pridom izkoriščali.

Vsekakor pa je potrebno utrditi ustrezno tehnologijo in domačo proizvodnjo naprav za izkoriščanje sončne toplote, kar je v drugih državah že močno napredovalo.

12. Proizvodnja in poraba energije v Jugoslaviji

Proizvodnja primarne energije v Jugoslaviji

Proizvodnja in poraba energije vztrajno raste in bo proizvodnja v letu 1980 v primerjavi z letom 1971 dosegla:

	1971	1980
premog milj. ton	31,0	52,2
nafta milj. ton	3,0	4,2
zem. plin milj. Nm ³	1150,0	2600,0
električna energ. milj. kWh	9,0	59,3

V letih 1971 do 1979 se je rast proizvodnje primarne energije povečala poprečno letno na 6,5%, s tem da je močnejše rasla proizvodnja premoga (3,6% letno).

Poraba energije v Jugoslaviji stalno raste in je v letu 1971 dosegla okoli 993.100 TJ, kar je 2,2-krat več kot v letu 1960, v letu 1975 pa je dosegla okoli 1,342.300 TJ, kar je 3-krat več kot v letu 1960.

Medtem ko je bil premog v letu 1960 udeležen v porabi energije s 74,5%, je padla njegova udeležba v letu 1965 na 68,2%, v letu 1971 na 45,7%, v letu 1975 pa na 39,9%. Po letu 1971 je substitucija premoga, tako kot povsod po svetu, začela pojemati, vendar je vpliv intenzivne substitucije do leta 1971 in celo do 1973 močno čutiti še danes.

Uvoz nafte in naftnih derivatov je dosegel v letu 1971 že skoro 5 milijonov ton, v letu 1979 pa že nad 12 milijonov ton. K tako velikemu uvozu nafte je ob vedno večji porabi v gospodarstvu prispeval tudi nagel razvoj prometa na tekoča goriva. Zaradi tega je bila vrednost uvoza goriv in energije že v letu 1971 zelo visoka, saj je znašala okoli 173 milijonov dolarjev, kar je v tem letu predstavljalo 12% skupnega plačilnega deficita v blagovni menjavi s tujino. Spričo izdatno višjih cen nafte je bila uvozna obremenitev zaradi uvožene nafte od 1973 leta naprej že zelo občutna in dosega letos prek 40% plačilnega deficita.

Z večanjem uvoza nafte se je občutno povečala energetska odvisnost naše države, ki je že v letu 1971 dosegla 30% v primerjavi s 13,2% v letu 1960, a danes znaša že prek 40%.

Gibanje porabe energije kaže tale razpredelnica:

	1971	1980
premog milj. ton	31,0	55,4
nafta milj. ton	7,9	17,5
zem. plin milj. Nm ³	1150,0	4600,0
elektr. energ. milj. kWh	9,0	58,3

Vse večjo porabo premoga v letih 1971 do 1975 pa je zlasti povzročila večja poraba premoga v termoelektrarnah.

13. Energetska situacija v Sloveniji

Kar smo povedali o energetske situaciji v Jugoslaviji, velja v celoti tudi za energetske situacijo v Sloveniji. Še več, energetska situacija v SR Sloveniji je glede na poprečno energetske situacijo v SFRJ še bistveno ostrejša.

Glede razpolaganja z dokazanimi bilančnimi rezervami energije smo v Sloveniji izdatno na slabšem kot nekatere druge republike, saj imamo pri polnem upoštevanju vseh rezerv energije, vključno energijo iz jedrskega goriva (lahkovodni reaktorji), le 6,6% vseh rezerv energije v SFRJ, pri okoli 9% vsega prebivalstva Jugoslavije. Energetska poraba v Sloveniji je dosegla v letu 1975 okoli 197.600 TJ (upoštevajoč vodno energijo z 2870 kcal/kg), medtem ko je celotna jugoslovanska poraba dosegla okoli 1,342.300 TJ. Tako znaša poraba primarne energije v Sloveniji okoli 14,7% celotne jugoslovanske porabe. Poraba energije v Sloveniji v letu 1980 je predvidena okoli 236.150 TJ.

To dokazuje, da smo — ne glede na relativno nizko letno rast porabe primarne energije (od 1960 do 1985 okoli 4% poprečno letno) — intenzivni porabniki energije.

Rezerve primarne energije v SR Sloveniji (stanje leta 1975)

Enota	A+B	Rezerve v ležišču		Skupaj	
		C ₁	C ₂		
premog					
rjavi premog	10 ⁶ ton	49,8	39,6	25,3	112,0
lignit	10 ⁶ ton	622,7	70,7	—	693,5
nafta*	10 ³ ton	904,4	1284,6	—	2189,0
zem. plin*	10 ⁶ Nm ³	85,9	6,4	—	92,3
hidroenergija	10 ⁹ kWh	130,0	255,0	—	385,0
jedrsko gorivo	10 ³ ton	3,8	—	—	

* Rezerve nafte in plina so le slabo raziskane.

Iz pregleda izhaja, da v rezervah prevladujejo premog in hidroenergija, vendar pa te rezerve ne zadoščajo za nadaljnja leta za preskrbo SR Slovenije z energijo, saj smo že v letu 1975 nabavljali izven Slovenije 44% potrebne primarne energije. Leta 1980 bomo nabavljali okoli 54% in v letu 2000 verjetno celo 63% potrebne primarne energije.

Poudariti moramo, da morebitne nove rezerve nafte in zemeljskega plina še niso raziskane.

Tudi rezerve uranovega oksida so, razen za 3800 ton v Žirovskem vrhu, le približno ocenjene.

Poraba energije v Sloveniji

Glede na omejene rezerve energije in zato na vse večjo odvisnost od nakupa primarne energije zunaj Slovenije je bila v letu 1978 izdelana dolgoročna prognoza potreb do leta 2000; namen je bil ugotoviti naše celotne potrebe in tudi trajanje naših rezerv primarne energije. Pri potrebah upoštevamo tudi neenergetsko porabo.

Poraba premoga

v TJ

	1960	1970	1975	1980	1985	1990	2000
TJ	57 000	76 940	78 250	87 625	115 400	168 000	228 000
10 ³ ton	5 230	7 060	7 180	8 050	10 300	14 000	19 000

Energetske potrebe po premogu v obdobju 1960 do 1975 so odsev intenzivne substitucije premoga z naftnimi derivati. Po letu 1980 potrebe po premogu rastejo hitreje, ker bomo ves v Sloveniji pridobljen premog skoraj v celoti namenili za proizvodnjo električne energije, vso ostalo porabo premoga po letu 1980 pa bomo pokrili z nabavami zunaj Slovenije in kupljeno energijo iz termoelektrarn v Bosni in Srbiji oziroma na Kosovem.

Poraba surove nafte (upoštevajoč zaostreno energetska politiko v 1980)

	1960	1970	1975	1980	1985	1990	2000
10 ³ ton	176	1 009	1 824	2 300	2 750	2 950	3 450
TJ	7 370	42 250	76 370	96 300	115 140	123 520	144 450
letna rast popr.	19,1	12,6	4,7	3,6	1,6	1,6	

Poraba naftnih derivatov je izredno rastla v letih od 1960 do 1970 (19,1% na leto) in od 1970 do 1975 (12,6% na leto). V obdobju od

1980 do 2000 bosta rast porabe naftnih derivatov zavrla povečana poraba premoga in uvedba porabe zemeljskega plina. V obdobju 1980 do 1990 predvidevamo intenzivno gradnjo javnih toplarn. Z njimi bomo v večjih naseljih individualno proizvodnjo toplote za ogrevanje, toplo vodo in industrijsko paro izdatno omejili in s sodobnimi sistemi daljinske toplotne preskrbe racionalneje izkoriščali energetska goriva — zlasti premog.

Poraba zemeljskega plina

Zemeljski plin smo začeli rabiti v letu 1978. V letu 1980 naj bi porabili 550—600 mio Nm³ ter v letu 2000 okoli 2000 Nm³. Zemeljski plin bo nadomestil zlasti kurilna olja tam, kjer tehnološki procesi zahtevajo visokokalorično in čisto gorivo oziroma kjer čistost okolja nujna zahteva čista goriva v industrijski porabi energije in v široki porabi energije za ogrevanje ter kuhanje.

Poraba vodne energije

Od celotnega ekonomsko izkoristljivega vodnega energetskega potenciala v Sloveniji (okoli 8,0 milijard kWh) smo do leta 1979 že izkoristili boljši del, okoli 3,1 milijard kWh ali 39%. Izkoristljivost celotnega vodnega potenciala je bila doslej ocenjena na 80%, to je na okoli 5,5 do 7 mrd. kWh letno, tako da nam preostane še okoli 3,5—4 mrd. kWh vodne energije na leto. V prognozi porabe in proizvodnje energije predvidevamo, da bomo večino preostalih 3,5 mrd. kWh letno izkoristili do leta 2000.

Poraba jedrske energije

	1960	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
Jedrska energ. v GWh	—	—	—	1 024	2 150	2 150	5 450	5 180
v TJ	—	—	—	11 103	23 316	23 316	59 100	56 170

Poraba jedrskega goriva bo sorazmerno velika, če upoštevamo velikost skupnih potreb po primarni energiji v SR Sloveniji. Rudnik Urana v Žirovskem vrhu bo po sedanjih ocenah dajal okoli 160 ton U₃O₈ letno. To pomeni, da bo zadoščal le do leta 1995, ko bo zgrajena druga NE v skupni gradnji Slovenije in Hrvaške in bodo skupne potrebe znašale že 350 ton U₃O₈ letno. Zato bomo morali pospešiti raziskave ležišč uranove rude in povečati zmogljivosti rudnika Žirovski vrh ter odpreti še nove rudnike v državi.

Kot energetske gorivo uporabljamo še les in njegove odpadke, pa tudi druge gorljive odpadke. Glede na naraščajočo stopnjo izkoristka lesa v lesni predelovalni industriji hitro padajo razpoložljive količine lesa za kurjavo. V obdobju od 1985 do 2000 leta predvidevamo že začetek izrabljanja novih energetske virov, kot so neposredno prestrezanje energije sončnega sevanja, geotermična energija, bioenergija in energija vetra.

Pri tem računamo, da bo ta energija porabljena izven energetske sistemov za lokalne potrebe individualnih porabnikov in naselij.

Vsekakor bo treba vpeljati sistematično zbiranje gorljivih odpadkov iz industrije, kmetijstva, gozdarstva in velikih mest ter jih uporabljati kot dopolnilno ali temeljno gorivo v kotlovnica in toplarnah. S tem bomo prihranili precej uvoznih goriv, hkrati pa bi močno prispevali k čistosti okolja ter h koristni odpravi odpadkov, ki postajajo resna naloga sodobne civilizacije.

Glede možnosti proizvodnje primarne energije ugotavljamo tole:

— pri proizvodnji premoga smo imeli v letu 1960 še 1 milijon ton premoga presežka, ki se je postopno zmanjševal do leta 1970, naslednja leta in tudi v prihodnje pa nam premoga vse bolj manjka in nabavljamo dopolnilne količine premoga za industrijo in široko porabo ter za proizvodnjo električne energije v drugih republikah, obenem pa vlagamo sredstva za zgraditev elektrarn pri premogovnikih v drugih republikah (SR BiH in SAP Kosovo);

— pri surovi nafti smo od leta 1960 naprej vseskozi deficitarni. Potrebe po tekočih gorivih pokrivamo z nabavo naftnih derivatov zunaj Slovenije, po letu 1983 pa jih bomo v veliki meri pokrivali z uvozom surove nafte za predelavo v rafineriji v Lendavi.

— pri zemeljskem plinu, ki smo ga začeli uporabljati v večjem obsegu z letom 1978, smo praktično v celoti odvisni od uvoza. Od 700 milijonov Nm³ zemeljskega plina v letu 1980 porastejo potrebe iz uvoza na 1,5 milijarde Nm³ v letu 1990 in na 2,0 milijarde v letu 2000;

— jedrske energije bomo začeli uporabljati v letu 1982. Domače jedrske gorivo bomo v celoti porabili za proizvodnjo električne energije v JE Krško za potrebe SR Slovenije in SR Hrvaške, za nadaljne jedrske elektrarne pa bo treba raziskati in izkoristiti še druga znana ležišča v naši republici in celi državi, del goriva pa bomo morali uvažati.

Opisana energetska situacija v SFR Jugoslaviji in SR Sloveniji nam nujno narekuje uspešnejše raziskovanje znanih in novih ležišč energije in skrbno ter racionalno ravnanje z energijo iz domačih in tujih virov pa tudi varčevanje pri porabi energije. S tem si bomo omogočili nadaljnji gospodarski razvoj ter obvladovali energetske krizo do časa, ko bomo na podlagi sedanjih raziskav že lahko razpolagali z zadostnimi količinami energije iz novih virov, kar napovedujejo po letu 2000.

ANDREJ KIRN

Znanost — marksizem — teologija

V dokumentu, ki je izhodišče naše razprave*, s svojega stališča in naravnosti nisem našel ničesar problematičnega, vznemirljivega, vprašljivega. Verjetno prihaja do problemov in razhajanj bolj na praktični, konkretni ravni. V »Stališčih« me je nekoliko zbudlo idealiziranje znanosti in njene objektivnosti kot nekakšnega nezgodovinskega, naddružbenega razuma. Toda tudi znanstvena objektivnost je zgodovinsko določena objektivnost. Potolažil pa sem se s tem, da takšno razpravljanje pač ne sodi v »Stališča«, ki so izrazito družbenopolitično idejne narave. Verni učitelji že dolgo časa učijo in bodo še učili. Strinjam se z vsemi tistimi, ki so sodili, da popolnoma po nepotrebnem poudarjamo in izločamo skupino religioznih učiteljev in zato bolj temeljne pedagoške, metodične in družbene probleme vzgoje in izobraževanja potiskamo na stranski tir. Pozitivistično pedagoško sta lahko naravnana tako verni kot neverni učitelj. Na tehokratskih, nesamoupravnih, narodnostno nestrpnih stališčih se lahko znajdeta tako verni kot neverni učitelj. Skupni jezik in vrednotenje glede teh zadev pa je neprimerno veliko bolj eksistenčno, življenjsko usodno za nas vse kot pa za vprašanje religioznosti in nereligioznosti, obstoja ali neobstoja boga. Če sociološko in idejno ne prestando izločamo religiozne učitelje, sami nehote proizvajamo in spodbujamo napačne predstave in povezave.

Pozitivni in negativni učinki samoupravne ali nesamoupravne prakse imajo večjo moč pri idejnem oblikovanju družbenopolitične zavesti kot pa organizirane oblike idejnopolitičnega izobraževanja, čeprav to ne pomeni, da bi te lahko podcenjevali in zanemarjali. Mnoge ateiste in marksiste prav nič ne vznemirja in ne žalosti obstoj religije, religioznih učiteljev, zdravnikov, umetnikov in znanstvenikov. Žalostijo in skrbijo pa jih nesocialistični družbeni pojavi v socializmu. Če bi najgloblja krivica in neenakopravnost v socializmu res obstajala v tem, kot trdijo nekateri teologi, da verni ljudje niso člani zveze komunistov, potem bi takšno domnevno krivico kaj lahko odpravili, toda temeljni problemi, ki de-

* Pričujoči zapis je dopolnjena in razširjena diskusija, ki jo je imel avtor na razpravi sekcije za filozofijo in znanost pri MC CK ZKS dne 12. I. 1977 in je bila posvečena stališčem KO SZDL o učitelju in šoli z dne 13. III. 1977.

jansko opredeljujejo družbenoekonomski položaj naših ljudi, bi obstajali še dalje. Kdor resnično hoče prispevati k izgradnji samoupravnih odnosov, ima dovolj možnosti v organizacijah SZDL in samoupravnih organih. V želji za vernimi komunisti se pod plaščem boja za človeške pravice skrivajo kaj čudni pogledi na zvezo komunistov, kot da se samo v njej koncentrirajo družbene odločitve in družbena moč. S tem dejansko izražajo nezaupanje v samostojno aktivnost samoupravljalcev, ki niso transmisija zveze komunistov. Spregledajo že dolgotrajno usmeritev naše zveze komunistov, da je delovanje njenih članov primarno znotraj samoupravnih institucij in se tu borijo za uveljavitev sprejetih stališč ZK, ne pa z ukazovanjem. Naloga članov zveze komunistov je, da ne delujejo forumsko, ampak v enakopravnem dogovarjanju sodelujejo z drugimi samoupravljalci v urejanju vsakdanjih zadev. *Verne ljudi kot verne* nič ne ovira v samoupravni aktivnosti in komunisti sami se vanjo integrirajo. Čemu naj bi potem verni ljudje morali najprej kot verni stopati v ZK, da bi se potem vračali na tisto področje delovanja, kjer so enakopravno navzoči že zdaj? Čemu ta ovinek? Mar zato, da bi se ne uveljavljali kot samoupravljalci, ampak kot verni komunisti in kot *verni samoupravljalci*?

Kam bi to vodilo? Nikamor drugam kot v boj za politično oblast pod plaščem religioznega razlikovanja. To je tipična meščanska strankarska pozicija in nostalgija, ki izdaja posvetne razredne interese tudi vernega proletariata. Samoupravna družba ravno odpravlja politične stranke, skupine in razrede kot posrednike med posameznikom in družbo in v tem smislu mora tudi zveza komunistov zgodovinsko odpravljati samo sebe. Ne formalne, ampak globoke zgodovinske spremembe in usmeritve so narekovale preimenovanje komunistične partije v zvezo komunistov.

V prispevkih v tisku nekaterih naših uglednih teologov in cerkvenih predstavnikov sem lahko razbral, da deklarativno ne gre za razhajanje glede vprašanja znanstvene naravnosti šole, ampak za razhajanja glede zveze med znanstvenostjo šole in marksizmom. Iz praktičnih idejnih in teoretičnih razlogov bomo morali te zveze bolj poglobiti in izdelati. Odklanjam rešitvi, ki marksizem popolnoma izenačujeta z neko določeno znanostjo sedanjega tipa ali pa marksizem zgolj kot vrednotenje, vizijo, ideologijo, eksistenčno praktično naravnost, ne samo ločuje, ampak ga tudi postavlja nasproti znanosti. Takšen odnos do marksizma je zelo tesno povezan z rešitvijo odnosa med filozofijo in znanostjo. Teološke rešitve glede teh vprašanj se pogosto približujejo ali pokrivajo z nekaterimi rešitvami znotraj obstoječih smeri meščanske filozofije, pa celo znotraj nekaterih tokov v okviru samega marksizma.

Mnoge marksistične postavke niso samo znanstvene, ampak so hkrati tudi idejno-svetovnonazorske narave. Številna marksistična družbenofilozofska spoznanja v nekem smislu niso več značilno marksistična, ker so postala bolj ali manj last družboslovnih in naravoslovnih znanosti

sploh (zgodovine, sociologije, ekonomije, psihologije, biologije, logike idr.). Tak proces dokazuje, kako živ, objektivni in znanstveni je marksizem. Marksizem se razvija znotraj znanosti in družbene prakse, ne pa zunaj nje in ne glede nanjo. Teologi v svoji kritiki razmerja med marksizmom in znanostjo postopajo tako, kot da je marksizem nekaj monolitnega, za sebe utelešen zgolj v enem ali dveh učnih predmetih in kot da marksizma ni nič v pedagogiki, zgodovini, sociologiji, biologiji idr. Prosim, spoštovani teologi, zakaj se ne lotite čiščenja marksizma v teh znanostih? Zato, ker nočete zbuditi vtisa, da ste proti znanosti! Govorjenje o neznanstvenosti marksizma je politični in ideološki pamflet. Engelsove, Marxove in Leninove postavke o antropogenezi, naravi mišljenja, dialektični materialni razvojni strukturi stvarnosti idr. je mogoče najti v sodobnih znanstvenih delih, katerih avtorji po svoji celosti družbenofilozofski usmeritvi niso marksisti. Teologi hočejo spraviti v isti rang odnos marksizma do znanosti kot odnos teologije in religije do znanosti.

Že v svojem procesu nastajanja je imel marksizem drugačno zgodovinsko razmerje do znanosti kot religija in teologija. Marksizem in znanost nista transcendentno usmerjena in v tej točki se pokrivata materialistična pozicija znanosti in filozofski materializem. Znanost in teologija pa nimata takšne skupne filozofske točke. To, da znanost ničesar ne izreka o bogu, ni slabost in nereflektiranost njenega mišljenja, ampak njena moč. Res je, da znanost tudi eksplicitno ničesar ne govori proti bogu, ker tudi tega ne potrebuje, toda iz tega ne izhaja, da so znanstvena spoznanja enako irelevantna do teologije, religije in filozofskega materializma. Netranscendentnost znanstvenih spoznanj na vsej črti je očitni implicitni ontološki filozofski materializem znanosti, ki dobiva vse bolj eksplicitno podobo. Politični interesi oblikujejo in pačijo teološko razmišljanje, ki po eni strani razglaša harmonijo znanosti s teologijo in obenem ločuje znanost od filozofske podobe sveta, prisega na samoupravni socializem, a hkrati zahteva izrinjenje marksizma.

Po tej logiki se moramo odreči ne samo klasikom marksizma in svetovni marksistični misli, ampak vsej naši revolucionarni marksistični tradiciji — Titu, Kardelju, Bakariću idr., ki niso nikdar trdili, da v svojih teoretičnih izhodiščih in kreiranju novih poti samoupravne prakse nimajo ničesar skupnega z marksizmom. Mogoče nas bodo pa teologi kmalu začeli prepričevati, da to sploh niso marksisti. Kaj bo slovenski narod dobil v zameno? K sreči je do vizije Tavčarjevega romana »4000« še precej daleč.

Marksizem je družbenoznanstvena in filozofska misel, povezana z zgodovinskim procesom odprave razredne družbe in vsebuje nujno idejno in ideološko razsežnost, ki izrašča iz globalnih družbeno-razrednih interesov, razmerja družbenopolitičnih sil in prakse tako v državnem kot tudi mednarodnem okviru, družbene delitve dela in sploh celotne narave

družbene produkcije in reprodukcije človekovega življenja. Tako kot religije si tudi marksizma človek ne prisvaja in se z njim ne isti samo po spoznavni izobraževalni poti, ampak tudi prek družbenega in družinskega eksistenčnega izkustva. Odkritje, ki ga dolgujemo klasični marksistični analizi, da so vse znanosti družbeno določene, danes sploh ni več specifično marksistično, ampak je v znatni meri postalo last dela meščanske teoretične misli ter njenega koncepta zgodovine znanosti — tako naravoslovnih, tehničnih, medicinskih kot družboslovnih. Zavrgla je skrhamo orožje, ki ga je dolgo časa uporabljala, da bi razvrednotila marksizem, češ da je marksizem zgolj ideologija, znanosti pa je tuja vsaka ideološkost. S takšnim neopozitivističnim konceptom znanosti, ki je bil tudi družbenopolitično inspiriran in motiviran, koketirajo posamezni naši teologi iz političnih in ideoloških razlogov.

Če so nekateri slovenski teologi zajahali tega že utrujenega in izmučenega kljuseta v svoji ofenzivi nasproti marksizmu, da bi dosegli in argumentirali svoje praktične politične cilje v vzgojnoizobraževalnem sistemu, potem naj se še spogledujejo s tisto meščansko znanstveno mislijo, ki je premagala v svoji razvojni poti napačni iluzorni ahistorični objektivistični nevtralizem znanosti glede njene družbene funkcije, pa tudi iluzorno sprevrnjeno zavest o družbeni neomadeževanosti znanstvenega razuma, ki kot nekakšen božanski um, vzvišen nad družbenozgodovinskimi razmerami spoznanja, spoznava naravo in družbo. Znanstveni razum se tako teologizira. Treba je prelistati samo vsakoletno obsežno bibliografijo revije *ISIS (An International Review Devoted to the History of Science and its Cultural Influence)*, ki jo je že leta 1912 ustanovil George Sarton v ZDA), pa najdemo veliko število naslovov člankov in knjig, ki razbijajo mit o družbeni nedoločenosti znanosti in s tem mit o idejno in filozofsko čisti znanosti. Narava znanstvenih sporov v preteklosti in sedanjosti in pestrost znanstvenih koncepcij ne samo v družboslovju, ampak tudi v naravoslovju nesporno govori o družbenozgodovinskih razsežnostih znanstvenega mišljenja, o zgodovinsko zakoreninjeni, ne pa o božanski, teologizirani znanstveni objektivnosti. Velike znanstvene spore ni mogoče pojasniti samo v čisto logično-spoznavnem okviru brez odnosa do širšega filozofskega, družbenokulturnega konteksta. Če znanstvenost izigravamo proti marksizmu ali vsaj poskušamo vzpostaviti ravnodušnost med njima, to počenjamo iz zornega kota idejno-teoretičnega globoko konservativnega koncepta znanosti in njenega razmerja do filozofije in družbe.

Marksizem ni samo skupek idej, ampak je postal že družbena praksa, opredmeten v družbenih odnosih. Teoretičen in praktičen boj marksizma za brezrazredno družbo enakopravnih ljudi in narodov je najgloblja etičnost in humanost. Brez te temeljne predpostavke je vsako vzvišeno govorjenje o morali intelektualna onanija, prozorno farizejstvo in licemerstvo. Klevetati marksizem, češ da je teoretski in praktični antihuma-

nizem, ki zanemarja osebnost in jo podreja družbi, je politično konservativno in neresnično. Če bi kapital v teologih videl resnične borce, ki rušijo razredne temelje družbe in njene morale, bi gotovo bolj množično delali družbo tisočem komunistom, marksistom, proletarcem, kmetom, ki so sedeli v zaporih. Kapital je znal dobro raločevati prave sovražnike od tistih, ki so pridigali o socialni pravičnosti, v kateri vsakemu pripada svoje: kapitalu in delu. Nesporno znanstveno in empirično dejstvo je, da milijone ateistov, ki niso vsi marksisti in komunisti, živi nič manj dostojno in srečno življenje kot verniki. Že dolgo časa ni več teoretična hipoteza, ampak materialna resnica, da milijoni ljudi lahko živijo smiselno in moralno brez boga in da ne potrebujejo nikakršne religiozne utemeljitve za svoje moralno vedenje. Da je to dejstvo neizpodbitno, boste spoštovani teologi morali priznati, kot jo je z vso intelektualno poštenostjo priznal teolog Dietrich Bonhoeffer že med drugo svetovno vojno. Njegove misli govorijo s takšnim silovitim intelektualnim in moralnim pogumom, da so lahko vzor tudi za marksiste, za njihovo kritično vedenje do svojih predpostavk in prakse. Še mnogo vode bo preteklo za teologijo kot celoto in še zlasti za naše teologe, da bi priznali in sprejeli vso veličino misli Bonhoefferja kot teologa 20. stoletja:

»Človek se je naučil v vseh važnih vprašanjih postopati brez pomoči ‚delovne hipoteze boga‘. V znanstvenih, umetniških in etičnih vprašanjih je to postala samoumevnost, o kateri si komaj kdo upa dvomiti. Približno že 100 let pa velja v rastoči meri tudi za religiozna vprašanja. Kaže, da gre vse dobro tudi brez ‚boga‘ in sicer prav tako dobro kot poprej. Kot na znanstvenem področju, tako se ‚bog‘ potiska tudi iz vsesplošnega človekovega območja, vedno dalje od življenja, bog zgublja svoj temelj.

Katoliško in protestantsko zgodovinopisje sta si edina v tem, da gledata na ta razvoj kot na velik odpad od boga, od Kristusa, in to toliko bolj, kolikor boga in Kristusa ščitita in izigravata pred tem razvojem; toliko bolj razume ta razvoj samega sebe kot antikrščanskega. ... Nasproti tej samogotovosti je stopila na plan krščanska apologetika v najrazličnejših oblikah. Polnoletnemu svetu poskuša dokazati, da ne more živeti brez varuštva ‚boga‘. Če se je že kapituliralo v vseh posvetnih vprašanjih, so ostala vendarle še tako imenovana ‚poslednja vprašanja‘ — smrt, krivda — na katera more dati odgovor samo bog in zato človek tudi potrebuje boga, cerkev in duhovnika. Toda, kako bo, če si nekega dne ljudje tudi teh vprašanj kot takih ne bodo zastavljali oziroma če bodo tudi nanje odgovarjali brez ‚boga‘? Potem pridejo sekularizirani podtaknjenci krščanske teologije, filozofija eksistence in psihoterapevti in dokazujejo samozavestnemu, zadovoljnemu, srečnemu človeku, da je dejansko nesrečen in obupan, in nočejo dopustiti, da bi bil v stiski, o kateri sploh ničesar ne ve in da ga iz nje lahko rešijo le oni. Kjer je zdravje, moč, gotovost in enostavnost, tamkaj vohajo

sladki sadež, ki ga glodajo ali pa vanj položijo svoja pokvarjena jajca. Merijo na to, da človeka najprej naženejo v notranji obup in potem so dobili igro. To je sekularizirani metodologizem. In koga ujame? Majhno število intelektualcev, degenerirancev, take, ki imajo sebe za najpomembnejše na svetu in se radi ukvarjajo sami s seboj... Preprosti človek nima niti časa niti veselja, da bi se ukvarjal s svojim eksistenčialnim obupom in svojo morda skromno srečo motril z vidika ‚stiske‘, ‚skrbi‘ in ‚nesreče‘.

Napad krščanske apologetike na polnoletnost sveta imam najprvo za brezmiselno, drugič za nedostojno in tretjič za nekrščansko. Brezmiselno, ker se mi zdi kot poskus vrniti moža v njegovo puberteto, da postane odvisen od golih stvari, potiska se ga v probleme, ki za njega dejansko niso več problemi. Nedostojno, ker se skuša izkoristiti slabosti človeka za njemu tuje in nesvobodno potrjene smotre. Nekrščansko, ker se Kristus zamenjuje z določeno stopnjo religioznosti človeka, zamenjuje se s človeškim zakonom. . . .

Potisnitev boga iz sveta, iz javnosti človeške eksistence je vodilo k poskusom, da se ga zadrži v območju ‚osebnega‘, ‚privatnega‘, ‚notranjega‘. In ker ima vsak človek nekje še sfero privatnega, se zdi, da je bog na tem mestu še najlažje dosegljiv. Grobo rečeno — skrivnosti spalnice to je območje intimnega od molitve do spolnosti, postajajo lovišča modernih dušebrižnikov... Bog kot moralna, politična, naravoslovnostna delovna hipoteza je odstranjena, premagana, prav tako kot filozofska in religiozna delovna hipoteza (Feuerbach!). K intelektualni poštenosti sodi, da se opusti ta delovna hipoteza, kolikor daleč in kjerkoli jo je mogoče izključiti.

Princip srednjega veka je heteronomija v obliki klerikalizma. Povratek k njemu je lahko samo korak obupa, ki je odkupljen za ceno intelektualne poštenosti. Bog, ki nas pusti živeti v svetu brez delovne hipoteze boga, je bog pred katerim trajno stojimo.« (Dietrich Bonhoeffer: *Widerstand und Ergebung*, München, 1978, str. 158—178).

Za Bonhoefferja je zgodovinski proces avtonomizacije človeka, ki se je začel že v 13. stoletju in se širi na vsa področja, zgodovinsko nujen ter ni rezultat neke načrtne ateizacije, brezbožnega komunizma in ateizma ali zarote samega antikrista. Za mnoge verne in neverne je zgodovinsko spoznanje teologa Bonhoefferja že postala samoumevna in očitna resnica, ker spoznavajo moralne kvalitete nereligioznih ljudi pri vsakodnevnem delu, v šoli, v samoupravnih organih, doma, na zabavi in se z njimi odlično človeško razumejo. Spoštovani teologi, resnica tega sožitja vas peče in skrbi. Snemite si z glave masko, ki vam preprečuje, da bi to resnico tudi teoretično-teološko priznali v vsem pomenu in razsežnosti. Teolog Dietrich Bonhoeffer je tvegala ta pogum in imajo ga tudi številni naši verniki, ki do tega spoznanja ne prihajajo po filozofski poti, ampak iz vsakdanjega sožitja z nevernimi ljudmi. Niso študirali

teologije, zato vidijo, da predpostavka boga za človekovo moralno vedenje ni nujna, kot je že davno postala nepotrebna v naravoslovju z znanim Laplaceovim izrekom. Sicer pa to ni spoznanje marksistov, ampak že meščanskega prosvetljskega materializma in filozofskega idealizma Fichteja z njegovo avtonomijo absolutnega Jaza. Marksizem je drugače historično materialistično, tostransko, zemeljsko, posvetno utemeljil družbeno naravo moralnih odnosov in norm.

Oznaka »ateist« za delovnega tovariša ali znanca iz soseske je za mnoge verne ljudi postala popolnoma prazna, nebitvena in nepotrebna. Druga človeška in življenjska merila so zanje pomembnejša. Isto velja tudi za odnos marksistov in drugih filozofskih materialistov in ateistov do vernih ljudi. Spoštovani teologi, zunaj življenja stojite ali pa nas hočete osrečiti z drugačnim življenjem, ker se tako krčevito oklepate ontoloških razlik, s pomočjo katerih bi radi izmerili človekovo vrednost. Samoupravni socializem omogoča idejni pluralizem, toda ne takšnega, ki bi izrinil in likvidiral marksizem. Prostora za idejni pluralizem bo toliko več, kolikor bolj bo izginjala razredna osnova za grupiranje in bodo idejne razlike vse bolj izstopale zgolj kot osebne kvalitete in odlike ljudi, ne pa kot kazalec razrednih interesov in sredstvo boja za politično oblast.

Različne komponente marksizma nimajo enakega pomena za posamične sedanje družbene praktične in idejno-teoretične probleme. Sprejemanje ali nesprijemanje filozofsko-ontoloških stališč marksizma ne sme imeti selektivne vloge pri odločanju, kdo vse lahko daje svoj prispevek k izgradnji brezrazredne samoupravne družbe. S tega družbeno-revolucionarnega vidika mora ontološka filozofska komponenta stati v ozadju in biti podrejena revolucionarnemu humanističnemu jedru marksizma, ki je tudi najbolj spotakljiv za vso konservativno in idejno miselno naravnost, ne pa njegova filozofsko-ontološka razsežnost.

Jasno je, da teologi in verniki ne morejo sprejeti nekaterih ontološko-filozofskih postavk marksizma, toda nobenega razloga ni, da bi morali zaradi tega biti sovražni in odklonilni do njegove širše družbeno-antropološke, politične vsebine in da bi ne ostali z njim v ustvarjalnem in dostojanstvenem razgovoru. Še manj vzroka je, in mnogo bolj usodno bi bilo, če bi zaradi materialističnih postavk marksizma odklanjali identificiranje s samoupravno prakso. Tudi ateisti in marksisti ne morejo in ne nameravajo spreobrniti teologov in vernikov, vendar to ni ovira, da ne bi mogli imeti pozitivnega vrednotenja in odnosa do mnogih elementov religije in teologije. Spoštovani teologi, naša človeška odgovornost je, da napore usmerimo v skupne točke mišljenja in prakse, ne pa v tisto, kar nas bo vedno razdvajalo. Za marksiste se v religiji in teologiji razkrivata na svoj način samo človek, družba ter njuna zgodovina. Če marksisti ne priznavajo boga, to še ne pomeni, da sta zanje religija in teologija brez vsebine in smisla.

Spraševati se morajo tako kot mladi Hegel, kako povrniti na Zemljo tisto veliko bogastvo, ki ga je človek prenesel v nebo. Marksisti poskušajo na svoj način poglobiti razumevanje religije, da bi bolje razumeli sebe in zgodovino. Ne sprejemajo religije, je pa tudi ne preganjajo, ampak jo puščajo, da živi svoje lastno življenje, dokler ima zgodovinski smisel, vrednost in moč za sedanjost in prihodnost.

Svetovnonazorskega idejnega vidika marksizma ne moremo osiromašiti in zožiti na dilemo med religijo in filozofskim historičnim materializmom. To ontološko dilemo zastrujejo in postavljajo v ospredje teologi, ne pa marksisti, da bi prišlo do politične-družbene diferenciacije med ljudmi po tem abstraktnem problemu. Konec koncev niso ateisti samo marksistični materialisti, ampak tudi drugi filozofski materialisti in idealisti. Zelo pomembno je, za kakšno zgodovinsko podobo materializma in teologije gre: ali za takšno, ki teoretsko omogoča praktično sožitje ljudi, ali pa za takšno, ki jim prišepetava konflikt in nezaupanje v imenu dozdevno višjih teološko-filozofskih resnic.

Seveda pa obstojijo tudi razhajanja o tem, kaj se misli z ontološko komponento marksizma. Lahko gre zgolj za nekakšno nezgodovinsko, brezčasno, naturalistično-kozmolóško ontologijo — ali pa gre za družbeno zgodovinsko zasnovano in posredovano ontologijo. Če je v nekatereh zvezah ontološka komponenta marksizma postala nebistvena, to še ne more pomeniti, da je postala nebistvena in odvečna nasploh. Tudi v teološki misli je prišlo do pomembnih zgodovinskih premikov glede načina utemeljevanja religioznih ontoloških tez. V enem delu teologije se poudarek z bolj ali manj kozmolóško-naturalistične in arhaične sveto-pisemske utemeljitve premika v modernizirano antropološko, etično, eksistencialno, psihološko utemeljitev. Ko bo ta zgodovinsko določena varianta izčrpala in izživelá svoje možnosti, lahko pričakujemo tudi renesansno naturalistične-kozmolóške utemeljitve, ki se bo povezovala in koketirala z naravoslovnimi znanstvenimi odkritji in s filozofsko razsežnostjo teh odkritij.

Verjetno se tudi pod pritiskom marksističnega pojasnjevanja religije, ki se je doslej osredotočalo predvsem na politično-ekonomske zgodovinske razloge, na naravo dela in delitev dela, teološka pojasnitev religije umika iz občé kozmolóške utemeljitve religije v splošno antropološko eksistencialno-psihološko, češ religija je lastnost občega človeškega bistva, njegovega odnosa do veselja in njegovih temeljnih eksistenčnih situacij, kot so smrt, bolezen, razočaranje, ljubezen idr.

Dokler bodo obstajale potrebe in poskusi racionalne utemeljitve ontoloških religioznih izhodišč, toliko časa bodo upravičeni tudi miselni odgovori na takšne racionalizacije. Ne glede na to pa se moramo marksisti zavedati, da iz vsiljene racionalistične dileme »teizem-ateizem« izhajajo tudi logično omejeni odgovori. Logični izhodi in argumentacije iz te dileme se ne smejo slepiti, da so nadomestilo za *praktično* zanikanje

teorije ustvarjenja, ki je lahko edino samoustvarjenje človeka in prek tega tudi uvid v samozadostnost in samobitnost narave. Iz logičnega mišljenja ne izhaja dejanska eksistenca. V tem je njegova nemoč. Ta moč pripada praksi, dejanskosti in je ne more nadomestiti nobena logična ali dialektična virtuoznost in umetelnost. Ko se logično mišljenje zapleta v dileme in tudi v dileme »teizem-ateizem«, rado pozablja na to svojo nemoč. Zavedanje te nemoči je že višja moč in odpira nove možnosti za dejansko razrešitev nepomirljivih antinomij. Naravnano je k zgodovinskemu preseganju nespravljivih nasprotij, ki teh nasprotij več ne potrebuje in se giblje v novi kvaliteti v novem praktičnem ter miselnem zgodovinskem okviru.

Naši slovenski teologi so zaskrbljeni nad dozdevnimi krivicami in nasiljem, ki se dogajata mladim ljudem, ker se morajo učiti marksizma, toda molčijo, kakšna krivica se je dogajala celo stoletje generacijam, ki jim je meščanski šolski sistem v kooperaciji s cerkvijo in njenim ideološkim monopolom sistematično onemogočal in kratil pravice, da bi se seznanili z marksizmom. Kakšna je bila tedaj svoboda v šoli za marksistično in komunistično prebujajočo se mladino? O tem nam lahko še živo in neposredno spregovorijo vsi borci proti kapitalistični družbi po vsem svetu. Kakšna je bila dolga stoletja svoboda za svobodomislece in ateiste v družbi, kjer je na vseh področjih življenja prevladoval religiozni pogled na svet? Bili so prezirani in izobčeni, kajti živeti brez boga je pomenilo biti manj vreden kot žival in razglašeni so bili za nemoralne ljudi.

Moralna diskvalifikacija marksistov, komunistov in ateistov se še danes pojavlja v bolj ali manj prefinjeni ali grobi obliki. Kje je bila cerkev v svoji borbi za enakopravnost svetovnih nazorov, ko marksizem ni imel nikakršnega mesta v meščanski razredni šoli, ampak so ga policijsko preganjali in klevetali na vse mogoče načine? V vsakem šolskem sistemu se reflektirajo temeljni družbenopolitični ekonomski odnosi družbe in temeljna idejna orientacija družbe. Naša samoupravna socialistična družba v svojem odnosu do šolskega sistema ne more biti izjema. Naš mladi rod ima vso pravico, da se seznanijo z marksizmom v vsej njegovi razsežnosti, nihče pa ga ne more siliti, da se z njim poisti in sprejeme za svojo osebno stvar, za svoj življenjski nazor in prakso. To je stvar njegovega socialnega izkustva in svobodne odločitve. To, da marksizem poznaš, še ne pomeni, da ga tudi sprejemaš, prav tako kakor poznavanje religije ni isto kakor religioznost. Če lahko to že okvalificiramo za ideološko nasilje, potem tudi ateisti in marksisti lahko sumničimo, da cerkev izvaja duhovno nasilje nad državljani, ko jih izobražuje in vzgaja v religioznem duhu. Vrednostno odklanjanje ali zavračanje marksizma nima in ne sme imeti nikakršnega vpliva na ocenjevanje snovi, če učenci pokažejo, da vsebino poznajo, niso je pa intelektualnovrednostno sprejeli za del svoje osebnosti in prepričanja. O idejnem nasilju bi lahko govorili, če bi v šolah izvajali pritisk in sankcije zoper tiste, ki

vrednostno odklanjajo marksizem. Marksizem pa je tudi znanje in se ga je zato treba učiti in ga ocenjevati kot vsako drugo znanje.

Dostojanstveno in korektno je v šoli treba predstaviti religijo v vsej njeni družbenopolitični zgodovinski vlogi, njeni moralnoetični in filozofski razsežnosti ter njena zgodovinska razmerja do znanosti. Tega ni treba storiti zaradi cerkve kot institucionalnega varuha in propagandista religije, ampak zaradi spoštovanja religiozne prakse, misli in občutkov enakopravnih državljanov. Učence je treba seznaniti tako s slabimi kot z najboljšimi variantami teološke kritike marksizma, pa tudi z variantami marksističnega razumevanja religije, cerkve in teologije. Pri pisanju učbenikov, kjer se teme te vrste izrecno posebej obravnavajo, je potrebno široko strokovno sodelovanje zgodovinarjev, politologov, filozofov in še zlasti vseh tistih, ki se poklicno ukvarjajo z raziskovanjem različnih vidikov religije in cerkve.

Vsestransko informiranje in posredovanje marksizma v šoli ne izključuje, da se učenci in študentje takoj ali kasneje svobodno poistijo ali ne poistijo z marksizmom in sprejmejo neko drugo filozofsko orientacijo, ki pa seveda ne more postati ideološko-politično sredstvo boja proti samoupravni družbi. Teologi mogoče menijo, da bi se mladina za marksizem najbolj svobodno odločila, če sploh ne bi imela možnosti, da se z njim sistematično seznanijo. Katera idejno-družbeno-filozofska usmeritev naj potem nastopi v šoli namesto marksizma? Heideggerjanstvo, neopozitivizem, strukturalizem, funkcionalizem, religija, scientizem, tehnokratizem idr.? Dovolj zgodovinskega izkustva se je nakopičilo, da nihče po svetu ne verjame v pravljico o idejno nevtralni šoli, kjer bi vse družbeno-filozofske usmeritve z absolutno pravičnostjo in enakopravnostjo obstajale druga ob drugi kot nezainteresirani miselni sistemi. Otroci, dijaki in študentje imajo zunaj šole dovolj možnosti, da se seznanijo z religijo v taki obliki in na tak način, kot je njihova potreba in kot želijo starši otrok in poklicni predstavniki religije.

Teologi bodo rekli, da učenci še niso dozoreli, da bi se svobodno odločili, toda tudi religija in nobena družba ne čakata z vzgojo in izobraževanjem, dokler otroci ne dorastejo, da bi se svobodno odločili, kaj se bodo učili. Smo se mar svobodno odločili, da se rodimo, so se novorojenčki svobodno odločili, da jih nesejo ali ne nesejo h krstu, da hodijo ali ne hodijo k verouku, da hodijo v šolo ipd.? Črtajte te oblike nesvobode v imenu svobode novorojenčkov in ostali bomo brez njih. Otroci odraščajo v svetu, ki so ga oblikovali odrasli in ne morejo se vzgajati in izobraževati zunaj temeljnih odnosov v družbi in njene temeljne idejne orientacije. Spoštovani teologi, dolga stoletja ste imeli duhovni idejni monopol v marsikateri družbi, bodite malo bolj krščansko skromni, nesebični in dobrohotni in v imenu krščanske pravičnosti pustite še marksizmu zgodovinsko priložnost, da v naslednjih stoletjih pokaže, kaj lahko stori za človeka, moralo in svobodo in kaj lahko storijo

vsi, ki sicer marksizma ne sprejemajo, vendar ga tudi ne sovražijo in ga nočejo izriniti iz šole in družbe.

Bogastvo marksizma je neprimerno širše kot zgolj filozofija v ozkem pomenu besede. Marksizem predvsem sploh ni samo nazor med množico drugih nazorov in teorij, ampak je tudi vgrajen v naše samoupravno družbeno življenje, je teorija in praksa odpravljanja razrednih pogojev človekovega življenja, in to je njegova bistvena kvaliteta, ki ga loči od vseh drugih svetovnih nazorov, ki so dejansko bolj ali manj samo »nazori« ali zgolj teoretična kritika ali pa obramba horizonta razrednih družb. Teološka misel stalno siromaši in ubija revolucionarno dušo marksizma s tem, da ga skuša predstaviti zgolj kot »svetovni nazor« med številnimi drugimi nazori, ki se z njimi bojuje za teoretično idejno prevlado.

Če je naš cilj brezrazredna samoupravna družba, v tem cilju še ni nobene zahteve in želje, da naj bi ta družba bila ateistična brezrazredna družba. Mene v sedanjosti prav nič ne moti možnost, da bodo v komunistični družbi nemara tudi religiozni ljudje. Odgovor na vprašanje, ali bo komunistična družba religiozna ali nereligiozna, prepustimo prihodnosti, poglobitno je, da bo brezrazredna družba enakopravnih ljudi. Zakaj bi naše sožitje danes ovirali z neko hipotezo o prihodnosti religije? Vprašanje o odmiranju religije postane sholastično, če hoče biti rešeno enkrat za vselej, ko se zgodovina še ni dopolnila.

Koliko je religija dejansko avtentična človekova potreba, bo lahko pokazala resnično šele v brezrazredni družbi, kajti razredna funkcija religije je deformirala tudi religijo in zožila njeno možno širšo vrednost in pomen. Kot bo verjetno še v brezrazredni družbi marsikdo svoje dileme razrešil tudi s samomorom, tako bo mogoče marsikdo svojo socialno-psihološko in miselno stisko razrešil v religiozni pojasnitvi. Če bo tako bolj zadovoljen, srečen in pomirjen, zakaj bi mu odvzemali to možnost?

JOŽE ŠTER

Materializem in morala

Zdi se, da so etika-morala-idealizem-materializem čisto filozofski problemi in nekaj, kar je s praktičnega vidika nepomembno ali vsaj zelo stranskega pomena. Ljudje, stranke, šole itn. se spopadajo o vrednotah, o hierarhiji vrednot, ne pa o njihovem idealističnem ali materialističnem nebu; za moralno prakso so pomembne vrednote, ki naj jih uresničujejo, ne pa materialistična ali idealistična razlaga in utemeljitev teh vrednot.

To naj bi potrjevala tudi naša izkušnja, saj so se recimo v času NOB in revolucije marksisti (materialisti) in verniki (idealisti) borili z ramo ob rami za iste vrednote.

V zgodovini marksizma je glede vprašanja materializem-idealizem znanih dokaj različnih stališč. V socialni demokraciji druge internacionale je to veljalo za postransko vprašanje, njena glavna avtoriteta — Kautsky pa je celo dokazoval, da je marksizem mogoče združiti z vsako filozofijo. Nasprotno pa je Lenin utemeljeval svojo kritiko idealizma s spoznanjem, da je razmah idealizma ogrožal revolucionarnost ruskega proletariata.

Če sodimo po vse bolj ogorčenih napadih nekaterih slovenskih teologov na materializem, je zanje to vprašanje še veliko pomembnejše kot pri Leninu. Pri tem morda ni nepomembno, da so ti teologi od nekdanje kritike ateizma prešli v napad na *materializem*. Pri tem ne gre zgolj za uporabo drugega termina, sprememba je globlja.

Materializem in moralnost

Jenžekovič že vrsto let piše, da so razlike med krščansko in marksistično etiko *nepomembne*, pač pa se razlike začno pri utemeljevanju vrednot. Teh sploh ni mogoče znanstveno utemeljevati, ampak le modroslovno (filozofsko). »Izkustvene znanosti sprejemajo od filozofije svoja osnovna načela in del miselnega ogrodja, ki veže pojave v sestav, filozofija pa sprejema od izkustvenih znanosti njihova dognanja, da dopolnjuje z njimi svojo lastno zgradbo: celosten pogled na svet in življenje, da izoblikuje človeku svetovni nazor. Znanost, ali bolje znanstvenik pa potrebuje modroslovje tudi zato, ker izkustvena znanost s svojimi postopki ne more izdelati etike, ki je človeku bolj potrebna kot vse drugo.«¹ Toda: »Filozofija, vera in znanost se gibljeta vsaka na svoji ravnini. (. . .) Neposredno nasprotje med izkustveno znanostjo ter modroslovjem in zlasti vero je povsem izključeno . . .«² »Glavna hiba laiške etike je v tem, da visi nekako v zraku . . .«³ »Materialist si mora poiskati razloge za brezpogojnost npravnega ‚moraš!‘ izven svojega nazora.«⁴ Razlika med krščansko in marksistično etiko torej ni v vrednotah, pač pa v njihovem utemeljevanju. Ta razlika ni (in ne more biti) stvar znanosti, ampak le filozofije (modroslovja), svetovnega nazora, vere. Materializem (marksizem) etike oziroma morale ne more utemeljiti; etiko je mogoče utemeljiti le idealistično, ali še točneje, *le s pomočjo vere v Boga*.⁵ Kakorkoli

¹ J. Janžekovič, *Smisel življenja*, MD, Celje 1966, str. 48.

² Prav tam, str. 49.

³ J. Janžekovič, *Krščanstvo in marksizem*, MD, Celje 1976, str. 104.

⁴ Prav tam, str. 261.

⁵ V. Grmič priznava, da se »do neke mere etika lahko utemeljuje tudi materialistično oziroma brez vere v boga (Znamenja, 6/1976, str. 489).

se kdo s temi tezami strinja ali ne, mora vendarle priznati, da so jasna in izpeljevana na dostojnem filozofskem nivoju.

Bistveno drugače vidi stvari »teološka mladež«. Poglejmo najprej T. Stresa. »Analogno temu se nam ob primeru marksistične materialistične razvojne tendence postavlja vprašanje, če ni ravno ateistična usmerjenost, ki so jo klasiki marksizma tako zagrizeno poudarjali, v veliki meri vzrok za to, da je marksistična ideologija kazala tako malo razumevanja za duhovno plat spraševanja in dela za boljšo prihodnost«. In odgovor: »Zanikanje vsakršne oblike religioznosti je šlo vstric z omalovaževanjem duhovnosti in etike.«⁶

Morda so z neke strani na modroslovni ravni stvari res videti takšne. Toda, tem slabše tedaj za tako modroslovje. Če se držimo znanstvene ravni, izkustva, bo podoba popolnoma drugačna.

Ali marksizem res zanemarja duhovne vrednote? Mu gre res le za materialne vrednote in koristi? Je bil klasikoma edini ali glavni cilj odprava izkoriščanja in izboljšanje gmotnega položaja proletariata ter najrevnejših? V kakšnem vulgarnem marksizmu, v sindikalizmu, v delu socialdemokracije je bila odprava izkoriščanja, boj za izboljšanje materialnega položaja res glavni ali celo edini cilj? Osrednji cilj, najvišja vrednota marksističnega gibanja je *osvoboditev* človeka, je *človečna* družba, je komunizem. Gre torej za družbo, kjer bodo odpravljene vse oblike izkoriščanja, zatiranja, podrejanja, hlapčevanja; in v tem tudi osvoboditev od meščanskega predsodka, da je človekova sreča v »imeti« (denar, bogastvo). (Upam, da Stres osvoboditev človeka oziroma svobodo po svoji kvalifikaciji ne bo štel med materialne vrednote.) V okviru takega moralnega cilja so se marksisti borili tudi za *svobodo* kritike, mišljenja, vesti. Za večino cerkvene hierarhije, zlasti pa za njen klerikalni del, je znano, na kateri strani te barikade je bila. Ne vem, morda je s kakšne modroslovne strani videti, da tak materializem (marksizem)⁷ omalovažuje duhovne vrednote, idealizem (religija s svojim konstantinizmom, klerikalizmom) pa jih visoko vrednoti?

Milijoni marksistov (materialistov) so se odpovedali svojemu udobju, materialnim koristim, čutnim užitkom in se žrtvovali za svoje *ideale*; nobeno modroslovje ne more zbrisati dejstva, da so prav marksisti (materialisti) v sodobnem svetu (v Sloveniji, v Jugoslaviji) naredili največ za narodno in razredno *osvoboditev*; da jim ni bilo žal žrtev, da so milijoni dali največ, kar so imeli — svoje življenje.

Mar ni nekoliko nenavaden ta materializem, ki tako malo dá na materialne vrednote!?

⁶ T. Stres, *Razvoj povojne jugoslovanske marksistične teorije religije*, Družina, Ljubljana 1977, str. 56 — podčrtal J. Š.

⁷ Če pravim materializem, mi to vseskozi pomeni marksistični materializem. Tu naj samo opozorim, da slovenski teologi — namerno ali nenamerno — stalno z materializmom razumejo le mehanski in vulgarni materializem XVIII. stoletja.

Stres je nedvomno dovolj strokovno izobražen, da dobro loči *filozofski* materializem od *etičnega* materializma ter materializem v *vsakdanjem* moralnem pomenu besede. Njegov poskus, da bi marksističnemu materializmu (in vsakemu ateizmu sploh) *podtaknil* pomen vulgarnega moralnega materializma, tj., pojmovanja, da so vredne le materialne koristi, oziroma čutni užitki⁸, zato lahko štejemo kot *zavestno* ponarejanje. (Poštenje je menda tudi duhovna vrednota!) To zavajanje ima čisto določen cilj. Dokazati hoče, da tisto, kar preprost človek razume z vulgarnim moralnim materializmom, velja za vsak materializem. Vsak preprost človek ve, da tak moralni materializem pomeni nekaj *moralno slabega*, ker pa nima filozofske izobrazbe, mu modroslovno izobraženi Stres zdaj razlaga, da *vsak materializem pomeni nemoralnost*.

To je dvojna morala!

Žal to sploh ni osamljeno stališče med teologi slovenske cerkve. Najbolj čudno »modroslovno« podoba je to pojmovanje dobilo v Ošlakovem prispevku v Telexu, kjer materializem obdolžuje za fašizem, kult osebnosti, za čarovnice in podobne moralne »krasote«, da bi končno proglasil, da »nauk, ki pojmuje človeka zgolj kot bitje proizvodnje in porabe⁹, zgolj kot bitje dohodkovnih odnosov, nima s socializmom — še manj pa z moralo — ničesar opraviti«. Marksistični materializem je torej kriv za fašizem in stalinizem, za čarovnice in inkvizicijo, socializem pa je tvorba — ve se, katerega nauka.

In kakšno je stališče *uradne* cerkve, *vodstva* slovenske cerkve do vprašanja materializma in morale? Žal se tu zelo pogosto srečujemo s čisto nič »modroslovnim«, ampak čisto prostodušnim *enačenjem ateizma (materializma) z nemoralnostjo*.

Dovolj je, če pogledamo v veroučne *učbenike*, pa bomo videli (v nasprotju z načelnimi izjavami v teh učbenikih), da se skoraj v vseh metodičnih, konkretnih primerih kaže kot nemoralna oseba ateist (ali kdor je vero že izgubil) in narobe, kot moralno dober vernik.

Tudi v Družini (glasilu slovenskih škofov!) lahko pogosto beremo misli, ki brezverce (ateiste, materialiste) izenačujejo z nemoralneži: »... Če starši ne živijo po veri, ne prejemajo zakramentov, ne hodijo k maši, ne molijo doma, ne morejo pričakovati od svojih otrok nič dobrega.«¹⁰ »Samo s pomočjo Cerkve se morejo otroci rešiti nemorale«, pravi škof Jenko.¹¹ Brezverska vzgoja »dobrega človeka nagiba bolj k grehu in strastem, kakor pa h kreposti. Govoril si bo: saj greha ni, saj ni razlike med dobrim in zlim.«¹² Brez krščanske vere človek, »ne

⁸ Primerjaj: Družina 44/1979, str. 5. Tu Stres izrecno pravi, da je za marksistični materializem *edini* smisel življenja koristnost za družbo in pametno uživanje.

⁹ Tudi po Stresu je za materialista človek »samo delavec-proizvajalec«. Prav tam, str. 5 in 6.

¹⁰ Družina, 6/1968, str. 7.

¹¹ Družina, 17/1968, str. 1.

¹² Družina, 22/1968, str. 8.

pozna več hierarhije vrednot.¹³ Življenje nekatoličanov je zgubljeno, je zgrešeno, brezsmiselno, so duhovni predpubertetniki, divja drevesa, življenjski pustolovci ipd.¹⁴ Vse, »razen krščanskega humanizma je lažni humanizem«.¹⁵

V učbeniku za katoliške mladostnike beremo: »Brez vere ni mogoče pravično živeti.« »Človek je po naravi slabič, zločinec.« »Kjer ni vere, je praznina, dolgočaje, žalost in obup.«¹⁶

Tudi sedanji borci za pravičnejšo, enakopravnejšo, moralnejšo slovensko družbo, teologi v Družini (44/1979) so enakega mnenja. Za Stresa so materialisti, ateisti tisti, »ki nočejo priznati, da nimajo odgovora na vprašanje po smislu življenja in smrti . . .« (str. 6). Ali F. Rode: »Če se je človek oddaljil od tega nadnaravnega vzora, je vedel, da zahaja v nered, v nesmisel, v kaos« (str. 12). Njihovo življenje je torej brezsmiselno! Tudi tisti, ki so dali svoje življenje za svobodo (tudi T. Stresa in F. Rodeta), so ljudje, ki so živeli (če so bili ateisti) brez smisla, bili so brezsmiselna bitja. Biti je treba *brez smisla* in *brez morale*, da se lahko pripoveduje take »modrosti« slovenskemu ljudstvu v letu gospodovem 1979!

In: »Najbistvenejša poteza dobrega je vera.«¹⁷ »Človek ni slab zato, ker je veren, ampak ker ni dovolj veren.«¹⁸

Kakorkoli torej obrnemo materializem (ateizem, marksizem) in naj ga obravnavamo z modroslovne strani ali vsakodnevne moralne prakse, vedno se pokaže, da je nemorala. Naj žive in mrtve priče govorijo o razmerju materializma in idealizma do fašizma, belogardizma, anti-komunizma, socializma, klerikalizma . . ., karkoli, nekateri v slovenski cerkveni hierarhiji trdijo *materializem = nemorala*, *idealizem = morala*!

Le kaj je ob takšnem načinu mišljenja sam socializem? In kaj je lahko? Če je marksizem (materializem) »idejni temelj našega samoupravnega socializma«, če je ZK vodilna idejna sila te družbe, kakšen je potem po moralni oceni lahko ta socializem? Je lahko kaj drugega kot »lažni humanizem«, »nečloveški humanizem«, nemoralni sistem? In kaj ob tem pomeni hkrati prisegati na samoupravni socializem — kot delajo ti teologi?

Da to ni dvojna morala?

Prerok Marx je zelo dobro napovedal tele slovenske teologe: »Tako v krščanstvu kot v kapitalizmu je človek za sebe in po sebi enako vreden. V prvem zavisi vse od tega, ali ima človek vero, v drugem od tega, ali ima kredit«. (MEW 26/3, s. 442)

¹³ Družina, 1/1970, str. 3.

¹⁴ Družina, 8/1966, str. 1, 9/1966, str. 1, 11/1969, str. 13, 2/1970, str. 11, 6/1971, str. 7, idr. Podobno v mladinskem glasilu Ognjišče in veroučnih učbenikih.

¹⁵ Družina, 7/1971, str. 16.

¹⁶ F. Mihelčič, *Na pragu življenja*, I. del, Ljubljana 1969, str. 31, 45, 46 idr.

¹⁷ Družina, 12/1969, str. 13.

¹⁸ Družina, 2/1969, str. 10.

»Predvsem bi hotel končno še pripomniti — pravi škof Grmič — da se mi zdi sploh pogubno postavljati trditev, da je vse dovoljeno, če ni boga, kajti to je lahko potuha za tiste, ki nič ne mislijo, in sicer za neverujoče in verne. Neverujoči si potem lahko domišljajo, da jim je res vse dovoljeno, verni pa lahko pridejo do napačnega sklepa, da so že zaradi tega, ker priznavajo Boga, najbrž na pravi poti. Tako lahko s takšno krilatico rušimo ali pačimo vero, ugašamo Duha v enih in drugih. Večkrat se za omenjeno krilatico skrivajo zagovorniki raznih ‚izmov‘ med vernimi ljudmi, posebno integriteta in supernaturalizma, in z njo pokrivajo tudi svojo nenravnost. Kakorkoli že, vsaj to moramo priznati, da je Bog nekdo drug kakor človek in da zanikanje Boga ni nujno povezano tudi z zanikanjem človeka, da nevera ne vodi nujno v nihilizem.«¹⁹ Da »teološka mladež« na ta način »pokriva svojo nenravnost« zgovorno dokazuje priloga Družine — Znamenja in klicaji (44/1979).

V uradnem²⁰ nastopu uradnega glasila slovenskih škofov — v Družini — proti državi zaradi »podajanja izkrivljene podobe krščanskih stališč« v učbenikih *Družba in socialistična morala* (za 7. in 8. razred osnovne šole) že takoj na začetku zvemo od T. Stresa: »Izvor teh pomanjkljivosti je prav gotovo enostrano, materialistično gledanje na človeka . . .« (Družina 44/1979, str. 5).²¹

Po »neizkrivljenem« Stresovem stališču je za materialista »najvišji in zadnji smisel življenja urejeno uživanje ob prizadevnem delu za večjo blaginjo človeštva«, človek je za materialista »samo delavec in proizvajalec«, je »sredstvo in orodje za dobro vrste«, »posameznik je le sredstvo družbe in človeške vrste«, »zanj je pomembna koristnost družbi, koristnost sebi pa le toliko, kolikor omogoča urejeno in srečno uživanje tega sveta«; človek je za materialista »na svetu samo zato, da bi služil drugim, se pravi človeški vrsti, kot to velja za živali« (str. 6). Po »neizkrivljenem« materialističnem pojmovanju je torej človek = žival! Je brezsmiselno itn. bitje.

Na koncu sicer Stres pravi, da socializmu (in njegova »idejna podlaga« je marksizem [materializem], pravi Perko) »ni in ne more biti tuja (!) misel o človeku kot osebi, kot subjektu«.

Po neizkrivljenem krščanskem stališču pa je »človek oseba, je cilj ali absolutna vrednota, ne pa sredstvo«. V Stresovem spisu zaman iščemo »neizkrivljeno krščansko stališče« o človeku kot božji *lastnini*. Pastoralna konstitucija (2. vatikanskega koncila) v 16. členu pravi: »Na dnu vesti človek odkriva postavo, ki si je ne da sam, temveč se ji mora pokoravati.« Pokojni slovenski teolog Truhlar to misel takole komentira: »Torej ne gre za etično avtonomijo, v kateri bi si človek sam pisal za-

¹⁹ V. Grmič, Utemeljitev laične etike, Znamenja 6/1976, str. 490.

²⁰ V uradnem zato, ker se uredništvo z ničemer ne distancira od objavljenih stališč, kot je to storilo še pred dvema leti v podobnem napadu Križnika na avtorje omenjenih učbenikov.

²¹ V nadaljevanju teksta so vse dobesedne navedbe in besede v narekovajih, če ni drugače navedeno, iz te številke Družine.

kon, marveč za etično heteronomijo: postava, ki jo človek v vesti odkriva, izraža hotenje nekoga drugega.«²² »Pokoravati se tej postavi« je lahko človekovo dostojanstvo, toda ostaja dejstvo, da človek ni avtonomno bitje, da je božja lastnina. Je tedaj orodje in sredstvo nekoga, ali pa je svoboden in oseba? Tudi v Družini lahko večkrat beremo, denimo to, da je človek »samo orodje Sv. Duha«.²³

»Kdor pa predpostavlja le človeška merila, ta dopušča tudi človeško manipulacijo z moralo«, pravi Steiner. Če sodimo po »neizkrivljenih krščanskih stališčih« teh teologov, tudi božja merila dopuščajo kar lepo mero »manipulacije z moralo«.

Materializem in šola

Ti teologi se še zlasti razumejo na vprašanje šola-nasilje. To ni presenetljivo, saj ima cerkev večstoletne izkušnje s tem nasiljem, še zlasti, odkar obstaja marksizem. Potem ko je cerkev »nenadoma nekaj razsvetlilo«, je odslej za svobodno vzgojo.

F. Perko citira izjavo SZDL, »da mora biti pouk v šoli socialistične samoupravne družbe znanstven, vzgoja pa socialistična. Naloga šole ni v tem, da rešuje metafizična (neizkustvena) vprašanja, kot so, npr., vprašanje o obstoju ali neobstoju Boga. Mladega človeka navaja k iskanju odgovorov o bistvu in naravi človeka, družbe in sveta z znanstvenih izhodišč, z znanstveno metodo in izkustvenimi dejstvi...« Dalje se strinja tudi z mislijo (v učbeniku *Družba in socialistična morala*): »Prav sicer pravi, da je znanstveno mišljenje ateistično, namreč po svoji metodi.« T. j., da znanost »poskuša vse razložiti brez boga« (str. 7). Toda o citirani izjavi SZDL Perko pravi: »... Moremo pa se verni v bistvu z njo strinjati, ker nam 'znanstveno' in 'socialistično' ne pomeni tudi ateistično.« »Pač nekoliko nenavadna logika!«, mar ne, tovariš Perko, če uporabim vaše besede. Najprej se strinjati z ateizmom (materializmom) znanosti, z znanstvenim poukom, a hkrati trditi, da znanstveno ne pomeni tudi ateistično, ter se zelo hudovati nad »načrtno ateizacijo« v naši šoli. Če je naša šola znanstvena, znanosti pa je lasten ateizem, kaj naj bo rezultat te šole drugega kot načrtna ateizacija?! Pa tovariš Perko in njemu podobni, ki se tako zavzemate za znanstvenost in dokazujete, kaj v tej šoli ni (ali še ni) znanstveno, mar ne zahtevate načrtno ateizacijo v šoli?

Marksizem je »idejna podlaga naše družbene ureditve«, pravi dalje avtor. In kaj bo taka »družba« hotela? Da mladi rod spozna ta idejni temelj in ga sprejme kot vodilo v svoji praksi. Ali bi lahko pričakovali kaj drugega od »družbe«? Toda ne, se zgraža Perko, sprejeti marksistični

²² V. Truhlar, *Pokoncilski katoliški etos*, MD, Celje 1967, str. 23.

²³ *Družina*, 13/1969, str. 3.

pogled na svet pomeni ateizem, »v tem je zaobsežena načrtna ateizacija«! Seveda je. Toda ne, marksizma ne, v imenu »človekovih pravic« ne! *Dol z marksizmom kot idejnim temeljem naše družbene ureditve! Živela naša samoupravna socialistična družba!*

Morda pa ne gre samo za nekoliko nenavadno logiko?

Morda pa gre za dvojno moralo?

Ti teologi so dovolj strokovno izobraženi in zato tudi niso tako naivni, da ne bi vedeli, kako iz neke teorije *ni mogoče* poljubno izmakniti te ali one opeke, tega ali onega dela, ne da bi s tem spremenili celoto, teorijo, ali celo zrušili vso stavbo. Kam tedaj meri taka zahteva po nemogočem?

Ob neki drugi priložnosti razmišlja T. Stres precej drugače. »Znanstveni moment je lasten marksizmu in s tega vidika ima marksizem prednost pred krščanstvom, ideološki moment pa je močnejši v krščanstvu in tu ima krščanstvo več možnosti kot marksizem. . . . Zato ni čudno, da srečujemo danes poskuse, kako dopolniti eno z drugim, in to z obeh strani.«²⁴ Tu Stres tudi razlaga, da je pravi marksizem, marksizem, ki je sprejemljiv tudi za teologe, le strogo znanstveni marksizem, tj. marksizem brez humanizma, ker ta sodi v svet ideologij.²⁵

Za Perka je sprejemljiv marksizem kot socializem (komunizem, humanizem), ne pa marksizem kot znanost, ker je to materializem (ateizem). Sestavni del marksizma je tudi ateizem. »Jasno je, da verni takega marksizma ne moremo sprejeti in v imenu človekovih pravic upravičeno protestiramo« (str. 8). Za Stresa je sprejemljiv marksizem kot stroga znanost, ne pa marksizem kot humanizem (komunizem). Zdi se, da sta to zelo različni pojmovanji, kakšen marksizem zagotavlja enakopravnost vernih, zdi pa se tudi, da se ti dve koncepciji po svojih namenih sploh ne razlikujeta.

Vsekakor je mogoče, da je izraz znanstveni svetovni nazor tako nesmiseln kot okrogel trikotnik²⁶; odvisno pač od tega, kaj razumemo s svetovnim nazorom. Marksisti sodijo, da je njihov svetovni nazor *znanstven* oziroma *materialističen*. Zakaj?

Ti teologi pravijo, da znanost ne more dokazati boga, da ne more ničesar reči o nadnaravnem, torej o nematerialnem; znanost skuša vse pojasniti z naravnimi, materialnimi vzroki. Znanstveni svetovni nazor pa ni nič drugega kot *ostajanje v okvirih znanosti* (torej tudi *materializma*). Znanstveni svetovni nazor ni nič drugega kot pogled na svet, ki sprejema znanstvena dognanja o naravi, človeku, družbi in tudi o smislu človeka v tej celoti; gre torej za dognanja, ki jih proizvaja znanost in z znanstvenimi sredstvi. Znanstveni, materialistični svetovni nazor se zato vseskozi giblje *znotraj izkustvenega sveta*; torej po priznanju teh teologov

²⁴ T. Stres, *Razvoj povojne jugoslovanske marksistične teorije religije*, str. 160.

²⁵ Prav tam, str. 160 in 162.

²⁶ J. Janžekovič, *Smisel življenja*, str. 49.

samih znotraj sveta znanosti. Zato je ta nazor znanstveni in materialističen (znanost je materialistična).

Logika, ki proglašča vsak svetovni nazor (ideologijo že zato za izvenznanstveni, ker je svetovni nazor, vsako filozofijo za neznanstveno že zato, ker je filozofija, stoji na kaj steklenih nogah. Svetovni nazor in filozofija, ki se gibljeta v okvirih izkustva in pristajata ali uporabljata znanstveno metodologijo, sta pač lahko znanstvena. Če se ne zatekamo k sofizmom, je to vsakomur dovolj jasno. Seveda je izkustvena dejstva mogoče različno razlagati; vendar to ni nobena posebnost filozofije ali svetovnega nazora, temveč prav tako znanosti. Marksizem zatorej ostaja v vsem v okvirih znanosti in se zato ni treba prav nič bati očitka teh teologov o ateizaciji naše šole. To ni nič drugega kot ateizem, ki ga priznavajo ti teologi sami (vsaj v besedi, v načelu).

Drugače je z idealizmom, ta je v načelu neznanstven. Tu ne gre več za izkustveni svet in izkustveno dokazovanje; tu gre za *logične konstrukcije* (četudi so spoznavno in družbeno pogojene). Pri tem ne gre čisto brez sofizmov. »Znanost ugotavlja red in smotrnost v svetu, ne more pa zanikati, da to prihaja od nekega višjega Počela.« O nadnaravnem bitju »znanost ne more reči ničesar« (str. 11). Točno. O tem, česar ni, seveda znanost ne more ničesar reči. Znanost vse dokazuje; česar ni dokazala, tega zanjo ni. Če znanost o nadnaravnem v izkustvenem svetu ni ničesar odkrila, mar to res pomeni, da o njem ni nič rekla? Idealizem seveda dokazuje nasprotno, namreč da bog je; ne samo v izvenizkustvenem svetu, ampak tudi v izkustvenem svetu. *V tem torej idealizem (religija) in znanost nista skladna, ampak nasprotna.*²⁷ Zaradi tega je teologija tudi ocenila znanost kot manj »globoko razlago sveta«. Če idealizem za svoje trditve *ne najde znanstvenih dokazov*, kateri mu še ostanejo? Logične konstrukcije in razodetje. Obstaja še ena možnost: neizkustveno dojetje. Toda odkar so empiristi s svojo kritiko vrojenih idej in opozorilom da človek, ki mu od rojstva ne deluje neko čutilo, tudi nima nobenega spoznanja s tega področja, dokazali da neizkustvenega ali izvenizkustvenega spoznanja ni, je tudi ta možnost postala neresna.

Posebno vprašanje je, koliko je to, da mečejo v isti koš izkustveni, znanstveni, materialistični svetovni nazor in idealistični, izvenizkustveni, konstruktivistični nazor, stvar nedomišljenosti, koliko pa stvar premišljenega mešanja različnih stvari.

Mi smo za marksizem, zagotavlja Perko, »če pod tem razumemo zgolj materialistično znanstveno razlago sveta« (str. 8). Nekaj odstavkov naprej pa mu je ateizacija v duhu marksističnega svetovnega nazora privatizacija šole, šola je privatna ustanova ZK; to je pa »nasilje nad

²⁷ Da to nasprotje med religijo in znanostjo ni le stvar 16. in 17. stoletja ter da gre za resno nevarnost, kaže tudi opozorilo vrhovne cerkvene oblasti, da teolog, »ki hoče resnično ohraniti svojo vero in druge vernike razsvetljevati, *ne sme in ne more* neprevidno prestopati meja (...), ki jih je določilo živo učiteljstvo cerkve, ki je za vse vernike najvišji pravec« (Družina, 15/1966, str. 169).

vernimi«. Če je marksizem »idejni temelj naše družbene ureditve«, mar potem to ne pomeni, da je naša družbena ureditev privatna ustanova ZK — le da Perko tega še ne upa reči naglas? Ne vem, kako bo Perko — in njemu podobni — dokazal, da se ni večina vernikov borila (in se še) prav za tako družbeno ureditev; zanje torej ni ta družbena ureditev nasilje nad njimi. Ali je potem lahko nasilje nad njimi idejni temelj te družbe?

Zares ne vem, ali je Perkovo pristajanje na samoupravni socializem iskreno ali ne? Večkrat namreč kliče »odgovorne v naši družbi«, da je od njih odvisno in ne od vernih, ali bo odpravljen »idejni totalitarizem« pri nas (str. 8). Večina Slovencev (kot v Družini večkrat dokazujejo) je vernih. Ker ni od njih odvisno, ali bo v naši družbi enakopravnost, ampak od odgovornih, mar to ne pomeni, da je *naša družbena ureditev totalitaristična?*

Seveda, bo dejal Perko, marksistični svetovni nazor ni isto kot »materialistična znanstvena razlaga sveta«. To je točno. Svetovni nazor vedno vključuje tudi čustva, hotenje, interese ipd.; svetovni nazor vključuje tudi pozitivni čustveni, voljni, interesni odnos do te razlage sveta. Svetovni nazor je za človeka, ki ga je sprejel, tudi kompas, idejni temelj, usmerjevalec njegove prakse, njegovega vsakodnevnega življenja. Cilj šole seveda ni le, da bi učenci spoznali marksizem »kot materialistično znanstveno razlago sveta«, temveč da to tudi postane idejni temelj (svetovni nazor) njihovega vsakdanjega ravnanja.

Perko to prizadevanje imenuje »nasilje nad vernimi«. Če že hoče to tako imenovati, pa naj (samo ne vem, kako bo potem imenoval Perko preteklo početje cerkve). Toda, tako on kot jaz dobro veva, da bo tako »nasilje« v naši družbi še zelo dolgo obstajalo, saj bi za »družbo«, ki bi se odpovedala svojemu idejnemu temelju, to pomenilo isto kot samomor. Kam tedaj merijo moralne akcije teh teologov? Če zavračam vzrok (zamisli, idejni temelj, svetovni nazor), mar ne zavračam s tem tudi posledice (realizacijo, družbeno ureditev)? Ali sem lahko *za* družbeno ureditev, hkrati pa *proti* njenim idejnim temeljem?

Morda pa ne gre za nenavadno logiko, temveč dvojno moralo?

Naša šola, žal, po mojem mnenju dosti slabo izpolnjuje to svojo nalogo. Kljub temu seveda lahko prihaja do konflikta med šolo in verniki. Šolski pouk res lahko vernega žali, bodisi zato, ker daje *drugačno* razlago sveta kot vera, bodisi iz drugih razlogov. Toda namesto visokodonečih besed, bi moral Perko med več sto (!) učbeniki navesti kaj bolj konkretnega, kar (po njegovem mnenju) žali verujočega — seveda, če noče ostati zgolj pri pridigi. Med milijon mislimi v teh učbenikih je navedel le en sam stavek, tj., da učbenik *Družba in socialistična morala* za 8. razred osnovne šole prikazuje vero »kot nekaj neznanstvenega, zaostalega, skratka negativnega«. Pa še ta primer si je sposodil od Rodeta. Kako je Rode prišel do teh »prikazovanj«? Takole:

»Rus najprej ugotavlja, da ‚ljudje v večjih mestih veliko manj hodijo v cerkev kot ljudje na deželi, zlasti poljedelci‘ (62). To je razumljivo, saj se ‚ob svojem nastanku velike religije in cerkve posebno prepletajo s poljedelstvom in tedanjo razredno družbo‘. Človek bi lahko šel mirno mimo teh trditev, ko se za njimi ne bi smehljala marksistična gotovost in osnovnošolcu namigovala: ‚Vidiš, nevedni in prestrašeni kmet je lahko veren, prebujen in svoboden delavec ne‘. Smer je takoj jasno nakazana« (str. 11). Če je tu Rode trditev, da poljedelci veliko več hodijo v cerkev kot ljudje v mestih, »prevedel« v namig o nevednih in prestrašenih kmetih, pa kakšnih osem stavkov kasneje »prevod« zveni že takole: »Stvari so sila preproste: na eni strani so omejeni in ustrahovani poljedelci, ki si ne znajo razložiti pojavov, kot so suša, toča, povodnji, bolezni, letni čas itd., na drugi strani pa organizirana skupina samozvanih vedežev, ki so hkrati nabriti prevaranti — Rus jih imenuje ‚cerkev‘ (str. 63).« To je »prevod«, vreden teologa; kaj takega ni zmožen kak »vaški župnik«, ampak nekdo, ki dobro pozna izkušnje iz podobnega »prevajanja« svetega pisma. Seveda profesor Perko noče veliko zaostajati, zato je to »prikazovanje« v enem poglavju prevedel brž v: to »lepo kažejo omenjeni učbeniki«.

To je odkrita dvojna morala.

Materializem in znanost

Vrnimo se h konfliktom šole in vere. Perko je za marksizem kot »materialistično razlago sveta«, v imenu »človekovih pravic« pa je proti temu, da bi se ta marksistična idejnost raztezala tudi na odnos marksizma do religije (str. 7).

To je dvojna morala.

Dalje pravi, da v »poudarjanju, da mora biti pouk v šolah znanstven, neredko zasledimo misel, da daje znanost drugačno razlago sveta kakor vera« (str. 7). Zdaj se vprašamo, ali bi sploh bili potrebni vera in znanost, če bi *obe enako* razlagali svet, ne pa *različno!* Na naslednji strani prizna, da sta ti razlagi različni, ne pa nasprotni. Tudi Steiner pravi, da nasprotje sploh *ni možno*, spor med »pravo znanostjo in pravo teologijo sploh ni mogoč«, teologija »sprejema vsa znanstveno gotova dognanja« (str. 11). Perko je bolj previden, »nihče ne zanika, da takih nasprotij ni bilo«, bila »so posledica identifikacije med religijo in znanostjo v preteklosti« (str. 8). Torej so nasprotja možna! Še več, dejansko so. Razen seveda, če Steiner ne misli prvih sedemnajst, osemnajst stoletij teologije proglasiti za *nepravih*. Torej je bila teologija večino časa v objektivnem nasprotju z znanostjo, potem je prišla prava teologija (zadnji dve, tri stoletja) in spoznala, da to nasprotje sploh ni možno, ugotovila je, da sveto pismo ni znanstvena knjiga ter brž »prevedla« najbolj očitna nasprotja; potem ko je bilo treba šestnajst, sedemnajst ali osemnajst sto-

letij sveto pismo razumeti *dobesedno*, je zdaj resnica nasprotna, ne *smemo ga razumeti dobesedno*. Tezo o stvarjenju sveta v sedmih dneh so prevedli v evolucijo vesolja in darvinizem, tezo o Zemlji kot središču stvarstva so prevedli v heliocentrični sistem, pavlovskega patriarhalizma, »ki je bil za prvo stoletje zelo razumljiv«, so se »že rešili«, itn.

Kje se bo to in tako »prevajanje« svetega pisma končalo? Kje je meja med tistim, kar je treba razumeti *dobesedno*, in tistim, kar je treba razumeti *nedobesedno*? Gotovo sveto pismo, tako kot vsak produkt, nosi pečat razvojne stopnje človeštva, v kateri je nastal. Ali so ti teologi tako naivni, da mislijo, kako se je razvoj človeštva in znanosti končal v 18. ali 19. stoletju in zato prihodni razvoj znanosti ne more spet pripeljati do novih konfliktov med znanostjo in teologijo; kar bi od slednje spet terjalo novih »prevodov«?!

Sicer pa, ali niso nasprotja med znanostjo in teologijo tudi stvar sedanjosti? Zakaj sicer Perko in Rode zavračata, da bi se marksizem kot »materialistična znanstvena razlaga sveta« ne razširil tudi na religijo (kot del tega sveta)?

Dvojna morala?

Ti teologi so še naprej za »materialistično znanstveno razlago sveta«, toda kakor hitro ta materializem znanosti izrazi neprijetna materialna dejstva, ti teologi vržejo vik in krik: to je »nedopustno poenostavljanje«, to so »nedokazane trditve«, to so »izmišljotine«, to je »stalinistični pamflet«, da navedem samo nekaj priljubljenih Steinerjevih izrazov; cerkev je le »izjemoma« in »le v posameznih, obžalovanja vrednih primerih vneto branila veliko lastnino fevdalcev in kapitalistov, branila njihovo oblast in zganjala dvojno moralo (str. 9 in 10).

To je dvojna morala — letnik 1979!

Neverjetno zahtevo Križnika iz leta 1977 o posebni cerkveni znanstveni zgodovini leta 1979 vneto izpolnuje š. Steiner.²⁸ Verjetno bo ob taki zgodovinski znanosti marsikomu jasno, zakaj se slovensko cerkveno vodstvo tako brani sodbe o zgodovini iz let 1940—45; jasno mu bo, zakaj se mora zgodovina neke dobe pisati — kot pravijo — šele petdeset let potem, ko je umrl zadnji njen udeleženec. Takrat bodo seveda teologi mnogo lažje napisali *svojo* zgodovino te dobe — pač po zgledu Štefana Steinerja in njegove zgodovine fevdalizma in zgodnjega kapitalizma. Če pa se bo kasneje zgodilo drugače — nič hudega, pametni teologi bodo pač po zgledu F. Rodeta ugotavljali o nepametnih teologih: »Če je v 16. in 17. stoletju prišlo do sporov med znanstveniki in cerkveno oblastjo, je bilo zato, ker teologi niso razlikovali med tem, kar sodi v področje znanosti, in onim, kar sodi v področje vere. Ker so napačno pojmovali nekatere izjave svetega pisma . . .« (str. 11).

²⁸ Prav gotovo ob tem nista presenečena le Vojan Rus (Delo, 18. 3. 1977, str. 29) in Marko Kerševan (Naši razgledi, št. 23/1979, str. 670). V tem Kerševanovem članku glej tudi nekatere zares lepe primere »znanstvenega«, »nepristranega«, »neizmišljenega« pisanja zgodovine.

Ker tem teologom metodični ateizem, materializem znanosti in materialna dejstva niso po volji, se lotijo *idealističnega* pisanja zgodovine. Zgodovina se zdaj piše po idejah, po mislih, izjavah različnih predstavnikov cerkve, ne pa po njenih dejanjih.

To dejansko pomeni, da je treba nagnati iz šole ne samo metodološki materializem, ampak tudi *materialistično* pojmovanje zgodovine. Seveda to zanikanje materialističnega pojmovanja zgodovine še posebej velja za področje religije in religiozne zavesti. Če se zdaj znanost loti — tako kot vseh pojavov izkustvenega sveta — razlage in razumevanja predstave o bogu kot človeškega pojava, tedaj to za te teologe ni več metodološki ateizem (materializem), ampak »stalinistični pamflet proti veri«.

No da, za vsak primer in zaradi možnih nepravil: »Problem o izvoru religije je z zgodovinskega vidika nerešljiv« (Rode). Ali po Steinerjevo: »Mogoče cerkvena vodstva niso vedno ali niso dovolj odločno nastopila proti krivični oblasti. O tem mi danes težko sodimo, ker ne poznamo dobro nekdanjih razmer . . .« Če so bile kakšnih štirinajst stoletij skoraj vse oblasti »od boga«, skupaj s skoraj vsemi, ki so zatirale Slovence (tudi Avstro-Ogrska vse do svojega zadnjega obhajila), pa vse do Francove Španije in Rodezije, potem je najboljša v imenu znanosti (!) »ne poznati dobro razmer«! Ali pa »prav razumeti«. »Kdor to zapoved (Ne kradi!) prav razume, ve, da brani pravico v snovnih dobrinah in ne fevdalcev in kapitalistov.« Seveda, »prav je treba razumeti«, če cerkev tega večinoma ni prav razumela, Steiner »prav razume«.

Cerkvena oblast odklanja še eno vrsto *materializma* in materialističnega pojmovanja zgodovine. »Še ene vrste zla krščanski čut ne more imeti za dovoljeno. Mislimo namreč nasilnost, terorizem, ki naj bi postala običajno sredstvo za rušenje javnega reda, kadar ta očitvidno ni nasilen, pač pa ga ni mogoče več prenašati in predrugačiti z drugimi načini. Tudi ta miselnost in te metode so obžalovanja vredne, ker vodijo v krivico in škodo ter izzivajo čustva in dejanja škodljiva skupnemu življenju. Nujno vodijo v omejevanje svobode in družbene ljubezni. Tako imenovana teologija revolucije je nasprotna evangelijskemu duhu.«²⁹ Torej tudi družbenega reda, ki ga ni mogoče več prenašati, ne gre spreminjati materialistično, razredni boj bodi *le idejni* boj!

Kaj bi to, Steiner bo še vedno pisal: »V cerkvi je vedno veljal nauk« »o aktivnem uporju krivični oblasti« in je že od nekdanja v »vsakem sistematičnem učbeniku moralke«.

Ali ni to dvojna morala? Ali pa je treba le »prav razumeti«!

Ti teologi so za »materialistično znanstveno razlago sveta«, toda Stres ve, da so »vedno bolj sporne trditve o dialektičnem razvoju same stvari, kjer bi naj nižje oblike tako ali drugače . . . proizvedle višje oblike bitij . . . Zato ni prav nič nesprijemljiva in niti najmanj protiznanstvena

²⁹ Družina, 22/1970, str. 1. Podobno je Pavel VI. govoril še večkrat; primerjaj npr. V. Truhlar, *Katolicizem v poglobitvenem procesu*, MD, Celje 1971, str. 150, 151 idr.

krščanska trditev, da stoji za pojavom človeka v zgodovini Bog. Tako kot bi moralo po mnenju nekaterih priti življenje od drugod, je še veliko bolj nujno, da bi prišel od drugod tudi duh« (str. 6). Kaj pa tedaj, ko bo znanost zagotovo dokazala dialektični razvoj iz nižje v višje oblike bitij, bo takrat ta krščanska trditev tudi protiznanstvena, ali pa samo »drugačna, globlja razlaga« sveta? Kako »so danes celo znanstveniki sami vedno manj prepričani, da bi iz nežive tvari, v moči nje same, moglo kdaj nastati živo bitje«, naj Stres prebere v *Science et Vie* (prevod članka je v *Delu* s 17. 11. 1979). Članek poroča, kako je profesorju Allenu Bardu, biokemiku s teksaške univerze uspelo ob uporabi sonca kot edinega energetskega vira pridobitiaminske kisline iz preprostih sestavin prvotne zemeljske atmosfere, iz prahu titana in platine.

»Če bi kdo trdil, da se je človek v celoti, tudi kot duhovno bitje, razvil iz živali . . . bi moral še razložiti, zakaj se to prehajanje iz živali v človeka ne dogaja kar naprej« (str. 6). Če žirafe ne nastajajo »kar naprej« iz druge živalske vrste, če dinosavri in številne druge izumrle živalske in rastlinske vrste ne nastajajo »kar naprej« iz svojih »prednikov«, je mar to dokaz, da se niso nekoč razvile prav iz teh prednikov?

Človekov duh (misel, volja, hrepenenje) je »prišel od drugod«, pravi Stres. Toda človek ni »čisti duh, ampak najtesneje povezan s telesom«, ni nekaj, »kar je od telesa povsem neodvisno. Človeški duh prežema vse telo in enega brez drugega ni«. Tu duha *ni brez telesa*. Toda duh je prišel od drugod, torej je bil *neodvisen od telesa* (in telo od duha). Potem pa spet: »s telesno smrtjo človek ne neha živeti«, duša je nesmrtna. Zdaj je spet človekov duh povsem *neodvisen od telesa* in telo od duha. Čuden je ta duh. Še bolj čuden pa bi bil, ko bi nam Stres pojasnjeval, kako je mogoče dve *povsem različni* bitiji (duh in telo) tako zgnesti, da se prežemata, da dobimo »utelešen duh in oduhovljeno telo, ne pa dušo in telo«. Človek ve iz svojega izkustva in iz »materialistične znanstvene razlage sveta«, da se lahko prepletata in prežemata le bitiji (stvâri), ki imata vrsto bistvenih lastnosti *enakih, ne pa popolnoma različni* stvari (bitiji). Ne, tu se duh in telo tako prežemata, da če je slepo telo, je slep tudi duh, in če je telo gluho, je gluha tudi duh, če je telo nemo, je nem tudi duh, če je telo brez vseh čutil, tudi duh nima nobene pameti.

Stres natančno ve, da ta duh »ne more biti posledica človekovega dela«, Rode pa dopoveduje, da bo za znanost izvor religije večna skrivnost, ker ni nobenih možnosti, da bi spoznali »ideje in verovanja prvih ljudi«. Nekoliko nenavadna logika! Stres povsem natanko ve, kako je bilo s »prvo« človekovo zavestjo, Rode pa čisto nič. Seveda je »duh« pred človekovim delom, toda to ne dokazuje, da je ta »duh« prišel od drugod, temveč preprosto to (kar že osnovnošolci vedo ali so videli v različnih televizijskih reportažah ali je moč najti v vsakem učbeniku psihologije!), da elementi, posamezni primeri zavestnega (torej tudi svobodnega) delovanja *obstajajo že pri mnogih živalih*. Genetika bo slej ali prej trdno

dokazala, kako je človekova nadrejenost že davno določena v genetskem materialu otrokovih prednikov, ne pa da je neposredni dar božji. To teh teologov ne bo motilo, nasprotno, to dokazuje še večjo modrost boga, bodo dejali. Takrat bodo spet »prevedli« — tako kot so po empiristih iz »duše in telesa« v »utelešen duh in oduhovljeno telo« — tisto o duši kot neposrednem božjem daru, v seme, ki da ga je bog že davno posadil v svet.

Materialna dejstva materialistične znanosti biologije, genetike, psihologije torej tudi žalijo verujoče. Ven iz šole z njimi!

Namesto teh in podobnih materialnih dejstev ponuja Stres dejstva, da je naš duh, tj., »naša misel, naša volja, naša hrepenenja so večja kot vse, kar je mogoče doseči na svetu«, da se človek težnji k popolnemu bitju ne more odpovedati, ker je ta »v njem, preden se razvije njegova zavest« (tako je duh že pred duhom, ker po neskončnem lahko teži le duh, zavest), da človek »čuti in upa«, da s telesno smrtjo ni vsega konec, Rode pa ponuja, da je človek »tisočletja čutil, da ga neka višja sila vodi in podpira«. Katera znanost je ugotovila te »težnje v človeku«, to »tisočletno čutenje« in upe? Pa tudi, če bi katera znanost takšne težnje, upe in čutenja ugotovila, je mar to dokaz, da kaj takega tudi realno, objektivno obstaja, mar čutenje barv dokazuje, da so objektivne, mar sanjske težnje in čutenja dokazujejo njihovo objektivnost, mar upanje na večnost telesnega življenja dokazuje realnost tega upanja, mar hrepenenje po večni mladosti dokazuje objektivno realnost možnosti tega hrepenenja? Mar tudi splošna soglasnost dokazuje resničnost tega? Naj Rode poskuša nehati dihati, jesti, proizvajati, pa bo brž vedel, zakaj »nas noben dosežek ne zasiti in ne zadovolji popolnoma«.

Seveda je lahko »logična posledica« oziroma »smemo iz zavesti, da smo osebe, sklepati . . . da imamo zato pravico, biti vekomaj«. Prav v tem je bistvena razlika med materializmom in idealizmom; prvi ostaja v okvirih materializma znanosti, drugi pa mora »sklepati«, iskati »logične posledice«, gre »čez« znanosti, daje »globjo« razlago sveta.

Če je znanost (in vsak človek v svojem izkustvu) milijon in milijonkrat ugotovila, da iz nič ni nič, da ima vsaka stvar svoj materialni vzrok, da se ničesar ne izniči, da se energija pretvarja iz ene oblike v drugo, da je $E = m \cdot c^2$, itn., in če to zdaj »seštejemo«, dobimo misel, da je ta materialni, izkustveni svet »večen in ontološko zadosten«, bo Rode to brž označil za »poganski panteizem«, ki seveda ni znanstven. Je sklep, ki samo *povzema* znanstvene ugotovitve, lahko neznanstven? Ali pa bo Rode trdil, da je vsaka misel o celoti pač filozofska (svetovnonazorska) in zato izvenznanstvena? In, ali je *torej možna znanost le o delu, o celoti pa ne?* To »nenavadno logiko« bi bilo treba šele dokazati.

V nasprotju s takimi dejstvi, pa je za Rodeta »znanstveno gotovo dognanje«, da »znanost ugotavlja red in smotrnost v svetu, ne more pa znikati, da to prihaja od nekega višjega Počela.« *Če je vse v svetu tako*

smotrno, čemu se tovariši borite proti marksizmu v šoli? Čemu si Steiner tako prizadeva dokazati »neverjetne reči«, kako da se je cerkev borila proti fevdalizmu in kapitalizmu, kako je »načelno vedno odklanjala vladajoče oblasti«, ki so bile krivične, tiranske itn.? Čemu? Ali te oblasti in ti sistemi niso bili smotni? No, čisto vedno se cerkev ni borila proti krivični oblasti, »ker bi z odpravo prišlo do splošne anarhije, torej do večjega zla«. Torej so tudi tiranske oblasti (bolj) smotrne? Še več, možna je tudi splošna anarhija — nesmotrnost. Ali kot je še bolj izrecen sam Rode. Če se je človek oddaljil od vzora, od boga, »je vedel, da zahaja v nered, v nesmisel, v kaos«. Kljub tem priznavanjem nesmotrnosti in ne-reda Rode smelo trdi, da ostaja verni otrok, ki ga Rode hkrati uči o smotrnosti sveta »v znanstveni viziji sveta, medtem ko Rus zavaja svoje učence v neznanstveni panteizem«, četudi ni nikjer trdil, da je svet smotrni. »Pač nekoliko nenavadna logika!« Rode se bo pač moral odločiti kakšen je svet. Znanost se je že; žal ni »ugotovila le red in smotrnost v svetu«.

Tem teologom prepuščam razpravo, ali so takšna (kot navaja uredništvo Družine — glasilo slovenskih škofov!) »neizkrivljena (!) krščanska stališča« samo »drugačna, globlja«, ali pa tudi nasprotna »znanstvenemu materialističnemu pojmovanju sveta«. Dejstvo pa je, da ga sami pojmujejo za tako različnega, da ga imenujejo »nedopustno nasilje nad verujočimi«.

Perko je za *svobodno vzgojo*. Lepo. Toda tudi če ne spominjam »kopita razrednega boja«, je vsakomur jasno, da je v sodobnem svetu iluzija zahtevati svobodno vzgojo. Rode zahteva možnost za vsakega otroka, da se svobodno *odloči* o obstoju »skrivnostne stvarnosti«. Je to možnost cerkev kdaj dala ali zagotovila otrokom? Ali naša šola *prisiljuje, prepoveduje* otrokom tako odločitev? Ali kdo v naši družbi prepoveduje, onemogoča svobodno odločitev za »skrivnostno stvarnost«? *Svobodna vzgoja!* Toda cerkev *zahteva* (!) od vernikov iz mešanega zakona, da morajo obvezno otroke vzgajati v verskem duhu.

Tudi to je dvojna morala!

Seveda, konec koncev se bo našel še kakšen Steiner, ki bo dokazoval, da Cerkev dvojne morale ni nikoli »zganjala«.

Ti teologi sprejemajo metodični ateizem znanosti, zagotavljajo, da so za »materialistično znanstveno razlago sveta«, so pa proti »načelnemu ateizmu«, toda zdaj se je pokazalo, da iz naših šol ni treba vreči le marksistične (materialistične) *filozofije*, ampak vsaj še *družbenomoralno vzgojo, sociologijo, zgodovino, biologijo, fiziko*; odpraviti je treba ne le *ontološki* materializem, temveč tudi *spoznavnoteoretskega*, nagnati je treba materialistično pojmovanje *človeka*, materialistično pojmovanje *zgodovine*, materializem *naravoslovne* znanosti. Kaj potem še ostane za predmetnik šole? Ali je šola sploh še potrebna, saj jo lahko zamenja kar verouk.

Ob tej razčlenitvi materializma in njegove moralne razsežnosti postane jasnejše, zakaj je za te teologe ateizem (materializem) tako pomembno vprašanje. Mar ne bi bil čas, da se tudi materialisti sami začno bolj zavedati pomena materializma?

Enakopravnost ni mogoča po načelu, ki od drugega že vnaprej zahteva, da se odpove svojim stališčem.³⁰ Gre za to, ali bomo priznali *različnost* in razvijali naprej tisto, kar nam je *skupnega*, kar *združuje* verne in ateiste. Če bomo materialisti in verni enotni v *bistvenih vrednotah*, ki naj bodo cilj našega skupnega delovanja — in zgodovina je pokazala in dokazuje vedno znova, da je to možno — potem bomo lahko živeli drug z drugim tudi kljub marsikateri drugi razliki ali celo nasprotju.

Zdi pa se, da po zadnjih napadih skupine teologov na materializem in »materializem« — na kar nemo pristaja tudi cerkveno vodstvo — ne zagotavlja tega stanja. To seveda velja za te teologe, ogromna večina vernikov pa v svoji vsakdanji samoupravni praksi dokazuje, kako razume in sprejema različnost in skupno delovanje. To je praktični znanstveni dokaz, da je mogoče združiti nek ontološki idealizem (ali točneje dualizem) z iskrenim prizadevanjem za socializem, toda zagotovo to ni možno pri tistem idealizmu, ki sodi, da »edini« lahko utemelji to moralno prakso in tistem idealizmu, ki vsak materializem enači z nemoralnostjo, pa tudi ne tisti idealizem, ki materializem znanosti in njegove rezultate priznava le v besedi. *Ni mogoče iskreno prizadevanje za socializem (enakost) ob hkratnem dokazovanju vnaprejšnje nemoralnosti vseh nekatoličanov.* Sicer pa, ali je taka teologija, ki prihaja v nasprotje z znanstvenimi dejstvi, sploh »prava teologija«?

Seveda neke popolne enakopravnosti po zamisli teh teologov šola ne more nikoli zagotoviti. Naj šola izrecno oblikuje neki svetovni nazor ali nobenega, naj to hoče ali ne, vedno oblikuje neki nazor, ker drugače ne more. *Nevtralne šole ni!* V svetu mnogih nazorov, rasističnih, belogardiističnih, komunističnih, idealističnih, materialističnih, agnosticističnih, pacifističnih itn. je nevtralnost do vseh zelo jasen svetovni nazor: *vsi ti nazori so enakovredni (tudi moralno)!* Zahteva po »nevtralni šoli« zato ni nič drugega kot politični trojanski konj.

Posebej bi se veljalo vprašati, kakšna bi bila šola po zamisli teh teologov; ali, kaj bi bilo, če bi ta svoja »neizkrivljena krščanska stališča« začeli prakticirati, kaj bi bilo, če bi začeli prakticirati svoje pojmovanje moralnosti (materializem = nemorala), svoje pojmovanje boja za duhovne vrednote (kar se je v praksi večinoma izteklo v to, da se je cerkev pulila za oblast in materialno bogastvo), svoje pojmovanje zgodovine (ljudi in ustanove je treba soditi po besedah, ne po dejanjih), svoje

³⁰ Primerjaj tudi zbornik *Duha ne ugašajte*, Ljubljana 1979.

pojmovanje enakopravnosti (po kateri se morajo vsi drugače misleči vnaprej odpovedati svojim stališčem), svojo dvojno moralo...? Če bi recimo to začeli prakticirati samo tako, da bi zahtevali od vernih učiteljev (kot zahtevajo od vernega medicinskega osebja), da izvaja ta »neizkrivljena krščanska stališča«, ne pa z zakoni določenih učnih smotrov.

Kje ti teologi dejansko tičijo s svojo zamisljivo moralnih vrednot in medčloveških odnosov? V kateri zgodovinski dobi so pristali?

Nekoč je že zgolj vprašanje materializem (zlasti še marksistični) — idealizem, imelo prav po zaslugi (tudi) cerkve vse drugačno težo kot jo ima danes. Ali ne pomeni ponovno porivanje v ospredje vprašanja materialistični ali idealistični nazor, ponovno poudarjanje velikanskega pomena tega vprašanja ter njegove politične teže, da ti teologi stojijo dejansko še v predvojnem, v predrevolucijskem času?! Zakaj tega naravnost ne poveste svojim vernikom?

Praksa vsaj dveh generacij vernikov v naši družbi dokazuje, da *njihov* ontološki idealizem *ni bistvena* ovira za *njihovo enakopravno* sodelovanje v graditvi socializma; praksa predvojne Jugoslavije pa kaže, da je bil marksistični materializem (ob aktivni podpori večine cerkvene hierarhije) bistvena ovira za njihovo enakopravno udeležbo pri odločanju o družbenih zadevah.

MIHA RIBARIČ

Samoupravni delegatski sistem in državni organi

V okviru problematike koncepcije in prakse delegatskega sistema želim opozoriti na nekatere vidike, ki bi jih po mojem mnenju veljalo upoštevati pri koncipiranju raziskovalnega projekta.*

Menim, da je temeljno protislovje na tem področju med predpostavko in zahtevo delegatskega sistema, da se vsak lahko vanj vključuje na eni strani, in vrsto okolnosti, ki vplivajo in pogojujejo dejanske možnosti za resnično vključevanje delovnih ljudi, samoupravnih subjektov, samoupravnih asociacij v delegatski sistem, na drugi strani.

Ce je temeljno merilo za presojo dejanskega funkcioniranja delegatskega sistema v tem, koliko se v tem sistemu in prek njega izraža vpliv in odločanje delovnih ljudi in občanov, koliko so oni dejansko osnovni iniciator in nosilec oblikovanja družbene politike, potem je težko iti mimo tega, da to merilo soočimo s splošno ugotovljenim in znanim dejstvom, da so v praksi skorajda izključni — dejanski dominantni, iniciatorji in predlagatelji odločitev v skupščinah družbenopolitičnih skupnosti izvršilni in upravni organi.

Ne da bi se spuščal v razloge za takšno stanje, naj le ugotovim, da gradiva, ki jih pripravljajo izvršilni in upravni organi oziroma strokovne službe, nosijo pečat prakse, tradicije, načina dela državnega aparata. To so gradiva profesionalnega, pogojno rečeno »uradniškega« aparata, ki so lahko podlaga za razpravo med profesionalnimi specialisti za nekatera vprašanja in področja in za delo več ali manj profesionalnih politikov. Nastaja pa veliko vprašanje, kakšne so možnosti, da se samoupravni subjekti v delegatskem sistemu vključno z družbenopolitičnim dejavnikom, z zavestnimi silami, z družbenopolitičnimi organizacijami kot organskim sestavnim delom delegatskega sistema lahko vključijo v resnično ustvarjalno razpravo na podlagi takih gradiv.

* Razprava na znanstvenem posvetovanju »Teoretični in metodološki aspekti raziskovanja razvoja socialistične samoupravne družbe« v Jugoslovanskem centru za teorijo in prakso samoupravljanja 28. 1. 1980.

Teško se je izogniti vtisu, da se delegatski sistem sooča s tokom gradiv, ki jih delegatski sistem lahko le težko vsebinsko sprejema. Zdi se mi, da se pri tem kot prvo postavlja vprašanje, kdo je sploh lahko resnični partner takim gradivom, ali so lahko to delovni ljudje samoupravljavci ali pa komajda lahko taka gradiva spremljajo samo posebej usposobljeni strokovnjaki v organizacijah združenega dela. Raziskati bo treba in odgovoriti na vprašanje, ali sedanji način priprave gradiv ne žene k temu, da se pravzaprav ob takih gradivih lahko srečujeta kot partnerja na eni strani birokratski aparat v državnih organih, pri čemer ne gre pozabiti na aparat v samoupravnih interesnih skupnostih, in pa tehnokratski aparat v organizacijah združenega dela, na drugi strani. Seveda se takoj zastavi tole vprašanje: čigave interese uresničuje tehnokratski aparat pri spremljanju teh gradiv. Ni odveč in bi bilo posebej raziskati predpostavko, da so tu velike možnosti, da tehnokratski aparat reagira le takrat, ko gre za njegove specifične interese. Tu pa se spet postavlja vprašanje, ali ni »lažje« za tehnokratski aparat, da kar neposredno mimo delegatskega sistema take interese uveljavlja v neposrednih stikih z upravnimi in izvršnimi organi oziroma z odgovornimi funkcionarji v njih. Tako ni čudno, da se o vrsti pomembnih odločitev pogovarjajo in pripravljajo odločitev mimo delegatskega sistema.

Odpira se tudi vprašanje, kakšna je relacija med interesi, ki jih imajo, čutijo in spoznavajo delovni ljudje in občani v temeljnih samoupravnih asociacijah do širših, skupnih ali splošnih interesov na širših družbenih ravneh. Bolj konkretno — gre za vprašanje, kakšna je artikulacija interesov in kako poteka proces njihove transformacije v skupni in splošni interes takrat, ko se npr. na ravni federacije oblikujejo temeljne sistemske rešitve ali ko se oblikujejo načelne rešitve pri oblikovanju sistema na ravni republike, pa takrat, ko gre za oblikovanje politike družbenega razvoja na eni ali drugi ravni družbenopolitične skupnosti, ko gre za posamezne instrumente ekonomske politike, ali ko gre za popolnoma konkretne odločitve npr. o urejanju prostora v neki občini ali krajevni skupnosti.

Če imajo samoupravni subjekti samo splošni interes glede določene stvari, potem to lahko — ni nujno, ampak lahko — pomeni zelo majhno ali pa nikakršno dejansko sodelovanje pri oblikovanju teh interesov, kar pomeni, da oblikujejo take interese drugi subjekti. Delegatski sistem pa seveda ni koncipiran tako, da bi se samoupravni subjekti v družbeni bazi aktivirali le takrat, kadar imajo oni sami (pogojno rečeno) poseben interes glede neke zadeve, ampak bi pravzaprav morali biti aktivni vedno, prav zato, da ne bi prevladal neki drugi poseben interes, ampak da bi vedno oblikovali skupni oziroma splošni družbeni interes. Tudi tu je neko protislovje med širšo družbeno potrebo, da se čimširši krog subjektov angažira pri oblikovanju družbene politike, na eni strani, in pa zavestjo samih samoupravnih subjektov o potrebi, da se pri tem anga-

žirajo. Pri tem kajpada ostaja tudi odprto vprašanje, kakšne so dejanske možnosti za organiziranje samoupravnih subjektov tudi z vidika stopnje zavesti in poznavanja družbene problematike tako v aktualnem praktičnem smislu kot v globljem teoretičnem in dolgoročno zgodovinskem smislu.

Zdi se mi, da postaja vedno bolj aktualno vprašanje znanja za opravljanje družbenih zadev. Lahko je predpostaviti v politični družbi, da se na politiko spozna vsak, če vemo, kdo je dejanski nosilec politike, kdo pa jo samo tako ali drugače motiviran sprejema. Drugače pa se postavlja vprašanje v samoupravni družbi, ko ni vloga samoupravnih subjektov le v konstituiranju organov, ki naj odločajo namesto njih, in ko ni prva naloga politike, da pridobi in ohrani oblast, ampak je temeljna vsebina politike, da se kot odtujena sila spremeni v instrument reševanja konkretnih družbenih zadev. Če je vsebina politike v družbi, ki se gradi v procesu odmiranja države, prav v reševanju in zadovoljevanju konkretnih družbenih potreb, to pomeni, da je treba imeti za to tudi popolnoma konkretno znanje. Ne moremo se torej zadovoljiti le s plebiscitarnim sprejemanjem odločitev, ki bi jih izven delegatskega sistema pripravljali le v strokovnih službah, upravnih in izvršilnih organih in ki bi jih nato le sprejemali ali odklanjali v delegatskem sistemu.

Raziskati velja tudi protisloven odnos med človekom, ki je celostna osebnost, kot izhodiščem delegatskega sistema in pa samo organizacijo delegatskega sistema, ki navaja na to, da se o enem celostnem problemu sprejemajo rešitve na različnih ravneh družbenopolitične organiziranosti, npr. v federaciji, republiki in občini in morda še z različnimi akti oziroma z vrsto aktov na ravni vsake od teh družbenopolitične skupnosti. Postavlja se vprašanje, kako lahko — in to ne samo človek kot posameznik, ampak tudi temeljna samoupravna asociacija in njene delegacije, ki so vse formirane na neprofesionalni bazi — spremljajo reševanje nekega celostnega problema na vseh tistih točkah družbene organizacije, kjer se o njem odloča. Spet se srečamo z vprašanjem, ali bolje rečeno protislovjem, da je na eni strani ves delegatski sistem koncipiran na predpostavki, da v njem sodelujejo samoupravno organizirani delovni ljudje poleg svojega »rednega«, neposredno družbeno potrebnega dela, če se tako izrazim in da se to njihovo drugo delo pri opravljanju družbenih zadev sooča s profesionalno organizacijo, ki posluje na profesionalen način, z materiali, ki so tudi pripravljene za profesionalno obravnavanje.

Seveda rešitev ni v tem, da imamo neko profesionalno organizacijo, profesionalni aparat, profesionalne materiale, ki bi jih soočili z drugo profesionalno organizacijo. Rešitev pa tudi ni v tem, da bi nekdo »prevajal« materiale izvršilnega in upravnega aparata. Take vloge tudi družbenopolitični faktor ne more imeti, ne nazadnje zato, ker bi se sam spremenil samo v privesek državnega profesionalnega aparata. Vsekakor mislim, da je treba temeljito raziskati protislovje med potrebo, ki na da-

našnji stopnji družbenega razvoja še vedno obstoja potreba po profesionalnem opravljanju nekaterih družbenih zadev in posebej še po strokovni obdelavi teh zadev in sistemom, katerega nosilec so samoupravno organizirani delovni ljudje. Rezultati takega raziskovanja bi lahko dali pomemben prispevek k preseganju navedenega protislovja. S tem bi se raziskovalno delo vključilo v družbena prizadevanja za transformacijo načina in vsebine dela strokovnih služb, upravnih in izvršilnih organov.

Možnosti za razreševanje nakazane problematike pa vidim predvsem v tem, da veliko bolj na stežaj odpremo pot — seveda ob ustrezni udeležbi subjektivnih sil — pretoku množice legitimnih samoupravnih interesov iz same družbene baze navzgor po vseh kanalih delegatskega sistema do tistih mest, kjer se odloča o pomembnih družbenih zadevah.

BREDA PAVLIČ

Obravnavati prave vzroke

Nedavno objavljeni prispevek Borisa Verbiča »Ali gre res samo za zabavo?« (Teorija in praksa, let. 16, št. 11—12) ponovno načjenja zapleteno problematiko o pomenu zabavne glasbe, ki se kot problem občasno pojavlja v naši javnosti, vendar doslej ni doživela neke bolj sistematične in poglobljene obravnave. Avtor prispevka se sicer osredotoča predvsem na angloameriško oz. ameriško zabavno glasbo, gre pa dejansko za pomen *skomercializirane glasbe* oz. za vlogo glasbe, ki v sedanjih pogojih razvoja nastopa kot industrijski izdelek in pomemben element v celotni strategiji transnacionalizacije proizvodnje in porabe.

Čeprav je res, da se o tem problemu premalo razmišlja in razpravlja v našem okolju, velja opozoriti na pogovor za okroglo mizo, ki ga je pred leti na temo »Kaj je revolucionarno v glasbi« organiziral časopis Naši razgledi (14. januarja 1977, str. 13—16). Udeleženci tega pogovora so med drugim poudarili, da so množični mediji integralni del obstoječe industrijske družbe, potrošniške družbe in imajo potemtakem funkcijo, ki je velikokrat v izrecnem nesoglasju s tistim, kar pojmuje kot kulturo, kulturne vrednote itn., ker delujejo predvsem po logiki blagovnih odnosov in tržnih zakonitosti. Opozorili so tudi na tako imenovani »mit javnosti« (trditev, da je vsebina množičnega medija tisto, kar javnost želi, oz. da se programska politika podreja okusu javnosti), za katerega sodobna komunikologija ugotavlja, da se v njegovem imenu manipulira z javnostjo v korist interesov ožjih skupin, ali pa preprosto zato, ker velja pri izbiri programa logika manjšega odpora. S tem v zvezi je bilo rečeno, da kaže temu problemu posvetiti večjo pozornost, kajti takšna situacija lahko dolgoročno povzroči določeno glasbeno nepismenost, poneumljanje, intelektualni in čustveni analfabetizem, ki drži ljudi na zelo nizki ravni okusa in sposobnosti dojemanja prave umetnosti. Množični mediji kot tehniški dosežki omogočajo, da se odpiramo k novemu, da damo možnost, da se nove ideje pojavljajo in da mediji aktivno pomagajo pri zblíževanju ustvarjalnosti in okusa ljudi. Vendar je tu še vprašanje *politike* množičnih medijev, tj., zavestno odločanje, izbira, način, kako te medije uporabljati, kar pa je zelo zapleteno vprašanje v sedanji situaciji izrazitega prepletanja gospodarskih, političnih in kul-

turnih oz. ideoloških interesov. Ugotovljeno je bilo, da te probleme premalo poznamo in premalo proučujemo.

V času, odkar je potekal ta pogovor, se je naše znanje na tem področju kaj malo poglobilo, kljub temu, da zadnjih nekaj let intenzivneje uresničujemo tako imenovano podružbljanje dejavnosti informacijsko-komunikacijskih sredstev v naši družbi. Z vidika raziskovalne dejavnosti lahko rečemo, da je ta problematika ostala neproučena. To ne velja samo za našo znanost, marveč tudi za komunikacijske raziskave v svetu. Vse, kar se je doslej nekoliko približalo tej obravnavi, so splošna razmišljanja o morebitnih problemih in posledicah sedanjega procesa transnacionalizacije na tem področju; takšna so razmišljanja, objavljena v francoskem mesečniku *Le Monde diplomatique* (na katera se v glavnem opira Boris Verbič), znano delo Britanca Jeremyja Tunstalla *The Media are American* (1977), raziskava *Broadcasting in the Third World* Elihuja Katza in Georgea Wedella (1977) in poročilo UNESCO Mednarodne komisije za proučevanje komunikacijske problematike (MacBride Commission), ki je pravkar objavljeno. Kot rečeno, vse te študije ostajajo na ravni splošnega razmišljanja o tem, kako se »zabavna« vsebina sodobnih informacijsko-komunikacijskih sredstev vključuje v celoten sistem finančnih, političnih in kulturnih odnosov, zato jih kaže jemati zelo previdno, da s prenašanjem ne bi onemogočili bolj poglobljenega raziskovanja dejanskih vzrokov in posledic.

V tem smislu želim v nadaljevanju opozoriti vsaj na nekatere vidike omenjene problematike, ki kažejo predvsem to, da je ta na videz banalen problem v osnovi hudo zapleten in da potemtakem ni naključje, da mu komunikacijski raziskovalci doslej niso bili kos.

Kot prvo velja opozoriti, da je težko in hkrati neustrezno obravnavati (tj. poskušati obravnavati) pojav transnacionalizacije na področju glasbe, ne da bi hkrati analizirali druge komponente, kot so dejavnost reklamnih agencij, proces kompjuterizacije družbe, takšni in drugačni monopoli v informacijsko komunikacijskem sistemu ter poskusi demokratizacije teh sredstev in drugo. Čeprav takšen celosten pristop postavlja z metodološkega vidika strašanske probleme — kot dokazuje tudi končno poročilo t. i. MacBridove komisije, ki je doslej najbolj zaokroženo prikazalo celotno informacijsko-komunikacijsko problematiko sodobnega sveta — je to edina možnost, da se prebijemo do objektivnejšega znanja na tem področju. Spoznanja, ki jih Verbič črpa v glavnem iz literature, kakršna je npr. *Le Monde diplomatique* (v njem objavljajo svoje prispevke znani napredni komunikacijski raziskovalci, kot so Armald in Michele Mattelart, Herbert I. Schiller, Tom Guback, Juan Somavia in drugi, ki sodijo v tako imenovani kritični pristop v komunikologijo), so bila brez dvoma pomembna prelomnica na začetku prejšnjega desetletja v obravnavi informacijsko-komunikacijskih sredstev, predvsem zato, ker so ti avtorji začeli obravnavati celotno problematiko z vidika teorije razrednega boja

oziroma z vidika celotnejše analize funkcije informacijsko-komunikacijskih sredstev kot elementa strategije ohranjanja in ekspanzije kapitalizma v razmerah dvajsetega stoletja.

Kljub svoji v osnovi napredni usmerjenosti pa je pri mnogih teh analizah slutiti nevarnost, da sedanje stanje oz. proces transnacionalizacije v informacijsko-komunikacijski dejavnosti razumejo kot neko bolj ali manj zavestno organizirano »zaroto« velikega kapitala, kar v končni fazi pripelje nekatere avtorje do izrazito pesimističnih sklepov. Temu pesimizmu se je res težko izogniti, če se analiza sedanjega stanja konča z ugotovitvijo, da danes vlada med narodi in prav tako med posameznimi razredi znotraj države izrazita neenakopravnost, oz. z ugotovitvijo, da vlada »harmonija odtujenih transnacionalnih centrov moči«, kot to omenja Verbič (str. 1618); skratka, če se pri ugotavljanju vseh protislovij, ki se porajajo v danih pogojih, ne gre naprej.

Poglobljena marksistična analiza teh procesov in pojavov mora brez dvoma težiti k spoznavanju vseh sil in nasprotnih sil, ki delujejo v razmerah ene strani čedalje intenzivnejše transnacionalizacije velikega kapitala (ki pa ni samo ameriški), z druge strani pa čedalje izrazitejših prizadevanj, da bi dosegli višjo obliko oz. stopnjo demokracije. V tem smislu lahko na primer domnevamo, da se skoz iste informacijsko-komunikacijske kanale, za katere trdijo, da delujejo predvsem v interesu velikega kapitala, hkrati nehote prenašajo tudi informacije, ki v okolju siromaštva in velikanskih socialnih razlik, kakršne so značilne za dežele v razvoju, objektivno dobijo povsem drugačen pomen, to je, kot sporočilo, ki deluje v nasprotju z intencijami in interesi vira komunikacije. Prav primer Irana, kjer je v času šahovega režima obstajala v razmerah hudih razrednih razlik in nasprotij ena največjih koncentracij transnacionalnega kapitala in s tem povezano tudi huda koncentracija najsodobnejše informacijsko-komunikacijske tehnike in tehnologije, lahko komunikacijskim raziskovalcem omogoči nova spoznanja. Podobno velja tudi za večino dežel Latinske Amerike; primer Čila, ki ga Verbič navaja, je s tega vidika vsekakor še vedno premalo raziskan.

Drugo vprašanje, ki pa je tesno povezano s prej omenjenim, je položaj in vloga tistih družbenih razredov oz. slojev, ki jim zavoljo preprostejšega izražanja v družboslovju pravimo »domača elita«. To očitno boleče vprašanje se pojavlja v vseh omenjenih študijah, še posebej pa v poročilu MacBridove komisije kot eno temeljnih vprašanj, ki pa je vedno potisnjeno v ozadje predvsem zaradi strahu, da se s tem vprašanjem zamaje v temeljih celotna gospodarska, politična in kulturna situacija v večini dežel; mirne duše lahko rečemo, da v vseh deželah. Sistematično proučevanje sedanjih procesov transnacionalizacije kapitala, proizvodnje, in kulture v širšem pomenu čedalje bolj razkriva dejstvo, da je glavna opora teh procesov v gospodarskih in političnih strukturah, ki delujejo kot privilegirani del družbe, v katero prodira transnacionalni

kapital, ne glede na to, ali gre za bolj ali manj razvito deželo, in ne glede na to, ali gre za izrazito kapitalistično ureditev ali pa za neko obliko državnega socializma. Prilagodljivost transnacionalnih podjetij je prav glede tega zelo velika; kot vidimo, uspešno prodirajo povsod, tudi v dežele vzhodne Evrope in v LR Kitajsko.

Potemtakem se je pri temeljiti obravnavi procesov in pojavov transnacionalizacije (vključno z problemom tuje zabavne glasbe, ki je povod za to razmišljanje) treba osredotočiti tudi na raziskovanje in brezkompromisno razpravo o tem, kaj vse je na domačem tlu plodna zemlja za razcvet tako negativnih kot pozitivnih elementov, ki jih prinašajo različne manifestacije procesov transnacionalizacije. Kakršnokoli je naše mnenje o pojavu transnacionalizacije, res je, da je ta proces zajel cel svet, in naša dežela, kljub specifični družbeni ureditvi, tj. socialističnemu samoupravljanju, se mora prav tako nenehno soočati s to stvarnostjo.

Eden od načinov, kako rešiti probleme, ki jih ta situacija prinaša, verjetno pa tudi najzanesljivejši način, je vztrajno prizadevanje za resnično demokratizacijo celotnega družbenega sistema, s tem pa tudi za demokratizacijo informacijsko-komunikacijskega sistema, ki je eden od strateških elementov vsake družbe. Z demokratizacijo pa mislim predvsem na sistematično institucionalno razbijanje vseh oblik monopola, ki se pojavljajo v informacijsko-komunikacijskem sistemu, še posebej monopolov, ki se »spontano« rojevajo iz tega, da se neki določeni krogi zapirajo v svoje neznanje in nestrokovnost, kar jih slej ko prej sili v še vztrajnejše ohranjanje monopola, da bi (vsaj začasno) prikrili svoje neznanje in nestrokovnost. Takšno zapiranje pred iskanjem in spodbujanjem pravega talenta »iz baze« je pri nas očitno prav na področju domače zabavno-glasbene ustvarjalnosti, zato je logično, da imamo zelo malo ponuditi našemu občinstvu kot nasprotno utež za v glavnem glasbeno in tehnično kvalitetno tujo glasbo. Da je ta tuja zabavna glasba včasih in v nekaterih pogledih res lahko ideološko problematična, drži, vendar prav tako ne moremo mimo dejstva, da je izrazito malomeščanska in v nekaterih primerih naravnost debilna vsebina večine naših (domačih) popevk z vidika osveščanja ljudstva in razvoja kulture prav tako, če ne še bolj, zaskrbljujoča. Prizadevanja za podružbljanje dejavnosti naših množično komunikacijskih sredstev kot element splošnih prizadevanj za doseganje višje stopnje demokracije glede tega še niso dala pozitivnih rezultatov; formalna plat (razni programski sveti oz. sosveti) je dokaj razvita, vendar je vsebina te dejavnosti ostala hudo problematična.

Kot sem v uvodu dejala, temeljni problem je komercializem v sferi glasbe, ki pa ima tako mednarodno kot domačo plat. Kritika vdora tuje miselnosti skozi, denimo, tujo glasbo kot sestavni del celotnega pojava transnacionalizacije je vsekakor potrebna, vendar se mi zdi takšno početje jalovo, če se hkrati oz. vzporedno s tem ne lotimo tudi poglobljene in resnično brezkompromisne obravnave lastne ustvarjalnosti na tem

področju in začnemo uveljavljati lastno množično-komunikacijsko politiko ne le v odnosu do tuje glasbe, ampak tudi v odnosu do domače komercialne glasbe. Prvi pogoj za takšno obravnavo pa je poglobljeno poznavanje celotne situacije, to pa je trenutno največji kamen spotike, kajti monopol nad takšnimi informacijami je sestavni del celotnega položaja.

DIMITRIJ RUPEL

Hrup in molk

Uredništvo Teorije in prakse me je povabilo, naj se oglasim k razpravi, ki jo je na tem mestu s svojo glosso začel Boris Verbič. Članek tega avtorja »Ali gre res samo za zabavo?« se sicer ukvarja z zabavno glasbo, vendar mu gre za druge reči. Na retorično vprašanje iz naslova odgovarja: Ne, ne gre samo za zabavo! Za kaj gre v resnici? Z Verbičevimi besedami: za »nevarnosti kulturne kolonizacije«, za »uničevanje narodnih kultur«, za »podrejanje ekonomsko in komunikacijsko šibkejših, ne pa tudi manj vrednih kultur, enemu samemu kulturnemu modelu« ... pa tudi za »obrambo narodne zavesti«, ki ni »starokopitno početje, kot to mislijo nekateri kulturni janičarji«, za »govorjenje o svobodnem pretakanju idej in informacij (ki) je liberalno slepilo, ki daje tistim, ki imajo monopol nad komunikacijskimi sredstvi, možnost, da preplavijo svet s svojim tokom idej in informacij« ... Gre celo za »čilsko tragedijo« in za »novi mednarodni glasbeni red«, za zastrupljanje »s spretno manipulacijo«, za množice, ki »brezmejno verjamejo televiziji in radiju ter mislijo, da je vse tisto, kar se napiše in reče — resnica« in končno za »samozvane kritike, ki z glasbo nimajo ,blage' zveze«.

Prvič, da ne bo nepotrebnih nesporazumov: sam ne spadam med ljubitelje oz. potrošnike »zabavnoglasbene industrije«, o kateri razpravlja Verbič; razen nekaj izjem se mi zdi — kolikor jo sploh poznam — nevznemirljiva, dolgočasna, ponavljajoča vedno iste vzorce, glasbeno pomenostavljajoča itn. S tem pa seveda ne morem reči, da zabavno glasbo odklanjam; tudi takšna, ki »žali« moje estetske predstave, npr. kak punk-rock, se mi zdi važna, če ji uspeva v svoje območje pritegniti toliko mladih ljudi in potešiti njihove glasbene potrebe, pričakovanja, vrednote, upe. Pred takšno množico glasbene solidarnosti se moram spoštljivo umakniti in preostaja mi le še razmišljanje o njenih vzrokih in zakonih. Konec koncev je to tudi moja temeljna naloga, če se ukvarjam s kulturo oz. umetnostjo s strokovnega, t. j. sociološkega vidika.

Ta vidik bom skušal zastopati in uveljavljati v pričujočem komentarju na Verbičev članek, ki me — kot rečeno — ne spodbuja k polemiki, t. j. k odklanjanju in izražanju (p)osebnih pogledov, okusov in interesov . . . ampak k razmišljanju o stvari kot taki.

Najprej bi rad opozoril na nekaj netočnosti oz. neutemeljenih sklepov v Verbičevem članku. Te netočnosti oz. neutemeljenosti so moteče, vendar za končni učinek Verbičevega razmišljanja — kot bomo videli kasneje — niso bistvene.

V začetku Verbič omenja »anglofonsko preobremenjenost« našega radijskega programa. Tudi razpredelnica na str. 1621, kjer je pregled predvajane glasbe na II. programu Radia Ljubljana (za popolno sliko bi pač morali dodati še I. in III. program), pozna podobno kategorijo: »angloameriška« zabavna glasba. Vendar Verbič v članku brez posebne obrazložitve zamenja predmet kritike. Ta skok je prav nenavaden: opravljen je v enem samem stavku. Takole piše Verbič: »... prodor *angloameriške* zabavne glasbe ni naključen, ampak del načrtno zasnovane strategije *ameriškega* kulturnega imperializma (podčrtal D. R.)«. Ta skok vodi Verbiča k prenagljenim sklepom. Anglofonska ali angloameriška glasba je glasba, ki prihaja iz številnih angleško »govorečih« oz. »pojočih« dežel. Naštejmo jih nekaj: Anglija, Irska, Avstralija, Nova Zelandija, Indija, Pakistan, Kanada, Bangladeš, Šri Lanka, cela vrsta bivših angleških kolonij v Afriki in Aziji, Zimbabve, Južna Afrika itn. itn. Znano je, da angleške tekste za svoje popevke pišejo tudi skandinavski narodi (skupina ABBA poje večino pesmi v tem jeziku), Italijani, Izraelci, celo Francozi (Aznavour).

Naslednji neutemeljeni skok je naredil Verbič, ko je angloameriško glasbo izenačil z ameriško vlado. Znano je, da je ameriška vlada (ob njej pa še velika večina vlad v t. i. zahodnih demokracijah) predstavnik le dela ameriškega prebivalstva, čeprav vladajočega, večinskega itn. Ob tej večini oz. oblasti obstaja cela vrsta skupin, ki so ji nasprotni. Znani so recimo posegi številnih ameriških filmskih in glasbenih umetnikov v politično življenje, posegi, ki so bili diametralno nasprotni ameriški oblasti in celo interesom kapitala. Ni tako dolgo, ko je ameriške umetnike preganjal McCarthy, znan pa je tudi Nixonov odnos do levičarskih umetnikov, oz. odnos teh do establishmenta. S tem nočem trditi ničesar vsebinskega, opozarjam le na načelno nevarnost enačenja ameriškega kulturnega imperializma (ki nedvomno obstoji) z ameriško zabavno glasbo in še posebej za nevarnost enačenja stališč Brzezinskega z angloameriško zabavnoglasbeno proizvodnjo v celoti.

Naslednja metodološka napaka je v Verbičevi statistiki. Tudi tu ne želim polemizirati z ideološkimi sklepi, le s številčno zadrego. Verbič objavlja statistiko za dneve od 25. X. 1979 do 3. XI. 1979, v teh dneh pa razmerje med domačo in tujo glasbo varira od 17 : 83 do 34 : 66 (seveda v korist tuje glasbe). V sklopu tuje glasbe je angloameriške od 48

do 62 %. Če naj bi bila ta statistika v resnici prepričljiva, bi moral biti vzorec vsaj nekoliko večji, oziroma bi moral biti teoretično utemeljen. Poleg tega bi morala takšna statistika povedati, kolikšen je delež angloameriške zabavne glasbe v svetovni produkciji zabavne glasbe. Primerjati jugoslovanski zabavnoglasbeni output z angloameriškim najbrž ni mogoče, upal pa bi si trditi, da naš program — relativno glede na produkcijo, izvedbeno raven itn. — ni »anglofonsko preobremenjen« ampak prej jugoslovansko preobremenjen. Glede na našo produkcijo, verjetno ni mogoče trditi, da je v programu podprezentirana. Z drugimi besedami: če bi hotel biti naš program zvest posnetek oz. pomanjšana slika svetovne zabavnoglasbene produkcije, bi moral biti delež anglosaške glasbe mnogo večji od sedanjega. Za merilo bi morda mogli vzeti delež angloameriških filmov v primerjavi s slovenskimi in jugoslovanskimi — seveda v repertoarju slovenskih kinematografov; nato delež prevedenih knjig v produkciji naših založb itn. Še bolj prepričljiva statistika pa bi morala ta razmerja primerjati z razmerji v t. i. materialni produkciji, v potrošnji angloameriških patentov, licenc, organizacijskih modelov itn. Mogla bi upoštevati razmerja med domačimi (doma izumljenimi in izdelanimi) in tujimi tehničnimi predmeti itn.

Seveda mislim, da so vse takšne primerjave nesmiselne, saj smo dežela s kratko kulturno zgodovino, saj smo majhna in relativno nerazvita dežela. Vsi si želimo, da bi mogli konkurirati z drugimi deželami in tudi z njihovo kulturo, vendar bo treba za uresničitev teh želja še veliko delati. Politično hvalevredna, toda nemogoča je zahteva po novem mednarodnem glasbenem redu, saj nam mora biti jasno, da je produkcija zabavne glasbe v velikem številu neuvršenih držav tako rekoč neobstoječa, ali pa je skromna: tako po obsegu kot po kvaliteti, da o njeni sporočilni vrednosti sploh ne govorimo. Glasba številnih neuvršenih držav bo za naša ušesa še dolgo le eksotična informacija.

Politično nesprejemljiva se mi zdi Verbičeva ironizacija določil helsinške listine (»govorjenje o svobodnem pretakanju idej in informacij je liberalno slepilo«), saj je Jugoslavija ena njenih podpisnic. Vendar ni moja dolžnost, da poučujem avtorja te ironizacije o politični primerčnosti, in to tudi ni moj namen.

In zadnja, rekel bi, temeljna metodološka pripomba. Verbičev članek ima dva dela, ki med seboj nista skladna, če nista celo v protislovju. Prvi del kritizira delež anglosaških oddaj oz. popevk v našem sporedu, drugi del pa preučuje družbeni pomen, nevarnost, slepilo itn. t. i. kulturne industrije, množične kulture, popevkarstva itn. Ta dva dela sta spojena tako, da nepozorni bralec misli, da je anglosaška, angloameriška oz. ameriška zabavna glasba družbeno neprimerna, slepilna, škodljiva itn., medtem ko je domača oz. neangloameriška zabavna glasba primerna, oči odpirajoča in koristna. Kar je angloameriško, je slabo, kar je naše, je dobro — takšen je sklep, ki ga naredi Verbič in z njim nekritični bralec.

Problem je za Verbiča — tako kaže — v angleščini in ne v družbeni, politični vsebini. Glede na svojo profesionalno, pa če hočete, tudi družbeno-politično zavest moram kar najostreje zavreči takšno poenostavljanje. Verbičeva smer ne vodi v kritično razčiščenje problema — ki nedvomno obstoji — ampak v preiskovanje porekla, rasno-nacionalne pripadnosti in primernosti.

Seveda mora biti vsakemu pametnemu človeku jasno, da je marsikaj narobe tudi z *našo* kulturno industrijo in tudi z *našo* zabavno glasbo, zatem pa tudi z *našim* življenjem in z *našimi* proizvodjalnimi odnosi; jasno, da tudi pri nas in ob našem petju (včasih pa tudi govorjenju, radijskem in televizijskem) »blago govori namesto ljudi«, da smo prisiljeni »k molku«.

Drugi del Verbičevega članka se loteva odtujitve, ki jo povzroča množična kultura potrošniške družbe, in postaja proti koncu zanimiv ravno tam, kjer analizira pasivnost občinstva. Stavek: »Molk, izsiljen z glasbo, govori o sodobni družbi in ni potrebno veliko navora, da se v serijski glasbi odkrijeta zatiranje in nasilje« je seveda popolnoma točen in označuje pojav, ki smo z njim pogosto soočeni, in ki smo ga krivi tudi sami. Menim, da je takšne pojave napačno pojasnjevati z uvozom tuje kulture (kot je svojčas rusko dekadenco razlagal Plehanov): vsak uvoz je konec koncev aktualizacija neke notranje, tukajšnje potrebe. Menim tedaj, da je treba problem razčleniti in razložiti na sociološki način, s pojasnjevanjem pogojev, odnosov in razmerij, ki vladajo v družbi. V marsičem je kultura, če uporabim Marxovo besedo, »ustreza-joča« družbenim okoliščinam, ekonomskim in življenjskim temeljem. V marsičem nas »vdor« glasbe, kakršno opisuje Verbič, poučuje o resnici sveta, v katerem živimo; *ta glasba govori našo resnico*. In tu se pravi problemi šele začnejo. In tu se prava razprava in raziskava šele začne.

Prvo vprašanje na novo formulirane problematike je seveda vprašanje kulturne identitete in univerzalnih kulturnih procesov, kakor zadeva naše življenje v celoti. To vprašanje je povezano s provincializmom in kozmopolitizmom, z nacionalizmom in internacionalizmom, s ksenofobijo in ksenofilijo. To vprašanje pa seveda ni povsem nedolžno, ampak ga je mogoče postaviti le v kontekstu in na ravni tozadevne diskusije, ki poteka danes v svetu, recimo v organizaciji UNESCO in seveda v naših strokovnih forumih. Podobne teme sem se pred kratkim lotil v sestavku »Kulturna identiteta in univerzalni kulturni procesi«, ki je izšel v beograjski Književnosti (1980, 1), zato bom na tem mestu navedel le najvažnejše argumente.

Današnje pritožbe glede pomanjkanja ali kratenja kulturne identitete prihajajo iz dveh koncev: iz kolonialnih položajev v deželah t. i. tretjega sveta pa tudi iz »prosvetljenih krogov« v zahodnoevropskih in ameriških intelektualnih središčih. Nekdanji podjarmljeni narodi si postavljajo vrhunj stavbo, ki jo je nekoč zasedala kolonizatorjeva kultura, (pretežno)

zahodni intelektualci pa opozarjajo na zablode svojih vlad in skušajo poživiti svojo kulturo iz nekonvencionalnih virov: mestoma je boj za kulturno identiteto novih narodov, manjšin, osvobodilnih gibanj prava mora oz. kompleks zahodnih intelektualcev. Tu in tam se imenovanim glasovom pridružujejo tudi drugačne sile in ideologije; pogosto so med njimi celo zagovorniki »omejene suverenosti«, ki pa — če že tako nanese — na ves glas tožijo o vmešavanju v notranje zadeve »svojih« dežel in taborov: s temi izgovori potem izganjajo tuje novinarje, zapirajo meje, okupirajo veleposlaništva itn. Glasovi o kulturni identiteti se — tudi v ZDA — včasih sprevržejo v pravo nacionalistično in rasistično histerijo, ki so jo izredno plastično ponazarjale znamenite nalepke, ki so jih pred leti (med vietnamsko vojno) ameriški desničarji lepili po svojih avtomobilih: LOVE IT OR LEAVE, pri čemer naj bi bila (obvezna) ljubezen namenjena ameriški zastavi. Lahko bi rekli, da se v določenih pogojih, ki so običajno povezani s takšno ali drugačno obliko *notranje nesvobode*, sicer logična in normalna zahteva po kulturni identiteti, svobodi in avtonomiji . . . sprevrže v nacionalizem, obskurantizem, provincializem itn.

Razumljiva je ta transformacija za dežele, ki se bojujejo za svoj obstanek, za državnost, svobodo itn. Sploh bi lahko rekli, da v položaju nesvobode, neenakopravnosti, nerazvitosti . . . kulturna identiteta avtomatično dobi nacionalistične razsežnosti. Če so Slovenci v 19. stoletju dajali prednost nacionalnemu pred univerzalnim, nacionalnemu *pred družbenim*, je bilo to razumljivo. V tem primeru bi morali koncept kulturne identitete uporabljati samo pogojno, oziroma bi ga morali — če ga hočemo ohraniti kot moderen sociološki koncept — skrbno definirati in raziskati njegove aplikacije v različnih položajih. Če bi ta koncept privedli do njegovega grenkega konca, t. j. do ene skrajnosti, bi ugotovili, da vsebuje nevarnost kulturne monade oz. zaprte kulture. Lahko bi tedaj prišli do sklepa, da za vsako kulturo drži posebna resnica, oz. da le pripadnik neke kulture lahko odloča o tem, kaj je resnično in pravilno, pri čemer bi se morali odreči številnim znanstvenim postopkom, komuniciranju, sodelovanju itn. S temi nevarnostmi se je konec koncev ukvarjal že Karl Marx, ko je razpravljal o nacionalni borniranosti, za njim pa tudi Lenin v svojih tezah o nacionalnem in kolonialnem vprašanju, kjer je govor o malomeščanskih predsodkih, nacionalnem egoizmu in nacionalni omejenosti.

Gotovo je v navedenem vzrok, da so se ustrezni dokumenti organizacije UNESCO in tudi nekateri naši najnovejši dokumenti, ki so jih naši strokovnjaki pripravili za diskusijo o kulturnem razvoju neuvrčenih držav, skušali ogibati takšnim »radikalizacijam«, in da so skušali najti ravnotežje med *avtonomističnimi* in *univerzalističnimi* zahtevami. Takšno iskanje ravnotežja je seveda rezultat političnih prizadevanj in mu teoretičnega kompromisa niti ne gre očitati. Če bi se že spustili v razpravo o doziranju avtonomije oz. heteronomije, t. j. o uravnavanju avtonomnih

in univerzalnih elementov v določeni kulturi, bi najprej morali določiti in pojasniti mesto in subjekte takšnega dogovarjanja, saj ne more biti govora o nekakšnem avtomatizmu, niti o univerzalni sprejemljivosti takšnih načrtov. Projekt, ki bi se lotil aplikacije modela kulturnega razvoja na temelju pravila o kulturni identiteti, bi zares moral najprej precizirati mesto in način sporazumevanja o teh vprašanjih. Vendar to v tem trenutku ni namen našega zapisa.

Ko se sprašujemo o vsem tem in ko nam postaja jasno, da gre za resne in dolgoročne oz. daljnosežne reči, ne moremo mimo številnih opozoril, ki jih je prav na ta naslov naslovila sodobna sociologija. Tu imam v mislih recimo raziskave Petra Bergerja in njegovo opredelitev *epistemološke arogance* (*Piramide žrtev*, 1976). V smislu te in sorodnih raziskav ne bomo imeli težav, dokler bomo zahtevo po kulturni identiteti razumeli kot bojno sredstvo zoper nadvlado in vladanje, kot zahtevo po svobodi ustvarjanja in govora, izražanja in komunikacije. Čim pa bi kdorkoli mogel v imenu kulturne identitete začeti govoriti, »jaz vem, kaj je dobro zate«; čim začne nekdo v imenu kulturne identitete in avtonomije organizirati sveto vojno zoper tuje vplive; kadar nekdo s pomočjo kulturne identitete in z izgovarjanjem nanjo prične urejati promet med tradicionalnim in modernim, med našim in tujim, med pravim in napačnim, se lahko kaj kmalu pokažejo težave, ki niso manjše od tistih, ki so obstajale pred uporabo koncepta kulturne identitete.

Kar se mene tiče, bi rekel, da je danes slovenski narod toliko osvobojen in močan, da brez težav prenese soočenje s svetom, da ne potrebuje posebno nežnih in zaščitnih pravil komuniciranja z njim. Ko otrok odraste, ga starši nehajo ljubkovati in varovati pred grdim svetom. Menim, da naša kulturna identiteta ni v nevarnosti, in da je v nobenem primeru ne moremo primerjati ali uravnavati z merili, ki veljajo za nova osvobodilna gibanja, za narode, ki so kolonizirani, ali se ravnokar osvobajajo spod tuje oblasti. V tem smislu je gotovo smiselno nacionalizem koroških Slovencev in ni naključno, da je v toliko pogledih soroden dogajanju na Kranjskem v 19. stoletju.

V trenutku, ko se nam kulturna identiteta pred našimi očmi spreminja v nekakšen *predmoderen* koncept, se moramo vprašati, od kod njena moderna aktualnost: to, kar se danes kaže v prebujanju najrazličnejših etničnih solidarnosti ob hkratnem sprejemanju univerzalne kulture »širše« družbe, v ekoloških, kontra-kulturnih, hipijevskih, misticističnih, komunističnih in komunardskih, transcendentalno-meditativnih in drugih gibanj. Odkod ta nova potreba po skupinskem povezovanju mimo tradicionalnih in nacionalnih družbenih in državnih institucij? Je mogoče na hitro — kot se danes na Slovenskem tudi dogaja — skleniti, da se pripravlja povratak na staro, da se bliža nova romantika, da se »poraja mitizem«? Upanje na povratak starega, zatrjevanje o tradicionalnih kulturah, da vsebujejo neizčrpno zalogo vzorcev za modernega človeka, je

morda konec koncev le dejanje izčrpanega duha, ki se ne upa spustiti v novo dogodivščino.

Dejal bi, da je mogoče kulturno identiteto razumeti tudi kot *post-moderen* koncept, in da je treba slovensko kulturno problematiko, naše vizije kulturnega sodelovanja s svetom uravnati po tako razumljenem modelu.

Kot se po eni strani kaže, da je koncept, kakršen je koncept kulturne identitete, v nasprotju z modernim časom in s postopki modernizacije kot tudi z demokracijo, ker ga je mogoče izkoriščati kot sredstvo manipulacije, kot izgovor za epistemološko in kulturno aroganco, da ne govorimo o nevarnostih izolacionizma in monad, o katerih pričajo sami dokumenti, ki sicer afirmirajo kulturno identiteto; je po drugi strani točno, da je zahteva po kulturni identiteti izrazito moderna, v določenem pogledu *post-moderna* zahteva. Če jo dovolj precizno formuliramo, in če prihaja od subjektov, ki ne morejo in nočejo nikogar manipulirati oz. izkoriščati — kar pomeni, da jo razumemo v *radikalnem smislu*, kot izrazito socialno potrebo, kot stvar človeškega dostojanstva in duhovne avtonomije — potem bi lahko rekli, da je to povsem nov, izredno važen, sociološko bogat in kulturno ploden fenomen. Kulturna identiteta tedaj ni nekakšno bojno geslo ali politična zvižajača, ni nov način nacionalizma, folklore, brezskrbnega preživljanja časa in rutinskega poslovanja s človeškimi sanjami. Če ta koncept dovolj radikalno formuliramo (v smislu parafraze Marxove misli o delavskem razredu, ki je univerzalni razred, in ki predstavlja zadnjo »postajo« eksploatacije v zgodovini, ker sam nikogar ne izkorišča) kot »orodje« subjekta, ki *nikomur ne vlada in nikogar ne izkorišča*, morda najdemo sled ali zaslutimo pot, po kateri se giblje človek po zatonu tradicionalizma in — kot pravi Verbič — hrupnega, a molčečega modernizma.

Kot je videti iz gornjih hipotez, mi pravzaprav ne gre za polemiko z Verbičevimi stališči. Ta stališča se mi zdijo v marsičem arhaična in ugovarjanje ne zadošča: treba jih je preseči. Če želimo premagati zlo moderne odtujenosti, se ne smemo podati nazaj v območje starih prepovedi, cenzorstva in dogmatizma. Premagati moramo strah in se napotiti v smer duhovne suverenosti in kulturne svobode. V nasprotju z Verbičem, tako rekoč mimo njega in nekaterih na novo prebujenih varuhov domače besede in domačega petja, menim, da naša kulturna ustvarjalnost zaradi tujih popevk ne bo niti boljša niti slabša. Raziskati bi pač morali, kje so vzroki tistega čudnega molka in naših nizkih ambicij v zvezi z množično kulturo. Klicanje strahov in vragov nas ne bo navdihnilo k socialni in kulturni dogodivščini, ampak nas utegne še bolj zapreti vase.

DRAGO FLIS

Ameriško-iranska navzkrižja

1. *Neposreden potek krize po zasedbi ameriškega veleposlaništva v Teheranu*

Le petnajst dni potem, ko je predsednik Carter dovolil, da je strmo-glavljeni iranski monarh Pahlavi prišel v Združene države, kjer naj bi se zdravil na univerzitetni kliniki Cornell v New Yorku, so v Teheranu iranski študentje, ki sebe imenujejo »privrženci ajatole Homeinija«, zasedli ameriško veleposlaništvo. Organizacija, ki je 4. novembra napadla veleposlaništvo, doslej ni bila poznana, sklepati pa je, da je sestavljena iz pripadnikov radikalnih skupin, ki pa so politično različno usmerjene.

Študentje so takoj po zasedbi veleposlaništva zahtevali izročitev odstavljenega monarha v zamenjavo za talce. V času od 22. oktobra, ko je šah prispel v ZDA, do zasedbe veleposlaništva, je iranska vlada zahtevala ekstradicijo odstavljenega monarha. Ameriški State department je taka prizadevanja zavračal, pretežno na pravni osnovi, češ da med deželama ni sporazuma o ekstradiciji. Tik pred zasedbo veleposlaništva je takratni zunanji minister dr. Ibrahim Jazdi izjavil, da je vlada izčrpala vse mednarodnopravne možnosti za šahovo izročitev.

Nobena od vodilnih osebnosti iranske revolucije ni nikoli nase prevzela odgovornosti za napad na veleposlaništvo. Prav tako ni znano, zakaj so se iranski študentje takoj umaknili iz britanskega veleposlaništva, ki so ga tudi prve dni zasedli. Zapisati pa je bilo mogoče izjave vodilnih verskih voditeljev, da sta ameriško in britansko veleposlaništvo vohunski gnezdi.

Iranski zunanji minister Sadek Gotbzadeh je zatrdil, da so študentje delovali popolnoma v svojem imenu. Med zunanjim ministrom in študenti je ves čas zasedbe veleposlaništva prihajalo do občasnih nesoglasij. Tudi sam ajatola Homeini je v razgovoru z novinarjem ameriškega časnika Time dejal, da so talci zadeva študentov, večkrat pa so to izjavili še drugi člani iranskega revolucionarnega sveta.

Teheranski študentje so najprej držali okoli 80 talcev, vendar so jih postopno selektivno izpuščali. Po njihovih kriterijih so najprej izpustili neameriške talce, nato pa še večino žensk in temnopolnih ameriških

uslužbencev veleposlaništva. Po ameriških podatkih je v ameriškem veleposlaništvu po začetku decembra, ko so omenjene talce izpustili, ostalo še petdeset ameriških diplomatskih talcev, med njimi menda še vedno dve ženski. Po nekaterih navedbah so teheranski študentje preselili kakih dvajset talcev iz osrednje skupine stavb ameriškega veleposlaništva na Taleganijevi aveniji v druge stavbe.

V ZDA je zasedba veleposlaništva sprožila bolečo reakcijo, večjih ugovorov zoper odklonilno stališče Carterjeve administracije proti izročitvi šaha ni bilo. Proti Carterjevi politiki je sicer v nekem določenem trenutku nastopil drugi predsedniški pretendent v demokratski stranki — Edvard Kennedy, vendar se je pozneje pokazalo, da je prav zaradi tega njegova popularnost padla.

ZDA so vse od začetka krize zahtevale takojšnjo in brezpogojno izpustitev diplomatskih talcev. Tako je končno zahtevala tudi vsa mednarodna skupnost, ki je prek varnostnega sveta OZN zahtevala, da izpušijo talce in mirno uredijo iransko-ameriške zadeve.

Teheranski študentje pa nasprotno: nenehno so v zameno za izpustitev talcev zahtevali, da šaha izročijo Iranu, sicer bodo talcem, so grozili, sodili kot vohunom.

Bivanje strmoglavljenega monarha je za ZDA, kjer naj bi se zdravil, postalo hudo breme, zato je Bela hiša na hitro uredila šahov odhod v Panamo, ki se je za njegov sprejem odločila po temeljitih pogajanjih z Washingtonom, ki je na Panamo seveda pritiskal z zahtevo, naj šaha sprejme. Bela hiša je sodila, da je Panama dobra izbira, saj ta dežela ni imela diplomatskih stikov s Teheranom, prav tako tudi ne uvaža nafte iz te države.

Panama pa je za dobre odnose z ZDA vseskozi zainteresirana, saj panamsko vodstvo želi kar najbolj učinkovito uresničevati sporazum o vrnitvi panamskega prekopa, ki so ga podpisali s Carterjevo administracijo. Bela hiša je šahov odhod v Panamo imela za določen diplomatski uspeh, saj so si obetali, da, ko šaha ne bo več v New Yorku, tudi v Teheranu ne bo več vzroka za podaljšano zasedbo veleposlaništva, saj v formalnem smislu Pahlavi ne bo več predmet ameriško-iranskih odnosov.

Reakcija v zasedenem veleposlaništvu pa je bila nasprotna; nepopustljivost skupine, ki je zasedla veleposlaništvo se je nadaljevala. Položaj petdesetih diplomatskih talcev se do konca januarja ni spremenil. Diplomati v veleposlaništvu so tako rekoč v popolni karanteni, po zahodnih poročilih imajo pretežen del dneva zvezane roke, prav tako pa imajo zelo malo možnosti za gibanje. Edini, ki so jim študentje dovolili obiskati talce, so bili ameriški duhovniki, ki so jih izbrale teheranske oblasti. Vse številnejša poročila pravijo, da se psihično stanje diplomatskih talcev slabša in da utegnejo imeti od zadrževanja v veleposlaništvu hude osebne posledice, tudi če bi jih morda osvobodili.

V novembru je ameriška vlada sprožila vrsto pobud za rešitev talcev. Imele so najprej zlasti obliko diplomatskega prizadevanja: tako na ravni stikov s posameznimi državami, ki naj bi posredovale pri iranskih oblasteh oziroma dosegle, da bi talce izpustili, prav tako pa so Američani že novembra sprožili ofenzivo v Združenih narodih. Glede svetovne organizacije je bilo mnogo pričakovanj, da bo krizo rešila v skladu z normami mednarodne skupnosti. Nekaj časa je bilo celo videti, da ima le svetovna organizacija sredstva in moralni vpliv, ki bi lahko prepričal iransko versko-politično vodstvo, naj na neki način doseže izpustitev talcev. Zasedanje VS OZN je na svojo pobudo sklical generalni sekeretar dr. Kurt Waldheim, ki je ameriško iransko krizo ob zasedbi veleposlaništva označil za »najhujšo od kubanske krize sem«. Poslej je ta organ OZN trikrat glasoval o zapletu. Bil je enoglasen, tudi sovjetski predstavnik Trojanovski je glasoval za resolucijo, ki je zahtevala takojšnjo izpustitev talcev. Resolucije VS so poleg tega zahtevale še to, naj bi Iran in ZDA po mirni poti uredila nerešene probleme v medsebojnih odnosih. Generalni sekretar OZN dr. Waldheim je po teh resolucijah začel z osebnim posredovanjem, odpotoval pa je tudi v Iran. Waldheimovo prizadevanje zaenkrat ni rodilo nikakršnih sadov.

ZDA so na mednarodnem sodišču v Haagu vložile tožbo proti Iranu. Tudi odločitev haaškega sodišča je bila soglasna: držanje talcev so mednarodni sodniki ocenili za dejanje nasprotno mednarodnemu pravu.

Predsednik Carter je sprva izključeval vsako možnost, da bi uporabil silo proti Iranu. Pozneje so uradne izjave Bele hiše to možnost dopuščale. Iranske oblasti so take grožnje odločno odklonile, kot nesprejemljive pa so jih ocenile številne druge države. 2. januarja so bile v Iranu predsedniške volitve, na katerih je zmagal dr. Abolhasan Bani-Sadr, ki je v svojem nastopnem govoru med drugim poudaril, da nikakor ne sprejema početja teheranskih študentov, čeprav ni napovedal akcij, ki bi imele za cilj osvoboditev talcev.¹

2. Stališča in prizadevanja obeh glavnih strank, udeleženih v sporu

Kratek pregled dogodkov v zvezi z ameriško-iransko zaostritvijo ne more razkriti vseh korenov krize, ki jo je osrednji tajnik OZN ocenil za tako hudo. Teheranska kriza je prav gotovo ena najnevarnejših, v svoji akutni obliki pa je očitno tudi ena najdaljših. Kriza ne izvira samo iz zasedbe talcev v ameriškem veleposlaništvu, gotovo pa je, da jo je zasedba izzvala. Ameriško iranski zaplet je eden razmeroma redkih zapletov med velesilo in razmeroma majhno državo.

Ameriško-iranska navzkrižja je mogoče obravnavati zlasti v treh časovnih okvirih: obdobje pred islamsko revolucijo, obdobje po februarški revoluciji leta 1979 ter obdobje po 4. novembru lani.

¹ Povzetek dnevnih novic tiskovnih agencij in časnikov.

Prvo obdobje prav gotovo označuje pretežna ameriška dominacija nad Iranom. Čeprav Iran nikoli ni bil kolonija ZDA v klasičnem pomenu besede, je bil odnos Iran—ZDA poln ameriškega vmešavanja v iranske notranje zadeve. To priznavajo končno celo zahodni časniki.² Tudi predsednik Carter je v enem svojih govorov priznal, da je bilo v Iranu na višku ameriškega vpliva več kot 70.000 Američanov, ki so imeli v Iranu različne naloge, večidel so bili to vojaški strokovnjaki, ki so urili iransko vojsko, obenem pa pomagali vzdrževati vrhunsko ameriško orožje, ki ga je Iran v šahovih časih kupil v ZDA.³

Vendarle je ameriški vpliv v Iranu v obdobju minulih petindvajsetih let variral. Zahodni mediji priznavajo, da sta ameriška obveščevalna agencija in ameriški veleposlanik v Teheranu K. Roosevelt leta 1953 pravzaprav organizirala državni udar proti nacionalistično usmerjenemu politiku Mossadeku, ki je pred tem za kratek čas šaha poslal v izgnanstvo v Rim.

Vse obdobje od šahovega povratka v Teheran je bil Iran dejansko »zahodna« država, na zahodni blok je bil vezan tudi z nekaj formalnimi vezmi: zlasti kot član srednjeazijskega pakta CENTO, katerega pokroviteljice so bile zahodne države, najprej Velika Britanija, potem ZDA.

Določene spremembe v zavezništvu med ZDA in Teheranom so nastopile po letu 1973. Po embargu, ki so ga arabske dežele-proizvajalke nafte uvedle proti zahodnemu svetu, je Iran edini še naprej oskrboval z nafto zahodne dežele ter celo Izrael in Južnoafriško republiko. Na presenečenje zahodnih strategov je prav šahov Iran najodločneje zahteval, naj bi cene nafte bistveno povečali, kar se je tudi zgodilo. Prvič je Iran samostojno nastopil proti ZDA in sploh proti zahodnemu svetu, ki v tistem trenutku še ni bil pripravljen na nove cene nafte.

Za obdobje od leta 1973 do padca iranske monarhije v ameriško-iranskih odnosih je značilna dvotirnost: po eni strani se ameriška navzočnost v Iranu krepi, po drugi pa imajo Iran v Ameriki za vse bolj »močno državo« bližnjega vzhoda in srednje Azije. Šahov Iran si je, sodeč vsaj po izjavah, prizadeval za samostojno politiko. Ta politika naj bi na zunaj imela tudi obliko sodelovanja s socialističnimi državami, zlasti še s severno sosedo: Sovjetsko zvezo. V nekem pogovoru z zahodnimi časnikarji je šah celo izjavil, da si za ravnotežje med velesilama Iran prizadeva v svoje oborožene sile vključiti tudi nekaj sovjetskih svetovalcev.⁴ V resnici se je ameriška dominacija v Iranu nadaljevala, sodelovanje šahovega Irana s Sovjetsko zvezo in drugimi socialističnimi deželami pa je bilo pretežno formalne narave.

² Londonski Observer z dne 13. 1. 1980 piše, da je bilo samo v Isfahanu več kot 16.000 tehnikov družbe Bell, ki je za iransko armado izdelala veliko število bojnih helikopterjev, ki so jih ameriški tehniki vzdrževali.

³ Carterjev govor predsedstvu sindikalne zveze AFL-CIO, 15. 11. 1979, str. 3.

⁴ Der Spiegel, letnik 1976.

Še en dogodek, ki je podkrepil ameriško zvezo z Iranom, je vredno omeniti: ko so Turki leta 1974 zaprli ameriške opazovalne postaje, ki so jih uporabljali za pregled nad sovjetskim azijskim ozemljem, je Pentagon večino opazovalnih postaj preselil v sosednji Iran, ki se je za opazovanje sovjetskega ozemlja zdel celo primernejši od Turčije.

Po letu 1974 so predstavniki šahovega Irana spremenili svoje stališče do cene nafte: vse do konca šahovega režima so vse bolj zagovarjali politiko zmernih cen, praktično so postali zagovorniki zahodnih stališč, po katerih naj bi bila cena nafte čim manjša. Zato so bili Iranci v pogostih sporih z drugimi deželami članicami združenja OPEC.

Trdnost zveze Washington—Teheran je okrepila tudi mednarodna situacija po arabsko-izraelski vojni leta 1973. Zlasti Nixonova administracija je okrepila prepričanje, naj bi Iran postal »žandar« Perzijskega zaliva. Tega publicističnega izraza tako šahova vlada kot ameriški State department nista nikoli uporabljali, vendar sta obe deželi dejansko ravnali v tej smeri. Nixonova administracija je okrepila prepričanje, da je Iran ena najstabilnejših držav na območju Perzijskega zaliva ter da je glede na svoje oborožene sile in zemljepisni položaj lahko pokrovitelj Perzijskega zaliva. Od tod tudi orjaške dobave najsodobnejšega ameriškega orožja Iranu, ki so se v času Nixonove administracije bistveno povečale, saj je bilo znano, da je Iran dostikrat kupil orožja, ki jih v svoje arzenale niso dobile niti ameriške enote. Kaže, da je status žandarja Perzijskega zaliva šahovemu Iranu prav ustrezal. Iran se je čutil poklicanega, da brani Perzijski zaliv pred »velikim sosedom« na severu, prav tako naj bi se oboroževal tudi zaradi nevarnosti separatističnih gibanj znotraj Irana.⁵

Formalno je bil Iran vse do islamske revolucije član pakta CENTO. Ta je že pred dogodki v Iranu obstajal le kot črka na papirju, že nekaj let je životaril le sedež te organizacije, ki je bila pred desetletji zamišljena kot strateški podaljšek pakta NATO v srednji Aziji. Po islamski revoluciji je Homeinijevim oblastem preostalo le, da formalno izstopijo iz te organizacije, ki jo je že tako predstavljalo le glavno poveljstvo v turškem glavnem mestu Ankari. Podobno kot Iran, sta iz pakta CENTO februarja leta 1979 izstopili še Turčija in Pakistan.

Zaradi očitno prevladujočih strateških interesov so se ZDA kaj malo zanimale za spoštovanje človekovih pravic v Iranu, nepravilno razdelitev naftnih dohodkov ter za druge socialne nepravilnosti, ki so pripeljale do islamske revolucije. Številni zahodni analitiki mednarodnih odnosov se še čudijo, kako je moglo priti do »izgube« Irana, kako so ZDA po Vietnamu in Angoli mogle izgubiti še Iran?⁶

Iran je očitno napaka v ameriškem pojmovanju te dežele ter islama v celoti. Teoretiki priznavajo, da so se ameriški obveščevalni napor preveč usmerjali mikrosocialno, premalo pa proučevali družbo v celoti.

⁵ Keyhan, glasilo nekdanjega režima, letnik 1976.

⁶ Lawrence Whetten: »The Lessons of Iran«, v *The World Today*, str. 391.

Usmerili so se pretežno v analizo možnosti, ki jih imajo v deželah komunisti, nikakor pa ne v splošno strukturo neke družbe.⁷

Omenjena razmišljanja dokazujejo zastarelost ameriških strateških in drugačnih razglabljanj o deželah v razvoju, katerim pravzaprav pripada tudi Iran. Iranska revolucija je za ZDA bila nekaj popolnoma nepričakovanega, na njene posledice pentagonski strategji niso bili pripravljene. Še manj je bil Washington lahko pripravljen na sporočilo o zasedbi veleposlaništva v Teheranu. Za kratek čas je bilo to veleposlaništvo zasedeno že takoj februarja leta 1979, vendar so napadalce oblasti pregnale. Takrat so diplomati še dobili nekaj potrebne zaščite, v novemberski zasedbi pa ni bilo nobenih znamenj, da bi oblasti zagotavljale kakršnokoli zaščito ameriškim diplomatom.

Ameriška reakcija na teheranske dogodke je bila najprej dokaj odločno negativno stališče do temeljnih iranskih zahtev: izročitve šaha in njegovega imetja. Tudi v reakcijah ameriške javnosti je prevladovala soglasnost glede ravnanja administracije, čeprav je bilo včasih slišati tudi drugačna stališča.⁸

V ospredju prizadevanj ameriškega vodstva v krizi so zahteve, naj bi talce spustili na svobodo. Po uradnih izjavah je mogoče sklepati, da ne bi prišla v poštev nobena druga rešitev kot brezpogojna izpustitev talcev.⁹ Ameriške argumente je mogoče strniti v še nekaj skupin:

— ZDA ne bodo nikoli izročile odstavljenega monarha Iranu, ne glede na to, kaj bo storil Teheran;

— ta država iz zapleta s teheranskimi talci skuša priti kot sila, ki jo po svetu v njeni velesilni vlogi še vedno spoštujejo — tudi v islamskem svetu naj bi jo morali spoštovati;

— vojaških sredstev naj bi v zvezi z zadevo »talci« ne bi uporabljali, kajti očitno je materialno-tehnično nemogoče izpeljati kakršnokoli reševalno akcijo. Zato so grožnje z morebitno vojaško silo le taktične narave.¹⁰

Iranske islamske oblasti so se, kot rečeno, le deloma identificirale s študenti, čeprav je spet res, da za rešitev diplomatov niso ničesar ukrenile. Zunanji minister Gotbzadeh je v pogovoru z zahodnimi časn-

⁷ Tako piše Adda B. Bozeman v članku: »Iran: US. Foreign Policy and the Tradition of Persian Statecraft«, *ORBIS*, str. 387, v nadaljevanju pa se ozira predvsem na napake ameriške obveščevalne dejavnosti v Iranu.

⁸ Redki ugovori so bili v obeh smereh: nekateri komentatorji, na primer, George F. Will v *Washingtonu Postu* trdi, da je ameriška politika do Irana popolna napaka in posredno zagovarja uporabo sile proti tej deželi; James Reston v *International Herald Tribune* hvali »strpno« politiko predsednika Carterja; eden izmed predsedniških kandidatov demokratske stranke Edward Kennedy je v enem svojih govorov celo napadel predsednika Carterja, ker je strmoglavljenemu šahu dovolil politično zatočišče. Pozneje se je pokazalo, da je bila to precejšnja taktična napaka, saj je po prvih predhodnih volitvah demokratske stranke Kennedy izgubil vso prednost, ki jo je prej imel v popularnosti pred predsednikom Carterjem.

⁹ Carterjev govor predsedstvu AFL-CIO op. cit.

¹⁰ *U. S. News and World Report*, 3. 12. 1979, str. 25.

karji izjavil, da je jemanje talcev sicer kršenje mednarodnih norm, vendar je le eden od členov v verigi kršenja pravic Irana kot suverene države, ki pa je bilo v preteklosti delo ZDA.¹¹

Nekaj iranskih voditeljev je sicer dalo vedeti, da jim ni popolnoma vseeno, kako bo na zasedbo veleposlaništva reagirala mednarodna skupnost. Celó ajatola Homeini je v enem razmeroma številnih razgovorov z zahodnimi novinarji priznal, da morajo biti veleposlaništva nedotakljiva, kar pa za ameriško veleposlaništvo ne velja, saj je bilo vohunsko gnezdo.

Očitek vohunstva je razmeroma negotov. V Iranu je kot veleposlanik ZDA določeno obdobje služboval nekdanji direktor CIA Richard Helms, kar je študentom omogočilo še dodatne argumente, češ da je bilo ameriško veleposlaništvo ekspozitura ameriške obveščevalne službe. Ni mogoče preverjati, koliko je v tem resnice, nedvomno pa se bodo študentje, ki so veleposlaništvo zasedli, ob morebitnem sojenju znašli pred težavo, kako potegniti ločnico med vohunstvom in navadno opazovalno funkcijo, ki jo ima vsaka diplomacija.

V glavnem je iransko vodstvo do konca februarja ostajalo pri tehle stališčih:

- nobene akcije oblasti za rešitev talcev;
- najvišji verskopolični voditelji so odklanjali mednarodno posredništvo, saj se je generalni sekretar OZN dr. Waldheim iz Teherana vrnil praznih rok, ajatola Homeini ga ni hotel sprejeti;
- iskanje podpore pri številnih deželah v svetu — zlasti za morebitni mednarodni tribunal, ki bi sodil napakam ZDA v Iranu v zadnjih treh desetletjih, raziskoval šahovo dejavnost in moralno opredelil potrebo šaha izročiti Iranu;
- priprave na sojenje talcev, ki pa jih še niso dokončali, med drugim tudi za to, ker je ameriška stran opozorila, da bi sojenje utegnilo biti *casus belli*;
- rahla diferenciacija znotraj iranskega vodstva, deloma gre celo za neko določeno personalizacijo teheranske krize, saj vse bolj postaja jasno, da je razplet odvisen od zelo ozkega kroga verskih voditeljev;
- izjave o tem, da teheranski študenti niso pod nadzorom, se množijo;
- pri odločnosti v odklanjanju vsakega ameriškega pritiska, pa naj bi bil ekonomske, diplomatske ali vojaške narave.

Delne ameriške sankcije Irana dosedaj očitno niso prizadele, konkretizirale pa so se v nekaj akcijah:

- ameriška administracija je omejila dejavnost iranskih državljanov v ZDA, ki so ob šahovem prihodu v ZDA demonstrirali za njegovo izročitev iranskim oblastem;

¹¹ U. S. News and World Report, 24. 12. 1979, str. 20.

— imigracijskim oblastem je Bela hiša naročila, naj skrbno pregledajo vize iranskih študentov in naj tiste, ki nimajo listin v redu, takoj izženejo;

— predsednik Carter je ukazal prepovedati uvoz kakršnekoli iranske nafte, »da bi s tem ne dovolili katerikoli deželi, da bi diktirala ameriško politiko«;

— predsednik Carter je kot povračilni ukrep ukazal zamrznitev vseh vlog iranske države v ameriških bankah, kar je praktično pomenilo, da se je Iranu odvzel precejšen del dohodkov od nafte, ki jih je Iran naložil v ameriških bankah.¹²

Ti ukrepi so še naprej podlaga za konkretno ameriško ravnanje do Irana. Za precej teh ukrepov se je pokazalo, da so neučinkoviti. Administracija je sicer napovedala širše ekonomske sankcije, vendar je pri naštetih ostalo, pa še za tiste je zelo problematično, če so sploh učinkovite. Predlog o ekonomskih sankcijah so ZDA skušale uveljaviti skozi VS OZN, vendar se to ni posrečilo zaradi sovjetskega veta.

Na splošno se opazovalci nagibajo k temu, da dvomijo glede uspešnosti ekonomskih sankcij proti Iranu. Vzrokov za skepso je več:

— tudi če bi nekaj držav sprejelo predloge o ekonomskih sankcijah, bi to Iran kratkoročno ne bi moglo prizadeti, saj ima menda nekajmesečne zaloge tudi tistih prehrabnenih artiklov, ki jih sam zaradi razmehroma zapuščenega kmetijstva v preteklem obdobju ne prideluje;

— ekonomske sankcije so dvomljive tudi zato, ker jih nikoli ne bo sprejela vsa mednarodna skupnost, saj nima sankcijskega mehanizma za uresničevanje odločitev;

— celo odpoved uvoza iranske nafte (tudi Iran je prepovedal prodajo nafte ZDA) nima velike vrednosti, saj Američani lahko še naprej kupujejo iransko nafto, kajti nihče ne more zagotoviti, da »črno zlato« iz iranskih naftnih polj prek mreže tankerskih flot, naftovodov in borznih preprodaj ne bi moglo zaiti na ameriški trg.

Iz pretežno notranjepolitičnih nagibov pa ZDA sankcij proti Iranu, naj bodo še tako omejene, ne morejo enostavno opustiti, saj bi se tako lahko pokazalo, da je administracija nezmožna, kar je v volilnem letu še posebno pomembno.

3. Reakcije mednarodne skupnosti in posameznih grupacij držav

V pomembnejših mednarodnih organizacijah in organih mednarodne skupnosti ni bilo razlik glede osnovnega povoda najnovejše zaostritve. Zasedbo veleposlaništva v Teheranu ocenjujejo kot dejanje, ki nasprotuje splošnim in posebnim normam mednarodne skupnosti. Posebej očitno je bila ob zasedbi veleposlaništva kršena mednarodna konvencija

¹² Carterjev govor predsedstvu AFL-CIO.

o zaščiti diplomatskih agentov, ki v svojih členih nalaga deželi — gostiteljici zaščito tujih diplomatov, prav tako pa jih tudi izvzema iz vseh ukrepov domačih oblasti.¹³ Žal na tem mestu nimamo možnosti za širšo komparativno analizo mednarodnopravnih določb gotovo, pa je, da le-te zasedbo veleposlaništva v Teheranu postavljajo popolnoma zunaj vseh veljavnih norm. Med drugimi je podpisnica dunajske konvencije tudi Iran (saj naj bi bila islamska republika mednarodnopravna naslednica šahovega Irana). Sodba mednarodnega sodišča v Haagu je bila prav tako soglasna.

Zasedba veleposlaništva v Teheranu ima seveda še številne druge mednarodne posledice, ki se nam v tem trenutku vse zdijo negativne:

1. Tudi če bi ameriškim talcem dokazali, da so vohunili, bi jim po vseh mednarodnih normah in navadah nikakor ne smeli soditi. V mednarodnih odnosih se je dostikrat dogajalo, da so diplomati vohunili, vendar se je vsaj po drugi svetovni vojni uveljavila navada, da so razkrinkanega diplomatskega vohuna izgnali iz dežele-gostiteljice, v analih pa še ni bilo zapisano, da bi sodili kateremukoli nosilcu diplomatske imunitete.

2. Akcija, ki so jo islamske oblasti, vsaj kot se zdi, pasivno odobrile, je mednarodnopolitični procedens, ki ima lahko kratkoročne, predvsem pa dolgoročne posledice na mednarodne odnose. Zasedba ameriškega veleposlaništva v Teheranu sicer nikakor ni prva zasedba nekega diplomatskega konzularnega predstavništva v svetu, vendar je prva zasedba, ki jo domače oblasti niso takoj zatrle s svojo akcijo, prav gotovo pa je najdaljša zasedba nekega predstavništva v deželi — gostiteljici. Če bi tako prakso mednarodna skupnost priznala, potem bi to pomenilo, da najrazličnejše politične skupine celo spodbujajo za podobna dejanja, s katerimi naj bi dosegale svoje cilje. To bi ogrozilo mednarodni promet, dolgoročno pa celo onemogočilo kakršnekoli običajne odnose med deželami.

3. Akcija teheranskih študentov ima negativne posledice na diplomatski poklic. Kljub sodobnim telekomunikacijskim sredstvom je klasična diplomacija še vedno ena od pomembnih oblik predstavljanja neke dežele v drugi deželi. Veleposlaništva s svojimi tradicionalnimi strukturami ostajajo sredstvo predstavljanja. Kolikor bi ta predstavništva postala tarča političnih napadov in obračunov, tako predstavljanje izgubi vsak smisel. V zgodovini so sicer znani primeri, ko so izpolnjevanje diplomatskih pogodb zagotavljali s talci, ki sta jih deželi — podpisnici izmenjali.¹⁴ Ti diplomatski talci seveda sodijo v čisto drugo zgodovinsko obdobje, ki z današnjo dobo nima neposredne zveze.

¹³ Povzeto po delu: dr. Staniša Kostić: *Međunarodni odnosi i međunarodno pravo*, str. 447 do 450, Beograd 1964.

¹⁴ Tako dr. Vlado Benko v temeljnem delu *Međunarodni odnosi* navaja primere iz klasičnega grškega mednarodnega sistema, ko so si države kot poroštvo za izpolnjevanje pogodb izmenjivale talce, str. 8.; Založba Obzorja, Maribor 1977.

4. Napadi na veleposlaništva pravzaprav zanikajo obstoj mednarodne skupnosti v sedanji obliki. To dejanje državo in politične silnice v njej postavlja v položaj nekakšnega absoluta, za katerega naj mednarodne norme kot omejitveni faktor ne bi veljale. Močno pa zaostrojuje tudi vprašanje odgovornosti vodilnih osebnosti v posameznih državah.

Sovjetska zveza in zahodna Evropa

Nesprejemljivost jemanja talcev je potrdila Sovjetska zveza na vseh treh zasedanjih VS OZN. Dokler je v organu združenih narodov šlo le za izpustitev talcev, je sovjetski predstavnik O. Trojanovski vedno glasoval za resolucijo, ki je zahtevala izpustitev talcev. V nekaj začetnih poročilih je sovjetski tisk tako stališče potrjeval. V nadaljnjem obdobju pa se o talcih poroča vse manj, v ospredje pa prihajajo obtožbe na račun koncentracije ameriških vojaških sil na območju Perzijskega zaliva.¹⁵

Negativno sovjetsko stališče do predlogov o ekonomskih sankcijah proti Iranu je mogoče obravnavati v luči sovjetskega posega v Afganistanu. Sovjetska zveza skuša po eni strani navezati kar najtesnejše stike z islamsko republiko Iran, po drugi strani pa bi sovjetski veto lahko razumeli tudi kot odgovor na ameriško diplomatsko ofenzivo glede Afganistana.

Poseg v Afganistanu je zasedbo ameriškega veleposlaništva v Teheranu postavila v luč, ki je nekoliko drugačna od tiste, ki je na problem svetila prej. Iran so nenadoma obkrožile tako s severa kot tudi z vzhoda vojaške sile velesile, na katero je Iran tradicionalno gledal z nezaupanjem. Nekateri zahodni komentariji so celo vzklikali, da bodo talci po posegu v Afganistanu lažje osvobojeni.¹⁶ Pokazalo se je, da to vendarle ni tako enostavno. Zasedba veleposlaništva se nadaljuje, zahteve iranskih študentov pa so vse ostrejšje in vse bolj nepopustljive.

Občutek neugodja, ki ga je sovjetski poseg v Afganistanu prav gotovo pustil pri iranskem versko-političnem vodstvu, očitno ni bil tako močan, da bi povzročil hitro spremembo razmišljanja v smeri osvoboditve talcev.

Poleg povezav z afganistansko krizo zahodna javnost na napad v Teheranu odgovarja dvojno: po eni strani zasedbo veleposlaništva obsojajo, zahodnoevropski voditelji se v obsodbi solidarizirajo z ZDA, nekateri komentatorji Washingtonu celo očitajo preveliko mlačnost in se čudijo, kako more biti najmočnejša velesila zahodnega sveta v tem trenutku tako brez moči.¹⁷

¹⁵ »Meždunarodnoe obozrenie: SŠA-Iran«, Pravda, 9. 12. 1979. Podobno piše tudi v članku: »Samorazoblačenje fariseev«, Pravda, 15. 1. 1980.

¹⁶ Tipičen komentar te vrste je bil komentar v londonskem Economist, z dne 5. januarja 1980, ki ima naslov: »Ali bo udar v Kabulu spametoval Iran?«.

¹⁷ Frankfurter Allgemeine Zeitung, 8. 11. 1979.

Po drugi strani tako rekoč celotna zahodna Evropa še naprej gospodarsko sodeluje z Iranom, od te dežele kupuje nafto in nič kaj ni kazalo, da bi bile zahodnoevropske vlade pripravljene, skupaj prek EGS ali prek članstva v paktu NATO izvajati sankcije, ki so jih predlagali Američani.

4. Spoznanja obeh strani

Medtem ko ni opazovalca, ki bi si upal napovedati, kakšen bo razplet sedanje krize v ameriško-iranskih odnosih, pa je obema stranema vse bolj jasno, da v zapletu nobena ni dosegla kratkoročnih ciljev. Teheranski študentje niso izsilili izročitve šaha, ki je obtožen zločinov proti iranskemu ljudstvu. Tudi ZDA do konca februarja še niso mogle doseči osvoboditve diplomatskih talcev, ki jo sicer ogorčeno zahtevajo. ZDA imajo sicer na razpolago močna sredstva velesile, ki pa jih v tem primeru, kot kaže, ne bodo uporabile, saj se po eni strani zavedajo morebitne omejenosti akcije, ki bi v končni posledici lahko ogrozila življenje talcev, po drugi strani pa bi morebitni poseg izzval novo izolacijo ZDA po svetu, zlasti seveda v islamskem svetu.

Prvo skupno spoznanje obeh strani je zavest o tem, da ničesar ne bi bilo mogoče rešiti s kakršnimikoli nenadnimi enostranskimi akcijami. Washington se zaveda posledic morebitne intervencije, saj bi tako dejanje prav tako hudo ogrozilo mednarodno življenje in mir v svetu. Iranski voditelji v Teheranu in svetem mestu Komu zelo dobro vedo, kako čudno luč bi vrgli na pridobitev iranske revolucije, če bi dovolili, da talce obsodijo ali celo likvidirajo.

Drugo spoznanje je obema stranema manj skupno, utegnilo pa bi biti, da krize, ki je ena najdaljših in najnevarnejših v zadnjih desetletjih, ne bo mogoče nadaljevati v nedogled. Človeška tragedija talcev, ki so že peti mesec zvezani v zgradbi veleposlaništva, se nadaljuje. Te tragedije morda ne poudarjajo dovolj, prav gotovo pa je to ena najbolj ne- navadnih in hudih obremenitev za skupino ljudi. V bistvu je to posebna vrsta mentalne torture.

Tretje spoznanje obema stranema za enkrat ni skupno, utegnilo pa bi biti ena od poti za rešitev krize v iransko ameriških odnosih. Glede na to, da ni več pričakovati, da bi se šah še kdaj vrnil v ZDA, njegova izročitev v formalnem smislu ni več predmet ameriško-iranskih odnosov, zato bodo iranske oblasti morebitno izročitev morale urediti s panamskimi oblastmi.

Četrto spoznanje je morda vse bolj skupno: ZDA vse bolj priznavajo napake v ravnanju do Irana, prav tako pa tudi šahovo diktaturo.¹⁸ Ameriška stran zaenkrat še ni pripisala pomena morebitnim taktičnim potezam,

¹⁸ Na primer: uvodnik v ameriškem časniku: U. S. News and World repotr, 17. dec. 1979.

s katerimi bi pospešili rešitev problema diplomatskih talcev. Gre zlasti za morebitno ameriško sodelovanje v mednarodnem tribunalu, ki bi sodil ameriške napake v Iranu, prav tako pa tudi šahovo dejavnost.

Znani arabski publicist in intelektualec ter nekdanji Nasserjev zaupnik Hasanien Hejkal je obiskal vse voditelje iranske revolucije, dovolili pa so mu obisk tudi pri talcih v ameriškem veleposlaništvu. V svojih publicističnih prispevkih je po pogovorih v Teheranu tak tribunal predlagal, piše pa tudi, da so mu v Teheranu namignili, da bi po »morebitnem političnem sojenju ZDA, ki bi moralno opredelilo zahtevo po izročitvi šaha, diplomatske talce izpustili«.¹⁹

Ameriški pristanek na tribunal, ki so ga v Teheranu nekaj časa vneto pripravljali, bi sicer pomenil, da so s popolnoma protipravnim ravnanjem dosegli neko drugo ravnanje, vendar pa se nam tak pristanek v tem trenutku zdi le stvar taktike, ki naj bi postopoma pripravila teren za izpustitev talcev. Obe strani sta se vseeno strinjali z ustanovitvijo mednarodne preiskovalne komisije, ki jo sestavlja pet uglednih mednarodnih pravnikov in naj bi proučila napake za časa šahove vladavine. Komisija nima natančno opredeljenega statusa, vendar jo je mogoče obravnavati kot prvi poskus, da bi se zadeve okoli talcev premaknile z mrtve točke; hkrati je to plod dolgotrajnih prizadevanj OZN, ki je ena temeljnih posrednic v ameriško-iranskem sporu.

Ameriško-iranska navzkrižja so se po zasedbi veleposlaništva tako poglobila, da jih je težko celostno obravnavati, še težje pa je kakorkoli napovedovati razplet krize. Že dlje časa nima ameriško-iranska kriza le razsežnosti, ki zadevajo le ti dve deželi, ampak v zapletenih oblikah in medsebojnih povezavah zadeva vso mednarodno skupnost. Kriza okoli ameriških diplomatskih talcev ni več edini problem, ki ogroža mir in dobre odnose med deželami na območju Srednje Azije. Pojavili so se drugi na videz še resnejši problemi. Prav mogoče pa je reči, da je ameriško-iranski zaplet problem, ki je izbruhnil na prelomu desetletij, na mednarodne odnose pa bo vplival v daljšem prihodnjem obdobju, kakorkoli se bo kriza že razpletla.

Ljubljana, februarja 1980

¹⁹ »Inside the Ayatolah's Mind«, The Sunday Times, 23. dec. 1979. str. 17.

Misel Edvarda Kardelja in revijalni tisk

Študentski časopis Tribuna je v številki 9—10 letošnjega leta (letnik XXIX) objavil razpravo z okrogle mize na temo Problematika izdajanja marksistične literature. Kot navajajo »je uredništvo Tribune organiziralo in izpeljalo okroglo mizo na to temo kot nadaljevanje uvodnika v prvi letošnji številki in intervjujev s tovarišem Božidarjem Debenjakom ter še pred tem s tovarišem Tomažem Mastnakom«. Uredništvo Tribune nadalje še meni, »da so v pričujočem zapisu analizirane razmere, ki botrujejo izdajanju in neizdajanju marksistične literature na Slovenskem, kakor tudi da so podane možne rešitve tega vsekakor zelo pomembnega problema«.

V razpravi je, kot je razvidno iz zgoraj omenjene številke študentskega časopisa Tribuna, sodeloval tudi Igor Bavčar, ki je med drugim dejal tudi sledeče: »So pa še tudi drugi primeri, na katere je potrebno opozoriti. Krasna ‚sinteza‘, ki se seveda razlikuje od prej navedene, je 7—9 številka Teorije in prakse, ki je v celoti posvečena misli Edvarda Kardelja. Zanimivo pri tem je, da 1400 strani obsegajoča publikacija ne vsebuje skorajda niti enega integralnega Kardeljevega teksta. Objavljeno gradivo je več ali manj kompiliranje iz Kardeljevih tekstov. Kakorkoli je že bil namen urednikov hvalevreden, je po mojem mnenju tako objavljanje vulgariziranje njegove misli. Ponujen nam je, tu gre predvsem za študente in delavce, študij nekaterih izvlečkov iz zelo obsežnega Kardeljevega opusa, istočasno pa se prav s tem študente in delavce odvrča od temeljitega študija integralne celote. Ne morem se izogniti misli, ki se ponuja kar sama od sebe, ko prebiram teh 1400 strani, namreč ‚kar pa je Kardelj res pomembnega napisal, si lahko prečitate kar v Teoriji in praksi. Tam je vse na kupu‘. To je po mojem nesporejmljivo stališče, ki ga ne opravičuje niti dejstvo, da bodo izšla zbrana dela Edvarda Kardelja in da je številka 7—9 le obogatitev in poglobitev ‚vpogleda‘ v Kardeljevo misel. Gre za študij!«

Uredništvo Teorije in prakse želi opozoriti, da je bil Edvard Kardelj ne samo med pobudniki in idejnimi utemeljitelji revije Teorija in praksa, temveč da je pomembna njegova vloga tudi kot neposrednega sodelavca naše revije. Kot nekatere druge družboslovne revije (na primer

Arhiv za pravne in društvene nauke, Opredeljenja, Pogledi) je tudi revija Teorija in praksa, ki jo izdaja Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvard Kardelj v Ljubljani, posvetila misli Edvarda Kardelja tematsko številko (številka 7—9/1979). Uredniški odbor revije Teorija in praksa je v sodelovanju z večjim številom sodelavcev pripravil širši izbor iz Kardeljeve misli. Redakcijska skupina — zaledje so ji predstavljali predvsem znanstveno raziskovalni in pedagoški delavci s Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani, s Pravne fakultete v Ljubljani ter naši zgodovinarji pa tudi nekateri drugi poznavalci Kardeljeve misli — si je prizadevala z natisnjenimi prispevki, odlomki iz študij, razprav in govorov zajeti vsa najpomembnejša področja Kardeljeve razčlenjene teoretične in praktično politične dejavnosti. S tematsko številko smo pokazali na širok notranji razpon in zajem problemov Kardeljevega opusa.

Tematsko številko smo zasnovali tako, da posamezne problemske sklope Kardeljeve misli prikaže uvodna predstavitev družboslovca, ki se je z navedeno problematiko znanstveno raziskovalno ukvarjal. Te uvodne predstavitve imajo pri nekaterih avtorjih značaj in prvine študije o posameznem izseku Kardeljeve ustvarjalnosti, nekatere pa le nakazujejo posamezne vidike Kardeljevega obravnavanja problema. Gledano v celoti pa te predstavitve bralce opozarjajo na celovitost, večrazsežnost in notranjo logično povezanost celotnega razvejanega Kardeljevega dela in bistveno pripomorejo k temu, da bralec Kardeljeve misli ne bi dojemal fragmentarno in »po sektorjih«.

Tematska številka — zlasti še intelektualno radovednejšega bralca — ne bo odvrčala, temveč nasprotno naravnost *napeljevala* k prebiranju in študiranju Kardeljevega celovitega dela, ki ga bo našel v Problemih naše socialistične graditve ali v Zbranih delih. Cilj tematske številke o Misli Edvarda Kardelja ni bil, da bi po »instant« metodi bralcu omogočili, da spozna Kardeljeva dela. Nedvomno pa je tematska številka o Kardeljevi misli pripravno izhodišče in napotilo za zahtevnejši študij in razmišljajoče ustavljanje ob Kardeljevi odmevni ustvarjalnosti. Pripomnimo naj tudi, da izseki in odlomki iz Kardeljevih del decidirano navajajo tudi na vire, ki jih zainteresiranim ne bo težko poiskati in se tako poučiti o celoti Kardeljevih razmišljanj. Res se moramo zato čuditi, da lahko kdo bere to tematsko številko tako, kot jo je bral omenjeni govorec v Tribuni. Posebno nas mora presenetiti, da ponuja takšno razlago izbora iz Kardeljevega dela nekdo v razgovoru o tako resni temi, kot je (ne)izdajanje marksistične literature na Slovenskem. Od takšnega posega v razpravo, ki je sicer spodbudna in vse pohvale vredna, bi res lahko pričakovali — če ne vsaj nekoliko več pravičnosti — pa na vsak način nekaj več razsodnosti, logične doslednosti in odgovornosti.

Sicer pa velika odmevnost, na katero je tematska številka naletela, kaže na to, da je bila v slovenskem prostoru potreba po uresničitvi

zgoraj navedene zamisli predstavitve Kardeljeve misli in da je — ne nazadnje — tudi v skladu z možnostmi, ki se jih glede na časovno dinamiko in naravo izdajanja lahko privošči Teorija in praksa, ki sodi v *revijalni tisk*. Družboslovna *revija*, ki želi kolikor toliko zaokroženo predstaviti bogato Kardeljevo delo, ki posega v vse probleme socialistične graditve, ima pač druge prijeme, kot jih imajo lahko izdajatelji posameznih *knjig* ali *izbranih del*, ki lahko v večji meri objavljajo integralne avtorjeve tekste. Ob vsem tem pa prepuščamo objektivnemu bralcu, da sam presodi utemeljenost očitka, da gre v omenjenem izboru iz Kardeljevih del le za ponudbo »nekaterih izvlečkov« iz njegovega opusa.

Uredništvo revije Teorija in praksa sodi, da je z obravnavano številko bistveno pripomoglo k zadostitvi — res ne *verbalističnega* — ampak stvarnega zanimanja za Kardeljeva dela, ki odpirajo nova pota k svobodi v socializmu.

UREDNIŠTVO

FRANC MIKŠA

Jugoslavija — 30 let lastne poti

(Znanstveni simpozij v Hamburgu)

V času od 21. do 24. junija 1979 je bil na Mednarodnem inštitutu za politiko in gospodarstvo v Hamburgu znanstveni simpozij z naslovom Jugoslavija — 30 let lastne poti, ki sta ga organizirali univerza v Hamburgu in »Südosteuropa-Gesellschaft« iz Münchena. Že sam podnaslov pove, da je bil glavni namen srečanja oceniti dosežke socialistične razvojne strategije Jugoslavije.¹

Znanstveno posvetovanje je bilo zastavljeno zelo široko ter je obsegalo pet problemskih sklopov, v katerih se je predstavil z referatom najmanj en udeleženec iz Jugoslavije in ZR Nemčije ali Anglije. Tematska področja so bila naslednja:

I. Delavsko samoupravljanje in gospodarska demokracija (Problemi in skušnje delavskega samoupravljanja v Jugoslaviji Participacija in porazdelitev vpliva v delavskem samoupravljanju).

¹ Simpozija se je udeležilo približno 40 znanstvenikov z ZR Nemčije, Anglije in Jugoslavije. Jugoslavijo so s kvalitetnimi referati predstavili: dr. Gavro Altman, član ZIS, dr. Leo Mates iz Inštituta za mednarodno politiko in gospodarstvo, dr. Ranko Petrović iz uredništva »Međunarodna politika«, dr. Radoslav Ratković iz beogradske univerze, dr. Ivo Baučić iz centra za proučevanje migracije, dr. Rikard Lang, dr. Rudi Supek, dr. Dušan Bilandžić in Milan Ramić iz zagrebške univerze, dr. Ivo Fabinc in dr. Ivan Kristan iz ljubljanske univerze. ZR Nemčijo so zastopali: dr. Klaus-Detlev Grothusen iz hamburške univerze, dr. Peter Fischer-Appelt, dekan

II. Jugoslovanski gospodarski sistem — problematika »socialističnega tržnega gospodarstva«. III. Samoupravljanje in politični sistem (s podtemama a) delegatski sistem in b) Zveza komunistov in samoupravljanje). IV. Jugoslavija med dvema blokoma (s podtemama a) zunanja politika Jugoslavije in b) ekonomski odnosi s tujino). V. Nacionalno vprašanje: ustavnopravni vidiki (s temami o sedanjem stanju odnosov v federaciji, razponu regionalne razvitosti, o regionalnem razvoju in nacionalni stabilnosti, o problemu migracij in družbenih spremembah v Jugoslaviji od 1945—1978).

Referati so obravnavali vsa najpomembnejša vprašanja razvoja in odnosov v Jugoslaviji ter njeno vsestransko mednarodno dejavnost. Srečanje bi lahko ocenili kot srečanje dialogov, razprav in tudi burnih polemik. Ker so bili za predstavitev tako širokega področja na razpolago le štirje dnevi, je bil program prenatrpan: referenti so morali upoštevati časovne omejitve, ki jih je določil organizator.

V začetku so bili gostje iz Jugoslavije, po večini zreli znanstveniki-družboslovci, aktivni družbenopolitični delavci in dobri poznavalci obravnavane snovi nekoli razočarani, kajti z nemške

hamburške univerze, dr. Walter Althammer, predsednik Südosteuropa-Gesellschaft, dr. Herman Gross iz univerze v Münchnu, dr. Christoph Brümmer iz zunanjega ministrstva v Bonnu — in še vrsta mlajših predstavnikov nemških univerz in inštitutov, ki se ukvarjajo s problematiko južne Evrope in še posebej Jugoslavije. Veliko Britanijo je zastopal dr. Fred Singleton, predstojnik oddelka za jugoslovanske študije pri University of Bradford. Simpozija so se udeležili tudi uradni predstavniki Jugoslavije v ZR Nemčiji: ambasador Radovan Makić, svetovalec ambasade Boško Vraneš, generalni konzul v Hamburgu Vasil Magdenski in vicekonzul Pero Košutić.

strani so z referati nastopili predvsem mlajši družboslovni raziskovalci, ki so zagnano toda tudi preveč enostransko in parcialno obravnavali jugoslovansko stvarnost. V razpravi pa je ta začetni neugodni vtis naglo bledele: izkazalo se je, da je v mladi generaciji nemških raziskovalcev precej takih, ki z vso resnostjo in prizadevnostjo proučujejo naš družbenopolitični sistem in Jugoslavijo nasploh — vendar še preslabo poznajo naše razmere, našo zgodovinsko pot, so pa tudi preozko specializirani in včasih neustrezno informirani. Obojestranska kritična in odprta debata, ki se je pogosto zavlekla pozno v noč, je pomagala prebroditi ozkost pogledov in razčistiti nespornosti.

Prva dva dneva sta bila posvečena delavskemu samoupravljanju in gospodarski demokraciji, jugoslovanskemu delegatskemu sistemu in socialističnemu tržnemu gospodarstvu, kot so ga poimenovali organizatorji. Zelo živahna razprava se je razpletala okoli principov in vrednost socialističnega samoupravljanja kot zgodovinskega eksperimenta, ki je bil prvič uresničen v Jugoslaviji. Ker je ZR Nemčija eden največjih naših trgovskih in gospodarskih partnerjev, je bilo zanimanje za razne vidike, ki zadevajo teorijo in prakso našega gospodarskega sistema, zelo veliko.

Tretji dan je tekla beseda v glavnem o delegatskem sistemu in vlogi družbenopolitičnih organizacij v sistemu samoupravljanja. Glede na to, da je delegatski sistem relativna novost v jugoslovanskem političnem sistemu, ki pomeni negacijo klasičnega predstavniškega sistema, je bila diskusija zelo obsežna in zanimiva.

Živo zanimanje je bilo tudi za jugoslovansko zunanjo politiko in njene odnose s tujino. Več referatov je obravnavalo zgodovinske, teoretske in praktične vidike jugoslovanske politike neuvrščenosti. Ker je simpozij sovpadal z zad-

njimi pripravami na havansko konferenco neuvrščenih držav, je bilo zanimanje za stališča Jugoslavije še toliko večje. Razprava je tekla o položaju Jugoslavije med obema blokoma, o njenem mestu med EGS in SEV, o praktični uporabi politike neuvrščenosti na ekonomskem področju, o odnosih z deželami v razvoju itn.

Posebno pozornost je simpozij posvetil reševanju nacionalnega vprašanja, regionalnemu razvoju in nacionalni stabilnosti.

V razpravi, ki je sledila referatu o emigracijskih tokovih v Jugoslaviji in o jugoslovanskih delavcih, ki so na začasnem delu v tujini, je izstopala problematika, ki se nanaša na vrnitev in na možnosti zaposlitve povratnikov v domovini, na zmanjšanje deviznega priliva kot posledice vračanja zdomcev itn.

V zaključnem referatu je profesor dr. Bilandžić prikazal temeljne značilnosti in izkušnje jugoslovanske poti v socializem.

V govoru, ki ga je imel ob zaključku simpozija njen vodja prof. dr. Grothusen, je med drugim dejal: »Če primerjamo zahodni kapitalistični sistem, socialistični planski sistem in sistem socialističnega samoupravljanja, nikakor ne moremo trditi, da je sistem socialističnega samoupravljanja 'najslabši'. Čeprav že poznamo njegove dobre pa tudi nekatere slabe plati, ga je treba še vnaprej dobro proučevati in analizirati; v teh prizadevanjih je za nas jugoslovanska izkušnja najdragocenejši prispevek... pa tudi zanimanje za samoupravljanje v svetu iz dneva v dan raste.«

Na koncu je bila sprejeta pobuda za redna srečanja, na katerih bi obravnavali največ dve področji iz tega široko zasnovanega poblemskega sklopa. Izboljšane in z razpravo izpopolnjene referate bo do konca leta izdala hamburška univerza v knjižni obliki. Gostitelj naslednjega srečanja bo Jugoslavija.

UMBERTO CERRONI

Gramscijev besednjak

Delo Umberta Cerronija, *Gramscijev besednjak**, spada med uspešnejše predstavitve Gramscijeve misli. Cerronija poznamo kot enega zelo uglednih teoretikov politike v sosednji Italiji. Zato ni naključje, če je v tem svojem delu skušal osvetliti Gramscija predvsem kot političnega misleca. To pa je tudi tisti vidik Gramscijeve misli, ki ga imamo upravičeno za najbolj pomembnega.

Cerronijevo delo ni nekakšen sistematičen traktat o Gramsciju. Prvi del knjige zajema 132 gesel — besed in izrazov — ki so značilne za Gramscijevo misel. Drugi del pa vsebuje nekaj tekstov, ki z različnih vidikov govore o Gramsciju kot političnem mislecu.

Cerroni ne razlaga temeljnih pojmov Gramscijeve misli (v geslovniku) abstraktno-knjižno, marveč živo in angažirano. Gramscija bere ne samo iz teksta, marveč tudi iz konteksta. Ne samo iz konteksta neposredne zgodovine, v kateri je Gramsci živel in deloval, marveč tudi iz sodobne zgodovine, ki šele začenja razkrivati velik pomen Gramscijevih teoretičnih raziskav. Cerroni prikazuje posamezne ključne termine Gramscijeve misli v tem dinamičnem zgodovinskem procesu ostro in polemično, izzivalno, podkrepjeno z navedki iz Gramscijevih del, z duhovitimi lastnimi komentarji, ki znova in znova posegajo v sodobne probleme in terjajo odgovore in včasih morda tudi — ugovore. Vzemimo samo nekaj gesel, da bi se o tem lahko prepričali:

Marksizem: »Marksizem je imel dve nalogi: boj proti modernim ideologijam

v njihovi najbolj pretanjeni obliki in pa to, da razsvetli ljudske množice, katerih kultura je bila srednjeveška«. Temu Gramscijevemu citatu dodaja Cerroni tak komentar: »Za celo neko razdobje pa je stalinizem ti dve nalogi popačil, ko je potisnil marksizem v kritiko najbolj grobih teorij in povzdigoval folkloristično kulturo množic. Toda tudi pri Leninu je bila teorija kulture okužena z idejo, da naj bi buržoazni kulturi postavili nasproti nekakšno socialistično (ljudsko) kulturo. Po eni strani pa buržoazna kultura zaradi svoje razredne narave ni samo zgolj ozko razredna, saj lahko izraža nekatere enoznačne komponente (znanost) in univerzalne (umetnost, filozofija itd.) komponente; po drugi strani pa socialistična kultura nikakor ni instinktivni produkt podrejenih razredov, marveč intelektualna stvaritev, ki zahteva intelektualno posredovanje in kulturno kontinuiteto (Toda, ali ni takšno idejo zagovarjal tudi Lenin?). ‚Prelom‘ izhaja bistveno iz okoliščine, da se nova kultura povezuje z materialističnim parametrom (marksizem kot znanost o družbi) in s političnim parametrom (socialistična emancipacija). Obstaja torej bistvena enotnost kulture kot intelektualne produkcije. Kar pa zadeva njeno ‚socialno funkcijo‘ (kultura kot rezultat nekega določenega zgodovinskega procesa), se nova kultura razlikuje po tem, da tematizira in teoretizira enotnost teorije in socialne prakse, ko namreč iz svoje diagnoze zgodovine privede do zastavitve nalog, kako spremeniti svet ter identificira nove družbenopolitične nosilce teh preobrazb. Glede teh nosilcev pa nikakor ne spodbuja obstoječih (nižjih) kulturnih ravni in se celo bori za to, »da preobrazi ‚mentaliteto ljudstva‘« (Gramsci), s tem da povzdigne znanstveno-sistematično vizijo sveta nad folkloro in navadno zavest (senso commune). Če pri-

* Umberto Cerroni, *Lessico Gramsciano*, Editori Riuniti, Roma 1978.

znavamo *socialno* funkcijo nove kulture, to nikakor ne pomeni osiromašenja njenih *intelektualnih* struktur.«

Voditeljji: »Pri oblikovanju voditeljev je bistveno izhodišče: ali želimo, da bodo zmerom obstajali vladajoči in vladani, ali pa želimo ustvariti razmere, v katerih bo izginila nujnost obstoja te delitve« (Gramsci). Voditelj, ki izbere prvo alternativo, ukazuje, toda ne vodi. Tisti, ki izbere drugo alternativo, ne ukazuje, marveč vodi. Avtentični voditelj se torej nikakor ne poistoveti z izvrševalcem oblasti, ker mora hkrati izoblikovati teoretični program. Po drugi strani pa izvrševalec oblasti, ki nima ustreznega teoretičnega programa, lahko, dolgoročno, izgubi oblast. Zato torej »ne more biti govora o oblikovanju voditeljev tam, kjer ni teoretične doktrinarne aktivnosti strank« (Gramsci). V tem primeru je vodenje samó ukazovanje in traja tako dolgo, dokler drugi ubogajo; »intelektualno hierarhijo nadomesti birokracija« (Gramsci). Ni torej naključje, da Gramsci opredeli voditelja s formulo »specialist+politik«: če se od intelektualca-specialista zahteva, da je tudi politik, se od intelektualca-politika zahteva, da je tudi specialist. Samo tako se lahko izognemo temu, da bi se politika spremenila v birokratsko oblast+formalno znanje, medtem ko bi kultura še naprej ostala ‚realno znanje‘ brez oblasti«.

Politika: »Za Gramscija politika vzpostavlja odnos med višjo filozofijo in navadno zavestjo«. In ker »vsaka filozofija teži k temu, da postane navadna zavest« (Gramsci), lahko pač trdimo, da je politika po tendenci posredovanje med sistematično filozofijo in navadno zavestjo v dvojnem smislu: politika ‚racionalizira‘ praktični interes, ki je v osnovi politike in politika v praksi ‚uteleša‘ filozofsko univerzalnost. Skratka, prek politike se praksa pretvarja v teorijo in teorija v prakso. V njej kot ‚politični zavesti‘ se realizira tisto »samozavedanje, v katerem se teorija in praksa končno združita« (Gramsci).

Če bi nam prostor dopuščal, bi lahko navedli še več gesel, ki zajemajo ključne termine Gramscijeve misli (npr. ateizem, »civilna družba«, hegemonija,

ideologija, intelektualci, partija, demokracijski filozof, teorija-praksa itd.) Toda že iz navedenih gesel zaslutimo tako Gramscijevo izvirno zastavljanje ali poudarjanje problemov kot tudi Cerronijevo aktualizacijo Gramscijevih pogledov.

Takšna odprtost do Gramscija in sedanjega časa veje tudi iz drugega dela te knjige, v katerem oriše Cerroni v treh prispevkih bistvene vidike Gramscija kot (političnega) misleca. Najprej nam sistematično prikaže »Gramscijevo politično misel«. Ta prispevek je predavanje, ki ga je imel avtor na Univerzi v Ljubljani 1974 (gl. Teorija in praksa, št. 7—8/1974). V njem skuša razčleniti tiste prvine in vidike Gramscijeve politične teorije, ki povezujejo Gramscija, kot pravi, ne samo z italijanskim dogajanjem v letih fašizma, marveč ga spravljajo v sistematično zvezo s politično teorijo socializma in z zgodovino evropske politične misli. Gramscijevi pogledi na naravo politike, na teorijo vladanja, na teorijo socialistične revolucije in na teorijo partije — v katerih povzema pisec pglavitne značilnosti njegove misli — so dejansko zanimivi v širšem teoretičnem pomenu in ne samo kot izraz specifičnih zgodovinskih razmer, v katerih so nastajali.

Na Gramscija je močno vplivala specifična italijanska politično-teoretična tradicija (Machiavelli, Mosca, Pareto itn.), ko je v središče svojega pojmovanja politike postavil cepitev družbe na vladajoče in vladane; hkrati pa je presegel to tradicijo, ko je skušal premagati ta dualizem. Tako je istočasno kritiziral temeljno šolo v sodobni nemarksiistični politični znanosti (tj. elitizem) in odpiral problem odmiranja države, na katerega je stalinski marksizem »pozabil«. Na tako koncepcijo politike se pri Gramsciju navezuje njegov pogled na razmerje med politikom in kulturo, na razmerje med internacionalnim in nacionalnim, na problem hegemonije in koncepcijo zgodovinskega bloka, na partijo kot »kolektivnega intelektualca« itn. Velika vloga, ki jo je Gramsci pripisoval intelektualcem, ni pomenila — poudarja dalje Cerroni — zagovora

njihovega privilegirane položaja, marveč nasprotno, »za Gramscija obstaja avtentična in revolucionarna vloga intelektualca v tem, da ustvarja splošni vzpon kulture in samousmerjanja, ki bo omogočal preseženje delitve na intelektualce in navadne ljudi« (gl.: U. Cerroni, »Intelektualci in ,navadni ljudje«, Teorija in praksa, št. 1—2/1975). Gramscijeva vizija »modernega kozmopolitizma« ni bila zasnovana na intelektualistični koncepciji, marveč na »operativnem značaju političnega teoretiziranja«, ki naj bi združilo tisto, kar je bilo v Italiji tradicionalno razdruženo (kulturo in konkretno življenje); tako da bi Italija dobila »intelektualce, ki bi bili tesno povezani s stvarnostjo in z ljudstvom in da bi razredni boj dobil zavestno intelektualno vodstvo« (str. 96).

Drugi sestavek, ki ga je Cerroni naslovil »Nova teoretična os«, osvetljuje Gramscijevo (politično) misel predvsem s stališča njene izvornosti. Pisec poudarja, da je neplodno spraševanje, ki je tradicionalno prevladovalo, v čem je kontinuiteta Gramscijeve misli glede na marksistično tradicijo Druge in Tretje internacionale. Debata o Gramsciju se je preveč pogostoma osredotočila na njegove neposredne politične predloge ali pa na posamezne koncepte, manjkal pa je »organski poskus, da ponovno najdemo sistematično nit Gramscijevega razmišljanja o politiki« (ibid.). Pisec misli, da je to moči doseči le, če rekonstruiramo Gramscijevo analizo države, pravzaprav njegovo dokaj kompleksno in organsko analizo določene države, tj. italijanske države. Gramsci je raziskoval razloge, zakaj italijanski kapitalizem — ki se je prvi pojavil v Evropi — ni mogel doseči nacionalne združitve, kar je hitreje dosegel na primer kasnejši angleški in celo ruski kapitalizem; raziskoval je torej »zgodovinske razloge, ki lahko zavrejo izpolnitev kapitalistične izkušnje v ekonomsko razvitih deželah in, na drugi strani, teoretične razloge, ki bi lahko pospešili dozorevanje nove (socialistične) države tam, kjer ni prišlo do nacionalne združitve, čeprav so obstajali zanj vsi zgodovinsko-ekonomski pogoji« (str. 101).

Cerroni svojo razlago še bolj zaostri, ko pravi, da v italijanskem primeru ne gre samo za specifične poteze ekonomske strukture, marveč predvsem »za različno ureditev odnosa med vladajočimi in vladanimi (dominante dominantni). Znajdemo se pred državo, ki je bila zgrajena pozno in brez ,nacionalne kulture«; in zato pred državo, v kateri imamo *vladajoči razred, ki ni hkrati vodilni* (una classe dominante non-dirigente). V tem je šibkost italijanske države, toda to tudi daje delavskemu razredu veliko zgodovinsko prednost, če le uspe razumeti, da mora *postati vodilni razred (classe dirigente) dokler je še vladani razred* (classe dominata) (str. 101). V takšni postavitvi išče Cerroni tudi izvornost Gramscijevega gledanja na državo (država ne samo kot represivni aparat, marveč tudi kot idejna in moralna moč, problem konsenza) in na razmerje med nacionalno državo in nacionalno kulturo: delavski razred se mora potegovati za vodilno vlogo v nacionalni kulturi, s čimer se v razvitih državah Zahoda napredne sile lahko celo polastijo »močnega člana«, če vladajoči razred ni uspel hkrati izoblikovati prepričljive vodilne vloge in, predvsem, če »postane vladani razred kulturno vodilen«.

Izvornost Gramscijeve vizije in njegovo zgodovinsko aktualnost skuša Cerroni še podrobneje osvetliti v tretjem sestavku, ki ima za naslov Gramscijevo formulo »Univerzalnost+politika«. Potem ko pisec kritično zavrne stalinistično in webrovsko razumevanje zveze teorija-praksa in s tem tudi problematizira njune poglede na družbeno znanost, osvetli tri temeljne prispevke Gramscija k sodobni teoriji kulture: teorijo hegemonije; razmerje med kulturo in politiko in zgodovinsko teorijo univerzalizacije človeštva.

Gre pravzaprav za motive, ki jih v neki meri že obravnava v prejšnjih sestavkih, le da je tu temeljna iztočnica ravno ta proces univerzalizacije. Gramsci je večkrat ponavljal, poudarja Cerroni, da potrebuje Italija revolucijo, ki bi v sebi združevala intelektualno univerzalno raven renesanse in ljudskost (tj. politiko) reformacije. V zgodovin-

skem primanjkljaju te povezave med univerzalnim in političnim vidi Gramsci splošnejši problem (ki je, med drugim, omogočil tudi zmago fašizma v Italiji), ki ga Gramsci takole opredeljuje: »Regresivne in konservativne socialne skupine se vračajo vedno bolj v svojo začetno ekonomsko-korporativno fazo, medtem ko ostajajo napredne in inovativne skupine še vedno prav v začetni ekonomsko-korporativni fazi.« Dejstvo, da se je kultura ali univerzalnost — poudarja dalje Cerroni — na ta način odlepila od neposrednih interesov buržoazije, in da se, na drugi strani, še ni spojila s praktičnimi interesi proletariata, ima za posledico veliko krizo, krizo, ki ni samo praktična, marveč tudi moralna in intelektualna. V tej krizi, ki neločljivo povezuje usodo delavskega razreda z usodo civilizacije in narobe, se znova zastruje, pravi pisec, stara dilema: »barbarstvo ali civilizacija«.

Gramsci išče izhod iz te krize v univerzalizaciji človeštva. Vsebinsko te univerzalizacije je treba videti, pravi Cerroni, »v praktičnem preseganju vsake delitve družbene skupnosti, pa najsi gre za ekonomske delitve ali za politične delitve, torej v praktični združitvi vsega človeškega rodu na planetarni ravni« (str. 137). Tako dobiva kritika politike kot tudi klasična teorija o odmiranju države nov poudarek, ker pomeni hkrati »preseganje nacionalnega trga in ločitve nacij, planetarno projekcijo združevanja človeškega rodu in posebej konec delitve na vladajoče in vladane, na intelektualce in navadne ljudi« (str. 137—138). Kritika politike se kaže torej hkrati kot univerzalizacija politike, kot proces njenega osvobajanja institucionalno-reprezentativnih in elitiščno-prisilnih značilnosti in kot proces širjenja politike v smislu krepitve njenih intelektualno-kulturnih razsežnosti, kot skupnostnega sožitja ljudi. V tem kontekstu dobiva pri Gramsciju in v sodobnosti nov poudarek razmerje med teorijo in prakso (ravno potenciranje teorije v zvezi teorija-praksa). V sodobnem času, v katerem prihaja sploh do poudarjene vloge subjektivitete v zgodovini, dobi Gramscijeva formula **uni-**

verzalnost+politika in na njej zasnovana akcija novo spodbudo v »produktivnem združevanju intelektualnega dela z materialnim delom (in zato intelektualnega sloja z delavskim razredom), pa tudi v rastoči nujnosti, da se revolucionarna politika bogati s kulturo in znanostjo« (str. 143). Naloga prihajajočega komunizma je, da združi univerzalnost in politiko, ta naloga pa se mora uresničevati že v današnji dobi; kolikor delavski razred oblikuje nov »zgodovinski blok«, ki ga vodi še preden je postal politično vladajoči razred, toliko se emancipacija delavskega razreda razkrija v razvitih kapitalističnih deželah, v »močnih členih« zgodovine, kot občečloveška emancipacija. Tako se razodeva v konkretnem zgodovinskem procesu z novo močjo povezana med ekonomijo, politiko, kulturo, teorijo in univerzalno razodtujitvijo. Če je po eni strani res, pravi Cerroni, da lahko moralno odtujitev premagamo samo, če odpravimo ekonomsko izkoriščanje, pa ni nič manj res, da »praktična odprava ekonomskega izkoriščanja zahteva politično posredovanje, v katerem se že na ravni kulture organsko oblikuje človeški rod in s tem tudi (za sedaj) teoretični proces obče razodtujitve« (str. 146).

Cerronijevo delo nam res pomaga razumeti Gramscijevo misel predvsem z vidika njene aktualnosti za današnji čas in za prihodnost. Jugoslovanskemu bralcu, tudi slovenskemu, ki mu je Gramsci znan po prevodih izbranih del, lahko takšno branje odpre vpogled v marsikateri skrit sloj tekstov, ki jih je Gramsci pisal v zaporu in ki so izredno bogati, vendar zaradi svojega specifičnega jezika in fragmentarnosti teže razumljivi tujemu bralcu. In po takšnem branju nam Gramsci, ta subtilni marksistični intelektualec in daljnovidni revolucionarni politik, postane bližji. V bogati mreži problemov, ki se skrivajo pod zgoščenimi in specifično obarvanimi zgodovinskimi plastmi, nam Cerroni razkrije nekatere vozliščne točke, ki se navezujejo na vprašanja, ki se zastavljajo tudi nam. Med temi vprašanji naj zlasti omenimo problem dviganja zavesti od njene ekonomsko-kor-

porativne ravni na raven občestva, v katerem prihaja do sinteze med znanostjo, kulturo in politiko; dalje nam je lahko zelo blizu poudarjanje ustvarjalne in osvoboditeljske vloge teoretične kulture v najširšem pomenu besede ob hkratni zavesti o nujnosti tesne povezanosti te kulture z realnim življenjem. Nam, ki se soočamo s problemi samoupravljanja, tudi zveni domače opredelitev temeljnega problema politike kot problema preseganja dualizma med vladajočimi in vladanimi; tudi poudarek na razlike med »vodenjem« in »vladanjem« more biti in tudi je še kako zanimiv v družbah, v katerih je delavski razred že osvojil oblast in kjer še posebej obstoji nevarnost, da bi se zmogovite sile prehitro zatekale k vladanju na račun zahtevnejšega moralnega, intelektualnega, političnega usmerjanja — vodenja družbe.

Zlasti se zdi spodbudno Cerronijevo razmišljanje (pri čemer prav tako sledi Gramsciju) o perspektivi univerzalizacije politike, ki jo navezuje na hkratno preseganje dualizma vladajočih in vladanih in delitve človeštva na intelektualce in »navadne ljudi«. Vse to so res ključni dolgoročni odprti problemi razvoja sodobnega socializma in človeškega napredka.

Res je: s stališča izkušnje, ki jo neposredno živimo, so naši odgovori na posamezna vprašanja, ki jih tudi nam zastavlja sodobnost, v tej ali drugi točki nujno specifični; na to ali drugo stvar, ki se v drugih razmerah kaže predvsem kot teoretični problem, smo bili prisiljeni iskati tudi čisto »operativne« odgovore, pa najsi gre za samoupravljanje kot sredstvo preseganja dualizma vladajočih in vladanih ali za politiko neuvrčenosti kot specifično sredstvo univerzalizacije politike. V luči lastnih izkušenj so za nas zanimivi še nekateri dodatni vidiki Gramscijeve misli, zlasti tisti, v katerih je le-ta razvijal idejo tovarniških svetov, delavske demokracije, delovno načelo za konstituiranje družbe itd. Te pripombe ne merijo na to, da bi zmanjšali pomen Cerronijeve interpretacije, marveč da bi opozorili še na kakšno drugo razsežnost Gramscijeve misli, ki je posebno pomembna za nas in sploh z gledišča razvoja neposredne demokracije. In da bi tudi na primeru naše izkušnje potrdili resnico, da se pred sodobnim razvitejšim socializmom v mnogočem zastavljajo sorodni problemi, ki jih skušajo posamezne dežele reševati na različen način. Socializem je dejansko postal svetovni proces.

ADOLF BIBIČ

Teorija i praksa delegatskog sistema, uredila I. Šiber ter Z. Tomac, izdala »Zagreb«, delovna organizacija za grafično dejavnost in Fakulteta za politične vede v Zagrebu, Zagreb 1979, str. 358.

Zbornik Teorija in praksa delegatskega sistema je zbir raziskovalnih ugotovitev do katerih so prišli hrvaški družboslovci o delovanju in uresničevanju delegatskega sistema. Na uvodnem mestu je zapis D. Bilandžića, nosilca raziskovalnega projekta na področju SR Hrvatske, z naslovom Zakaj delegatski sistem? Pravi, da pričakujemo od delegatskega sistema — in to kot njegov glavni rezultat — da bi množice, ki so v različnih mehanizmih delegatskega sistema, tudi resnično upravljale z družbenimi procesi in odigravale glavno vlogo pri spreminjanju smeri družbenega razvoja, posebej še na območju proizvodnih odnosov. V zbornik je bil vključen tudi raziskovalni projekt Delovanje in uresničevanje delegatskega sistema, ki bralca seznanja s cilji, temeljno vsebino raziskovanja ter uporabljeno metodologijo.

Z. Tomac ima v obravnavani knjigi dva prispevka in sicer o normativnem oblikovanju delegatskega sistema ter o vrednotenju delegatskega sistema. Predlaga, da bi se v poslovnih o delu delegacij popolneje uredile pravice in dolžnosti delegacij in da bi se z revizijo poslovnikov o delu občinskih skupščin konkretnije razčlenil sistem sporazumevanja in dogovarjanja delegacij in delegatov. Ugotavlja tudi, da delovni ljudje in občani zelo visoko vrednotijo delegatski sistem v primerjavi s prejšnjim predstavniškim sistemom, da so relativno zadovoljni z delovanjem delegatskega sistema in da imajo sami bolj ugodno mišljenje o uresničevanju temeljnih vrednot delegatskega sistema, kakor pa so dejansko delegatski odnosi in vrednote zaživele v praksi.

S. Leinert je razčlenjeval socialno sestavo delegatskih struktur. Raziskava je razkrila, da v praksi delegatskega sistema ni ustrežajoče zastopanosti glede na spol. Izrazita je prevlada moških na vseh ravneh, posebej še v delegatskem sistemu na ravneh širših družbenopolitičnih skupnosti. Kar se starostne strukture tiče, je izrazita zastopanost oseb med 27. in 47. letom starosti. Glede zastopanosti delavcev v delegatskem sistemu Leinert pripominja, da je njihova prisotnost ustrežajoča le na ožjih ravneh delegatskih struktur, v znatno manjši meri pa na širših ravneh. Avtor zaključuje, da je delovanje delegatskega sistema v praksi v veliki meri eliminiralo teoretične domneve o nujnosti ustrežajoče zastopanosti delegatov na vseh ravneh delegatskega odločanja glede na socialno sestavo.

Prispevek M. Vujevića obravnava delegatski sistem v TOZD; med drugim se ustavi tudi ob problematiki informiranja v delovnih organizacijah, ob dajanju pobud na zborih delovnih ljudi in obravnavanju teh pobud s strani delegacij. 75 odstotkov vprašanih je odgovorilo, da na zborih delovnih ljudi ni bilo pobud oziroma, da ne vedo za pobude. M. Kirinčića zanima uresničevanje delegatskega sistema v krajevnih skupnostih. Občinska skupščina in njeni organi v znatni meri sprejemajo predloge delegacij za zbor krajevnih skupnosti — v program dela so bili sprejeti predlogi 63 odstotkov vseh delegacij. Vidna je tudi pogostnost skupnih sej samoupravnih organov krajevnih skupnosti in delegacij za zbor krajevnih skupnosti.

I. Šiber analizira strukturo potreb in angažiranost v delegatskih procesih. To strukturo potreb in angažiranost razčlenjuje tako v okviru krajevnih skupnosti kot tudi v organizacijah združenega dela. Ugotavlja, da so problemi organizacije dela, birokracija in admi-

nistracija stalnica v vseh občinah ne glede na stopnjo razvitosti. Govori o treh oblikah angažiranosti: formalni, stvarni in skriti, pri čemer je stvarno angažiranost meril z udeležbo na zborih krajanov na krajevnih skupnostih in z aktivnim sodelovanjem na teh zborih.

I. Grdešića je pritegnil problem vsebine dela in procesov odločanja v občinskih skupščinah ter obnašanje delegatov v občinskih skupščinah in skupščinah samoupravnih interesnih skupnosti, R. Bujanovića vsebina dela in procesi odločanja v samoupravnih interesnih skupnostih za socialno varstvo, S. Boraka pa vsebina dela in procesi odločanja v samoupravnih interesnih skupnostih usmerjenega izobraževanja.

I. Perko problematizira vprašanje organiziranosti in učinkovitosti v delegatskem sistemu. Proces sprejemanja sklepov v občinskih skupščinah traja za večino sprejetih odločitev od 15 dni do treh mesecev. Večja stopnja razvoja občine vpliva na interesno učinkovitost delegatskega sistema.

B. Caratan razglablja o družbenopolitičnih organizacijah v delegatskem sistemu; empirično analizo uvede daljše uvodno teoretično razmišljanje o vlogi organizirane politične zavesti, posebej še o vlogi partije. V delegatskem odločanju so v praksi v glavnem opuščene stare metode dela zveze komunistov in drugih družbenopolitičnih organizacij.

S. Ivanišević je prispeval zapis o izvršnem svetu v delegatskem sistemu v občini. Obstojata velik razkorak med normativno vlogo izvršnega sveta in njegovim dejanskim položajem. Izvršni svet se v stvarnosti družbenopolitičnega sistema občine kaže kot zelo dinamičen in izjemno vpliven dejavnik odločanja, za katerega trdi Ivanišević, da »če že ne prevladuje v lokalni politični sceni, pomeni vsaj resno konkurenco vsem ostalim subjektom odločanja, še zlasti vsem delegatskim strukturam.«

P. Novosel raziskovalno komentira nekatere temeljne značilnosti strukture komuniciranja v delegatskem sistemu. Na eni strani so se osredotočili mehanizmi družbenopolitičnih organizacij, »višjih« delegatskih teles, samoupravna telesa v organizacijah združenega dela

in tudi posebej pripravljena gradiva — na drugi strani pa mehanizmi zborov občanov v krajevnih skupnostih, zbori delavcev v organizacijah združenega dela in člani delegacij v temeljni družbeni ravnini. Prvo navedenih mehanizmov se v večji meri »poslužujejo« bolj izobraženi in družbeno bolj integrirani subjekti, drugih pa »navadni« samoupravljanci.

J. Županov piše o razdelitvi vpliva v delegatskem sistemu v občini. Njegova analiza zajema zaznavo osebnega vpliva vprašanih v anketi, zaznavo strukture vpliva v delegatski temeljni ravnini in zaznavo vpliva na ravni delegatskih teles. Poprečno smatrajo vprašani, da imajo majhen vpliv tako v organizacijah združenega dela, kakor tudi v krajevnih skupnostih.

Analiza J. Mirića se dotika interesnih skupin v procesu delovanja in uresničevanja delegatskega sistema. Na temelju prvih raziskav sklepa, da se ne uresničuje v zadostni meri temeljno ustavno in politično načelo o odločujočem in stalnem vplivu temeljnih organizacij združenega dela pri razpolaganju z dohodkom na vseh ravneh. Veliko moč imajo še različne interesne skupine izven območja materialne proizvodnje. Še vedno se pomembna družbena moč odtuja in odteguje od ustvarjalcev dohodka, to je od tistih, ki so družbeno legitimirani, da jo imajo v svojih rokah.

Zbornik sklepa osem strani obsegajoč v angleškem jeziku pisan povzetek glavnih raziskovalnih ugotovitev, kar omogoča tudi zainteresirani tuji javnosti seznanjenje z delegatskimi dogajanjem pri nas.

Delegatski sistem, funkcionisanje i ostvarivanje, izdal Institut za političke studije Fakulteta političnih nauka, Beograd 1979, str. 409.

Pričujoče delo je v knjižni obliki izdan zbornik raziskovalnih poročil družboslovcev, ki so na območju SR Srbije (brez avtonomnih pokrajin) proučevali delovanje in uresničevanje delegatskega sistema. Vodja raziskovalnega projekta je bil N. Pašić, predsednik sveta

projekta Š. Dabo, urednik zbornika pa R. Marinković.

R. Marinković govori o delegatskem sistemu ter o izražanju in zadovoljevanju potreb in interesov. Z uveljavitvijo delegatskega sistema so se znatno povečale možnosti vseh samoupravnih subjektov, da svobodno izražajo svoje interese in da jih ravno prek mehanizmov in vzvodov delegatskega sistema povezujejo in usklajujejo. Raziskava je ugotovila, da obstoji še nezadostna povezava delegacij z zbori delovnih ljudi in organi samoupravljanja. Isti pisec je prispeval tudi raziskovalno poročilo o temi Položaj, moč in vpliv temeljnih subjektov delegatskega sistema. Zatrjuje, da je ena izmed meja možne demokratizacije politike, a posebej še procesa odločanja, ravno motiviranost, pripravljenost in možnost ljudi, da aktivno sodelujejo v takšnih procesih odločanja. Navaja, da so delegatska temeljna ravna, delegacije in delegati ter izvršni organi tista skupina subjektov, ki so po moči svojega vpliva na procese odločanja v občinah in samoupravnih interesnih skupnostih na vrhu lestvice.

P. Nikolić piše o odnosih delegacij in delegatov v temeljnih samoupravnih organizacijah. Ugotavlja, da je eden izmed najpomembnejših razlogov, ki otežkočajo delovanje delegatskega sistema nezadostna povezanost delegacij in delegatov s samoupravno temeljno družbeno ravnino; pa tudi zapletenost sistema, nezainteresiranost in slaba informiranost zmanjšujejo pričakovano kakovost delegatskih razmerij.

M. Matić razmišlja na temelju raziskovalnih spoznanj o delegatskem sistemu in procesu odločanja. V dosedanji praksi so doseženi šele začetni rezultati pri oblikovanju avtentičnih oblik in procesov delegatskega odločanja in samo delno so vzpostavljene medsebojne povezave med različnimi subjekti v procesu delegatskega odločanja. Ni še dovolj razvita praksa, da bi delegacije spremljale pobude v samoupravnih okoljih. Kot pozitivno pa ocenjuje dejstvo, da je zelo veliko delovnih ljudi in občanov (nad 70 odstotkov) zajetih v delo delegatskih teles in organov.

D. Drašković razgrinja raziskovalne rezultate o vlogi družbenopolitičnih organizacij pri uresničevanju delegatskega sistema. Meni, da je raziskovanje potrdilo odprtost procesa nadaljnje demokratizacije družbenopolitičnih odnosov z vse bolj značilnim prenašanjem družbenopolitične moči v odločanje v delovne kolektive. Priče smo tedaj odvijajočim se procesom demonopolizacije družbenopolitične moči. Družbenopolitične organizacije v delegatskem sistemu pa še niso v zadostni meri dosegle povezanega delovanja v delegatskih institucijah.

M. Damjanović poroča o organiziranosti in učinkovitosti kot pogoju in rezultatu uresničevanja delegatskega sistema. Navaja, da je učinkovitost delegatskega sistema sorazmerna z njegovo organiziranostjo. Večjo učinkovitost so pokazali delegatski subjekti, katerih pristojnost je točno določena, bodisi s smernicami ali pa z normativnimi predpisi. Neučinkovitost v delegatskih odnosih nastaja tudi kot posledica zastoja nadzornih mehanizmov v delegatskih odnosih. Isti avtor objavlja tudi raziskovalno poročilo o vlogi izvršnih in upravnih organov v sistemu delegatskega odločanja. Naslanjajoč se na izkustvene ugotovitve sklepa, da v dosedanjem obdobju delovanja delegatskega sistema izvršni in upravni organi prevladujejo v procesu odločanja. Kot pravi avtor, ti organi za sedaj še niso dobili prilastka skupščinskih organov. Opaža znatno oddaljenost izvršnih in upravnih organov od samoupravnih delegatskih institucij.

O uresničevanju delegatskega sistema v samoupravnih interesnih skupnostih piše v svoji raziskovalni razčlenitvi M. M. Andrejević. Ugotavlja nezadostno razvitost delegatskih razmerij v samoupravnih interesnih skupnostih. Nakazuje preveliko vlogo izvršnih odborov in strokovnih služb pri oblikovanju politike ter nezadostno usposobljenost delegacij in delegatov za opravljanje delegatskih funkcij, odsotnost rednega sodelovanja med skupščinami samoupravnih interesnih skupnosti in skupščinami družbenopolitičnih skupnosti.

D. Stojilković se posveča problemom in vidikom informiranja in komuniciranja v delegatskem sistemu. Mehanizem komunikacijskih zvez v delegatskem sistemu zaostaja za doseženo razvojno stopnjo samoupravljanja. Informacije so vsebinsko skromne, neselektivne in neprilagojene potrebam delegacij in delegatov. Pa tudi sicer informacije bolj pogosto obveščajo o tem, kar je bilo že odločeno, namesto o tistem, kar bi delegacije in delegati morali vedeti, da bi sploh lahko v vsebinskem smislu odločali.

V. Tomić razpravlja o interesnih skupinah v delegatskem sistemu. Delegatski sistem kot univerzalno načelo in instrument samoupravljanja ter organizacije oblasti, celovito odseva različne interese. Interesi delovnih ljudi in občanov pa niso monolitni, saj imamo precej razvejano družbeno strukturo. Vsako grupiranje interesov pa še ne predstavlja družbeno bolezenskega stanja družbe. Spopad interesov ni izginil iz naših družbenih odnosov.

Obravnavani zbornik sklepa zapis D. Rudića o organiziranosti, vsebini in načinu dela delegacij.

Jovan Đorđević, Politički sistem narodne republike Kine, izdala Radnička štampa in Savremena administracija, uredil uredniški odbor S. Grozdanić, M. Matić, V. Stanovčić, Beograd 1979, str. 181.

Đorđevića knjiga vsebuje razširjeno in spremenjeno besedilo, ki ga je avtor napisal 1937 leta in je imelo naslov Sodobna Kitajska kot država ter razpravo o Političnem sistemu ljudske republike Kitajske, ki jo je Đorđević napisal po povratku iz Kitajske, kjer je bil koncem 1978. leta.

Knjigo začne prvi del, ki je v bistvu pregledna kronologija dogodkov, ki so bili posebej pomembni za nastanek in razvoj političnega sistema Kitajske in ki poteka od rojstva Mao Ze Donga v letu 1893 in se konča z letom 1979, kjer je med važnimi dogodki posebej izpostavljena navedba, da se »nadaljuje z rehabilitacijo krivično

obtoženih iz državnega, partijskega in vojaškega aparata«.

Drugi del knjige Đorđević posveča zgodovinskim procesom in družbenopolitičnim bojem Kitajske do osvoboditve v letu 1949. Podčrtal je pomen, ki ga je imela Kitajska iznajdba tiska z gibljivimi črkami, iznajdba papirja in papirnatega denarja za svetovno civilizacijo, zaustavlja se ob političnem pojmu Kitajske ter nato ob nastajanju in razvoju prve republike. V tem delu knjige nam oriše tudi politični postavi Sun Jat Sena in Čang Kaj Šeka in njuno mesto v burnih dogodkih Kitajske.

V tretjem delu naš pisec razmišlja o oblikovanju Ljudske republike Kitajske in razvoju njenega političnega sistema do smrti Mao Ze Donga. Posebej razčlenjuje prvo enotno ustavo Ljudske republike Kitajske iz leta 1954, ki začrtuje Kitajsko kot sistem ljudske demokracije in ki zagotavlja možnosti izgradnje socialistične družbe. Đorđević piše, da je bila ta ustava navdahnjena s sovjetsko ustavo iz 1936 leta. Politološki analizi podvrže tudi kulturno revolucijo na Kitajskem in kratko razčlenjuje tudi njene posamezne faze, od »triumfa« kitajske kulturne revolucije v letu 1969, do njene »uplahnitve«. Po kulturni revoluciji je Kitajska leta 1975 zopet sprejela novo ustavo, ki spada v vrsto najkrajših besedil ustavnega značaja v zgodovini sveta, saj ima poleg programske politične preambule samo trideset členov. Obravnavani tretji del knjige se končuje s prikazom dejavnosti Mao Ze Donga in z razglabljanjem o njegovi teoriji (»maoizem«), kjer Đorđević znanstveno modro odmerja Mao Ze Dongu realno mesto v Kitajski in v svetovni zgodovini.

Četrty del knjige govori o poti Ljudske republike Kitajske v smeri modernizacije in demokratizacije. Posebej zastane ob razlagi modernizacije, ki je splošen naziv za sprejeto in danes prevladujočo koncepcijo na Kitajskem in ki obsega znamenite »štiri modernizacije«: kmetijstvo, industrijo, armado ter kulturno-znanstveno področje. Kot politologa in ustavnopravnega teoretika Đorđevića razumljivo privlači tudi razgrnitev temeljnih značilnosti kitajske ustave

iz 1978. leta, ki jo opredeljuje kot dejanje modernizacije družbenega in političnega modela v nastajanju.

V četrtem delu knjige piše Đorđević še o politično teritorialni razdelitvi Kitajske, o naravi političnih institucij; tu je tudi precej faktografije v zvezi s prebivalstvom, narodnim dohodkom in nacionalno strukturo. Poleg naroda Han, ki je najštevilnejši, živi še 54 narodnih manjšin.

Knjiga ima na koncu še izbrano bibliografijo del o Ljudski republiki Ki-

tajski, ki so izšla v tujih jezikih ter še krajšo izbrano bibliografijo o Kitajski na srbsko-hrvaškem jeziku, med katerimi je — povsem upravičeno — tudi delo Mitje Gorjupa Kitajski dnevnik, ki je prevod dela iz slovenščine in ki je izšel v Zagrebu 1978. leta pri založbi Globus. Ni odveč tudi opozoriti, da je družboslovna revija Arhiv za pravne i društvene nauke iz Beograda objavila besedila ustav Kitajske iz leta 1954, 1975 in 1978.

Sovetskoje gosudarstvo i pravo št. 2, 1980

Ljudski poslanec v ZSSR

Na prvem mestu v reviji je objavljen članek N. G. Starovojtova Ljudski poslanec: pravni status in vprašanja njegovega uresničevanja.

Po mnenju avtorja pomenijo ljudski poslanci (deputati) v Sovjetski zvezi kakovostno novo, socialistično predstavniško demokracijo. Posebno mesto pri oblikovanju pravnega položaja ljudskih poslancev pisec pripisuje ustavi Sovjetske zveze iz 1977 leta, ustavi zveznih in avtonomnih republik iz 1978 leta ter zakonu Sovjetske zveze o položaju ljudskih poslancev in zakonodaji o krajevnih sovjetih.

Poslanci so opolnomočeni predstavniki ljudstva v organih državne oblasti. Izražajo voljo in interese sovjetskega ljudstva ter so poklicani, da vse svoje sile in znanje posvete izgradnji komunizma. Njihova naloga je tudi, da se zavzemajo za nadaljnjo zvezo delavskega razreda in kmetov v kolhozih, za prijateljstvo in bratstvo narodov Sovjetske zveze, za dvig blagostanja in kulture delovnih ljudi. Ljudski poslanci so »organski del vseh delovnih ljudi in predstavljajo celotno socialistično družbo«. Pisec navaja podatek, da je v vse vrste sovjetov izvoljenih 2 milijona 400 tisoč poslancev. Na volitvah v Vrhovni sovjet Sovjetske zveze v marcu 1979 je bilo med izvoljenimi poslanci 51,1 % delavcev in kolhoznikov, 32,5 % žensk, 21,1 % poslancev v starosti do 30 let, 71,7 % članov KP SZ in 56,6 % je bilo prvič izvoljenih poslancev. Poslansko telo po mnenju avtorja odseva socialno strukturo »razvite socialistične družbe.«

Pomembna črta pravnega položaja poslanca je v tem, da se v svoji dejavnosti ravna v skladu s splošno državnimi interesi, upošteva pa tudi stališča svojega volilnega okrožja.

Ljudski poslanec ni samo opolnomočenec svojih volilcev v sovjetih, temveč tudi predstavnik oblasti, »državni činitelj«. Ljudski poslanci so se dolžni upirati lokalizmu, prav tako pa tudi težnjam, da bi zanemarjali interese in potrebe posameznih krajev in okolja. V svoji dejavnosti so ljudski poslanci, kot pravi avtor, »dolžni uresničevati volilno platformo nerazrušljivega bloka komunistov in nepartijcev«. Ljudski poslanci, ki delajo v sovjetih in njihovih organih, »rešujejo vprašanja državne, gospodarske in kulturne izgradnje, skrbe za uresničevanje odločitev sovjetov v življenje, nadzorujejo dejavnost državnih organov, podjetij in organizacij.«

Starovojtov posebej opozarja, da je nastal nov položaj ljudskega poslanca v razmerah, ko se je »oblikovalo sovjetsko ljudstvo kot nova skupnost ljudi, ki je vzniknila na temelju medsebojnega zbližanja vseh razredov in družbenih slojev, v razmerah pravne in dejanske enakosti vseh narodov in narodnosti, v času velikega dviga gospodarske in kulturne ravni«. Posebna novela v zakonodaji, ki ureja pravni status ljudskega poslanca, podčrtuje obveznost poročanja o delu ne samo svojim volilcem, temveč tudi delovnim kolektivom in družbenim organizacijam.

Ljudski poslanec je lahko tudi odpoklican. V zadnjih desetih letih je bilo iz sestave vseh sovjetov v Sovjetski zvezi odpoklicanih 4000 poslancev, ki niso opravičili zaupanja volilcev. Samo v letu 1978 so iz krajevnih sovjetov odpoklicali 413 poslancev.

Med drugimi prispevki v tej številki obravnava sovjetska revija Gosudarstvo i pravo (mesečnik, ki ga

izdaja Akademija znanosti Sovjetske zveze — Inštitut za državo in pravo) še sledeče teme: O. A. Gavrilov, Uporaba matematičnih metod v pravnih vedah; N. F. Kasjan, Načelo soglasja v postopkovnih pravilih mednarodnih konferenc; K. I. Batir, O deklaraciji pravic človeka in državljana iz 1789. leta.

Beijing Review

št. 3, januar 1980

Zhou Zheng, Ji Zhe: Razredni položaj na kitajski vasi (spremembe v tridesetih letih)

Ob koncu 1978. leta je bilo na kitajskem podeželju še vedno več kot štiri milijone ljudi, ki so bili označeni kot zemljiški gospodje ali bogati kmetje. V letu 1979 so »kmečke množice opravile kritično razčlenitev obnašanja bogatih kmetov oziroma zemljiških gospodov«. Sedaj na Kitajskem prištevajo med zemljiške gospode samo še 50 tisoč kmetov in to tiste, katerih obnašanje je bilo slabo in zato še naprej zaslužijo, da so označeni kot zemljiški gospodje. Vendar je, to število, kot navajata avtorja, v bistvu majhno za tako veliko deželo kot je Kitajska, ki šteje že več kot 900 milijonov ljudi.

Stara Kitajska je bila polfevdalna država. Zemljiški gospodje in bogati kmetje so predstavljali 8 odstotkov kmečkega prebivalstva, imeli pa so v svojih rokah 70—80 odstotkov zemlje. Med revnimi kmeti je bilo nad 70 odstotkov kmečkega prebivalstva, imeli pa so le od 20—30 odstotkov zemlje. Stopnja izkoriščanja na kitajski vasi je bila zelo velika in je v bistvu onemogočala razvoj proizvodnih sil. Obubožane kitajske kmečke množice niso imele nikakršne pravne zaščite. Kmečki proletariat ni imel niti zemlje niti orodja za obdelavo zemlje. Pod sramotnimi pogoji so prodajali svojo delovno silo.

Leta 1952 je bila agrarna reforma uveljavljena že v vsej Kitajski, razen na Taiwanu in v nekaterih pokrajinah,

kjer žive narodne manjšine. Več kot 300 milijonov kmetov, ki niso imeli zemlje, ali pa so jo imeli zelo malo, je zemljo dobilo. Toda tudi po zemljiški reformi je zemlja še vedno ostala v zasebnih rokah, in kot pišeta avtorja, »se je začelo na vasi spontano razvijati izkoriščanje in prihajalo je do ponovne polarizacije na bogate in revne«. Pojavljali so se novi bogati kmetje in izkoriščanje revnih kmetov. Toda problema, menita naša pisca, ni mogoče rešiti le s socialistično revolucijo, samo »z uveljavitvijo javne lastnine na zemlji«. Nujen je razvoj različnih oblik kmečke kooperacije. Te so imele različne razvojne faze, vse do »napredne socialistične kmetijske kooperacije«. V ta proces je bilo zajetih več milijonov ljudi.

Zhou Zheng ter Ji Zhe navajata konkretne primere, kako so »odstranili oznake, da so nekateri kmetje zemljiški gospodje oziroma bogati kmetje« (v političnem žargonu bi bržčas lahko dejali, da so odstranili politične etikete, da so jih »deetiketizirali«). Potem ko so kmetje razpravljali o bogatih kmetih in soglašali o tem, da zemljiški gospodje v obdobju zadnjih let niso napravili nobenega prekrška in da je bilo njihovo obnašanje zgledno, so jih »deetiketizirali«. Tako se je na primer v okrožju glavnega kitajskega mesta Bejinga v letu 1979 pričel proces »deetiketizacije« in od 8500 zemljiških gospodov je ta naziv »zgubilo« 7800 ljudi. Pisca še omenjata, da je »pod vplivom ultra levih sil politične linije« prihajalo včasih do diskriminacije tudi v odnosu do otrok in sorodnikov zemljiških gospodov in bogatih kmetov, čeprav je bilo glede tega stališče vodstva KP Kitajske jasno. Avtorja ta problem takole pojasnjujeta: kar se tiče otrok in sorodnikov izkoriščevalcev na vasi, je treba upoštevati njihova sedanja politična stališča, pa tudi razredni izvor. Dokler podpirajo socializem, ni nobenih razlogov, da bi se napram njim vedli politično razločevalno.

Pisca sodita, da se je razredni položaj na kitajski vasi hitro spreminjal, tako zaradi agrarne reforme, kot tudi zaradi oblikovanja komun. Takšno

usmeritev so sprejeli zato, da bi odstranili sistem izkoriščanja. Vendar zaradi napačne politike ultra leve linije razvoj na vasi ni bil tako hiter, kot bi lahko bil.

Članek sklepa misel, da sta tako kmetijska proizvodnja kot tudi življenjski standard na kitajski vasi še vedno na precej nizki stopnji. Toda sistem izkoriščanja je bil že odpravljen, zato sta nered in kaos že stvar preteklosti. Odločitev, da se preneha z označevanjem bogatih kmetov in zemljiških gospodov pa ne pomeni zanikanja razrednega boja. Ta odločitev bo pomagala ohraniti stabilnost in enotnost kitajske vasi in vodi v uresničenje socialistične modernizacije na vasi.

Med zanimivimi prispevki v pričujoči kitajski reviji naj omenimo še naslednje: Politične spremembe v Latinski Ameriki; Kaj kitajska mladina pričakuje od razvoja v osemdesetih letih tega stoletja; Ali obstoja profit tudi v socialistični družbi?

Rinascita, št. 7, 1980

Država v razvitem kapitalizmu

Angello Bolaffi se je v tedniku Rinascita pogovarjal z družboslovcem Clausom Offejem o vlogi države v razvitem kapitalizmu. Katera so nekatera temeljna stališča, ki jih je v intervjuju razgrnil C. Offe?

Sodobna država prevzema vedno bolj birokratske poteze. To ne ustvarja problemov samo v političnem sistemu Sovjetske zveze in v državah »realnega socializma«, ampak tudi v političnem sistemu kapitalističnih demokracij na Zahodu. Meščanska demokracija opušča v kriznih obdobjih lastna pravila, »pravila demokratične igre« in tako pade pravzaprav na delavski razred naloga, da ohranja meščanske politične oblike, od parlamentarizma do volilne pravice, od svobode združevanja do svobode misli in opredelitve.

Vloga države postaja danes vedno bolj celovita. Tako si na primer brez

državne intervencije v gradbeni politiki sploh ne moremo zamisliti hitre urbanizacije v sodobni družbi. Tudi različni politični spopadi, pa tudi nasprotja glede davčne reforme, razglabljanja o samoupravljanju delavcev, o pravici do splava, ekološki problemi in šolska reforma potekajo v živem soočanju prav z državnimi institucijami.

Družbene potrebe se izražajo izrazito politično, po politični poti, kar ustvarja številne politične konflikte. Pa tudi državni aparat ima svoje poglede in pobude za reševanje številnih družbenih vprašanj in potreb (na primer planiranje družbenega razvoja), kar vodi do različnih stališč in tudi nasprotij. Administrativni ukrepi povzročajo protislovja, ki jih prej ni bilo.

C. Offe razmišlja tudi o vlogi političnih partij v razvitih demokracijah Zahoda, pri čemer izhaja predvsem iz razmer v Zvezni republik Nemčiji. Po njegovi sodbi je poenostavljeno in zmotno mišljenje, da so partijski sistemi danes sposobni omejevati socialne boje. V našem času partije niso neposredni vzvodi razrednega boja, nise pa tudi več zanesljiva opora za utrditev meščanske oblasti. Vse pogostejše so drugačne oblike, ki ne slone več na teritorialnem predstavnstvu, na splošni volilni pravici in na mehanizmih, ki se opirajo na politično voljo. Te nove oblike zagotavljanja meščanske oblasti temelje danes na funkcionalnem predstavnstvu, na korporativnih oblikah. Gre skratka za institucije, ki zunaj uradnega političnega procesa odločajo o izjemno pomembnih procesih. Tako je na primer vsa nuklearna energetska politika povsem »deparlamentarizirana«, kar pomeni, da se vse bolj odvija izven »tradicionalnih« mehanizmov in vedno bolj v »neuradnih krogih«, ki jih sestavljajo nekatere vplivne skupine iz sindikatov, industrijskih gremijev, posameznih koncernov in podobno. Problem meščanske države in v nekem smislu tudi vsakega političnega sistema je bil vedno v tem, da je »proizvajal« odločitve v razmerah **političnega** konflikta, ki je ravno v političnem smislu nekaj pomenil. Te odločitve so seveda morale biti takšne, da so imele praktičen odmev, morale

so biti uresničljive. Sedaj pa je položaj drugačen. Danes parlamentarni sistem ni sposoben več sam, prek mehanizma političnih partij, prek mehanizma političnega predstavnštva in s pomočjo delitve oblasti med parlamentom in vlado reševati družbenih problemov.

Sodobna država, država-blaginja (Welfare State) ni več instrument, ki bi pritegoval množice ljudi k sebi, nasprotno, povzroča številna protislovja. Zlasti še davčna politika ne blaži družbenih konfliktov, marveč jih še vzpodbuja in krepí.

The Insurgent Sociologist letnik IX, štev. 1/1979

Marksizem in strukturalizem

Revija *The Insurgent Sociologist* se v ameriškem družboslovnem prostoru zavzema za osvoboditev družbenih ved izpod buržoazne hegemonije oziroma bolj natančno za to, da dajo družboslovci svoj prispevek preobražanju kapitalistične družbe v socialistično. Tako postavljenemu splošnemu uredniškemu cilju rabi tudi pričujoča tematsko organizirana številka o marksizmu in strukturalizmu.

Problem razmerja med marksizmom in strukturalizmom teoretično najodgovorneje osvetljujeata prispevka Vala Burrisa o vplivu strukturalizma na marksistično teorijo in raziskovanje ter Richarda P. Appelbauma, ki kritično razčlenjuje Althusserjev strukturalizem.

Val Burris jemlje marksizem kot živo zgodovinsko in revolucionarno teorijo, ki mora brez prestanka raziskovati in preiskovati svoje temeljne teoretske predpostavke in kategorije. Brez te nujne teoretske in politične predrznosti in sploh kritične refleksije bi se utegnil marksizem spremeniti v obrabljeno formulo, ki ne bi imela kaj iskati v dogajanju sodobne družbe. Kritična refleksija mora črpati svoje bistvene moči iz dialektično razumljenega razmerja med teorijo in prakso. Na podlagi tako orisanega metodološkega izhodišča je avtor, ne da bi se spuščal v prenagljene in

poenostavljene ocene, izluščil nekaj vprašanj, ki jih je navrgel dialog med marksizmom in strukturalizmom. Prvo vprašanje se nanaša na vlogo empiričnih raziskav v razvoju marksistične teorije oziroma kako se je pravzaprav sploh mogoče kot marksist lotiti empiričnega raziskovanja, ne da bi se zašlo v pozitivizem ali empiricizem? Drugo vprašanje zadeva problem konceptualizacije družbenega reda kot totalitete, ki je prav tako pred nevarnostjo, da zdrsné v redukcionizem ekonomskega ali pa hegeljanskega tipa. Kako je sploh mogoče spraviti med seboj posebnosti različnih ravni družbenih struktur v luči materialistične postavke o primarnosti družbenih produkcijskih odnosov? Tretje vprašanje odpira razmišljanje o logiki zgodovinskega razvoja, ki bi moral upoštevati reproduktivne zmožnosti družbenih struktur. V tej zvezi se zdi piscu razprave umestno predvsem vprašanje o vlogah dialektičnega in analitičnega uma v marksistični misli. In kot zadnje, četrto vprašanje, formulira Burris problem usklajevanja oz. skladnosti teze o determiniranosti po materialnih pogojih obstoja družbe z razumevanjem transformativne vloge intencionalne človekove pravice. Vsa ta vprašanja niso samo abstraktnega teoretičnega pomena, temveč štrlijo ven iz same marksistične politične prakse.

Appelbaum osvetljuje strukturalizem iz nekega drugega zornega kota, ki ga v prvi vrsti priteguje možnost navezovanja Althusserjevega strukturalizma na Parsonsov funkcionalizem. Glavno pomanjkljivost Althusserjeve teoretične pozicije pomeni scientistični odnos do resnice, njeno antihumanistično zanikanje prakse in ontološka zavezanost od resničnosti nevidnih struktur. Vse te pomanjkljivosti terjajo resnejše popravke strukturalističnega pristopa, ki ostaja brez njih ujet v neokantizem. »Popravljanje« pa ni isto kot kak fundamentalni obračun s strukturalizmom. Treba je namreč priznati njegove primerjalne prednosti, tj. predvsem Althusserjevo kritiko antiempiričnega vpliva filozofskega marksizma, ki mora poleg drugih prispevkov nujno (p)ostati sestavni del marksistične strukturalne družbene ana-

lize. Slabosti Althusserjevega pristopa, če se omejimo samo na nekatere, segajo v samo srž naslednjih teoretičnih polj in problemov: (1) prekomerno poudarjanje univerzalnih kategorij, ki pušča družbene institucije, da stopicajo na mestu; (2) pozabljanje naloge, da morajo marksisti naskočiti vse odtujene družbene oblike in nekritično sprejemanje katerekoli avtoritete; (3) v krizah je treba videti dejavnik spodbujanja razodtujitvenih procesov, ki sproščajo samozavest in na njej teoretično zasnovano politično akcijo; (4) nadvse je pomembno razlikovati fundamentalne strukturalne spremembe od površinskih in obrobnih, ki večinoma puščajo strukture nedotaknjene — tu gre naravnost za razlikovanje revolucionarne prakse od njenih reformističnih obrazcev; itd.

Der Spiegel,

št. 48/1979

Problemi kmetijske politike EGS

Na »evropskem vrhu« v Dublinu so šefi vlad članic skupnosti posvetili precejšnjo pozornost kmetijski politiki dežev. Politika do evropskih kmetijskih dežel (članic EGS) je sedanjí sistem pripeljala na rob propada, saj varuje dohodke kmetov z zviševanjem cen njihovih proizvodov, proizvodne viške kopiči v dragih skladiščih in jih potem s pomočjo velikih subvencij prodaja na svetovnem trgu pod ceno.

Tako znaša samo podpora proizvodnji mleka 12 milijard DM. V treh letih so se izdatki za proizvodnjo sladkorja podvojili in znašajo več kot 2,8 milijard DM. Sredstva, ki so jih vložili v predelavo sadja in zelenjave, so lani znašali 250 milijonov DM, v naslednjem letu pa bodo petkrat večja. Samo proizvodnja beskev in paradižnika stane skupno blagajno več kot 1,3 milijarde DM.

Po uradnih podatkih so v zadnjih treh letih skupni izdatki za kmetijstvo naraščali za 24 %. V letu 1980 bo Bruselj vložil v kmetijstvo 27 milijard DM. Tako porabi kmetijstvo tri četrtine vsega denarja, s katerim EGS razpolaga.

Šele na zadnjem sestanku sta nemški zvezni kancler Helmut Schmidt in francoski predsednik Giscard d'Estaing sklenila, da se bosta postavila po robu vedno večjim finančnim željam nekaterih ministrov za kmetijstvo. Poslanci pogosto opozarjajo, da je to priložnost, da prisilijo Bruselj k reformi sistema EGS, ki ga bo sicer kmetijska politika počasi uničila.

Tudi če bi se ministri za kmetijstvo na spomladanskem zasedanju odločili za blokado cen, bo vse težje pokrivati naglo rast stroškov. Po predračunu komisarja Gundelacha bo v letu 1980/81 primanjkovalo v skupni blagajni približno 1,6 milijarde DM — in to pri upoštevanju stabilnih cen.

Proizvodnja mleka narašča letno do pet odstotkov, tako da Evropejci že leta 1975 nismo mogli sami popiti vsega doma namolženega mleka. Proizvodnja surovega masla presega domače potrebe za 15 %, mleka v prahu pa za 19 %. Višek proizvodnje odkupuje EGS, vendar znašajo samo stroški za vskladiščenje 40 % denarja, namenjenega za trg mleka. Ko so zaloge prevelike, jih EGS izvozi, največ v SZ, ki ima zaradi nižje cene velik dobiček. Tako je blagajna skupnosti ponovno načeta, ker mora poravnati razliko med visokimi domačimi in nižjimi izvoznimi cenami. V preteklem letu so dali za pokrivanje te razlike 8 milijard DM.

Posebej so s finančno in kmetijsko politiko EGS nezadovoljni Britanci, ki trdijo, da bodo postali v primeru, če se ne bo nič spremenilo, največji plačnik izgub v EGS. Angleži bi morali po sedanjem sistemu v letu 1980 prispevati v skupno blagajno 3,9 milijard DM več, kot jih bodo dobili nazaj in bodo v tem pogledu prekosili celo Nemce, ki pričakujejo izgubo 2,1 milijarde DM.

Anglija, ki je že šest let članica EGS, še vedno uvaža iz kmetijskih dežel EGS dvakrat toliko kmetijskih pridelkov, kot jih v te dežele izvažajo, po drugi strani pa iz skupne blagajne črpa le malo sredstev. Razen tega uvaža Anglija večje količine kmetijskih proizvodov iz svojih prekomorskih dežel — v minulem letu skoraj za 20 milijard DM. Ustvarjeni dohodek, ki nastane zaradi nižjih uvoz-

nih cen teh produktov in ki se posredno porabijo na področju EGS, odteka kot prihodek v Bruselj.

V »beli knjigi« o angleški kmetijski politiki je zapisano, da lahko samo »zvečevanje učinkovite domače kmetijske proizvodnje dolgoročno in pomembneje prispeva k izboljševanju plačilne bilance«. Slaba stran take zamisli je v tem, da EGS ni sposobna za temeljito reformo, po drugi strani pa ni uresničljivo, da bi Angleži proizvajali življenjske potrebščine, ki jih nihče ne potrebuje in s katerimi bi prihajalo v EGS do novih stroškov.

Narašča tudi proizvodnja sladkorne pese, ki presega porabo. Polna odkupna cena EGS je določena za neko količino, drugi del pese ima znatno nižjo ceno. Kljub temu pa vse dežele, z izjemo Anglije, še vedno povečujejo proizvodnjo. Zadnji pridelek sladkorne pese je za 30 % nad potrebami.

Če tovarnarji po določilih Bruslja polnijo konzerve z dražjimi domačimi vrstami sadja in zelenjave namesto s cenejšimi uvoženimi, dobijo za to še premijo. Subvencionirane cene sadja in zelenjave so v letu 1975 stale EGS 180 milijonov DM. V naslednjem letu pa bo

reguliranje cen kmetijskih proizvodov odtegnilo iz bruseljske blagajne kar 1,3 milijarde DM. Naglo se povečuje tudi proizvodnja paradižnika, kjer prednjači Italija.

Drugim deželam, ki živijo predvsem od dohodkov iz kmetijstva, se je vedno teže prebiti na evropski trg. Namesto da bi deželam tretjega sveta olajšali izvoz kmetijskih pridelkov, ga še ovirajo. Dežele EGS so s subvencioniranimi viški proizvodnje preplavile svetovni trg in povzročile zmešnjavo v cenah.

Vse bolj je slišati pritožbe dežel tretjega sveta na račun protekcionizma EGS. Nerazvite dežele bodo prisiljene poseči po nasprotnih trgovsko-političnih ukrepih.

Tudi pristop Španije in Grčije v EGS (1981) bo dodatno obremenil skupno blagajno; to bo verjetno priložnost, da se razmisli o sedanji kmetijski politiki, se zaustavi naraščanje stroškov in se preudari o novih virih financiranja.

Če bodo šefi vlad v Dublinu in na kanejskih sestankih popuščali tem pritiskom, bodo za kmetijce res napočili zlati časi. Ob vedno višjih cenah in višjih kmetijskih proizvodov pa bo odtekalo iz skupne blagajne tudi vedno več milijard.

Socijalizam (Beograd)

št. 12/1979

Študije in članki: LJUBISAV MARKOVIĆ: Enotno tržišče; MILAN BAJEC: Samoupravno združevanje in minulo delo; DUŠAN PIREC: Refleksije o ideologiji rasti in progressa; MARKO KERŠEVAN: K razpravam o marksizmu, ateizmu in religiji v samoupravni družbi; MILUTIN ČOLIĆ: Med estetiko in ekonomiko; DRAGOJE ŽARKOVIĆ: K prispevku M. Korača »Pogled na neprebrano knjigo«; *Prispevki:* KP Makedonije — legitimni predstavnik vitalnih nacionalnih interesov makedonskega ljudstva v revoluciji 1941—1945; DUŠKO POPOVSKI: Nekateri dokumenti KP Bolgarije o makedonskem nacionalnem vprašanju; *Eseji:* MIODRAG ŽIVANOVIĆ: O jeziku dnevne politike; *Prikazi, Kazalo letnika.*

Naše teme (Zagreb)

št. 12/1979

Marksizem in socializem: Razprava ob izidu knjige Predraga Vranickega »Marksizem in socializem«, ki jo je organiziral Center CK ZKH za idejno-teoretsko delo; RADE KALANJ: Problematizacija marksizma in socializma; JOVAN MIRIĆ: Socializem in zakonitost; IVAN PERIĆ: Kritične pripombe h knjigi Predraga Vranickega »Marksizem in socializem«; BRANKO CARATAN: Stalinizem in socializem; RENE LOVRENČIĆ: O razmerju med leninskim in stalinskim obdobjem v zgodovini ZSSR; DUŠAN ŽUBRINIĆ: Humanistični marksizem in družbena praksa; MILOŠ NIKOLIĆ: Prispevek k razumevanju pojma socializma; BOGDAN ČOSIĆ: Stalinizem in vprašanje objektivnih pogojev socializma; NECA JOVANOVIĆ: Pripombe k odnosu med gibanjem in ureditvijo; HEJRUDIN HODŽA: Prispevek k osvet-

litvi subjektivne plati stalinizma; ŽARKO PUHOVSKI: O proizvodnih pogojih socializma; IVICA RAČAN: Vprašanja k razpravi o marksizmu in socializmu; IVAN SALEČIĆ: Marksizem in socializem; IVO PAIĆ: Ideja samoupravljanja in etatiistična struktura socializma; VJEKOSLAV KOPRIVNJAK: Problemi opredelitve stalinizma; PREDRAG VRANICKI: Nekatera zaključna pojasnila; IVAN IVEKOVIĆ: O socializmu in nerazvitosti; FUAD MUHIĆ: Opombe k razmerju med stalinizmom in poststalinizmom; *Prikaz knjig in tujih revij, kazalo letnika.*

Gledišta (Beograd)

št. 10/1979

Razprava: Problemi in perspektive politične sociologije (diskusijski prispevki V. Pavlovića, M. Podunavca, V. Milanovića, N. Pašića, R. Smiljkovića, D. Mirčeva, S. Inića, V. Goatija, V. Štambuka, B. Markiča, N. Toša in R. Božovića; *Raziskave:* BOŠKO POPOVIĆ: Teoretske diagnoze osebnosti (II); BOŠKO ŽIVKOVIĆ: Princip sistemnosti v sodobni sovjetski ekonomski teoriji; MIODRAG PANIĆ: Zaposlovanje v ekonomski politiki Jugoslavije; MIROLJUB RADOJKOVIĆ: Mednarodno komuniciranje; *Prevod:* JÜRGEN HABERMAS: Problemi legitimnosti v moderni državi; *Recenzije in prikazi.*

Marksistička misao (Beograd)

št. 1/1980

Naša osnovna tema: Kultura in javno mnenje v samoupravni družbi; MILOŠ NEMANJIĆ: Javnost v kulturi — model in realne tendence; TOMISLAV JANTOL: Emancipacijski potencial javnosti; BORISAV ĐUVEROVIĆ: Kulturna revolucija in masovna kultura;

ČEDOMIR MIRKOVIĆ: Književnost, književno življenje in javno mnenje; GORAN BABIĆ: Pomisleki ob temi kulturna javnost v samoupravni družbi; *Članki in študije*: BRANKO PRNJAT: Modeli kulturne politike; MIODRAG ŽIVANOVIĆ: Še enkrat o virih marksizma; JOVAN GAGRICA: »Oportunistični duh« sodobne znanosti in politike; *Prispevki*: GOJKO STANIĆ: Ustvarjalnost in vloga zveze komunistov (teze); SLAVKO VUJOVIĆ: Izhodišča za koncipiranje informativnega sistema združenega dela; *Dogajanja*: TIHOMIR VLAŠKALIĆ: Svobodna menjava dela v visokošolskem izobraževanju; *Razprave*: Samoupravna družba in angažirani likovni izraz; *Prevodi*: LUCIO COLETTI: Boljševiška partija in strtegija revolucije; *Pogledi in prikazi*, tematska bibliografija.

Politična misao (Zagreb)

št. 2/1979

DUŠAN BILANDŽIĆ: Od »Moči ljudskih množic« do »pluralizma samoupravnih interesov« (In memoriam Edvardu Kardelju); IVAN ŠIBER: Vrednostno-motivacijski vidik volitev 1945 do 1978; ZVONKO LEROTIĆ: Kulturni pluralizem in federativni politični sistemi; ILIJAS BOŠNJAKOVIĆ: Individualizem in ekonomska teorija; VLATKO MILETA: Dežele v razvoju in nova mednarodna ekonomska ureditev; KREŠIMIR ŽIBORSKI: Kohlmeyev prispevek k marksistični teoriji mednarodnih vrednosti; JERZY J. WIATR: Sociologija mednarodnih odnosov; RANKO PETKOVIĆ: ZDA in nevršččenost; RADOVAN VUKADINOVIĆ: Beograjski sestanek Konference o evropski varnosti in sodelovanju; *Recenzije in prikazi*.

Pregled (Sarajevo)

št. 1/1980

Članki: MUNIR MESIHOVIĆ: Dohodek in dohodkovni odnosi — materialna in družbena vsebina samouprav-

ljanja; MOMIR ČEČEZ: O učinkovitosti družbenih sredstev na gospodarsko nezadostno razvitih področjih; DUŠAN PIREC: Beležke o imperializmu; DRAGOLJUB STOJANOV: OPEC in mednarodni monetarni sistem; STJEPAN LOVRENOVIĆ: Ekonomska problematika dežel v razvoju; ĐORĐE POPOV: Položaj dežel v razvoju in »teorija razvoja«; MEHO BAŠIĆ: Formiranje in uporaba družbene akumulacije; *Iz zgodovine BiH*: RADE PETROVIĆ: Še nekaj o Banja Luki kot možnem glavnem mestu NDH; *Pogled*: JANKO KLOBUČAR, VINKO GABRIŠEK: Znanstveno-raziskovalno delo in dejavnost za pospeševanje kvalitativnih dejavnikov gospodarjenja in razvoja v gospodarstvu BiH; *Prikazi, bibliografija*.

Politička misao (Zagreb)

št. 3/1979

Ustavna koncepcija komune: LEON

GERŠKOVIĆ, EVGEN PUSIĆ: Osnovne teze za razpravo; LEON GERŠKOVIĆ: Uresničevanje ustavne koncepcije komune; EVGEN PUSIĆ: Komuna in občina — možnosti in meje neke orientacije; BRANKO CARATAN: Proces komune in praksa komunalnega sistema; BOŽIDAR GLUŠČEVIĆ, VIDAK VUKAČIĆ: Zakonitost razvoja jugoslovanske komune — zgodovinska analiza; ZDRAVKO MLINAR: Vloga subjektivnega faktorja v razvoju občine; DIMITAR MIRČEV: Delegatski sistem v graditvi samoupravne komune in krajevne skupnosti; ZDRAVKO TOMAC: Občina kot samoupravna socialistična skupnost; VIDAK VUJAČIĆ: Komuna — občina kot odnos med splošnim in posebnim; TOMISLAV JANTOL: Komuna in socializem; ČEDO GRBIĆ: Dosežki in nerešeni problemi; INGE PERKOŠEPAROVIĆ: Poskus zaključka; *Mednarodni odnosi*: ŠTEFICA DEREN-ANTOLJAK: Vloga armade v družbeno-ekonomski in politični preobrazbi Mehike; *Iz zgodovine in teorije politične misli*: SMILJKO SOKOL: Politična misel jakobinske republike; *Recenzije in prikazi*.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

ALTHUSSER Louis: Lenin in filozofija. Časopis za kritiko znanosti . . . , Lj., 1979, št. 31, str. 75—119.

HRIBAR Tine: Marksistični strukturalizem in stalinizem. Časopis za kritiko znanosti . . . Lj., 1979, št. 31, str. 121—173.

KRAČUN Davorin: Temelji ekonomske teorije marksizma. Ljubljana, Komunist 1979. 170 str. (Politična šola CK ZKS: seminar teorije in prakse marksizma, 10) — sig. I/2914—10.

MARX Karl: Buduče društvo. (Izbor i predgovor Adolf Dragičević. Zagreb, Globus 1979. 404 str. (Biblioteka Novi svijet, 1) — sig. 14.229—1.

SILVA Ludovico: Marksov književni stil. (El estilo literario de Marx. Prav. K. Vidaković. Predgovor: D. Stojanović.) Beograd, Vuk Karadžić 1978. 120 str. (Zodijak, 41) — sig. 11.320—41.

II. FILOZOFIJA

BARTHES Roland: Sad, Furije, Lojola. (Sade, Fourier, Loyola. Prev. I. Čolović.) Beograd, Vuk Karadžić 1979. 182 str. (Zodijak, 44) — sig. 11.320—44.

EMERSON Ralph Waldo: Ogledi. (The complete essays and other writings. Prev. i pogovor Milica Mint.) Beograd, Grafos 1980. 140 str. (Horizonti, 28). — sig. 13.760—28.

FINK Eugen: Epilozzi poeziji. (Epiloge zur Dichtung. Prev. V. Djaković. Predgovor M. Damjanović.) Beograd, BIGZ 1979. 121 str. (Mala filozofska biblioteka, 41) — sig. 2040—41.

KIERKEGAARD Sören: Filozofske mrvice. (Philosophiske Smuler eller en Smule Philosophie. Prev. M. Tabaković.) Beograd, Grafos 1980. 128 str. (Horizonti, 26) — sig. 13. 760—26.

KIERKEGAARD Sören: Ili-ili. (Entweder-oder. Prev. M. Tabaković.) Sarajevo, V. Masleša 1979. 714 str. (Logos) — sig. 14.185.

LEIBNIZ G. W.: Izbrani filozofski spisi. Po-Slovenil Mirko Hribar. Nekaj misli o Leibnizovem življenju in delu (Frane Jerman. Ljubljana, Slovenska matica 1979. 282 str. (Filozofska knjižnica 21) — sig. III/1421—21.

—: MUMONKAN. Zbirka Zen-Koana. (Ured. Vito Marković. Prev. D. Albahari. Beograd, Grafos 1980. 68 str. (Horizonti, 25) — sig. 13.760—25.

PLATON: Dijalozi Teetet i Fileb. (Prev. V. Gortan, M. Sironić. Predgovor i redakcija Branko Bošnjak.) Zagreb, Naprijed 1979. XXI+196 str. (Filozofska biblioteka, 13) — sig. 13.438—13.

RUSSELL Bertrand: Filozofija logičnega atomizma. (The philosophy of logical atomism.) — Moj filozofski razvoj. (My philosophical development. Prev. in spremno besedo o avtorju napisal Frane Jerman.) Ljubljana, Cankarjeva založba 1979. 379 str. (Nobelovci, 54) — sig. II/14.785—54.

—: SOCIJALIZAM i etika. Avt. K. Vorländer, et al. Izbor i predgovor Hotimir Burger. (Prev. A. Čović, et al.) Zagreb, Globus 1979. XXXIV+315 str. (Biblioteka Prometej, 5) — sig. 14.228—5.

III. SOCIOLOGIJA

ADAM Franko: Navzkrižja v sodobni sociološki metodološki metodologiji. (:Uvod v akcijsko raziskovanje:) Časopis za kritiko znanosti . . . Lj., 1979, št. 32, str. 87—101.

BERGANT Milica: Spremembe v odnosih med starši in otroki. Naši razgledi, Lj., 8. 2. 1980, št. 3.

BLANQUI Auguste: Kritika društva i ostali radovi. (Proces des Quinze. — La Patrie en danger. — Ni Dieu ni Maitre. — Critique sociale. — Textes chisis.) Izbor, prijevod, predgovor i bilješke Mile Joka. Zagreb, Školska knjiga 1979. 159 str. ilustr. — sig. II/14.765.

DOLMAN Antony J.: Partneri u sutrašnjici. (Partners in tomorrow. Prev. Ž. Vodinić, J. Planinc.) Zagreb, Globus 1979. 374 str. (Biblioteka Novi svijet, 5) — sig. 14.229—5.

- : DRUŠTVENO i prostorno kreiranje životne sredine i slobodno vrijeme mladih. 7. stručni i znanstveno-istraživački radovi... Dubrovnik, 1976. Zagreb, Centar za vanškolski odgoj, et al. 1976. 291 str. (Slobodno vrijeme mladih, 7) — sig. II/13.315—7.
- FOUCAULT Michel: Istorija seksualnosti. Volja za znanjem. (Histoire de la sexualité: 1. La volonté de savoir. Prev. J. Stakić.) Beograd, Prosveta 1978. 145 str. (Erotikon) — sig. 14.235.
- GOJKOVIĆ Boro: Dvosmisleni Maurice Merleau-Ponty. Oglod o prerefleksivnom iskustvu. Sarajevo, V. Masleša 1979. 184 str. (Polis: savremena društvena misao) — sig. II/14.782.
- ILEŠIĆ Svetozar: Pogledi na geografiju. Teoretsko-metodološki prispevki, razprave in poročila. Ljubljana, Partizanska knjiga 1979. 612 str. +pril. (Pogledi, 4) — sig. 13.606—4.
- KLINAR Peter: Poglavlja iz razredne in slojevske strukture družbe. Izd. FSPN. Ljubljana, Univerzum 1979. 283 str. — sig. II/14.783.
- KUVAČIĆ Ivan: Što je sociologija, čime se ona bavi? Sociologija, Bgd., 1979, št. 3, str. 215—230.
- LOKIN Branimir: Pristup koncepciji dugoročnog razvoja. Teorijsko-metodska rasprava. Zagreb, Naprijed 1979. 133 str. (Biblioteka Naprijed) — sig. II/14.754.
- MARKIĆ Boštjan: Samoupravljanje in družboslovje. Naši razgledi, Lj., 8. 2. 1980.
- MIRKOVIĆ Damir: Dijalektička misao Georgea Simmela. Sociologija, Bgd., 1979, št. 3, str. 267—290.
- MLINAR Zdravko: Samoupravljanje in sociologija. Naši razgledi, Lj., 22. 2. 1980, št. 4.
- PASIĆ Najdan: Klase i politika. Elementi marksističke političke nauke. 4. dop. izd. Beograd, Rad 1979. 299 str. — sig. II/14.775.
- PIAGET Jean: Epistemologija — nauk o čoveku. (Epistémologie des sciences de l'homme. Prev. M. Milinković.) Beograd. Nolit 1979. 297 str. (Sazveždja, 67) — sig. 10.690—67.
- TODOROVIĆ Aleksandar: Neki problemi sociologije saznanja. Niš, Stručno udruženje studenata Univerziteta u Nišu 1979. 140 str. — sig. 14.237.
- VERLIĆ Barbara: Socio-urbani aspekti stanovaljske izgradnje s stališča človekovih potreba in načina poselitve v urbanih naseljih. Ljubljana, Urbani — stični inštitut SRS — ISF 1979. 79 f.+12. f. ilustr. pril. (ciklostil) — sig. IV/2781.
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO
- BAZALA Vladimir: Pregled povijesti znanosti. Razvoj ljudske misli i obrazovanja. Zagreb, Školska knjiga 1980. IX+210 str. — sig. II/8039.
- FERBEŽER Ivan: Šolska fobija. Sodobna pedagogika, Lj., 1979, št. 9—10, str. 390—396.
- GRČAR Miša: Filmski obiskovalci na Slovenskem. Sodelavec Dragana Kraigher. Ljubljana, ISF 1979. 74 f.+6 f. pril. (Publikacije ISF) — sig. IV/2776.
- ILJENKO Boris: Kultura i kulturne vrednosti. Beograd, Rad 1979. 32 str. (RU: Rad i kultura, 1. kolo, sv. 1) — sig. 14.209—1/1.
- JEROVSEK Janez: Izobrazba kot činitelj učinkovitosti OZD. II. faza. Ljubljana, FSPN: Center za raziskovanje lokalnih skupnosti in delovnih organizacij 1978. (III)+77 f. — sig. IV/2761—2.
- LESNIK Rudi: Osebnost in prosti čas. Sodobna pedagogika, Lj., 1979, št. 9—10, str. 325—339.
- PUHARIĆ Krešo: Pravna ureditev znanstvenotehnične ustvarjalnosti in varstva človekovega okolja v ustavah socialističnih držav. Pravnik, Lj., 1979, št. 7—9, str. 252—255.
- SUPEK-ZUPAN Olga: Simboličko ponašanje u savremenoj kulturi: smisao poklada. Sociologija, Bgd, 1979, št. 3, str. 291—303.
- SPOPER Željka: Organizacije i znanje. Sociologija, Bgd, 1979, št. 3, str. 255—266.
- VLAJČIĆ Milan: Jednom i nikad više. Kritički i polemički zapisi o kulturnoj svakidašnjici. (1976—1970). Beograd, BIGZ 1979. 263 str. (XX vek, 38). — sig. I/2680—83.
- VOLFAND Jože: O kulturni politici in kulturni vzgoji. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1979. 142 str. (Novi vidiki, 1979/27) — sig. 13.491—27.
- WHORF Benjamin Lee: Jezik, misao i stvarnost. (Language, thought and reality. Izabrao i predgovor napisao Ranko Bugarski. Prev. S. Sindjelić. Beograd, BIGZ 1979. 206 str. (XX vek, 41) — sig. I/2680—41.
- VI. POLITIČNE VEDE
1. Druženopolitični sistem SFRJ:
- : DOGOVOR o uredničenju društvene usmeritve razporejanja dohodka v letu 1980. S komentarjem. Ljubljana, Delavska enotnost 1980. 47 str. — sig. 14.248.
- DOLANC Stane: ZK je dolžna realno in odgovorno proučiti kako se mlade generacije uključujuju u društveno življenje. ... 10. seja CK ZKJ. Delo, Lj., 21. 2. 1980.

DOLINAR Filip: Pripravnništvo v organizacijah združenega dela. Ljubljana, Univerzum 1979. 67 str. (Družbeno izobraževanje, 63) — sig. I/2952—63.

DOLINAR Filip: TEMELJNI Pojmi iz delovnih razmerij. Ljubljana, Univerzum 1979. 91 str. (Družbeno izobraževanje, 57) — sig. I/2952—57).

FINZGAR Alojzij: Družbena lastnina. Nova pravna ureditev družbenolastninskih razmerij. Zbirka člankov in razprav. Ljubljana, Uradni list SRS 1979. 107 str. — sig. 14.244.

HRISTOV Aleksandar T.: Uprava u delegatskom sistemu. Beograd, Radnička štampa 1979. 219 str. (Biblioteka Ideje, 5. kolo, sv. 3) — sig. I/2770—5/3.

KOCJAN Slavko: Kmetijska zemljišča. Zakon s komentarjem. Ljubljana, Uradni list SRS 1979. 278 str. — sig. 14.227.

—: O demokratizaciji odnosov in o kolektivnem delu. 1. konferenca Zveze sindikatov Slovenije. Ljubljana, Delavska enotnost 1980. 75 str. (Sindikati, 28) — sig. 13.637—28.

—: O družbenem planiranju. 1. konferenca Zveze sindikatov Slovenije. Ljubljana, Delavska enotnost 1980. 139 str. (Sindikati, 27) — sig. 13.637—27.

5. Mednarodni odnosi:

APOSTOLSKI Vančo: Na velikobolgarskih nacionalističnih stališčih. Cola Dragojčeva in njeni spomini. (Prev. Vlado Barabaš.) Ljubljana, Komunist 1979. 78 str. — sig. 13.976.

RIZMAN Rudi: Razvoj nacionalnega vprašanja v jugoslovanski družbeni misli in praksi. Ljubljani, Delavska enotnost 1979. 69 str. (Sindikati, 24) — sig. 13.637—24.

—: ŠESTA konferenca voditeljev neuvrščenih držav v Havani. Govori, dokumenti, resolucije. (Prev. V. Barabaš, R. Zupan.) Ljubljana, Komunist 1979. 256 str. — sig. 14.240.

—: UJEDINJENJE nacije danas. Materijal za predavače. Beograd, Informacioni centar za Jugoslaviju i Albaniju 1979. 75 str. — sig. 14.236.

VII. POLITIČNA EKONOMIJA IN GOSPODARSTVO

ČERNE France: Dileme gospodarske politike 1980. Naši razgledi, Lj., 25. 1. 1980, št. 2.

HARRINGTON Michael: Sutton kapitalizma. (The twilight of capitalism. Prev. M. Gavrilović, A. Marušić.) Zagreb, Globus 1979. 456 str. (Biblioteka Novi svijet, 3) — sig. 14.229—3.

KIDRIČ Boris: Socijalizam i ekonomija. Priredio Viljem Merhar. Zagreb, Globus 1979. XXXV+240 str. (Biblioteka Prometej, 4) — sig. 14.228—4.

—: MEDJUNARODNO finansiranje ekonomskog razvoja. Zbornik referata za Svetsko naučno bankarskog skupa, Dubrovnik, 31. 10.—5. 11. 1977. Ured. N. Ostojić. Prev. O. Bambić et al. Beograd, Republički zavod za medjunarodnu naučnu, prosvetnu, kulturnu i tehničku saradnju SR Srbije 1978. 2 zv. Ilustr. — sig. III/3251—1,2.

IX. RELIGIJA IN VERSKE ORGANIZACIJE

TAWNEY R. H.: Religija i uspon kapitalizma. Istorijska studija. (Religion and the rise of capitalism. Prev. D. Gojković. Beograd, Prosveta 1979. 236 str. (Biblioteka Današnji svet, 21) — sig. 12.137—21.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

ČUČEK Janez: Sramota umira počasi. Slovenska politična emigracija. Maribor, Obzorja 1979. 239 str. +(22) ilustr. — sig. 14.239.

FERENC Tone: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, Inštitut za zgod. del. gibanja 1979. 46 str. ilustr. (Ob 20-letnici) — sig. I/3010.

STIPLOVSEK Miroslav: Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922. Pregled razvoja in delovanja strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije od prevrata 1918 do ponovne utrditve revolucionarnih strokovnih organizacij konec 1922. Ljubljana, Partizanska knjiga — Delavska enotnost 1979. 671 str. ilustr. (Delavsko gibanje na Slovenskem, 1) — sig. 14.247—1.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

BAKARIĆ Vladimir: Spomini na Edvarda Kardelja. 1—3. Delo, Lj., 24—26. 1. 1980.

KARDELJ Edvard: Boj za priznanje in neodvisnost nove Jugoslavije. Spomini. Ljubljana, DZS: Beograd, Radnička štampa 1980. 265 str.+16 ilustr. — sig. III/3250.

POPI France: Kardeljeva misel in delo bošta za nas in za svet enako pomembna tudi jutri. Delo, Lj., 28. 1. 1980.

SKENDŽIČ Nevenka: Pravila za izradu predmetnog registra bibliografije knjiga i članaka. Beograd, Jugoslovanski bibliografski institut 1978. 30 str. (ciklist.) — sig. P IV/2785.

TADIĆ Aleksandar: Prvo srečanje s Titom. Ljubljana, Mladinska knjiga 1979. 309 str. (32) str. pril. — sig. 14.246.

II. FILOZOFIJA

- ANOHN P. K.: *Filosofskie aspekty teorij funkcional'noj sistemy*. Moskva, Nauka 1978. 399 str. (cir. — sig. II/14.716.
- BELL David: *Frege's theory of judgement*. Oxford, Clarendon Press 1979. XII+165 str. sig. II/14.751.
- HEIDEGGER Martin: *Prolegomena zur Geschichte des Zeitbegriffs*. Frankfurt am Main, Klostermann 1979. XII+447 str. (Gesamtausgabe, Bd 20) — sig. 13.758—20
- HUSSERL Edmund: *Aufsätze und Rezensionen (1890—1910)*. The Hague, Nijhoff 1979. 485 str. (Gesammelte Werke, 22) — sig. III/1356—22.
- : *PHILOSOPHERS and machines*. Ed. by Otto Mayr. New York, Science history publ. 1976. 193 str. — sig. II/14.727.
- RUBEN Peter: *Philosophie und Mathematik*. Leipzig, Teubner 1979. 122 str. (Mathematische Schülerbücherei, 98) — sig. 14216—98.

III. SOCIOLOGIJA

- BECK D. F.: *How to conduct a client follow-up study. Some recommended procedures for local family service agencies*. New York, Family service assoc. 1977. 104 str. — sig. IV/2766.
- BERLINER J. S.: *The innovation decision in soviet industry*. Cambridge—London, MIT press 1978. XII+561 str. — sig. II/14.718.
- BRAMHAM John: *Practical manpower planning*. 2. ed. London, Institute for personnel management 1978. X+206 str. — sig. I/3005.
- BRZEZINSKI W.: *Pravovaja ohrana okružajušćej sredy*. Per. s pol'sk. N. G. Prudkovej i G. B. Rabinoviča. Moskva, Progress 1979. VIII+248 str. — sig. II/14.776.
- CHOROVER S. L.: *From genesis to genocide. The meaning of human nature and the power of behavior control*. Cambridge—London, MIT press 1979. XIII+238 str. — sig. II/14.724.
- : *CREATIVITY*. Selected readings. Ed. by P. E. Vernon. Harmondsworth, Penguin books 1978. 400 str. — sig. I/3004.
- : *FAMILY policy. Government and families in fourteen countries*. Ed. by S. B. Kameron, A. J. Kahn. New York, Columbia Univ. Press 1978. IX+522 str. — sig. II/14.786.
- FISCHER C. S.: *The Urban experience*. New York, Harcourt Brace Jovanovich 1976. X+309 str. ilustr. — sig. 14.245.
- GLASSNER Barry — J. Freedman: *Clinical sociology*. New York—London, Longman 1979. VIII+422 str. ilustr. — sig. II/14.711.

- HOBSON B.: *Conflict in the great outdoors. Toward understanding and managing for diverse sportsmen preferences*. Birmingham, The Univ. of Alabama 1979. XIII+98 str. (Sociological studies, 4) — sig. II/11.071—4.
- : *LABOUR supply and migration in Europe. Demographic dimensions 1950—1975 and prospects*. Geneva, UN 1979. XI+332 str. (Economic survey of Europe, 1977/2.
- : *OCCUPATIONAL Choice. A selection of papers from The sociological review*. Ed. by W. M. Williams. London, Allen & Unwin 1974. 210 str. — sig. II/14.784.
- PAHL R. E.: *Whose city and further essays on urban society*. Harmondsworth, Penguin Books 1975. X+306 str. — sig. I/3003.
- POPOV Stojko: *Soznanie i social'naja sreda*. Per. s bolgarskogo. Moskva, Progress 1979. 231 str. (cir.) — sig. 14.234.
- : *THE POWER of protest*. By A. W. Astin et al. San Francisco, Josey-Bass 1975. XIII+208 str. — sig. II/14.760.
- : *PROBLEMS in manpower forecasting*. Ed. by J. Stuart Wabe. Westmead, Saxon House-Lerington, Lexington Books 1974. XVIII+287 str. — sig. II/14.762.
- RIDPATH Ian: *Worlds beyond. A report on the search for life in space*. New York, Harper & Row 1975. 176 str. ilustr. — sig. IV/2762.
- V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO
- AUSTIN W. H.: *The relevance of natural science to theology*. London, Macmillan 1976. IX+132 str. — sig. II/14.714.
- BOUTROUX E.: *Science and religion in contemporary philosophy*. Transl. by J. Nield. London, Kennikat press 1970. XI+400 str. — sig. II/14.769.
- CALDER R.: *How long have we got? Montreal—London, McGill-Queen's univ. press 1972. VII+88 str. — sig. 14.214 str.*
- : *ECOLOGY and religion in history*. Ed. by D. and E. Spring. New York, Harper Torchbooks 1975. VI+153 str. — sig. 14.231.
- GOULET D.: *Uncertain promise. Value conflicts in technology transfer*. New York, Washington, IDOC 1977. XIV+320 str. — sig. II/14.748.
- JEFFREYS J. N. R.: *An introduction to systems analysis. With ecological applications*. London, Arnold 1978. X+198 str. — sig. II/14.752.
- MARTENS R.: *Social psychology and physical activity*. New York, Harper and Row 1975. XI+180 str. — sig. 14.221.

UDC 331.152.1(497.12):141.82(497.12)

DOLANC, Stane: Marxist Science and Social Practice
Teorija in praksa, Ljubljana 1980, Vol. XVII, No. 2—3, p. 155—171

The author's discussion is centred upon the role and significance of the subjective factors of socialist society in the theoretical research of socialist selfmanagement relations, i. e. socialist practice in Yugoslavia; particular emphasis is put on the role of science and the problem of the building up the research methodology. Acknowledging the contribution of the social and other sciences, given to the hitherto development of the socio-political and socio-economic sciences the author points to the exceptional role and creative critical attitude as well as responsibility of marxist science in regard to practice; he furtheron puts forward the arguments for his standpoint according to which marxist science as a constituent part of associated labour, is an extremely important factor in the further development of the political system of the socialist selfmanagement.

UDC 338(497.12)(—2):301.18(497.12)(—2)

MLINAR, dr. Zdravko: Contradictions of the Uneven Development of Slovene Communes
Teorija in praksa, Ljubljana 1980, Vol. XVII, No. 2—3, p. 172—187

The author of the article discloses a series of contradictions concerning the objective developmental processes as well as contradictions in the conscious endeavour to diminish differences occurring in the development of communes. Herewith the following characteristic contradictory situations are taken into consideration: 1. normative equality and actual inequality among communes; 2. less developed communes serve as a raw-material base for the industry of the developed ones; 3. concentration of industry in developed communes diminishes the possibility for the location of new plants in less developed communes; 4. it seems that underdeveloped agriculture enables a higher standard of the developed communes; 5. while on the one hand there is a need for accelerated employment, on the other, a need for the restraining of extensive employment occurs; 6. depopulation as a sign of retrogradation and feasible development; 7. transfer of obsolescent technology to less developed communes; 8. concentration of intellectual and dislocation of manual labour; 9. lack and excess of professional cadres in less developed communes; 10. intricacy of democratic decision-making in developed communes and expeditious arbitrariness in less developed ones; 11. solidary help proves to be sometimes a burden for the less developed; 12. backwardness is conditioned by remote sources of information, which are a privilege of the developed ones; 13. emancipation and a fear for the dislocated plants to separate; 14. minimum standard as regards the employment of workers and investment into less developed communes.

UDK 331.152.1(497.12):141.82(497.12)

DOLANC, Stane: Marksistična znanost in družbena praksa
Teorija in praksa, Ljubljana 1980, let. XVII, št. 2—3, str. 155—171

Avtor obravnava predvsem vlogo in pomen subjektivnih faktorjev socialistične družbe pri teoretičnem raziskovanju socialističnih samoupravnih odnosov oziroma družbene prakse v Jugoslaviji; pri tem posebej poudari vlogo znanosti ter izpostavi vprašanje izgrajevanja metodologije raziskovanja. Ob priznanju prispevka družbenih in drugih ved k dosedanjemu razvoju družbenopolitičnega in družbenoekonomskega sistema opozori na izredno vlogo, ustvarjalno kritičen odnos in odgovornost marksistične znanosti do prakse oziroma prikaže argumente za svoje stališče, da je marksistična znanost kot sestavni del združenega dela izredno pomemben dejavnik v nadaljnjem razvoju političnega sistema socialističnega samoupravljanja.

UDK 338(497.12)(—2):301.18(497.12)(—2)

MLINAR, dr. Zdravko: Protislovja neenakomernega razvoja slovenskih občin
Teorija in praksa, Ljubljana 1980, let. XVII, št. 2—3, str. 172—187

Avtor članka razkriva vrsto protislovij, ki zadevajo tako objektivne razvojne procese kot tudi protislovja v samem zavestnem prizadevanju, da bi zmanjšali razlike v stopnji razvitosti občin. Pri tem gre za naslednje značilne protislovne situacije: 1) za normativno izenačenost in dejansko neenakost med občinami, 2) manj razvite občine služijo kot surovinska osnova za industrijo razvitih občin, 3) koncentracija industrije v razvitih občinah zmanjšuje možnosti lokacije novih obratov v manj razvitih občinah, 4) zdi se, kot da nerazvito kmetijstvo omogoča višji štandard razvitih, 5) na eni strani se kaže potreba po pospešenem zaposlovanju, hkrati pa na drugi strani potreba po zaviranju ekstenzivnega zaposlovanja, 6) depopulacija kot znak nazadovanja in možnega razvoja, 7) prenos zastarele tehnologije v manj razvite občine, 8) koncentracija umskega in dislokacija fizičnega dela, 9) pomanjkanje in odvečnost strokovnih kadrov v manj razvitih občinah, 10) zamotanost demokratičnega odločanja v razvitih občinah in ekspeditivna arbitrarnost v manj razvitih, 11) solidarnostna pomoč je včasih tudi breme manj razvitih, 12) nerazvitost pogojuje odmaknjeni viri informacij, ki so prednost razvitih, 13) osamosvajanje in bojazen pred odcepitvijo dislociranih obratov, 14) minimalni standardi o zaposlovanju delavcev in investicije v manj razvitih občinah.

POPRAVEK

V razpravi dr. F. Černeta »Poskus izdelave obče teorije razvoja sveta« (TIP št. 1/1980) je na strani 10 v drugi skici izpuščena povezovalna črta med DZ (družbena zavest) in PO (produksijski odnosi). Avtorju in bralcem se za napako opravičujemo.

Uredništvo

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Josip Globevnik: Družbeni dogovori in ustavosodni nadzor

Peter Klinar: Procesi socializacije in etnične identifikacije druge generacije migrantov

Rudi Rizman: Marxovo in Engelsovo razumevanje naroda

Ziherlovi dnevi: Iz gradiva znanstvenega sestanka o Borisu Ziherlu kot marksističnem mislecu bomo objavili prispevke Borisa Majerja, Andreja Kirna, Marjana Britovška, Slavka Kremenška, Ludvika Čarnija in Milana Divjaka

Danilo Silvnik: Zahodni razviti svet o novi mednarodni ekonomski ureditvi

Boris Verbič: Jugoslavija in EGS

Giuseppe Boffa, Paolo Bufalini: O stalinizmu (prevod)